

Mestá na sneme Városok a diétán

Ochrana mestských záujmov
v období stavovského a občianskeho parlamentarizmu

Városi érdekvédelem
a rendi és polgári parlamentarizmus időszakában

Eds. Peter Kónya – H. Németh István

Prešov 2015

Mestá na sneme Városok a diétán

Ochrana mestských záujmov v období stavovského a občianskeho parlamentarizmu
Városi érdekvédelem a rendi és polgári parlamentarizmus időszakában

Zostavili/Szerkesztették:
Peter KÓNYA – H. NÉMETH István

Recenzenti/Lektorálták:
Prof. Dr. MEZEY Barna
PhDr. Tünde LENGYELOVÁ
Prof. Dr. PAPP Klára

Jazyková úprava/Nyelvi korektúra (szlovák):
Mgr. Veronika DRÁBOVÁ.

Preklad/Fordítás: Mgr. Tibor DOHNANEC, PhD.,
Bc. Noémi HARASZTHYOVÁ, CCKV PU

Technický redaktor/Technikai szerkesztő: Mgr. Gabriela FELIX

Vydalo/Kiadó: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2015

Tlač/Nyomda:
Grafotlač Prešov

ISBN 978-80-555-1746-9

OBSAH/TARTALOM

ÚVOD	5
ELŐSZÓ.....	11

ŠTÚDIE TANULMÁNYOK

OCHRANA ZÁUJMOV MIEST V KONFESIONÁLNO M PLÁŠTI – ŠOPRONSKÍ VYSLANCI NA SNEME V ROKU 1681	18
VÁROSI ÉRDEKVÉDELEM FELEKEZETI KÖNTÖSBEN – A SOPRONI KÖVETEK AZ 1681. ÉVI ORSZÁGGYŰLÉSEEN	55
<i>H. NÉMETH István</i>	

DELEGÁTI HORNOUHORSKÝCH SLOBODNÝCH KRÁĽOVSKÝCH MIEST NA UHORSKÝCH SNEMOCH NA SKLONKU 17. A ZAČIATKU 18. STOROČIA.....	94
A FELSŐ-MAGYARORSZÁGI SZABAD KIRÁLYI VÁROSOK KÜLDÖTTJEI A MAGYAR ORSZÁGGYŰLÉSEKEN A 17. SZÁZAD VÉGÉN ÉS A 18. SZÁZAD ELEJÉN	109
<i>Peter KÓNYA</i>	

SNEMOVÍ VYSLANCI ŠOPRONU A BUDÍNA V 18. STOROČÍ (PRÍSPEVOK K SKÚMANIU SKUPINY MESTSKÝCH VYSLANCOV).....	125
SOPRON ÉS BUDA ORSZÁGGYŰLÉSI KÖVETEI A 18. SZÁZADBAN (ADALÉKOK A VÁROSI KÖVETEK CSOPORTJÁNAK VIZSGÁLATÁHOZ)	159
<i>NAGY János</i>	

ZASTÚPENIE MIEST A MESTSKÍ ZÁSTUPCOVIA V OBDOBÍ DUALIZMU	191
A VÁROSI KÉPVISELET, VÁROSI KÉPVISELŐK A DUALIZMUS IDŐSZAKÁBAN	225
<i>PAP József</i>	

MOŽNOSTI A BARIÉRY UPLATNENIA ZÁUJMOV TEOFIL FABINY, SNEMOVÝ POSLANEC ŠOPRONU V OBDOBÍ DUALIZMU	260
AZ ÉRDEKÉRVÉNYESÍTÉS LEHETŐSÉGEI ÉS KORLÁTAI FABINY TEOFIL, SOPRON ORSZÁGGYŰLÉSI KÉPVISELŐJE A DUALIZMUS IDEJÉN.....	277
<i>CIEGER András</i>	
IMRICH HODOSSY, ZABUDNUTÝ PRÁVNIK A POLITIK ZO ŠARIŠA	294
HODOSSY IMRE, ELFELEJTETT ÜGYVÉD ÉS POLITIKUS SÁROS MEGYÉBŐL	311
<i>Patrik DERFIŇÁK</i>	

M A T E R I Á L F O R R Á S

NÁBOŽENSKÉ ČLÁNKY ŠOPRPOŇSKÉHO SNEMU Z R. 1681	328
AZ 1681-ES SOPRONI ORSZÁGGYŰLÉS VALLÁSI CIKKEI.....	339
<i>Annamária KÓNYOVÁ</i>	

ÚVOD

Slobodné kráľovské mestá, napriek svojmu relatívne nízkemu počtu, mali významnú pozíciu v ranonovovekom a novovekom Uhorsku. Plnili pritom nielen dôležité úlohy v hospodárskom živote krajiny, no rovnako veľký bol aj ich spoločenský, kultúrny a politický význam. Dejiny slobodných kráľovských miest sú objektom slovenskej i maďarskej historiografie už po dlhé desaťročia. Vďaka obrovskému výrobnému potenciálu miest a meštianstva prebiehal výskum dejín miest aj v období socializmu. Dôraz sa pritom kládol najmä na ich hospodársky a sociálny vývin, pričom v obidvoch krajinách vznikli mnohé dodnes cenné práce k tejto problematike. Po páde socializmu sa však aj pre dejiny slobodných kráľovských miest otvorili nové témy. Takými sa stali najmä konfesijné či kultúrne a v neposlednom rade takisto politické dejiny miest. Historici si začali všímať úlohu miest v politickom vývine krajiny, ich účinkovanie vo významných politických udalostiach, ako boli boje o trón, protihabsburské povstania či revolúcia a oslobodzovacia vojna. K týmto novobjavovaným okruhom tém politických dejín slobodných kráľovských miest patrí takisto ich miesto v politickom systéme krajiny a účinkovanie na stavovskom alebo neskôr zastupiteľskom uhorskom sneme.

V máji 2014 skupina maďarských historikov vytvorila pracovnú skupinu pre výskum uhorského (maďarského) parlamentarizmu. Pracovnú skupinu tvoria historici, príp. takí predstavitelia spoločenských a príbuzných vied, ktorí sa venujú výskumu dejín uhorského stavovského snemu a zastupiteľského parlamentu, ako aj v širšom zmysle histórii inštitúcií uhorskej (maďarskej) politickej kultúry a praxe. Výskumná činnosť členov pracovnej skupiny sa orientuje osobitne na tradície politickej participácie a tradície demokratickej politickej kultúry. Pracovná skupina považuje za dôležité, aby sa bádanie v oblasti dejín uhorského parlamentarizmu rozšírilo na čo najširší okruh výskumov. Tento zborník predstavuje dva momenty výskumu tejto pracovnej skupiny, ako aj niekoľkých slovenských a maďarských historikov, výsledky výskumu orientujúceho sa na zastúpenie miest a v širšom význame meštianstva na sneme.

Dejiny slobodných kráľovských miest a účasť slobodných kráľovských miest na snemoch od raného novoveku spolu úzko súviseli. Pred moháčskou bitkou je účasť miest na rokovaníach krajinského snemu sledovateľná sporadicky, pričom absencia tohto základného atribútu ich stavovskosti zároveň poukazuje na ich slabosť ako krajinského stavu. Práve preto je otázne, či mestá skutočne disponovali stavovskými právami na prelome 15. a 16. storočia. V období po bitke pri Moháči zosilnelo stavovstvo slobodných kráľovských miest a aj vďaka rozšíreniu práv stavov sa stali stálymi členmi stavovských snemov. Účasť na snemoch sa stala jedným z ich popredných, výsadných práv. Práve preto je pre štatút slobodného kráľovského mesta najlepším rozlišovacím znakom prítomnosť na sneme, keďže medzi základné práva šľachty patrilo, že osobne alebo cestou svojich vyslancov sa mohlo zúčastniť na zasadnutiach snemu.

Výskum účasti slobodných kráľovských miest na sneme – do 16. storočia v každom prípade – tak dokáže ukázať aj doteraz nepoznané body ich právneho postavenia, veď ešte presne nevieme, ktoré sídlo sa kedy stalo slobodným kráľovským mestom. V prvom pokorunovačnom zákonnom článku z r. 1608 bolo určené, kto sa môže zúčastniť na sneme alebo koho možno považovať za plnoprávne krajinské stavy. V 10. paragrafe tohto článku sú za mestá, disponujúce právom účasti na sneme uznané mestá, vymenované v treťom článku dekrétu z r. 1514 a tieto boli výlučne slobodné kráľovské mestá zo skupiny tavernikálnych miest a miest kráľovského personála. Mestá Trenčín, Körös (Kriš) a Varasd (Varaždin), ako aj mestá Modra, Pezinok a Svätý Jur, disponujúce spornými právami, podľa tohto nepatrili medzi členov štvrtého stavu, avšak to (poznajúc predchádzajúce) môžeme pokojne prisúdiť tomu, že stavy sa ešte živo pamätali na krivdy grófa Štefana Illésházyho, spojené so zálohou troch spomínaných miest (Modra, Pezinok a Svätý Jur). Na to poukazuje aj skutočnosť, že na krajinskom sneme, ktorý mal mimoriadne významnú pozíciu v štruktúrach uhorského stavovstva, rozhodli o tom, že prijatie nových miest budú viazať na súhlas Uhorskej rady, ako aj stavov zhromaždených na sneme. Na nasledujúcich snemoch už pravidelne, so súhlasom stavov alebo v mnohých prípadoch pri hlučných protes-

toch stoličných delegátov, prijali do svojich radov nové a nové slobodné kráľovské mestá.

Na povyšovaní miest medzi slobodné kráľovské mestá mal záujem aj viedenský dvor. Mestá boli totiž oveľa bezprostrednejšie riaditeľné a kontrolovateľné, finančné úrady mohli ich dôchodkami neobmedzenejšie disponovať ako so stoličnými daňami. Keďže pritom mesto, povýšené na slobodné kráľovské, dovedy zvyšovalo príjmy niektorého z aristokratov, klesla tým aj autorita veľkostatkárskej šľachty. Postavenie slobodného kráľovského mesta zároveň oprávňovali tieto sídla aj na to, aby po doručení kráľovského pozvania mohli zasadiť na rokovaní krajinského snemu, kde disponovali hlasovacím právom. To pre panovníka znamenalo, že na stavovských snemoch bolo možné nájsť protiváhu sily šľachtickej opozície; presnejšie bolo by to možné v istých otázkach. Vo vzťahu k účasti slobodných kráľovských miest na krajinských snemoch zatiaľ nedisponujeme presnými poznatkami, ale vo veci náboženskej otázky, ktorá rozžeravila atmosféru rokovaní snemov v 16. a 17. storočí, je jasné, že slobodné kráľovské mestá sa v plnej miere zhodli s reformovanými (protestantskými) stavmi.

Ako výsledok vyššie popísaného procesu mnohé mestá získali napokon štatút slobodného kráľovského mesta a spolu s ním možnosť, aby vysielali delegátov na krajinský snem a tak sa tam pomocou hlasovania zúčastnili na politickom živote krajiny. Novopovýšené slobodné kráľovské mestá môžeme rozdeliť do niekoľkých skupín. Viaceré spomedzi miest (Kežmarok, Kőszeg) už v minulosti disponovali takými privilégiami, na základe ktorých by sme ich mohli považovať - a súčasníci ich skutočne za také aj považovali - za slobodné kráľovské mestá. Právo konania krajinských trhov (jarmokov), usporadúvanie veľkých trhov, hospodárska vyspelosť, relatívna samosprávna samostatnosť ich predurčovala na to, aby sa v stavovskom chápaní statusu slobodného kráľovského mesta objavili na krajinských snemoch a popri tom slobodne disponovali všetkými právami, na základe ktorých by boli mohli patriť medzi privilegovaných časť stavovskej spoločnosti. V tom im však bránilo ich niekdajšie zálohovanie alebo darovanie. Iné mestá (Debrecín, Modra, Pezinok, Svätý Jur,

Rust, Kapronca, Krupina a možno sem zaradiť aj Satmár) vďaka výsledkom, dosiahnutým vlastným hospodárskym vývinom, sa mohli dostať podľa svojej politickej situácie skôr alebo neskôr ku štatútu slobodného kráľovského mesta. Táto skupina sa rozširovala o mestá, ktoré svojím hospodárskym a spoločenským vývinom v priebehu 18. storočia získali regionálny alebo krajinský význam, ako Ráb, Komárno, Sabadka, Nový Sad, Zombor, Kárlovac, Požega, Temešvár, Arad. Silný odpor stavov ukazuje mesto Páľkostolie, ktoré od Jozefa II. dostalo privilégium zabezpečujúce práva slobodného kráľovského mesta, avšak k jeho ratifikácii (akiste aj pre silný odpor páľkostolského biskupa) nikdy nedošlo. Do tretej skupiny patria mestá, nachádzajúce sa na niekdajšom osmanskom území, predtým disponujúce postavením slobodných kráľovských miest (Budín, Pešť, Stoličný Belehrad, Ostrihom, Segedín), spomedzi ktorých niektoré (Pešť, Segedín, do istej miery Stoličný Belehrad) naplnili s nimi spájané nádeje, kým ďalšie (Ostrihom) získaním privilégia vzhľadom na svoju hospodársku vyspelosť prišli takmer k nepochopiteľne veľkým stavovským výhodám. Je teda pochopiteľné, keď stolice (s presne stanoveným počtom) ostro protestovali proti prijatiu každého nového člena (stavovskej spoločnosti). V roku 1687 sa snemu zúčastnili vyslanci 32 slobodných kráľovských miest a na nasledujúcom sneme ich už bolo o 7 a potom v priebehu 18. storočia až o 10 viac. Nové výskumy vyvrátili predstavu, vychádzajúcu zo stavovstva 19. storočia, že jedna stolica a jedno slobodné kráľovské mesto disponovali rovnako jedným hlasom na sneme. Medzi prvými monografia a bádanie Szijártó Istvána poukázali na to, že rozhodnutia dolnej tabule snemu sa nezakladali na hlasoch jej jednotlivých stavovských členov, ale opierali sa len o sloвне prednesený väčšinový názor. Naproti tomu pre delegátov stolíc, tvoriacich väčšinu v dolnej tabuli snemu, bolo nepriaznivé ďalšie zvyšovanie počtu mestských delegátov. Iste, spoločné záujmy spochybňujú tradičné vnímanie rozporu stolica kontra mesto, o ich miere však budeme vedieť viac iba po publikovaní ďalších výsledkov výskumu tejto problematiky, podobných ako menované monografie a štúdie.

Z iniciatívy skupiny historikov, zaoberajúcich sa históriou uhorského parlamentarizmu a dejinami miest, sa 8. decembra 2015 v Šoprone konala konferencia Stavovstvo a parlamentarizmus v miestnej a krajskej politike v 17. – 20. storočí na analógii mesta Šopron (Rendiség és parlamentarizmus a helyi és az országos politikában a 17. – 20. században Sopron város analógiáján), venovaná týmto otázkam, ktorú doplnili referáty výskumného tímu „Szent Korona Lendület-kutató-csoport”. (Jej organizátorom bol Šopronský archív Rábsko-Mošonsko-Šopronského župného archívu Maďarského národného archívu a Historický ústav Filozofickovedného centra Maďarskej akadémie vied.) Prepracované referáty, prednesené na tejto konferencii, tvoria jadro tohto zborníka. Autori vo svojich príspevkoch nepredstavujú len mestské politické snahy vo vzťahu k téme mestského stavovstva v 17. – 18. storočí, ale usilujú sa poukázať aj na ich spoločensko-historické aspekty. Predstavenie Teofila Fabinyiho, zastupujúceho mesto Šopron v rokoch 1887 – 1905, v podmienkach dualistickej rakúsko-uhorskej monarchie približuje už novú dobu a v nej záujmy šopronského meštianstva, uvedomujúceho si hospodárske zaostávanie svojho mesta. Spolu s príspevkami maďarských historikov obsahuje zborník aj niekoľko štúdií historikov z Prešovskej univerzity.

Štúdie publikujeme v slovenskom a maďarskom jazyku v nádeji, že aj týmto môžeme prispieť k výmene názorov a výsledkov výskumov bádateľov spoločnej minulosti našich dvoch krajín.

Vydanie zborníka, uskutočnené v rámci riešenia a s financovaním projektu VEGA 1/0655/14 Rekatolizácia na Slovensku v 17. – 18. storočí, podporili Prešovská univerzita v Prešove a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal (Národný výskumný, rozvojový a inovatívny úrad). Spomínanú konferenciu v decembri 2015 v Šoprone financoval Nemzeti Kulturális Alap (Národná kultúrna nadácia) a ďalšiu podporu jej poskytol riaditeľ Šopronského archívu Rábsko-Mošonsko-Šopronského župného archívu Maďarského národného archívu so svojimi spolupracovníkmi. Ďakujeme za podporu.

ELŐSZÓ

A szabad királyi városok, viszonylag alacsony számuk ellenére, jelentős pozícióval rendelkeztek a koraujkori és újkori Magyarországon. Több fontos feladatot töltöttek be nem csak az ország gazdasági fejlődésében, de hasonlóan nagy volt társadalmi, kulturális és politikai jelentőségük. A szabad királyi városok története már több évtizeden át érdekli mind a magyar, mind a szlovák történetírást. A városok és polgáraik óriási gazdasági háttere miatt történetük a szocializmus korában is fontos tárgya maradt a történetírásnak. Főleg gazdaság- és társadalomtörténetükről több, máig értékes mű született. A szocializmus bukása után, az elmúlt három évtizedben a szabad királyi városok kutatásában is új témák nyíltak. Ilyenek elsősorban a városok felekezeti, kulturális és nem utolsósorban politikai fejlődése. A történeti kutatások előterébe került a városok feladata és szereplése az ország politikai életében, mint a belpolitikai küzdelmekben, a Habsburg-ellenes felkelésekben vagy a forradalomban. Ezekhez, az újonnan felfedezett témakörökhöz kétségkívül hozzátartozik a szabad királyi városok helye az ország politikai rendszerében, ezen belül a rendi vagy később a polgári magyar országgyűlésen.

2014 májusában magyar történészek egy csoportja létrehozta a Magyar Parlamentarizmustörténeti Munkacsoportot. A munkacsoportot azok a történészek, illetve a társ- és rokontudományok olyan képviselői alkotják, akik a magyar rendi országgyűlés és a népképviselői országgyűlés történetét illetően, valamint ennél szélesebb értelemben a magyar politikai kultúra intézményeinek és gyakorlatainak történetére vonatkozóan végeznek kutatásokat. A munkacsoport tagjainak kutatásai különös tekintettel vannak a politikai participáció hagyományaira és a demokratikus politikai kultúra tradícióira. A munkacsoport fontosnak tartja, hogy a magyarországi parlamentarizmus történetével kapcsolatban minél szélesebb körű kutatásokra kerüljön sor. Jelen tanulmánykötet e munkacsoport valamint a magyarországi és szlovákiai várostörténet-írás több tagjának e két momentumra, a városok, tágabb értelemben a polgárság országgyűlési képviseletére vonatkozó kutatásainak eredményeit mutatja be.

Az országgyűlések története és a szabad királyi városok részvétele a kora újkortól kezdve szorosan kapcsolódott össze. A mohácsi ütközetet megelőzően a városok megjelenése az országgyűléseken esetlegesnek tekinthető, rendiségük eme alapvető összetevőjének hiánya jelezte egyben a városok országrendiségének gyengeségét is. Éppen emiatt kérdőjelezhető meg, hogy a városok egyáltalán rendelkeztek-e rendi jogokkal a 15–16. század fordulóján. A szabad királyi városok a mohácsi ütközetet követő időszakban megerősödött rendiség, a rendek jogainak kiszélesedése miatt is állandó tagjaivá váltak a rendi gyűléseknek. A diétákon való részvétel egyik kiemelkedő, kiválasztó jellegű jogukká vált. A szabad királyi városi státus tekintetében éppen emiatt a legjobb elkülönítő módszer az országgyűlési jelenlét, hiszen a nemesség sarkalatos joga közé tartozott, hogy személyesen vagy követei útján e gyűléseken részt vehetett.

A szabad királyi városok országgyűlési jelenlétének vizsgálata – a 16. századig mindenképpen – így azok jogi helyzetének eddig fel-táratlan pontjaira is fontos képet tud mutatni, hiszen pontosan még nem tudjuk, hogy melyik település mikor vált a szabad királyi városok tagjává. Az 1608. évi koronázás után alkotott I. törvénycikkben szabályozták, hogy a diétákon kik vehetnek részt, vagyis kik tekinthetők teljes jogú országrendnek. E törvénycikk 10. paragrafusában az 1514. évi dekrétum 3. cikkelyében felsorolt városokat ismerik el olyannak, amelyek megjelenési joggal rendelkeznek, és ezek csupán a tárnoki és személynöki városok voltak. Az országgyűléseken megjelenő Trencsén, Körös és Varasd városok, valamint a vitatott jogokkal rendelkező Modor, Bazin és Szentgyörgy eszerint nem számított a negyedik rend tagjának, de ezt (az előzmények ismeretében) nyugodtan annak tudhatjuk be, hogy a rendek még élénken emlékeztek az Illésházy István által zálogjogon bírt három várossal (Modor, Bazin, Szentgyörgy) kapcsolatos sérelmeikre. Erre mutat az is, hogy a magyarországi rendiség tekintetében kiemelkedően fontos szerepet betöltő országgyűlésen úgy határoztak, hogy újabb városok felvételét a magyar tanács beleegyezéséhez, valamint az országgyűlés rendi-nek beleegyezéséhez kötik. Az ezt követő országgyűléseken már szabályosan, a rendek beleegyezésével, vagy sok esetben a vármegyei

követek zajos ellenkezése mellett vették fel az újabb és újabb szabad királyi városokat.

A városok szabad királyi rangra emelésében a bécsi udvar is érdekelt volt. A városok ugyanis jóval közvetlenebbül kormányozhatók voltak, a pénzügyi szervek jövedelmeikkel korlátlanabban rendelkezhettek, mint a vármegyék adójával. Amennyiben pedig a városi rangot elnyerő település korábban egy-egy nagybirtokos jövedelmeit növelte, ezáltal a nagybirtokos nemesség politikai tekintélye is csökkenhetett. A szabad királyi városi rang egyben arra is feljogosította ezeket a településeket, hogy a király meghívóját megkapva részt vegyenek az országgyűléseken, ahol szavazati joggal rendelkeztek. Ez az uralkodó számára azt jelenthette, hogy a rendi gyűléseken a nemesi ellenzék ereje ellensúlyozhatóvá válik; pontosabban bizonyos kérdésekben válhatott volna. A városok országgyűlési részvételével kapcsolatban pontos ismeretekkel egyelőre nem rendelkezünk, de a 16–17. századi diéták tárgyalásait forró hangulatúvá változtató választási kérdés ügyében bizonyos, hogy a városok a református rendekkel teljes mértékben egyetértettek.

A fentebb vázolt folyamat eredményeként meglehetősen sok város kapott szabad királyi városi rangot, és ezzel együtt lehetőséget arra, hogy követeket küldjön az országgyűlésre, és ott szavazatával részt vegyen az ország politikai életében. Az újonnan szabad királyi városi rangot nyert városokat több részre oszthatjuk. A városok közül többen (Késmárk, Kőszeg) már rendelkeztek olyan privilégiumokkal, amelyek alapján szabad királyi városoknak tekinthetnénk őket – és a kortársak valójában annak is tekintették őket. Az országos vásártartás joga, nagy vásárok tartása, gazdasági fejlettségük, viszonylagos önkormányzati önállóságuk arra predesztinálta őket, hogy a szabad királyi városi rang rendi értelmében megjelenjenek az országgyűléseken, és emellett szabadon rendelkezzenek mindazon jogokkal, amelyek alapján a rendi társadalom kivételezettjei közé tartozhattak volna. Ebben zálogbavetésük, vagy eladományozásuk akadályozta őket. Más települések (Debrecen, Modor, Bazin, Szentgyörgy, Ruszt, Kapronca, Korpona és Szatmárnémeti is ideszámítható) saját gazdasági fejlődésük során elért eredményeik révén juthattak hamarabb vagy

politikai helyzetüknél fogva később szabad királyi városi ranghoz. E csoport azokkal a városokkal bővült, amelyek a 18. századi gazdasági és polgári fejlődés során regionális vagy országos jelentőségre tettek szert, mint Győr, Komárom, Szabadka, Újvidék, Zombor, Károlyváros, Pozsega, Temesvár, Arad. A rendek erős ellenállását mutatja Pécs esete, amely város II. Józseftől megkapta a szabad királyi városi jogokat biztosító privilégiumot, de becikkelyezésére (nyilván a pécsi püspök erős ellenállása miatt sem) sosem került sor. A harmadik csoport a hódolt Magyarország területére eső, egykor szabad királyi ranggal rendelkező városok (Buda, Pest, Székesfehérvár, Esztergom, Szeged), melyek közül némelyek (Pest, Szeged, némiképp Székesfehérvár) beváltották a hozzájuk fűződő reményeket, míg mások (Esztergom) az oklevél elnyerésével gazdasági fejlettségüket tekintve szinte érthetetlenül nagy rendi előnyhöz jutottak. Érthető tehát, ha a kötött számú nemesi vármegyék élénken tiltakoztak minden egyes új tag felvétele ellen. (1687-ben 32 szabad királyi város követei jelentek meg a diétán, és az azt követő években további 7, majd a 18. század folyamán újabb 10 várost emeltek erre a rangra!) Az újabb kutatások megszüntették azt a 19. századi rendiséghez kötődő elképzelést, hogy egy vármegye és egy város ugyanúgy egy-egy szavazattal bírt volna a diétán. Először Sziójártó István monográfiája és kutatásai rámutattak arra, hogy az alsóház döntései nem az egyes rendi tagok egyenként leadott szavazatán, hanem a szóban leadott, pusztán a túlnyomó többségi véleményre támaszkodó akaratán nyugodott. Ennek ellenére az alsóház, többségében a vármegyei érdekeket képviselő követei számára kedvezőtlen volt, ha a városok követeinek száma megnőtt. A közös érdekek persze megkérdőjelezik a hagyományos felfogás vármegye contra város felfogását, de ennek mértékéről csak az újabb, a tanulmánykötetben közölt írásokhoz hasonló kutatások révén fogunk többet megtudni.

A magyarországi parlamentarizmussal és a várostörténetírással foglalkozó történészek egy csoportja kezdeményezésére Sopronban került sor egy e témakört tárgyaló konferenciára, amely kiegészült a „Szent Korona Lendület-kutatócsoport” által szervezett előadásokkal. Tanulmánykötetünk gerincét így azok a tanulmányok jelentik,

amelyek a Magyar Nemzeti Levéltár Győr–Moson–Sopron Megyei Levéltár Soproni Levéltára valamint a Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Központja Történettudományi Intézete által 2015. december 8-án megrendezett „Rendiség és parlamentarizmus a helyi és az országos politikában a 17–20. században Sopron város analógiáján” c. konferencián elhangzottak. A szerzők elhangzott előadásaikon és a most megjelentetett tanulmányaikban a 17–18. századi városi rendiség témakörében nem csupán a várospolitikai törekvéseket mutatták be, hanem annak társadalomtörténeti aspektusaira is igyekeztek rámutatni. A Sopron városát 1887 és 1905 között immáron a dualista Osztrák–Magyar Monarchiában képviselő Fabinyi Teofil tevékenységének bemutatásával az új kor kihívásainak megfelelni kívánó, a város gazdasági lemaradását érzékelő soproni polgárság érdekeit is érzékeltetni kívántuk. E tanulmányokhoz csatlakozott az Eperjesi Egyetem néhány kutatója.

A tanulmányokat magyar és szlovák nyelven adjuk közre remélve, hogy ezzel is hozzájárulhatunk a két ország közös történelmét művelők közötti eszmecseréhez, egymás kutatási eredményeinek megismeréséhez.

A kötet kiadása a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal és az Eperjesi Egyetem támogatásával, de első sorban a Rekato-lizáció Szlovákiában a 17. és 18. században – című pályázat (VEGA 1/0655/14) finanszírozásával valósult meg. A tanulmánykötet alapjául szolgáló konferenciára a Nemzeti Kulturális Alap finanszírozásában, a MNL Győr–Moson–Sopron Megyei Levéltár Soproni Levéltár igazgatója, Dr. Dominkovits Péter és munkatársai segítségével jött létre. Támogatásukat köszönjük!

ŠTÚDIE
TANULMÁNYOK

OCHRANA ZÁUJMOV MIEST V KONFESIONÁLNO M PLÁŠTI – ŠOPRONSKÍ VYSLANCI NA SNEME V ROKU 1681¹

H. NÉMETH István

PROTECTION OF TOWN CONCERNS IN THE CONFESSIONAL MANTLE – SOPRON EMISSARIES IN THE ASSEMBLY IN 1681. In 1681 the Assembly was called in Sopron. The Assembly was the turning point in more aspects for royal free cities in the Assembly history. It was important that the Assembly took place in the early stage of the centralization of Hungarian town policy. Signs of the state control and intervention can be found as early as in the electoral mechanism of emissaries as the confessional parity, used in renewal of functions, was reflected in the confessional membership of emissaries. The most serious and sensitive issue of the interior policy, except the restoration of the Hungarian social sphere/professional association state system, was confessional denominationalization. The issue of confession rewrote more affairs as well as it rewrote the strategy of representation of town emissaries concerns. More information about the differences between Protestant and Catholic social spheres/professional associations in the assembly politicizing, about concerns antagonisms between the social spheres/professional associations in the county and royal free cities can be found in the assembly diary of two Bardejov emissaries.

Keywords: Diet. Sopron. Royal free cities. Confessional concerns.

V druhej polovici 17. storočia prešli vnútropolitické vlastnosti Uhorského kráľovstva, tiež jeho samospráva a v rámci nej postavenie slobodných kráľovských miest výraznými zmenami. Základy týchto zmien spôsobili centralizačné snahy habsburskej vlády. Počas neceľých dvoch desaťročí v rokoch 1662 – 1681 sa nekonali žiadne snemy, čoho dôvodom boli v prvom rade zmeny spôsobené politikou, ktorá mala v kritických otázkach a bodoch vnútropolitického života v podstate nový charakter a ktorá mala na zreteli záujmy centralizovaného

¹ Štúdia vznikla v rámci projektu NKFI K 116166.

štátu. Zmeny v riadení štátu a vo vnútropolitickom živote však neboli ojedinelé, ba dokonca sledovali európske tendencie. Jedným zo základných javov obdobia raného novoveku totiž bolo posilnenie štátov a rozšírenie kompetencií riadenia štátu. Štátny aparát sa snažil získať pohľad do každodennosti čoraz širších vrstiev spoločnosti, následne sa do nej snažil čoraz vo väčšej miere zasiahnuť. Toto snaženie súviselo s tým, že centralizovaný, neskôr absolutistický štát zaviedol centrálnu úpravu aj do otázok, ktoré predtým boli riadené výlučne stavmi, resp. ich poslancami. Pod nadvládou absolutistického panovníka bola vybudovaná národná obrana a jej financovanie, ktoré sa stali štátnou úlohou, a tiež v súvislosti s novým praktizovaním moci sa uskutočnila centralizácia na iných poliach štátnej moci (daňová správa, súdna prax, úlohy, ktoré sa viazali k jednotlivým samosprávnym jednotkám atď.), kde sa stala úlohou štátneho riadenia, posilneného novou legitimitáciou štátu.² Hospodárske dejiny opisujú hore uvedenú premenu ako vznik fiškálneho štátu (Fiscal State, Fiscal-Military State). Tento pojem totiž skvelo vyjadruje čisto hospodársky, finančný vzťah medzi dôvodmi a riešeniami.³

-
- ² ASCH G., R. – DUCHHARDT, H. (eds.). *Der Absolutismus – ein Mythos? Strukturwandel monarchischer Herrschaft in West- und Mitteleuropa (ca. 1550 – 1700)*. Köln – Weimar – Wien : Böhlau, 1996.; ASCH G., R. *Kriegsfinanzierung, Staatsbildung und ständische Ordnung im Westeuropa im 17. und 18. Jahrhundert*. In *Historisches Zeitschrift*. 1999, 268, s. 635 – 671.; DUCHHARDT, H. *Absolutismus – Abschied von einem Epochenbegriff?* In *Historisches Zeitschrift*. 1994, 258, s. 113 – 122.; HENSALL, N. *The Myth of Absolutismus: Change and Continuity in Early Modern European Monarchy*. London : Longman, 1992.; HEINRICH, G. *Staatsaufsicht und Stadtfreiheit in Brandenburg-Preußen unter dem Absolutismus (1660 – 1806)*. In *Die Städte Mitteleuropas im 17. und 18. Jahrhundert*. Wilhelm Rausch (ed.). (Beiträge zur Geschichte der Städte Mitteleuropas 5.) Linz (Donau) : Österreichischer Arbeitskreis für Stadtgeschichtsforschung, 1981, s. 155 – 172.; VIERHAUS, R. *Deutschland im Zeitalter des Absolutismus (1648 – 1763)*. Göttingen, 1978.; HANSCHMIDT, A. *Zur Armenpolizei und Armenversorgung in der Stadt Münster im 17. Jahrhundert*. In *Städtisches Gesundheits- und Fürsorgewesen vor 1800*. Peter Johanek (ed.). (Städteforschung. Reihe A 50.) Köln 2000, s. 225 – 241.
- ³ BONNEY, R. (ed.). *The rise of the fiscal state in Europe c. 1200 – 1815*, 1. publ. Oxford 1999.; HART, M. C. 't. *The making of a bourgeois state. War, politics and finance during the Dutch revolt*. Manchester 1993.; O' BRIEN, K. P. – HUNT, A. P. *The Rise of a Fiscal State in England, 1485 – 1815*. In *Historical Research*. 1993, 66, s. 129 – 176.; CAVACIOCCHI, S. *La fiscalità nell'economia europea secc.*

Jedným z veľmi dôležitých polí centralizácie, resp. podľa bádateľov, skúmajúcich absolutizmus alebo centralizované štáty, charakteristickým znakom štátov takého typu je konfesionalizácia. Jednou z najurčujúcejších vlastností centralizujúcej sa štátno-správnej praxe absolutistického charakteru je konfesionalizmus, teda panovníkova nadvláda autoritatívneho charakteru nad náboženstvom a aj nad cirkvou. Táto nadvláda sa realizovala prostredníctvom štátnej správy, pôsobiacej s rozširujúcimi sa kompetenciami a jej ústredným prvkom bola teória „jeden štát – jedno náboženstvo“. Samotná snaha pasuje rovnako tak do náboženskej politiky, ktorú praktizovala habsburská vláda na území česko-moravských a rakúskych dedičných provinciách, ako aj do praxe, ktorú nasledovali ostatné európske krajiny. Teória „jeden štát – jedno náboženstvo“ bola totiž v 17. storočí pomerne jednoznačne uznávaným politickým stanoviskom vo všetkých takých štátoch, v ktorých sa snažili vybudovať vo väčšej alebo menšej miere centralizovanú, resp. absolutistickú štátnu správu.⁴ Táto otázka bola v uhorskej vnútornej politike kľúčová, čo naznačujú aj tie udalosti, ktoré sa uskutočnili sčasti práve v dôsledku prenikania štátnej konfe-

XIII – XVIII: *Atti della „Trentanovesima settimana di studi“*, 22 – 26 aprile 2007. Firenze 2008. V súvislosti s Uhorským kráľovstvom naposledy: KENYERES, I. A „fiscal-military state“ és a Habsburg Monarchia a 16 – 17. században ?????

⁴ HINRICHS, E. Abschied vom Absolutismus. Eine Antwort auf Nicholas Henshall. In *Der Absolutismus* c. d., s. 353 – 371.; VIERHAUS, R. *Staaten* c. d., s. 15 – 38. O zmenách, ktoré sa uskutočnili v krajinách habsburskej monarchie: BAHLCKE, J. *Konfessionalisierung in Ostmitteleuropa. Wirkungen des religiösen Wandels im 16. und 17. Jahrhundert in Staat, Gesellschaft und Kultur*. Stuttgart 1999.; MIKULEC, J. *Pobělohorská rekatolizace v Českých zemích*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1992.; MIKULEC, J. Praga w okresie kontrreformacji i władzy absolutnej (1620 – 1740). In *Kraków i Praga dwie stolice Europy Środkowej. Materiały międzynarodowej konferencji zorganizowanej w dniach 1 – 2 czerwca 2000*. Mark Purchla (ed.). Kraków 2002, s. 77 – 87.; STERNICK, T. Obnovování česko-budějovické městské rady za třicetileté války. In *Jihočeský Sborník Historický*. 2005, 74., s. 104 – 150.; HRDLIČKA, J. Die (Re-)Katholisierung lokaler Amtsträger in Böhmen. Konfession oder Disziplin? In *Staatsmacht und Seelenheil* c. d., s. 357 – 366.; MIKULEC, J. Die staatlichen Behörden und das Problem der konfessionellen Emigration aus Böhmen nach dem Jahr 1620. In *Glaubensflüchtlinge. Ursachen, Formen und Auswirkungen frühneuzeitlicher Konfessionsmigration in Europa*. Münster – Hamburg – Berlin – London 2008, s. 165 – 186.; FEJTOVÁ, O. *Rekatolizace na Novém Městě Pražském v době pobělohorské. „Já pevně věřím a vyznávám...“*. Praha 2012.

sionalizácie. Viedenský mier, uzatvárajúci Bocskaivo povstanie, ktoré vypuklo kvôli príčinám konfesijného a stavovského charakteru, vyriešil okrem iného aj konfesijné problémy medzi dvomi stranami (uhorské stavy a panovník). Na začiatku panovania Ferdinanda II. síce zosilneli požiadavky na vytvorenie jednokonfesijného štátu, avšak k tomu v prípade Uhorského kráľovstva nedošlo. Dôvody sa viažu sčasti k vnútropolitickému kompromisu, ktorý upravil vnútropolitické vzťahy a vzťahy medzi stavmi a štátom/panovníkom na dlhšiu dobu.⁵

Hoci táto dohoda sa neskôr zdanlivo naštrbila ohľadom konfesijnálnej otázky, avšak útoky dvoch sedmohradských kniežat (Gabriela Bethlena a Juraja I. Rákócziho) posilnili niekdajšiu pozíciu uhorských stavov. Šopronský snem v roku 1622 a linecký mier totiž narovnali misky váhy a uhorské reformované cirkvi vyšli z boja zdanlivo posilnené.⁶ Oproti tomu v rakúskych provinciách (najmä v Dolnom a Hornom Rakúsku a Štajersku) sa už od prvej štvrtiny storočia začala protireformácia, ktorá neprebíhala bez násilného presídlenia obyvateľov alebo bez toho, aby obyvatelia boli nútení konvertovať. Je možné považovať za všeobecnú tendenciu, že v provinciách, ktoré boli v rámci monarchie ovládané bezprostrednejšie (a ktoré môžeme

⁵ PÁLFFY, G. *A Magyar Királyság és a Habsburg Monarchia a 16. században*. Budapest 2015.

⁶ PÉTER, K. The struggle for Protestant religious liberty at the 1646 – 47 Diet in Hungary. In *Crown, church and estates. Central European politics in the sixteenth and seventeenth centuries*. Robert John Weston Evans – Trevor V. Thomas. (eds.). London 1994, s. 261 – 268.; PÁLFFY, G. Ewige Verlierer oder auch ewige Gewinner? Aufstände und Unruhen im frühneuzeitlichen Ungarn. In *Die Stimme der ewigen Verlierer? Aufstände, Revolten und Revolutionen in den österreichischen Ländern (ca. 1450 – 1815). Vorträge der Jahrestagung des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung (Wien, 18. – 20. Mai 2011)*. Peter Rauscher – Martin Scheutz. (eds.). (Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung, Erg. Bd. 61.) Wien – München 2013, s. 151 – 175.; PÁLFFY, G. A Bethlen-kutatás egy alig vizsgált kérdéséről: a magyar királysági rendek és az erdélyi fejedelem (1619 – 1622). In *Bethlen Gábor képmása*. Papp Klára – Balogh Judit (eds.). (Speculum Historiae Debreceniense, 15.) Debrecen 2013, s. 139 – 158.; DOMINKOVITS, P. – H. NÉMETH, I. Bethlen Gábor 1619 – 1621. évi hadjárata és Sopron. In *Bethlen Gábor és kora. Katalógus a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Hajdú-Bihar Megyei Levéltára és Győr-Moson-Sopron Megyei Levéltár Soproni Levéltára közös kiállításáról*. Ólmosi Zoltán (ed.). Budapest 2013, s. 36 – 48.

považovať za kmeňové provincie monarchie), bolo podľa jednotne vydaných nariadení z rokov 1624 a 1627 zakázané okrem rímskokatolíckej každej inej konfesii žiť v týchto provinciách. V zmysle nariadení muselo dolnorakúske evanjelické alebo reformované obyvateľstvo rovnako konvertovať či odísť, ako aj protestantské a utraquistické obyvateľstvo Českého kráľovstva.⁷ Časť nútene vysídleného obyvateľstva odišla do nemeckých, iná časť do nemecky hovoriacich miest Uhorského kráľovstva (Šopron, Prešporok, Modra, Pezinok, Svätý Jur).⁸ Proti migrácii protestantov sa snažili vystúpiť uhorské úrady a hlavne Peter Pázmány a tiež Mikuláš Esterházy, ale výraznejšie výsledky v tom období ešte nemohli dosiahnuť.⁹

Náboženská politika, charakteristická pre kmeňové provincie habsburskej monarchie, sa snažila na území Uhorského kráľovstva uplatniť miernejšie prostriedky: do slobodných kráľovských a zemepanských miest sa sťahovali školské inštitúcie riadené zväčša jezuitmi a vznikali tu aj ich kláštory.¹⁰ Uhorská rekatolizácia pokračovala na tej ceste, ktorú určil Pázmány; za najdôležitejší prostriedok bolo považované pomalé, ale štátnymi prostriedkami podporované

⁷ HERZIG, A. *Der Zwang zum wahren Glauben. Rekatholisierung vom 16. bis zum 18. Jahrhundert*. Göttingen, 2000.; DEVENTER, J. *Gegenreformation in Schlesien. Die habsburgische Rekatholisierungspolitik in Glogau und Schweidnitz 1526 – 1707*. Köln – Wien 2003.; KUNISCH, J. Staatsräson und Konfessionalisierung als Faktoren absolutistischer Gesetzgebung. Das Beispiel Böhmen (1627). In *Gesetz und Gesetzgebung im Europa der frühen Neuzeit*. Barbara Dölemeyer – Diethelm Klippel (eds.). (Zeitschrift für historische Forschung, Beiheft, 22.) Berlin 1998, s. 131 – 156.; MIKULEC, J. *Pobělohorská rekatolizace c. d.*; MIKULEC, J. Praga w okresie kontreformacji c. d.; MIKULEC, J. 31. 7. 1627. *Rekatolizace šlechty v Čechách. Čí je to země, toho je i náboženství*. Praha 2005; MIKULEC, J. *Die staatlichen Behörden c. d.*

⁸ BRUNNER, W. Westungarn als Zuflucht steirischer Glaubensflüchtlinge. In *Reformation und Gegenreformation im Pannonischen Raum. Referate der 13. Schlaininger Gespräche 1993 „Reformation und Katholische Reaktion im Österreichisch-Ungarischen Grenzraum“ und der 14. Schlaininger Gespräche 1994 „Gegenreformation und Katholische Restauration“*. Gustav Reingrabner (ed.). (Schlaininger Gespräche, 13 – 14.) Eisenstadt 1999, s. 107 – 129.

⁹ Österreichisches Staatsarchiv (ďalej len: ÖStA), Finanz- und Hofkammerarchiv Hoffinanz Ungarn (ďalej len: HKA HFU) RN 127. 1625. April fol. 134 – 135.

¹⁰ MOLNÁR, A. *Mezőváros és katolicizmus*. Budapest 2005.; MOLNÁR, A. *Lehetetlen küldetés? Budapest 2009.*

konvertovanie.¹¹ Obrátenie vysokej šľachty pokračovalo aj v období po ťaženiach Bethlena, všetci veľkostatkári západného Zadunajska prešli na katolícku vieru a v hornouhorskou regióne je tiež možné spozorovať podobný jav.¹² Okrem vysokej šľachty sa násilnejšie rekatolizačné prostriedky začali uplatňovať v uhorských štátnych úradoch. Od prvej štvrtiny 17. storočia môžeme prvýkrát spozorovať v prípade banských hodnostárov banských miest, riadených Dolnorakúskou komorou, že podľa predpisov boli prijímaní podľa možnosti iba katolíci.¹³ V nasledujúcich rokoch sa prejavila snaha, aby sa medzi krajinských hodnostárov do uhorských úradov (napr. vyberači tridsiatku, poštovní majstri) prijímali tiež iba katolíci. Pre konvertovanú inteligenciu (zväčša farári) bola na jednej strane zriadená základňa, z ktorej dostávali dôchodok, na druhej strane práve oni získavali spomenuté úrady, a tak sa v prameňoch pomerne často stretávame

¹¹ FRANKL [FRAKNÓI], V. *Pázmány Péter és kora*. Pest 1868 – 1872. 2. zv. s. 40 – 55., 233 – 249., 372 – 379.; BITSKEY, I. A reformáció kezdetei Nyugat-Magyarországon. In *Emlékkönyv ifj. Barta János 70. születésnapjára*. Papp Imre et al. (eds.). Debrecen 2010, s. 93 – 102.; BITSKEY, I. Pázmány Péter felső-magyarországi missziója. In *Pázmány Péter és kora*. Hargittay Emil (ed.). Piliscsaba 2001, s. 71 – 80.; TUSOR, P. A pápai diplomácia javaslati 1639-ben a Szent-szék részvételére a magyarországi katolikus restaurációban. In *Ráday Gyűjtemény Évkönyve*. 1999, 9., s. 19 – 38.; TUSOR, P. A katolikus felekezet-szervezés problémái az 1630 – 1640-es évek fordulóján. In *Mezőváros, reformáció és irodalom, 16 – 18. század*. Szabó András (ed.). Budapest 2005, s. 123 – 138.

¹² FAZEKAS, I. Adalékok a frankói grófság és a kismartoni uradalom rekatolizációjához. In *A Ráday Gyűjtemény Évkönyve*. 1994, 7., s. 126 – 145.; FAZEKAS, I. Die Rekatholisierung Ádám Batthyánys im Jahr 1629. In *Reformation und Gegenreformation* c. d., s. 297 – 304.; FAZEKASNÉ TOMA, K. *Gróf Nádasdy Ferenc politikusi pályaképe (1655 – 1666)*. PhD. disszertáció. Budapest : ELTE BTK, 2006, s. 36 – 37., 55 – 60.; TUSOR, P. Lippay György egri püspök (1637 – 1642) jelentése Felső-Magyarország vallási helyzetéről (Archivio Santacroce). In *Levél-tári Közlemények*. 2002, 73., s. 200 – 242., 206., 209 – 210.; TUSOR, P. Forgách Zsigmond katolizálása. In *Eruditio, virtus et constantia*. Imre Mihály et al. (eds.). Debrecen 2011, s. 640 – 646.

¹³ Podnet už nachádzame počas panovania Rudolfa. ÖStA, HKA, Ungarisches Münz- und Bergwesen (ďalej len: MuBwU) RN 8. 1602. fol. 172 – 189. Pre zvýhodnenie katolíckych banských dôstojníkov pozri: Uo. RN 10. 1618. fol. 52 – 65., 112 – 116., RN 11. 1623. fol. 271 – 273., RN 11. 1625. fol. 246 – 257., RN 11. 1626. fol. 138 – 141, 295., 615.

s bývalými farármi, ktorí získali za konvertovanie pozíciu vyberača tridsiatku alebo poštového majstra.¹⁴

V politickom pozadí procesu katolíckej obnovy môžeme považovať za dôležitý moment náboženskej ustanovenia lineckého mieru, ktoré neviažu vierovyznanie k zemepánovi, ale uznávajú ho ako výsledok osobného rozhodnutia.¹⁵ Podobne dôležitými, ak nie dôležitejšími výsledkami boli spoločné snemové ustanovenia (vtedy ešte) zjednocujúce záujmy katolíkov a reformovaných (1647: 78., 81. – 82.; 1649: 18. – 19., 95.), ktoré zabezpečovali prístup ďalších konfesií aj do dovtedy heterogénnych evanjelických miest.¹⁶ Na snemoch v rokoch 1655, 1659 a 1662 hovorili protestantské stavy iba o čoraz väčších sťažnostiach na poli náboženskej praxe, keď strácali čoraz väčšie množstvo kostolov, resp. im bolo zabraňované v praktizovaní viery. Cirkevná politika Leopolda I., ktorej výrazne pomohol aj Juraj Lippay, ako vedúci predstaviteľ uhorskej katolíckej cirkvi, ešte viac posilnila túto tendenciu. Náboženské ustanovenia lineckého mieru totiž vystúpením konvertovaných veľkostatkárskych rodín (Nádašdy, Rákóczi atď.) a katolizovaním dovtedy takmer úplne evanjelických alebo reformovaných zborov negovali predpisy náboženskej ustanovenia, vzťahujúceho sa na jednotlivca. Snem v roku 1662 sa napokon skončil odchodom protestantských stavov a masovým vracaním zákonných článkov.¹⁷

Kompromis, predstavujúci základ uhorského vnútropolitického života, teda ukazoval javy, ktoré boli badateľné počas Bocskaiovho povstania a počas ťažení, ktoré viedli Gabriel Bethlen a Juraj I. Rákó-

¹⁴ ÖStA, HKA HFU RN 142. 1630. Juli fol. 144 – 157., RN 196. 1655. Juli fol. 44. Porovnaj: BÄHLCKE, J. *Konfessionalisierung in Ostmitteleuropa* c. d.; HRDLIČKA, J. *Die (Re-)Katholisierung* c. d.

¹⁵ SZILÁGYI, S. *A linzi béke okirattára*. Budapest 1885.

¹⁶ WICK, B. *Kassa története és műemlékei*. Košice 1941. s. 13 – 15.; BESSENYEI, J. A szabad királyi városok jogainak csorbítása. In *Történelmi Szemle*. 1991, 33., s. 255 – 263.; TUSOR, P. Nemesi és polgári érdekérvényesítési törekvések a katolikusok és reformátusok kassai recepta relióióvá válásában. (A Magyar Tanács és a vallásügy 1648-ban). In *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok*. 1998, 10., s. 1 – 2. 5 – 26.

¹⁷ FABÓ, A. *Az 1662-diki országgyűlés*. Budapest 1873.; ZSILINSZKY, M. *A magyar országgyűlések vallásügyi tárgyalásai a reformációtól kezdve*. Budapest 1881 – 1897. 2. zv., s. 186 – 267.

czy. Tieto javy boli spôsobené najmä náboženskou politikou, ale zároveň aj vojnami na území Sedmohradského kniežatstva a Uhorského kráľovstva, následkom čoho sa objavili škody súvisiace s poskytovaním ubytovania pre vojsko. Kým však tri vymenované kompromisy (1606 – 1608, 1622, 1645) boli pomerne skoro vyriešené, a vnútropolitická rovnováha medzi stavmi a panovníkom, síce s korekciami, ale bola obnovená, v 60. rokoch 17. storočia sa situácia zmenila. V tomto období už totiž nová politická generácia, tvoriaca okolie Leopolda I. a pozostávajúca z verných ľudí novému panovníkovi, vnímala výlučne otázku efektívneho fungovania štátu.¹⁸ So zmeneným politickým systémom viedenskej vlády rokovala v zásade zmenená uhorská politická elita, ktorá už nebola generáciou narodenou v prvej štvrtine 17. storočia a pre ktorú tento kompromis a politické pravidlá hry, ktoré z neho plynuli, boli evidentné a zopakovateľné. Dva roky po snehe v roku 1662, na ktorom došlo k rozpadu, už Mikuláš Zrínyi nežil a jednoznačný vedúci predstaviteľ katolíckej cirkvi Juraj Lippay stratil vplyv na vnútorné kruhy viedenskej vlády, čo dobre dokladuje aj uhorská politická paralyzácia po vašvárskom mieri.¹⁹

Úplný politický obrat a úspech viedenskej vlády v tom zmysle, že aspoň na najvyššej a sčasti na strednej úrovni bola štátna správa položená na nové základy aj v Uhorskom kráľovstve, prinieslo obdobie po Wesselényiho sprisahaní. Následné ozbrojené povstanie na Podhorí môžeme tiež považovať za osobitné v systéme prostriedkov dovtedajšieho uhorského vnútropolitického života, keďže k povsta-

¹⁸ R. VÁRKONYI, Á. A Wesselényi szervezkedés történetéhez, 1661 – 1674. In *Tanulmányok Szakály Ferenc emlékére*. Fodor Pál et al. (eds.). (Gazdaság- és társadalomtörténeti kötetek 2.) Budapest 2002, s. 423 – 460.; VÁRKONYI, G. A magyar politikai elit generációi az országegyesítés időszakában, 1663 – 1703. In *Rendszerváltás(ok) Magyarországon*. Gerhard Péter et al. (eds.). (Antall József Baráti Társaság évkönyvei 26.) Budapest 2010, s. 33 – 41. O politickom kruhu, ktorý pôsobil pri Leopoldovi I. a jeho delení pozri monografiu Stefana Sienella: SIENELL, S. *Die Geheime Konferenz unter Kaiser Leopold I. Personelle Strukturen und Methoden zur politischen Entscheidungsfindung am Wiener Hof*. Frankfurt am Main 2001.

¹⁹ TUSOR, P. „Írom kegyelmednek, mint igaz magyar igaz magyarnak”. Lippay György veszprémi és egri püspök, esztergomi érsek levelei magyar arisztokratákhoz, nemesekhez (1635 – 1665). (Collectanea Studiorum et Textuum; I/1.) Budapest 2015.; TUSOR, P. A primás, a bán és a bécsi udvar (1663 – 1664). In *Történelmi Szemle*. 2015, 57., s. 219 – 249.

niu, ktoré nevychádzalo zo Sedmohradska alebo z Partia, ale zároveň disponovalo výraznou vojenskou silou, dovtedy nedošlo v záujme ochrany uhorských stavovských záujmov. Povstanie v Potisí, využívajúc stavovské a konfesiónálne sťažnosti, si spočiatku rýchlo našlo spoločenskú bázu v mase nespokojných zemanov, ale vďaka neorganizovanosti a chýbajúcej vodcovskej osobnosti bolo kráľovskými oddielmi čoskoro potlačené.²⁰ Trest po potlačení povstania je tiež osobitý v uhorskej politike 16. – 17. storočia, ale zároveň poskytol priestor na to, aby viedenská vláda mohla vykonať reformné snahy bez viazanosti. V prípade Uhorského kráľovstva boli spočiatku určité mimoriadne veľké dane, ktoré však neskôr boli znížené kvôli strachu z nového povstania. V spôsobe určenia daní však nastali obrovské zmeny. V prípade daní určených na základe repartitio totiž boli vyberané štátne dane bez súhlasu snemu, za účelom zabezpečenia výbavy pre vojsko. Neskôr príjmy, ktoré chýbali v dôsledku znižovania výšky daní, sa snažili nahradiť tzv. accisou, teda daňou z obratu, určenou na najzákladnejšie potraviny.²¹

Zriadením Gubernia sa objavila snaha postaviť nový systém namiesto stavovskej vlády prostredníctvom úradu, ktorý je viac pripútaný k centrálnym orgánom. Najdôležitejšou osobitosťou Gubernia bolo to, že jeho zriadením sa snažili oddeliť správu a súdnictvo, avšak kvôli pomerom panujúcim v krajine, Gubernium nemohlo zohrávať významnú úlohu, stalo sa len sprostredkovateľom medzi centrálnymi vládnymi orgánmi a stolicami. Medzi prvými úlohami nového správneho orgánu však každopádne figurovalo nariadenie rekatolizácie krajiny, teda opätovné nastolenie prvenstva rímskokatolíckej cirkvi. Po odhalenom sprisahaní a povstaní sa totiž najradikálnejšie kroky prejavili práve na konfesiónalnom poli. Evanjelické a reformované kostoly boli v každom prípade skonfiškované a odovzdané katolíckej cirkvi.²² Opatreniam poskytovalo silu miestne vojsko: vyhľadanie

²⁰ BENCZÉDI, L. Az 1670. évi tiszavidéki felkelés és társadalmi háttere. In *Századok*. 1975, 109., s. 509 – 550.

²¹ NAGY, I. A magyar kamara adóigazgatási tevékenysége a XVI – XVII. században. In *Levéltári Közlemények*. 1995, 66., s. 29 – 51.

²² RÁCZ, K. A pozsonyi vértörvényszék áldozatai 1674-ben. Lugos 1889.; BENCZÉDI, L. A prédikátorperek történeti háttere. In *Theológiai Szemle*. 1975, 17., s. 199 – 206, 264 – 267.; BENCZÉDI, L. A Habsburg-abszolútizmus indíté-

a zadržanie kazateľov zabezpečovalo vojsko táborige na okolí, ktoré zabezpečovalo taktiež aj ozbrojenú silu, ktorá bola priradená ku komorským a cirkevným hodnostárom, povereným obsadením kostolov. Protestantských farárov sa snažili odstrániť odvšadiaľ, nekatolícke (akatólicke) obyvateľstvo miest sa tak nevymestilo do centier miest a náboženskú prax museli vykonávať či už v súkromných domoch (ako napr. slávny šopronský dom Eggenberga), alebo v kostoloch, postavených z dreva, stojacich na predmestských pozemkoch. Farári boli vystavení vážnym ublíženiam a viacerí boli obvinení na známom prešporskom krvavom súde.²³

Zavedené opatrenia viedli na jednej strane k náboženskej občianskej vojne,²⁴ bezpečnosť vnútropolitického života, stavaná na kompromisoch, zanikla, staré pravidlá hry už neboli platné. Opatrenia zavedené habsburskou vládou síce boli veľmi rýchle a efektívne – najmä v obnovení inštitúcií katolíckej cirkvi a v preberaní majetkov a budov predstavujúcich základy inštitucionálneho systému, ale kvôli zvýšeniu daňového zaťaženia a radikálnej premene konfesiónálnych pomerov došlo v uhorskej politike k rýchlym reakciám. Kurucké hnutia, podporované sčasti zo Sedmohradska a sčasti od roku 1677 zo strany francúzskej politiky, sa stále viac posilňovali a rozši-

kai és megvalósulása az 1670-es évek Magyarországon. In *Történelmi Szemle*. 1978, 21., s. 335 – 356.; BENCZÉDI, L. *Rendiség, abszolútizmus és centralizáció a XVII. század végi Magyarországon (1664 – 1685)* (Értekezések a történeti tudományok köréből 91.) Budapest 1980, s. 53 – 57., 68 – 74.; S. VARGA, K. *Az 1674-es gályarabper jegyzőkönyve. Textus és értelmezés*. Budapest 2008.

²³ PAYR, S. *A soproni evangélikus egyházköztség története. A reformáció kezdetétől az 1681. évi soproni országgyűlésig*. Sopron 1917, s. 425 – 479.; PÉTER, K. *A magyarországi protestáns prédikátorok és tanítók ellen indított per 1674-ben*. In PÉTER, K. *Papok és nemesek. Magyar művelődéstörténeti tanulmányok a reformációval kezdődő másfél évszázadból*. (A Ráday Gyűjtemény Tanulmányai 8.) Budapest 1995, s. 200 – 210.; MICHELS, G. B. *Az 1674. évi prédikátorper történetéhez*. In *Történelmi Szemle*. 2013, 55., s. 55 – 78.; MIHALIK, B. V. *A Szepesi Kamara szerepe az 1670 – 1674 közötti felső-magyarországi rekatolizációban*. In *Fons*. 2010, 17., s. 255 – 320.; KÓNYA, P. *Prešov, Bardejov a Sabinov. Počas protireformácie a protihabsburských povstaní (1670 – 1711)*. (Acta Collegii Evangelici Prešoviensis 6.) Prešov 2000.

²⁴ MIHALIK, B. V. *„Campus ad fidei catholicae insemminationem“*. *Katolikus megújulás az egri egyházmegyében a 17. század utolsó harmadában*. Doktori disszertáció. Budapest : ELTE BTK, 2013, s. 12, 93.

rovali. Zároveň sa dokázalo aj to, že sa nová samosprávna štruktúra, zavedená za daných okolností, neuplatnila. Gubernium nedokázalo byť prostriedkom habsburskej vlády ani v tom, aby znižovalo vplyv stolíc vo vnútropolitickom živote krajiny a ani v tom, aby na poli súdnictva v urovnávaní vzťahov medzi vojskom, táborencami v krajine, a obyvateľstvom dokázalo efektívne spolupracovať vo vyšetrowaní sťažností v súvislosti s repartitio a s prítomnosťou vojska, taktiež vo vykonávaní svojich úloh v samospráve v užšom zmysle. (Tu je potrebné poznamenať, že po povstaní Františka II. Rákócziho Uhorská kráľovská miestodržiteľská rada dokázala všetky tieto úlohy vybaviť.) Kuruckým hnutiam dodalo novú dynamiku uzavretie poľsko-francúzsko-sedmohradsko-kuruckej zmluvy vo Varšave 27. mája 1677. Na územie Uhorského kráľovstva vpadli oddiely zverbované na francúzske náklady sčasti v Poľsku a sčasti v Sedmohradsku. V osobe mladého Imricha Thökölyho zároveň dostalo hnutie výraznú vodcovskú osobnosť. Kurucké oddiely, ktorých bojová sila narástla na vyše 10 000 vojakov, obsadili Horné Uhorsko a následne sa im podarilo preniknúť cez severnú časť až k západným hraniciam krajiny. O dva roky neskôr už aj Osmania spoznali možnosť využitia Thökölyho na vlastné ciele a aj v politickom, aj vo vojenskom zmysle dostalo kurucké vojsko výraznú pomoc od sultána. V rovnakom čase sa aj Francúzske kráľovstvo, posilnené po uzavretí nijmegenského mieru, začalo čoraz aktívnejšie angažovať v prípade provincií patriacich do habsburskej záujmovej sféry (Alsasko).

Obdobie po roku 1670 nespĺnilo nádeje nielen na poli vnútornej politiky a vojenstva, ale ani na poli finančnom. Napriek tomu, že zavedené daňové nariadenia a nový spôsob zdanenia priniesli pre obyvateľov Uhorska omnoho väčšiu daňovú záťaž, nepodarilo sa uskutočniť tvrdé daňové nariadenia. Najprv bola skôr vytýčená suma dane znížená na polovicu a potom, keď sa ani túto sumu nepodarilo vymôcť, 1. januára 1673 znížili daň od jednej porty zo 60 zlatých na 28 zlatých. Táto suma zostala v platnosti do roku 1678, keď vplyvom kuruckého hnutia bola celková suma znížená na 170 000 zlatých, pričom do tejto hodnoty mala byť započítaná aj accisa. Nariadenie z 9. júna 1678, regulujúce na zníženie daní, zároveň (vidiac úspechy

kuruckých vojsk prevzatých Thökölym) vyhlásilo všeobecnú amnes-
tiu pre účastníkov povstania, ak sa do dvoch mesiacov vrátia k ver-
nosti habsburskému panovníkovi.²⁵

V takejto vnútro politickej situácii došlo k zvolaniu šopronského
snemu v roku 1681. Hlavným dôvodom zo strany viedenskej vlády
bolo naozaj hľadanie kompromisu a zároveň aj požiadavka naprave-
nia obranného systému. Snem v roku 1681, zvolaný do mesta Šopron,
sa tak začal v duchu vyrovnania, tak ako snem v roku 1622. Stav-
y ako podmienky vyrovnania požadovali obnovenie stavovského zria-
denia, teda opätovné zaplnenie pozície palatína, zrušenie nových
úradov a zavedených, dovtedy nepoznaných daní, odchod nemeckého
vojska z krajiny, zaplnenie obranného systému Uhorska opä-
tovne uhorskými vojakmi, pre účastníkov povstania a Wesselényiho
sprisahania zabezpečenie verejnej milosti a v súvislosti s tým vrá-
tenie skonfiškovaných majetkov. Okruhom otázok, ktorý si získal naj-
väčšiu pozornosť a najviac zabraňoval vyrovnaniu bola reštaurácia
rímskokatolíckej cirkvi, keďže dosiahnutých výsledkov sa katolícky
klérus pochopiteľne nechcel vzdať, na druhej strane však stavy nebo-
li ochotné prijať novú politiku, ktorá by priniesla so sebou samovlá-
du katolíckej cirkvi. Radcovia a členovia vnútornej rady panovníka
a Tajnej konferencie však spoznali, že kvôli dostatočnému usporiada-
niu uhorskej vnútro politickej situácie je nutné prijať potrebné kom-
promisy. Popredným zástancam tejto myšlienky bol najmä Emerich
Sinelli, ktorý sa ako syn komárňanského mäsiara stal kapucínskym
mníchom a na jar 1681 viedenským biskupom. Jeho vplyv dokladuje
aj skutočnosť, že okrem kniežaťa Lobkowitza, ktorý upadol do nemi-
losti, môžeme považovať práve jeho za jediného priateľa Leopolda I.²⁶

Cirkevno-politické otázky však patrili aj v mestskej politike k dô-
ležitým problémom. Posledná tretina 17. storočia znamenala obrat
v uhorskej mestskej politike. Po zlikvidovaní Wesselényiho sprisa-
hania sa nad mestami začala uplatňovať panovnícka/štátna kontro-

²⁵ NAGY, I. *A magyar kamara adóigazgatási c. d.*, s. 48.

²⁶ ZSILINSZKY, M. *Az 1681-iki soproni országgyűlés történetéhez*. Budapest 1883.;
BENCZÉDI, L. *Rendiség, abszolutizmus c. d.*, s. 99 – 102. K Sinellimu pozri ele-
mentárne spracovanie Stefana Sienella: SIENELL S. *Die Geheime Konferenz c.*
d., s. 175 – 176.

la, ktorá obsahovala už zmienené cirkevno-politické opatrenia. Tieto mali za cieľ potlačenie sčasti mestských samosprávnych práv a sčasti pôsobenia miestnych protestantských zborov. Počnúc týmto obdobím štát praktizoval systematickú kontrolu v každom jednom slobodnom kráľovskom meste. Štátna kontrola sa snažila premeniť vnútornú samosprávu, ktorá sa zdala byť dovtedy nedotknuteľnou, a vplývať na jej pôsobenie. Hlavným cieľom zásahu bolo to, aby na základe centralizačných ideí štát ovplyvnil zloženie vnútornej rady mesta, kontroloval mestské hospodárenie a (v prípade potreby) ho zreformoval.

Opatrenia, zavedené v poslednej tretine 17. storočia, neboli v európskych krajinách neznáme, ako vzor im poslúžili ideológia a spôsoby nasledované v rakúskych provinciách. Tieto boli najprv zavádzané po roku 1671 len v niektorých prípadoch, následne po roku 1690 v každom slobodnom kráľovskom meste. Podobne ako v rakúskych provinciách, aj v slobodných kráľovských mestách Uhorského kráľovstva sa objavili volební komisári (Wahlkommissar), ktorých úlohou bolo ovplyvňovať obnovu funkcií v mestách a kontrolovať mestské hospodárenie.²⁷ Posledný cieľ bol odôvodnený tým, že schopnosť

²⁷ BRUNNER, O. Städtische Selbstregierung und neuzeitlicher Verwaltungssstaat in Österreich. In *Österreichische Zeitschrift für öffentliches Recht*. 1955, 6., s. 221 - 249.; GUTKAS, K. Das Städtewesen der österreichischen Donauländer und der Steiermark im 14. Jahrhundert. In *Stadt und Stadtherr im 14. Jahrhundert, Entwicklungen und Funktionen*. Wilhelm Rausch (ed.). (Beiträge zur Geschichte der Städte Mitteleuropas 2.) Linz/Donau 1972, s. 229 - 245, 234 - 237; BALTZAREK, F. Die Stadtordnung des Ferdinands I. und die städtische Autonomie im 16. Jahrhundert, In *Wien an der Schwelle der Neuzeit*. Franz Baltzarek et al. (eds.). Wien, 1974. s. 31 - 43.; SCHEUTZ, M. Kammergut und/oder eigener Stand? Landesfürstliche Städte/Märkte und der „Zugriff“ der Gegenreformation. In *Staatsmacht und Seelenheil. Gegenreformation und Geheimprotestantismus in der Habsburgermonarchie*. Rudolf Leeb et al. (eds.). (Veröffentlichungen Des Instituts Für Österreichische Geschichtsforschung 47.) Wien 2006, s. 309 - 337.; SCHEUTZ, M. Compromise and Shake Hands. The Town Council, Authority and Urban Stability in Eighteenth-century Austrian Small Towns. In *Urban History*. 2006, 34., s. 51 - 63.; BRADY, T. A. *Turning Swiss. Cities and Empire, 1450 - 1550*. Cambridge 1985; GERTEIS, K. *Die deutschen Städte in der frühen Neuzeit. Zur Vorgeschichte der „bürgerlichen Welt“*. Darmstadt 1986; RÜGGE, N. *Im Dienst von Stadt und Staat. Der Rat der Stadt Herford und die preußische Zentralverwaltung im 18. Jahrhundert*. Göttingen 2000.; MARRAUD, M. *De la ville à l'État, la bourgeoisie parisienne, XVIIe-XVIIIe siècle*. Paris 2009.

miest platiť dane sa stala veľmi nízkou.²⁸ Komisári mali pomôcť dostať sa k moci katolíckym uchádzačom a museli vypracovať detailný prieskum o meste. Na jednej strane museli skontrolovať účtovné knihy mesta a na druhej strane museli zistiť jeho všeobecný stav. Na základe tejto kontroly sa začal rad samosprávnych zmien, ktoré trvali v podstate až do polovice 18. storočia.²⁹ K zlepšeniu a sprehľadneniu mestského hospodárenia malo prispieť aj to, že nové vedenie mesta malo disponovať právnymi a ekonomickými znalosťami, samozrejme pri príslušnosti ku katolíckej konfesii. Vyslaní komorskí komisári od tejto doby zabezpečovali, aby aspoň polovica mestskej vedúcej elity bola katolícka³⁰ a tiež aby na najdôležitejšie, dôverné pozície (prednostovia mesta a notár) sa dostali ľudia vybraní komisármi. Zmenila sa aj legitimita vedúcich hodnostárov a grémií, keďže kým ju niekedy získavali hodnostári od voliacich mešťanov, tak od poslednej tretiny 17. storočia boli noví hodnostári uvedení do úradov prostredníctvom komisára, ktorý reprezentoval osobu panovníka, čiže hodnostári získali legitimitáciu z jeho ruky.³¹

²⁸ QUARTHAL, F. *Landstände und landständisches Steuerwesen in Schwäbisch-Österreich*. Stuttgart 1980, (Schriften zur südwestdeutschen Landeskunde 16.) s. 117 – 219; PÜHRINGER, A. *Contributionale, Oeconomicum Und Politicum : Die Finanzen Der Landesfürstlichen Städte Nieder- Und Oberösterreichs in Der Frühneuzeit*. Wien : Verl. für Geschichte und Politik 2002, s. 54 – 60.; WINKELBAUER, T. 1522 – 1699. *Ständefreiheit und Fürstenmacht ; Länder und Untertanen des Hauses Habsburg im konfessionellen Zeitalter*. Wien 2003, 1. zv., s. 123 – 173. K procesom v Uhorsku pozri: H. NÉMETH, I. *Várospolitika új utakon.: Az abszolutista jellegű várospolitika jellemzői a Magyar Királyságban a 17 – 18. század fordulóján*. In *Urbs*. 2012, 7, s. 283 – 308.

²⁹ H. NÉMETH, I. *Állam és városok. A szakszerűsödés felé vezető első lépések a városi igazgatásban, 1670 – 1733*. (v tlači)

³⁰ Pozri k tomu ešte: ČIČAJ, V. *Sloboda alebo tolerancia. Konfesijné spoluzitie v uhorských slobodných kráľovských mestách*. In *Město v převratech konfesionalizace v 15. až 18. století : stati a rozšířené příspěvky z 31. vědecké konference Archívu hlavního města Prahy, uspořádané ve spolupráci s Historickým ústavem Akademie věd ČR, v.v.i. a Institutem mezinárodních studií Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy ve dnech 9. a 10. října 2010 v Clam-Gallasově paláci v Praze*. Olga Fejtová et al. (eds.). Praha 2014, s. 425 – 433.

³¹ K inštrukciám pozri napr.: ÖStA HKA HFU RN 360. 1693. december fol. 365 – 372. 1690. december 15. K javu pozri: H. NÉMETH, I. *Pre-Modern State Urban Policy at a Turning Point in the Kingdom of Hungary: The Elections to the Town Council*. In *Urban Elections and Decision Making in Early Modern*

Jedným z ťažísk činnosti volebných komisárov bolo vyberanie politickej elity miest. Podľa rozkazu panovníka okrem toho, že uchádzač o nejakú funkciu musel byť príslušníkom katolíckej konfesie, musel disponovať aj majetkom (benepossessionatus) a vzdelaním (qualificatus).³² Napriek tomu, že v 17. storočí vznikol celý rad katolíckych inštitúcií, sa však v slobodných kráľovských mestách ešte nevytvorila tá katolícka vrstva, ktorá by vďaka spoločenskej pozícii, hospodárskemu vplyvu a vzdelaniu bola vhodným nástupcom vzdelanej a majetnej evanjelickej elity. Kvôli náhlivosti, ktorá sprevádzala rýchle zmeny, sa viackrát stalo, že sa do veľmi dôležitých mestských úradov dostal človek s nevhodným vzdelaním a spoločenským postavením.³³ Nedostatok odborných katolíckych vedúcich predstaviteľov miest bol riešený viacerými spôsobmi. Najprv boli do čela mesta vymenovávaní cudzinci. Išlo o takých komorských alebo vojenských úradníkov, ktorí vykonávali službu v danom meste. Tak sa stali richtárom, sudcom, poštovým majstrom alebo aj vojenským sudcom toho ktorého mesta. Oni prevzali vedenie mesta ako cudzinci, bez rodinných a hospodárskych kontaktov. Noví hodnostári vo všeobecnos-

Europe, 1500 – 1800. Rudolf Schlögl – Jan Marco Sawilla (eds.). Cambridge 2009, s. 276 – 299.

³² „...necessarium valde et expediens iudicavimus, ut quandoquidem catholica orthodoxa per Dei gratium fides, magnum illic incrementum sumpsisse, frequentesque catholicae bene qualificatae, ad gerenda senatoria, et quaelibet alia inter vos consueta officia, idoneae personae inveniri comperiantur.“ Archív Mesta Košic (ďalej len: AMK) Schwartzenbachiana (ďalej len: Schw.) No. 9277. Viedeň, 16. decembra 1674, No. 9332. Prešporok, 19. júna 1675, No. 9405. Košice, 7. januára 1676, No. 9475. Viedeň, 24. decembra 1677, No. 9476. Prešporok, 2. januára 1677, No. 11008. Viedeň, 2. decembra 1696

³³ SZÚCS, J. Das Städtewesen in Ungarn im XV – XVII. Jh. In *La Renaissance et la Réformation en Pologne et en Hongrie. 1450 – 1650.* Székely György – Fügedi Erik. (eds.). (Studia historica Academiae scientiarum Hungaricae 53.) Budapest 1963, s. 97 – 164, 156.; ŠPIESZ, A. *Slobodné kráľovské mestá na Slovensku v rokoch 1680 – 1780.* Košice 1983, s. 29 – 46; ŠPIESZ, A. Der Wiener Hof und die Städte in Ungarn in den Jahren 1681 – 1780. In *Die Städte Mitteleuropas im 17. und 18. Jahrhundert.* Wilhelm Rausch (ed.). (Beiträge zur Geschichte der Städte Mitteleuropas 5.) Linz (Donau) 1981, s. 83 – 95; ŠPIESZ, A. Rekatolizácia na Slovensku v mestách v rokoch 1681 – 1781. In *Historický Časopis.* 1991, 39., s. 588 – 612.; MAREČKOVÁ, M. Politická autonómie a vnútorná samospráva východoslovenských slobodných kráľovských miest v 17. storočí. In *Historický Časopis.* 1993, 41., s. 543 – 550.; H. NÉMETH I. *Pre-Modern State* c. d.

ti nedisponovali ani meštianskym právom a získali ho spravidla až po ich zvolení.³⁴ Napriek tomu, že v uhorských slobodných kráľovských mestách bolo veľmi časté sťahovanie šľachty z okolia do miest, ba dokonca prijatie meštianskych práv,³⁵ väčšina osôb, ktoré sa ako cudzinci dostali na čelo mesta, nedisponovali domovým majetkom v centre miest, dom mali spravidla mimo mestských hradieb na predmestí.³⁶ Ba dokonca nebolo nezvyčajné ani to, že vôbec nedisponovali na území mesta nijakým majetkom!³⁷

Druhá časť nových vedúcich mestských hodnostárov tiež prišla z územia mimo mesta, ale tí už disponovali či rodinnými, alebo spoločensko-hospodárskymi kontaktmi, a teda aj významnou prestížou. Z týchto „spolovice cudzincov“ viacerí boli hodnostári okolitých veľkostatkov, ktoré mali s mestami úzky hospodársky kontakt. Mnohí už aj skôr trvalo bývali v meste a disponovali domovým majetkom v centre miest. Vo všeobecnosti ich môžeme zaradiť do kategórie mestskej šľachty (teda nemali civilné povolanie a pochádzali zo šľachtickej rodiny),³⁸ ktorá patrila do kruhu niekdajšej hospodárskej inteligencie. Charakteristickým pre nich bolo, že ich potomkovia sčasti zostali vo vedení mesta, sčasti sa dali do štátnych služieb alebo sa vydali za človeka v štátnej službe. S takými katolíckymi mešťanmi, ktorí disponovali iným vhodným odborným vzdelaním, sa stretávame iba v posledných dvoch desaťročiach 17. storočia. Okrem nich sa do mestskej rady mohli dostať aj kvalitne vzdelaní konvertiti. Aj keď na konci 17. storočia bolo pomerne zriedkavé, keď člen vedenia mes-

³⁴ PAUR, I. *Csányi János magyar krónikája, 1670 – 1704.* (Magyar Történelmi Tár 5.) Pest 1858, s. 23; H. NÉMETH, I. Az állam szolgái vagy a város képviselői? A központosuló várospolitikai hatásai a soproni politikai elit áttrendeződésére. In *Soproni Szemle.* 2007, 61., s. 125 – 141, 133 – 134.

³⁵ H. NÉMETH, I. Polgár vagy nemes? A városok nemesi rendű lakosainak problematikája a felső-magyarországi városszövetség tevékenységére tükrében. In *Korall.* 2002, 9., s. 79 – 106, 88.

³⁶ K tomu pozri šopronský príklad: HÁZI, J. *Soproni polgárcsaládok, 1535 – 1848.* Budapest 1982. No. 4429, 10710.

³⁷ H. NÉMETH, I. Hol laktak a város vezetői, avagy mire jó a soproni háztulajdonosok listája. In *Soproni Szemle.* 2010, 64., s. 88 – 96.

³⁸ H. NÉMETH, I. *Polgár vagy nemes* c. d., s. 86 – 96; H. NÉMETH, I. Šľachta v mestách – prirodzený proces alebo negatívny jav? In *Forum historiae.* 2008, 2. [online]. [cit. 27. júla 2016]. Dostupné na: <http://forumhistoriae.sk/documents/10180/39394/Nemeth.pdf> (letöltés: 2016. július 27.)

ta konvertoval, ale aj to sa občas stávalo.³⁹ Najznámejším prípadom bol Johann Weber, známy publicista, ktorý ako lekár Františka Weselényiho bol pravdepodobne kompromitovaný v očiach komory.⁴⁰ Príbuzenské vzťahy medzi nimi ich včlenili do evanjelickej elity mesta, ale z príslušníkov niekdajších rodín, ktoré disponovali výrazným vplyvom, sa vo viacerých prípadoch dostali k významnému mestskému úradu iba konvertujúci. Oni vzhľadom na tradíciu disponovali výbornými odbornými znalosťami a zároveň vďaka kontaktom ich s istotou môžeme považovať za príslušníkov meštianskej elity.⁴¹

Popri novej katolíckej vrstve zostali vo vedení mesta aj príslušníci niekdajšej evanjelickej meštianskej elity. Evanjelická elita pozostávala z odborníkov, ktorí študovali na univerzitách, o čom svedčia aj hlásenia komorských komisárov a aj spoločensko-historická analýza tejto vrstvy. Zároveň disponovali v rámci mesta istými sociálnymi koreňmi, keďže príslušníkov evanjelickej elity spájala väčšinou veľmi úzka príbuzenská sieť kontaktov a nimi vlastnenými domami takmer úplne ovládali najpoprednejšie ulice miest.⁴² Ich významnú pozíciu naznačuje aj to, že takmer každý z nich disponoval tiež šľachtickým titulom, viacerí z nich mali aj titul familiár dvora (*familiaris aulicae*), ktorý bol v priebehu 16. a 17. storočia darovaný najmä za úradné,

³⁹ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (ďalej len: MNL OL) E 23 Magyar kamarai levéltár, Magyar Kamara regisztratórája, Litterae camerae Scopusiensis (ďalej len: E 23) 25. januára 1676, 16. mája 1676

⁴⁰ BUBRYÁK, O. Egy polgári mecénás a 17. században. Weber János eperjesi főbíró (1612 – 1684). In *Ars Hungarica*. 2003, 31., s. 225 – 280; G. ETÉNYI, N. Államelmélet, politika és pamflet a 17. századi Európában. In *Aetas*. 2002, 17., s. 15 – 35.; HARGITTAY, E. Zur Geschichte der deutschen Literatur in Ungarn : Johann Weber (1612 – 1684). In *Berliner Beiträge zur Hungarologie*. 1994, 6., s. 77 – 93; HARGITTAY, E. *Gloria, fama, literatura*. Budapest : Universitas Kiadó, 2001, s. 82 – 96.

⁴¹ H. NÉMETH, I. Az állam szolgái vagy a város képviselői? A központosuló várospolitika hatásai a soproni politikai elit átrendeződésére. In *Soproni Szemle*. 2007, 61., s. 125 – 141.; H. NÉMETH, I. Venerable Senators or Municipal Bureaucrats? The Beginnings of the Transformation of the East of Burghers at the Turn of the Seventeenth and Eighteenth Centuries. In *Hungarian historical review*. 2012, 1., s. 49 – 78.

⁴² Správy komisárov pozri: MNL OL E 34 Magyar kamarai levéltár, Magyar Kamara regisztratórája, Protocollum diversarum relationum super restaurationibus lib. reg. civitatum (ďalej len: E 34) pag. 246. K vzdelanosti mešťanov: H. NÉMETH, I. *Az állam szolgái c. d.*, s. 130.

intelektuálne a hospodárske služby.⁴³ Tieto charakteristické črty sa nezmenili ani do prvej tretiny 18. storočia, ba dokonca pomer univerzitetného, najmä právnického vzdelania, sa ešte zvýšil a nezanikli ani šľachtencia a zvyšovanie hodností. Táto tendencia naznačuje, že po konsolidácii po úspešnej vojne proti Osmanom môžeme spozorovať počiatky takého odborného vedenia mesta, ktoré už – aj kvôli požiadavkám viedenského dvora – vyhovovalo očakávaným právnym a ekonomickým znalostiam a umožňovalo, aby mesto mohlo byť riadené čoraz viac „z povolania“.⁴⁴

Hore uvedené zmeny zanechali stopu aj na sneme v roku 1681. Činnosť vyslancov slobodných kráľovských miest bola totiž vtedy vo veľkej miere zameraná na náboženské otázky. Zmeny, ktoré v dôsledku toho nastali, chceme predstaviť neskôr. Konfesiónálne zmeny a uhorská mestská politika viedenskej vlády sa ukázala aj v prípade osôb vyslancov. Mestskí vyslanci sa na skorších snemoch v konfesiónálnych diskusiách aktívne vyslovovali proti protireformácii, avšak na sneme v roku 1681 bol jeden z týchto vyslancov katolík, a dokonca sa vyskytol aj taký prípad, keď mesto s jednoznačnou evanjelickou väčšinou reprezentovali dvaja katolícki vyslanci. Spomedzi 49 vyslancov štvrtého stavu patrilo ku katolíckej konfesii 30 osôb, evanjelikov bolo 16 a 3 boli kalvíni. Napr. mestá Košice, Prešporok či Prešov, ktoré disponovali silnou evanjelickou mestskou elitou, vyslali na snem iba katolíckych vyslancov. Spomedzi miest v prípade tých hornouhorských, ale najmä v prípade Levoče je preukázateľné, že vyslanie katolíkov sa uskutočnilo pod nátlakom štátu. Kráľovský mandát a zároveň pozvánka, ktorá dorazila do mesta 30. marca 1681 ani jedným slovom neobsahovala, že vyslanci musia byť katolíci. Aj napriek tomu sa spomedzi katolíkov zvolili dvaja vyslanci a z radov evanjelikov jeden, aj keď panovník vyslovene nariadil vyslanie iba dvoch vyslancov. Vystavené poverovacie listiny a inštrukcie boli adresované rovnako trom vyslancom (Johann Fabricius, Daniel Weber, Samuel Breuer).⁴⁵ Pravdepodobne už aj kandidatúra sa zrodila v du-

⁴³ PÁLFFY, G. *A Magyar Királyság* c. d.

⁴⁴ H. NÉMETH, I. *Az állam szolgái* c. d.; H. NÉMETH, I. *Pre-Modern State* c. d.

⁴⁵ Štátny archív v Prešove, Špecializované pracovisko Spišský archív v Levoči, Magistrat Mesta Levoča, (ďalej len MML) XXI/10. Protocollum 30. marca

chu toho rozkazu, na ktorý sa levočská rada a Johann Fabricius opýtali u spišskej komorskej administrácie v dvoch listoch, datovaných v jednom čase. Z otázky jasne vidieť, že na rozkaz komory bolo potrebné za vyslancov zvoliť katolíkov, Levočania sa opýtali už iba to, či obidvaja musia byť katolíkami.⁴⁶ Tento príbeh zaznamenal aj evanjelický levočský kronikár Gašpar Hain, s tým dodatkom, že komorský rozkaz na zvolenie katolíckych vyslancov sa zrodil na zhromaždení hornouhorských miest, na ktorom sa zúčastnil aj komorský administrátor.⁴⁷ Z uvedeného môžeme jasne dedukovať, že na šopronskom sneme bolo prítomných toľko katolíckych vyslancov kvôli rozkazu komory. Cieľom tohto opatrenia bolo získanie mestských hlasov na takom sneme (ako sme to už skôr načrtli), kde bolo prvoradou úlohou vytvorenie konsolidácie krajiny a zachovanie výsledkov, ktoré už skôr dosiahli štát a rímskokatolícka cirkev na poli konfesiónálnych zmien.

Spôsob vyberania mestského vyslanca nebol osobitý, keďže zo zachovanej kópie denníka šopronského vyslanca Johanna Serpiliusa vieme, že v každej stolici a slobodnom kráľovskom meste sa katolíci snažili vylúčiť evanjelikov a reformovaných z procesu volenia vyslancov. Aj on sám vyzdvihoval vyberanie levočských vyslancov, čo bolo vo vtedajšom evanjelickom svete všade spomínané, ale z iného uhla pohľadu. On vyzdvihoval to, že Levočania sa odvážili urobiť niečo také – čo bolo neskôr pre ostatné mestá príkladom, že popri katolíckom vyslancovi trvali aj na vyslaní evanjelického vyslanca. Tak došlo k tomu, že okrem apostatu Johanna Fabritiusa cestoval na snem do Šopronu aj evanjelik Samuel Breuer.⁴⁸ Aj osoby šopronských vyslancov boli takto zvolení, akoby nasledujúc princíp parity, ktorý bol používaný pri obnove mestských funkcií, teda polovica vyslancov vyslaných na snem bola katolícka a polovica evanjelická. Počas voľ-

1681 pag. 30 – 31.

⁴⁶ MML XXI/10. pag. 28 – 36.; MNL OL E 254 Szepesi kamarai levéltár, Szepesi Kamara (kassai adminisztráció) regisztratórája, Repraesentationes. informationes et instantiae 1681. április Nr. 38., 46. Na tieto spisy ma upozornil Béla Mihalik, za čo mu touto cestou ďakujem.

⁴⁷ HAIN, G. *Hain Gáspár lőcsei krónikája*. Bal Jeromos et al. (eds.). Levoča 1910, s. 481.

⁴⁸ Evangélikus Országos Levéltár, IVe. 13/7, pag. 2 – 3.

by zároveň dodržali takmer desaťročnú prax, podľa ktorej katolícki a evanjelickí radcovia zvlášť vybrali vyslanca spomedzi seba pri účasti voliacej obce. Z katolíckej strany bol zvolený sudca Ján Bartók, z evanjelickej strany Johann Serpilius a zvolení boli aj ich zástupcovia (Gregor Natl a Sigismundus Slatner).⁴⁹

Poznajúc výber vyslancov sa môžeme iba čudovať, že vo veľkej časti inštrukcií sa konkrétne ani nespomína slobodná voľba konfesie a vôbec problematika náboženstva. Medzi bodmi inštrukcií, ktoré mám k dispozícii (Levoča, Modra), sa vo všeobecnosti do popredia dostali vnútropolitické, stavovské a hospodárske požiadavky slobodných kráľovských miest. V každom prípade na prvom mieste je vyzdvihnutá túžba po mieri a to, aby sa vnútropolitický život krajiny upokojil. Tieto myšlienky boli spojené so želaním, aby sa stavovské pomery krajiny vrátili do niekdajšieho stavu. Iba v prípade Modry je tu spomenuté, aby sa pre evanjelických mešťanov zabezpečilo zrušenie prenasledovania, ktoré bolo zrušené v roku 1674. Potom nasledujú body vzťahujúce sa na znovunastolenie stavovských práv: požadujú zrušenie nového správneho poriadku, znovunastolenie pôsobenia úradu taverníka atď. Ďalej nasledujú zo 17. storočia známe mestské sťažnosti, ako napr. problémy súvisiace so sťahovaním sa šľachty do mesta, zásahy biskupskej stolice do testamentových záležitostí, nezvyčajná záťaž pri preprave delostreleckých potrieb, ubytovaní vojska alebo pri práci zadarmo atď. Už tradične medzi inštrukciami a predostretými sťažnosťami figurujú body súvisiace s obchodnými záujmami mešťanov, napr. dlh z vonkajších majetkov mešťanov, záujmové protiklady súvisiace s obchodovaním s vínom a hovädzím dobytkom mešťanov z Modry, sťažnosti kvôli ignorovaniu oslobodenia spod platenia cla vo vnútornom a zahraničnom obchode atď. V prípade Levočanov bola úlohou vyslancov ochrana záujmov mesta v záležitosti jezuitských majetkov a Thurzovho dedičstva. Inštrukcie pre vyslancov odkazovali aj na novú správnu prax, ako napr. porušovanie libera electio, teda komorská kontrola a ovplyvňovanie obnovy úradov, alebo tiež na nové dane (repartitio a accisa). Ostatné body inštrukcií súviseli s uplatňovaním záujmov vyslancami, aby vhodným

⁴⁹ Tamže, pag. 4 – 5.

osobám boli odovzdané milodary a tiež aby boli vyslanci vyzvaní, nech v rámci štvrtého stavu silno spolupracujú.⁵⁰

Inštrukcie týchto miest naznačujú, že záujmy evanjelikov boli na zasadnutiach mestských rád vedome zatlačené do úzadia. V prípade Levoče to takmer s istotou platí, keďže sme videli, že administrácia Spišskej komory tam reprezentovala záujmy katolíckej cirkvi na veľmi vysokej úrovni. Kým z levočskej zápisnice disponujeme iba veľmi lakonickými informáciami a v prípade Modry nemáme k dispozícii žiadne také údaje o tom, za akých okolností vznikli inštrukcie pre vyslancov, tak v prípade Šopronu vieme, že bola veľká diskusia o tých bodoch inštrukcií, ktoré mali hájiť v prvom rade záujmy evanjelikov. Použijúc zápisy o rokovaní, ktoré prebiehali v šopronskom mestskom dome, vieme predpovedať, že aj v ostatných slobodných kráľovských mestách mohli prebiehať podobné diskusie. To, že do akej miery sa evanjelické záujmy dostali do inštrukcií pre vyslancov a tiež do bodov požiadaviek, ktoré mestá predostreli panovníkovi, záviselo od schopnosti uplatnenia záujmov miestnych evanjelických radcov, resp. od lojality katolíckych radcov k mestu. Podľa opisu Serpiliusa evanjelickí radcovia na čele so samotným Serpiliusom zastávali svoje záujmy veľmi tvrdo, aj keď katolícky radca Mathias Preiner chcel body inštrukcií spísať vlastnoručne, aby ich tým utajil pred evanjelikmi. Nakoniec bola pravdepodobne vydaná zmes inštrukcií spísaných Preinerom a Serpiliusom, čomu – podľa Serpiliusa – napomohla aj povaha k mestu lojálneho Jána Bartóka, ktorý sa snažil o kompromis.⁵¹

V dôsledku toho spis sťažností, predostretý šopronskými vyslancami, oproti inštrukciám pre vyslancov z Modry a Levoče, hneď v prvých bodoch spomína body v súvislosti s náboženskými konfesiami. V otázkach súvisiacich so slobodnou náboženskou praxou a s cirkevným majetkom sa stretávame s jednoznačne právnickým argumentovaním, čo poukazuje na právnické vzdelanie Serpiliusa, ale aj katolíckych radcov, avšak keďže sú mierené na to, aby boli znovu

⁵⁰ Štátny archív v Bratislave, pracovisko Archív Modra, Magistrat Mesta Modra, Diaetalia instrucciones. No. 470; MML XXI/10. Protocollum 30. marca 1681, pag. 30 – 36.

⁵¹ Evangélikus Országos Levéltár, IVe. 13/7, pag. 4 – 5.

nastolené v prvom rade práva evanjelikov, môžeme za týmito vetami tušiť myšlienky Serpiuliusa. Konfesionálnu rovnosť a zmeny v období po roku 1672 prisudzujú členovia šopronskej rady jednoznačne porušeniu stavovských práv a kláštory jezuitov a dominikánov obviňujú z odcudzenia mestského majetku, v prípade obsadenia majetkov uvedenými rádmi a v prípade zbieraných desiatkov prostredníctvom rábskeho biskupa. V šopronskom spise sťažností figuruje na významnom mieste právo mešťanov na slobodnú obnovu funkcií a sťažnosť kvôli jeho porušeniu. Ďalej obsahuje spis aj sťažnosti, aké figurujú aj v inštrukciách z Levoče a Modry, napr. záležitosť meštianskych domov, zavedené nové dane, neistý celkový stav atď.⁵²

Ešte predtým, ako sa pozrieme na javy, ktoré rozhodujúco ovplyvnili uplatnenie záujmov miest na sneme v roku 1681 a predstavíme úlohu šopronského evanjelického vyslanca Johanna Serpiliusa na ňom, zoznámme sa v krátkosti so šopronskými vyslancami. Na sneme v roku 1681 reprezentovali záujmy mesta napokon celkovo traja vyslanci, keďže Ján Bartók v júni 1681 umrel. Jeho pohreb sa konal 19. júna a zúčastnili sa na ňom všetky stavy krajiny. Ján Bartók bol typickým novým vedúcim predstaviteľom mesta po roku 1670, bol katolíckym „cudzincom“, ktorý sa ako šľachtic dostal do vedenia mesta na pozíciu uhorského notára v roku 1675, neskôr v roku 1678 sa stal členom vnútornej rady. V roku 1680 sa ako predseda Uhorskej komory objavil pri šopronskej obnove úradov Leopold Kollonich, ktorý ako vyslaný kráľovský komisár zvolil Bartóka za mestského sudcu aj napriek jeho mladému veku.⁵³ Keď v júni 1681 Bartók umrel, jeho miesto zaujal tiež katolík Mikuláš Horváth. V šopronských kronikách sa pri menách šopronských vedúcich predstaviteľov mesta stretávame najčastejšie práve s jeho menom. Zdá sa, že on sa objavil v meste už po roku 1672, ale nepoznáme presný dátum, kedy získal meštianske právo. Od roku 1676 bol členom vnútornej rady a ako vhodného kandidáta na tento post ho označil kráľovský volebný komisár Anton Krištof Erdődy. O jeho štúdiách toho veľa nevieme, ale to, že patril k inteligencii, naznačuje aj fakt, že jeho nevlastného syna

⁵² Tamže, pag. 25 – 30.

⁵³ HÁZI, J. *Soproni polgárcsaládok* c. d., no. 408, resp. PAUR, I. *Csányi János magyar krónikája, 1670 – 1704*. (Magyar Történelmi Tár 5.) Pest 1858, s. 46.

Štefana Györffyho nachádzame v roku 1686 medzi poslucháčmi Trnavskej univerzity a o štyri roky neskôr viedenského Pazmanea, potom študoval teológiu na rímskom Collegium Germanicum-Hungaricum a nakoniec si vybral cirkevnú kariéru.⁵⁴ V roku 1682 po nátlaku zo strany predsedu komory Leopolda Kollonicha kandidoval na post sudcu, ale keďže nehovoril po nemecky, tak sa mestským sudcom stal jeho náprotivok, evanjelik Gregor Natl. Tento jeho nedostatok uznal aj komorský komisár Erdődy, aj keď ho charakterizoval ako človeka zbehlého v záležitostiach mesta a vhodného na pozíciu radcu. Aj napriek uvedenému figuroval v roku 1690 ako sudca v dedičnej záležitosti a v rokoch 1694 – 1699 takmer každoročne kandidoval na sudcu, aj keď sotva dostával hlasy.⁵⁵

Evanjelický šopronský vyslanec Johann Serpilius (Quendel) je významnou postavou nielen šopronskej, ale aj uhorskej mestskej politiky. Rodina bola skutočnou spišskou intelektuálnou rodinou, medzi jej príslušníkmi bolo 17 teológov, 10 právnikov, ale aj šesť vojakov. Ani kariéra vojakov nebola obyčajná, keďže predok, ktorý získal šľachtictvo, Michael si získal úctu ako vojak Jána Zápoľského, avšak predtým navštevoval univerzitu v Krakove. Rodina každopádne stelesňuje základný typ intelektuálno-farárskych rodín, ktorá sa dostala zo Spiša do všetkých kútov evanjelického sveta. Okrem spomenutých 17 farárov sa totiž aj štyri dievčatá vydali za farárov. Z intelektuálnych príslušníkov rodín na väčšina uplatnila na území Spiša, ale jedna vetva od 17. storočia posilnila evanjelickú inteligenciu sliezskych miest (Thorn, Vroclav). Johann Serpilius študoval v Kežmarku, Rožňave a Sárospataku, potom v roku 1642 odišiel do mesta Thorn a v ďalšom roku na univerzitu do Königsbergu, kde začal študovať právo. O tri roky neskôr ho nachádzame v Elbingu v pozícii advokáta. V tom období už bol ženatý, otcom jeho prvej manželky bol Vogtom mesta Elbing, teda jedným z vedúcich predstaviteľov mesta, ktorý vykonával sudcovskú činnosť. Potom ako jeho prvá manželka zomrela, sa vrátil

⁵⁴ FAZEKAS, I. *A bécsi Pazmaneam magyarországi hallgatói, 1623 – 1918* (1951). (Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban 8.) Budapest 2003, s. 806.

⁵⁵ HÁZI, J. *Soproni polgárcsaládok* c. d., no. 1982. No. 6690.; VISSI, Zs. et al. *Libri Regii – Királyi Könyvek, 1527 – 1918*. Budapest 2006. 18.172., 20.88., 21.213.; MNL OL E 34 pag. 96 – 97., 230., 242., 272., 400 – 401., 490.

do Levoče, kde pôsobil ako právnik hornouhorských miest. S druhou manželkou sa oženil v roku 1652, jeho svokrom bol kežmarský radca Tobias Gall. V roku 1657 sa stal prisáznym prísediacim Spišskej stolice, následne na sneme v roku 1659 hájil záujmy hornouhorských evanjelikov. Vtedy sa dostal do pozornosti mesta Prešporok, kde sa ho snažili získať na pozíciu mestského prokurátora, ale napokon sa rozhodol prijať podobné pozvanie mesta Šopron. Sem sa presťahoval na jar 1660 s treťou manželkou, ktorou bola Dorothea Sophie Balduin, dcéra superintendenta z Regensburgu. Už v roku 1660 ho zvolili za notára a za člena vnútornej rady a onedlho sa stal aj mestským sudcom, v rokoch 1668 – 1673. Nová štátna mestská politika sa v Šoprone prvýkrát preukázala zrušením jeho funkcie mestského sudcu. Potom ako jeho manželka v júni 1685 umrela, onedlho sa oženil s dcérou prešporského mešťana Mathiasa Clausshofera, s ktorou žil až do svojej smrti (4. decembra 1686). Z jeho vydaných diel a zo zachovaných rukopisných spisov sa pred bádateľom vytvára obraz mnohostranne vzdelaného právnika a politika, ktorý toho veľa prežil. Vo svojich dielach rozvinul svoje názory najmä na poli občianskeho práva a tiež ako vedúci predstaviteľ mestskej politiky hájil záujmy mešťanov.⁵⁶ Jeho synovia sa znovu dostali do významnejších pozícií v atmosfére politického uvoľnenia v období snemov v rokoch 1681 a 1687. Viacerí z nich si zvolili vojenskú kariéru, Johann padol ako kapitán, Sigmund zomrel ako vojenský komisár v bitke pri Lugosi, kým Georg, ktorý sa narodil v Šoprone, mohol vďaka pomoci svojho starého otca študovať na univerzitách v Regensburgu a Augsburgu, neskôr sa stal saským táborovým farárom a napokon superintendentom v Regensburgu. Podobne ako jeho otec je autorom viacerých vydaných diel. Z príslušníkov rodiny, ktorá sa usadila v Regensburgu napokon viacerí pokračovali v tradíciách rodiny Serpilius-Quendel a hlavne ako hodnostári miest s právnickým vzdelaním slúžili mešťanom.⁵⁷

⁵⁶ J. HAJDU, H. Soproni vonatkozású német kéziratok az Országos Széchényi Könyvtárban. In *Soproni Szemle*. 1957 – 1958, 11 – 12., s. 188 – 199, 24 – 46, 190 – 191.

⁵⁷ NÉMETH, S. Serpilius János Sopron városbírája és országgyűlési követe 1681-ben. In *Soproni Szemle*. 1943, 7., s. 271 – 277.; HEPDING, L. Quendel-Serpilius. Eine Pfarrerfamilie aus der Zips. In *Südostdeutsches Archiv*. 1972/73, 15/16., s. 79 – 100.; HÁZI, J. *Soproni polgárcsaládok c. d.*, no. 10198.

Na sneme v roku 1681 teda jednou z najdôležitejších otázok dohody medzi krajinou a panovníkom boli tie konfesijné otázky, ktoré najviac ovplyvňovali mestské obyvateľstvo a starú, prevažne evanjelickú elitu riadiacu mesto a ich každodenný život. Zmeny, vykonané v mestách, sa pre súčasníkov dali odvodiť jednoznačne z tejto otázky, keďže zavedené mestské správne reformy účinkovali oveľa pomalšie, ako si to dobový pozorovateľ mohol všimnúť. Pre nich znamenali tieto opatrenia iba porušenie ich stavovských práv v takom prostredí, kedy pojem konfesijná občianska vojna skutočne výstižne zhŕňal implantáciu účastníkov dobovej politiky. Pre mestskú elitu sa zdalo byť nepredstaviteľné, že sa z uznaných mešťanov stali razom druhoradí mešťania, ktorí (v tom období prinajmenšom) museli bojovať o vedúce mestské pozície s takými ľuďmi, ktorí doteraz buď zaujímali pozíciu v nižších vrstvách mestskej spoločnosti, alebo patrili k mešťanom slobodných kráľovských miest len spôsobom život, ale vôbec nie stavovsko-právnym statusom.

V tejto politickej situácii museli mestskí vyslanci vyvíjať činnosť uplatnenia záujmov v rámci nových úloh medzi novými kontaktmi. Najdôležitejším prvkom politickej scény bola aj v tom období sieť osobných a úradných kontaktov, kde sa osobitné a spoločné záujmy mohli efektívne uplatniť. Analýza siete kontaktov hornouhorských miest poukázala na to, že v poslednej tretine 17. storočia sa nezmenil iba politický rámec, ale aj celková informačná sieť.⁵⁸ Do poslednej tretiny 17. storočia disponovali činní účastníci mestskej politiky veľmi dobre vybudovanou sieťou kontaktov, v záujme toho, aby v regionálnych a centrálnych vládnych úradoch vznikali pre mesto vhodné rozhodnutia. Mestskí snemoví vyslanci alebo vyslanci posielaní s rôznymi záležitosťami do Viedne či Prešporku získavali cez miestne zdroje dôležité spisy, resp. informácie, ktoré často posielali aj svojim poverovateľom. Príchodu vyslancov domov predchádzalo vždy zvýšené očakávanie zo strany mesta. Hlavne preto, lebo mali také správy, ktoré sa neodvážili napísať na papier. Tieto tajomstvá a dôverné informácie získali vyslanci o viedenských alebo

⁵⁸ H. NÉMETH, I. Információszerzés és hírközlés a felső-magyarországi városokban. In *Információáramlás a magyar és török végvári rendszemben*. Petercsák Tivadar – Berecz Mátyás (eds.). Eger 1999, s. 117 – 127.

prešporských úradníkov, ktorí sa síce priamo nezúčastnili na rozhodovaní, ale vedeli o všetkom. Títo dôveryhodní úradníci systematicky dostávali dary z miest, za ktoré slúžili záujmom mesta na jednej strane ako stále a dôveryhodné zdroje informácií a na druhej strane zas v niektorých prípadoch ako vplyvný sprostredkovateľ. Ešte aj na budínskom dvore Jagelovcov bol mestským dôverníkom budínsky komorník,⁵⁹ od polovice 16. storočia sa však do služieb miest dali viacerí najmä z viedenských a pražských úradníkov.⁶⁰ Tajomníkom Uhorskej dvorskej kancelárie a Dvorskej komory mestá stále platili, tým pádom sa na nich vyslanci mohli kedykoľvek obrátiť a preberali s nimi záležitosti mesta, ba dokonca od nich dostávali z času na čas hlásenia.⁶¹ Kancelárski tajomníci Tiburtius Himmelreich, zakladateľ tlačiarne Vavrinc Ferenczffy a tiež komorský tajomník Johann Poltz často dostávali zlatý alebo strieborný pohár, resp. viac sudov tokajského vína.⁶² Peniaze, ktoré dostávali od miest, a víno sa stalo ich stálym príjmom, o čom svedčí aj to, že sa viackrát sťažovali, keď ich nedostali.⁶³ Kruh tzv. „klientov“ okrem tajomníkom zahŕňal aj iných úradníkov viedenských a pražských centrálnych úradov, ako napr. aj dvorského kuriéra.⁶⁴ Do konca 17. storočia však tento zdroj informácií zmizol, možno práve preto boli mestá nútené hľadať si vo Viedni stálych agentov.

Popri centrálnych úradoch patril k najdôležitejším zdrojom informácií aj vybudovaný vzťah s vedúcimi predstaviteľmi miestnych ko-

⁵⁹ IVÁNYI, B. *Bártfa szabad királyi város levéltára 1319 – 1526*. Budapest 1910. No. 280. Buda, 1513.

⁶⁰ MML III/7. 23. januára 1554

⁶¹ H. NÉMETH, I. *Várospolitikai és gazdaságpolitika a 16 – 17. századi Magyarországon. A felső-magyarországi városszövetség*. Budapest 2004. 1. zv., s. 200 – 202.

⁶² AMK Supplementum H. Spisy a listiny (ďalej len: H I.) 3652/42., 2977/37., 5263/2., resp. FRAKNÓI, V. –KÁROLYI, Á. *Magyar országgyűlési emlékek. Monumenta comitialia regni Hungariae*. (Magyar történelmi emlékek. 3. oszt., Országgyűlési emlékek) Budapest 1874. 11. zv., s. 354 – 357.

⁶³ Listy Himmelreicha: AMK H I. 4636/49. Praha, 20. januára 1596., 4121/14. Viedeň, 30. decembra 1589., 4226/119. Viedeň, 2. januára 1590., 4226/43., Viedeň, 20. januára 1590., 4226/72. Viedeň, 30. júna 1590., 4268/26., 4268/73., 4331/61. Komorský tajomník Johann Poltz prinášal často dôležité správy pre mestských vyslancov: 4268/26. Viedeň, 6. júla 1591

⁶⁴ AMK H I. 3285/53. Viedeň, 11. júla 1575., 3772/70. Viedeň, 31. januára 1583., 4070/115. Viedeň, 21. februára 1588.

môr, vybudovaných od polovice 16. storočia, a vojenskými veliteľmi. Zároveň išlo aj o skvelú možnosť na lobovanie. Prešporská uhorská komora, košická Spišská komora a banské komory, pôsobiace v dolnouhorských banských mestách, boli poradnými a vykonávajúcimi úradmi najdôležitejších hospodársko-politických opatrení, ktoré sa týkali slobodných kráľovských miest. Zachovávanie dobrých vzťahov s vedúcimi komorskými predstaviteľmi, resp. s hlavnými kapitánmi slúžilo záujmom miest najefektívnejšie. V tomto prípade dokázali mestá vytvoriť stály a osobný kontakt.⁶⁵ Táto sieť kontaktov bola veľmi efektívna, keďže miestni zástupcovia panovníka mohli svojimi návrhmi efektívne reprezentovať záujmy miest.⁶⁶ Vzťahy miest a komorských, resp. vojenských orgánov posilňovala aj vzájomná odkázanosť, keďže finančné problémy komôr vyriešili pôžičky a obchodné kontakty mestskej rady a mešťanov, zapojených do vojenského obchodovania.⁶⁷ Základ dobrého vzťahu s miestnymi predstavovali aj dary, ktoré mestá odovzdávali pri svadbách a pohreboch komorských úradníkov, hlavných kapitánov a ďalších hodnostárov, prípadne posielali ako výkupné za tých, ktorí padli do zajatia Osmanov.⁶⁸ Táto sieť kontaktov fungovala efektívne do konca 17. storočia. Následne sa vzťah miestnych správnych orgánov a miest zmenil, keďže už nepôsobili ako poradný a rozhodujúci orgán, ale predstavovali iba úrad, vykonávajúci predstavy centrálnej správy.

Na snemoch dávnejšie slobodné kráľovské mestá ako štvrtý stav využívali takúto sieť kontaktov. Pred snemami mestá často disku-

⁶⁵ AMK H I. 4268/19. Prešov, 20. júna 1591., 4268/28. Sabinov, 6. apríla 1591

⁶⁶ Košický hlavný kapitán Štefan Dersffy sprostredkoval veľmi cenné informácie pre mestá z okolia palatína Tomáša Nádasdyho: MNL OL E 554 Magyar Kamara Archivuma, Városi és kamarai iratok (ďalej len: E 554) 3. septembra 1556; o podobnej činnosti hornouhorských kapitánov: AMK Schw. No. 2141. Prešov, 16. februára 1559, H I. 4268/40. Levoča, 29. marca 1591, 4843/43. Prešov, 9. júna 1599, 4908/29. Prešov, 3. januára 1600, 1365/31. Prešov, 4. júna 1528, 1365/96. Levoča, 26. septembra 1528, 4467/66. Prešov, 16. novembra 1594, Schw. No. 1471. Szárdvár, 13. decembra 1530, MNL OL E 554 Fol. Lat. 1181. fol. 2 - 3., MNL OL E 199 Magyar Kamara Archivuma, Archivum familiae Wesselényi II. tétel. No. 37/1. Prešov, 2. apríla 1658

⁶⁷ H. NÉMETH, I. Végvárak, városok, hadseregszállítók. A felső-magyarországi városszövetség és a védelmi rendszer 1526 - 1593. In *Történelmi Szemle*. 2000, 42., s. 203 - 243.

⁶⁸ H. NÉMETH, I. Várospolitikai és gazdaságpolitika c. d. 1. zv., s. 204 - 205.

tovali medzi sebou, ale aj s miestnymi komorskými a vojenskými orgánmi. Vtedy si vytvorili spoločnú politiku, ale tiež formulovali okrem spoločných sťažností aj svoje vlastné, ktorých obsah väčšinou koordinovali s ostatnými mestami. Pre mestských vyslancov bolo podstatné, aby záujmy svojich miest reprezentovali v úzkej spolupráci s ostatnými mestskými vyslancami. V záujme takých záležitostí, keď bolo potrebné spoločné vystúpenie, bolo každé jedno slobodné kráľovské mesto dopredu informované, následne na sneme alebo keď k tomu nedošlo, tak v žiadostiach predostretých panovníkovi, sa snažili tieto záujmy reprezentovať.⁶⁹ Mestské reprezentovanie záujmov bolo najintenzívnejšie počas trvania snemu, aj vtedy, keď ich úloha bola pomerne dosť podriadená a keď oni sami boli na verejných diskusiách vo všeobecnosti pasívni, spolupráca medzi mestami sa stala ešte užšou. Takáto spolupráca medzi slobodnými kráľovskými mestami nevznikla v 17. storočí v súvislosti s otázkami ohľadom sťažností a návrhov zákona, podaných proti mestám, resp. ohľadom vojenských povinností a rekatolizácie, ale existovala už v 16. storočí. Mestskí vyslanci tradične rokovali s obyvateľmi Prešporoku a s vyslancami ostatných miest v dome prešporského richtára či na radnici. Aj to bolo bežnou praxou, že mestských vyslancov, ktorí boli vo Viedni, resp. meškali, reprezentovali Prešporčania alebo niektoré zo spojeneckých miest. Počas snemových rokovaní môžeme považovať za bežné, že sa mestskí vyslanci viackrát zhromaždili u niektorého z nich, aby zjednotili svoju stratégiu postupu v súvislosti so sťažnosťami a žiadosťami podaných proti mestám všeobecne alebo proti jednotlivým mestám, ktorých vplyv sa však dotýkal všetkých miest.⁷⁰

Azda najmenej skúmanou oblasťou uplatnenia záujmov miest bol okruh otázok rokovaní mimo snemu. Hlavnou taktikou miest totiž bolo to, aby svoje záležitosti riešili počas snemov (rovnako tak záležitosti, ktoré sa objavili na sneme ako osobitné záležitosti miest) u viedenských centrálnych orgánov alebo u prešporských uhorských úradov. Oproti snemovým rokovaniam boli na tomto poli mestá oveľa aktívnejšie a efektívnejšie ako na snemových rokovaníach. Toto

⁶⁹ Tamže, 1. zv. s. 181 – 192.

⁷⁰ H. NÉMETH, I. A szabad királyi városok egységes fellépéséről a kora-újkorban (16 – 17. század). In *Soproni Szemle*. 2002, 56., s. 210 – 238.

dokázali dosiahnuť tak, že sa vyslanci s prosbami pokúšali dostať k zaviazaným hodnostárom a ich podporou až k panovníkovi. Mestskí vyslanci počas snemov takmer rovnaký čas trávili tým, aby sa dopracovali k najvplyvnejším hodnostárom Dvorskej komory, Uhorskej dvorskej kancelárie, Dvorskej vojenskej rady alebo viedenského dvora a predostreli im svoje prosby. V tejto ich činnosti ich s istotou podporovala sieť klientov, ktorú si už skôr vybudovali, ale aj úzky vzťah s hlavnými krajinými hodnostármi (kancelár, palatín, taverník, krajiný sudca, zástupca panovníka).⁷¹

Financovanie siete kontaktov však spotrebovalo obrovské množstvo výdavkov. Hornouhorské mestá v 17. storočí zaplatili počas jedného snemu aj 600 – 700 zlatých za zachovanie siete kontaktov a ochranu svojich záujmov.⁷² Výdavky okrem hotovosti zvyšovali aj dary z úcty, ako napr. mnoho sudov vína, prepravených do Viedne, a tiež zlaté a strieborné predmety, ktoré posielali banské mestá. Vyslanci hornouhorských miest napr. príležitostne darovali 20 – 25 sudov vína, kým banské mestá na konci 16. storočia darovali hlavnému kapitánovi striebro v hodnote 375 zlatých a viedenským a prešpor-ským úradníkom striebro v hodnote približne 255 zlatých.⁷³

⁷¹ Cez mnohé ďalšie príklady pozri hlásenia Levočanov: MML III/2/3., 4., 7., III/30/1., III/63/7., IV/20/1.

⁷² V roku 1635 poskytli hornouhorské mestá vyslancov 300 zlatých na ich výdavky, kým v roku 1686 už 1000 zlatých. AMK Supplementum H. Mestské knihy a registre, Knihy mestskej administratívy, Malá mestská kniha, Liber civitatis minor (ďalej len: H III/2. mac.) 73. fol. 174. 7. septembra 1635, AMK Supplementum H. Mestské knihy a registre, Knihy mestskej administratívy, Veľká mestská kniha, Liber civitatis maior (ďalej len: H III/2. pur.) 30. fol. 109. 3. augusta 1686, MML XIII/102/10. Banská Bystrica, 3. januára 1618. Levočskí vyslanci v roku 1618 minuli celkovo približne 1600 – 1700 zlatých na „odmenenie hodnostárov“ a tiež na výdavky spojené s ubytovaním. Pozri ešte: AMK H I. 7037/30. Prešporok, 5. marca 1655, MML III/66/3. Viedeň, 9. februára 1649, XIII/102/36. Prešov, 9. augusta 1652. V roku 1627 na dar grófovi Schlickovi venovalo každé jedno mesto po 100 zlatých. MML XIII/102/20. Prešov, 9. februára 1627

⁷³ MML XIII/102/20. Prešov, 9. februára 1627, AMK Supplementum H. Mestské knihy a registre, Knihy nadmestského zákonodárstva No. 49., Štátny archív v Banskej Bystrici, Pracovisko Archív Kremnica, Magistrat mesta Kremnica Tom I. Fons 34. No. 362., 455.

Tejto stratégii sa však mestá museli kvôli rekatolizácii vo veľkej miere vzdať. V druhej polovici 17. storočia, ale ešte viac v jeho poslednej tretine sa pod vplyvom centralizačných snáh štátu a silnejúcej rekatolizácie dostala do popredia ochrana jednotných stavovských, ale ešte viac konfesijných záujmov. Fakt, že sa konfesionalizmus dostal do popredia, zjednotil nielen katolícku stranu, ale ešte viac zástupcov protestantských cirkví, či už vyslancov stolíc, alebo slobodných kráľovských miest. Počas tejto spolupráce nového typu takmer splynuli záujmy na konfesijnom a stavovskom základe. To malo viacero nevýhod pre mestských vyslancov, a tak aj pre štvrtý stav, keďže evanjelickí mestskí vyslanci zaradili záujmy mesta veľmi často až v rámci tých konfesijných. Na druhej strane, a k tomu došlo práve na sneme v roku 1681 a práve v prípade šopronského vyslanca, ich zástupcovia, disponujúci výborným odborným vzdelaním a politickými schopnosťami, reprezentovali zároveň aj záujmy šľachty, čo sčasti otupovalo protiklady medzi vyslancami miest a stolíc patriacich k jednej konfesii a sčasti valorizovalo vyslancov miest. Zo zachovaných snemových denníkov sa môžeme odvolať iba na hlásenia mestských vyslancov, keďže v správach stoličných vyslancov mestá spravidla nefigurujú. Práve preto sme mohli využiť iba denník dvoch bardejovských vyslancov. Žiaľ, tá časť denníka šopronského vyslanca Johanna Serpiliusa, ktorá zvečnila snemové udalosti z jeho uhla pohľadu, sa nezachovala, a medzi kópiami Teofila Gamaufa je možné prečítať iba tú časť, ktorá hovorí o období pred snemom a obsahuje zdublikované snemové spisy. Nedostatok zväzku ešte znásobuje fakt, že podľa Samuela Németha, ktorý ho predstavil, ide o veľmi detailné spravodajstvo napísané výborným štýlom.⁷⁴

Z denníka bardejovských vyslancov z roku 1655 sa pred nami otvárajú jednoznačne dve silné témy: konfesionalizmus a postoj proti mestu. Medzi mestami a stoličnými vyslancami sa už v tomto období objavili tendencie týchto javov, ktoré sa v roku 1681 stali takmer výlučnou činnosťou evanjelických mestských vyslancov. V konfesijných otázkach sa objavil súhlas medzi mestskými a stoličnými vyslancami, ale spolupráca medzi dvomi stavmi nebola viditeľná ani

⁷⁴ NÉMETH, S. *Serpilius János* c. d.

v tom, že by sa obrátili na rovnakých pomocníkov. V spoločnej množine dvoch stavov, stoličnej šľachty a slobodných kráľovských miest sa nachádzali tí hodnostári, ktorí tradične vystupovali ako podporovatelia oboch stavov. Boli to palatín František Wesselényi, ostrihomský arcibiskup a hlavný kancelár Juraj Lippay a tiež zástupca panovníka, niekdajší kráľovský tajomník Juraj Oroszy (Orosy), ktorý bol zároveň viackrát zviazanou osobnosťou. Stoliční vyslanci vyhľadali, dúfajúc v jeho podporu, sedmohradské kniežaťa Juraja II. Rákócziho, ktorý sa snemu zúčastnil v rámci poslaneckej cesty a ktorý bol podporovateľom reformovaných, a mladého arcivojvodu Leopolda. Okrem nich sa obrátili aj na hlavného dvorného majstra Maximiliana von Dietrichsteina, ktorý bol zároveň konferenčným ministrom a členom Tajnej rady a zastával na dvore Ferdinanda III. dôležitú úlohu, a na Johanna Weikharda von Auerspergera, ktorý ako hlavný dvorský majster Ferdinanda IV. vedel reprezentovať záujmy žiadateľov v bezprostrednom okolí dediča trónu. Je však pravdou, že druhý menovaný nemal taký veľký vplyv.⁷⁵ Mestskí vyslanci dokázali v tomto období ovplyvňovať udalosti len prostredníctvom svojich tradičných zástupcov, keďže okrem podpredsedu Uhorskej komory Juraja Rakoviczkyho boli hlavnými podporovateľmi štvrtého stavu taverník Štefan Csáky, zástupca panovníka, spomenutý Juraj Oroszy a súdny majster Ján Pinnyei. Osobnosti a hodnosti dobre dokazujú, že v tomto období išlo ešte len o sieť podporovateľov, ktorá sa vytvorila v 16. storočí, keďže komora ako centrálny úrad nad mestami a taverníkom, so zástupcom panovníka, ako aj krajinskí sudcovia miest vykazujú jednoznačný kontakt.⁷⁶

Oproti toho na sneme v roku 1681 primát konfesiónálnych záujmov jednoznačne spôsobil podriadenosť činnosti mestských evanjelických vyslancov, teda namiesto toho, aby sa tradične prerokovávali problémy, ktoré sa najviac týkali mešťanov, a namiesto reprezentovania ich záujmov, dve tretiny činnosti bardejovského vyslanca (prav-

⁷⁵ O Dietrichsteinovi a Auerspergovi a tiež o ich úlohe, ktorú zastávali na dvore Ferdinanda III. pozri: HENGERER, M. *Kaiser Ferdinand III. (1608 – 1657)*. Wien – Köln – Weimar 2012, s. 284 – 285.

⁷⁶ Štátny archív v Prešove, pracovisko v Bardejove, Magistrát mesta Bardejov (ďalej len: MMBr) Acta diaetalia No. 690.

depodobne Jonasa Henriciho) pozostávali z riešenia konfesiónálnych otázok. Vystúpenie bardejovského vyslanca sa takmer úplne stratilo pri poznaní pôsobenia spoločných vyslancov protestantských stavov (išlo aj o stoličných, aj o mestských vyslancov). Kým na sneme v roku 1655 dokázala mestská sieť kontaktov ešte ako-tak pôsobiť podľa starého spôsobu, na sneme v roku 1681 sa poprepájala so sieťou kontaktov šľachty reformovanej konfesie a na druhej strane sa jednotliví účastníci siete kontaktov stali dôležitejšími. Okrem tradičných kontaktov (ako napr. komory) rozhodujúcim spôsobom vzrástla úloha palatína. Spoloční protestantskí a mestskí vyslanci sa najčastejšie obracali vo veci ich žiadostí na prvoradého zástupcu obnoveného uhorského stavovského systému, na palatína Pavla Esterházyho. Mestskí vyslanci mohli okrem palatína, ktorý bol vedúcou osobnosťou uhorských stavov, veriť v podporu aj ďalších členov vyššie uvedenej siete kontaktov. V súvislosti so záujmami evanjelikov síce nemohli očakávať, že sa na ich stranu postaví predseda Uhorskej komory, Leopold Kollonich, ale v záležitosti iných problémov miest (daňové otázky, vojenské zaťaženie, otázka šľachtických pozemkov, atď.) sa mohli na neho právom obrátiť. K pilierom starej ochrany záujmov patrili tiež aj hlavný kancelár, v tomto prípade ostrihomský arcibiskup Juraj Szelepchényi, keďže kancelária, ako špičkový orgán uhorskej správy bola v bezprostrednom kontakte s centrálnymi správnymi orgánmi a s panovníkom. Okrem nich mohol žiadosti miest podporiť aj zástupca panovníka, Štefan Orbán.

Úlohu a vplyv Kollonicha v nemalej miere znižoval politický obrat v rámci dvora. Okrem palatína zohrávali najdôležitejšiu úlohu na snem vyslaní dvorskí komisári namiesto Leopolda Kollonicha, ktorý bol kvôli politickým záujmom zatlačený do úzadia. Mestskí vyslanci sa aj jednotlivo, aj prostredníctvom spoločne zvolených zástupcov snažili získať podporu českého kancelára a člena Tajnej konferencie grófa Johanna Hartwiga von Nositz-Rienecka, podpredsedu Dvorskej vojenskej rady Caspara Zdenka Grafa von Capliers Freiherr von Sulewitza a dvorského hlavného kancelára Ferdinanda Wilhelma von Schwarzenberga a Johanna Paula Hochera Freiherr von Hohenkräna. Pre podporu protestantských mestských záujmov sa snažili

získať ako novú politickú silu hlavného dvorského majstra a člena Tajnej konferencie Albrechta von Zinzendorfa. Okrem neho zastupoval záležitosť dohody s uhorskými stavmi aj v konfesijných otázkach dôverný priateľ panovníka, viedenský biskup Emerich Sinelli, pôvodom z Komárna.⁷⁷ Okrem najdôležitejších osobností viedenského dvora sa postavil na stranu celkových konfesijných záujmov aj bádenský markgróf Ľudovít Viliam a holandský rezident, druhý však výlučne iba z konfesijných dôvodov.⁷⁸

Na základe denníka bardejovských vyslancov vieme presne sledovať, ako to dokazujú aj dostupné mestské inštrukcie pre vyslancov, že na sneme v roku 1681 sa objavili aj tradičné mestské záujmy spoločne s aktuálnymi otázkami doby. Na konci 17. storočia sa stavovská pozícia šľachtických mešťanov a tiež aj problémy nového spôsobu zdaňovania dostávali na povrch ešte intenzívnejšie. Oslabenie všeobecnej schopnosti platiť dane a tiež pokles politickej sily miest ešte viac sťažili úlohu miest, keďže záujmom mestských rád bolo to, aby čoraz ťažšie zaplatiteľné dane boli čo najdôkladnejšie vyberané, avšak predstavitelia meštianskej šľachty rovnako tak nevedeli platiť ako mešťania. Tiež so všeobecne zlou hospodárskou situáciou súvisela aj otázka vnútorných cieľ, ktoré boli systematicky určované mešťanom. Aj kvôli zhoršeniu obchodných vzťahov dokázalo obyvateľstvo miest práve v tomto období najmenej zaplatiť ročne stanovené dane, aj napriek tomu, že práve v záujme konsolidácie pred snemom boli daňové čiastky znížené. V zrkadle dostupných prameňov totiž obyvatelia miest dokázali v prvom roku vyberania dane uhradiť iba desatinu nedoplatkov alebo ani toľko a ešte ani po ôsmich rokoch sa nepodarilo tento pomer znížiť pod polovicu zostávajúcej sumy.⁷⁹ Podľa trendu, vypočítaného z údajov, sa priemerné zdĺženie miest

⁷⁷ O politickom význame týchto členov viedenského dvora pozri: SIENELL, S. *Die Geheime Konferenz unter Kaiser Leopold I. Personelle Strukturen und Methoden zur politischen Entscheidungsfindung am Wiener Hof*. Frankfurt am Main 2001.

⁷⁸ Denník bardejovského vyslanca: MNL OL N 49 Regnicolaris levéltár, Ladula L. *Diaetae antiquae*, Ladula L. Litt. B.

⁷⁹ Štátny archív v Trnave, Magistrát Mesta Trnavy (ďalej len: MMTr) Dane a poplatky IIIb/98 - 99., 101 - 107., 109 - 111., 113 - 114., 116 - 118., 120.

zvýšilo počas necelých dvoch desaťročí z 25% nad 60%, čo jednoznačne podporuje informácie z naratívnych prameňov o mestách.⁸⁰

Za šľachtické domy sa nielen preto neplatilo, lebo šľachta odmietla platiť dane, ale najmä preto, lebo sa oslabil všeobecná norma platenia daní. Tento jav potvrdzujú aj iné pramene, nachádzajúce sa v mestských archívoch. Skutočné zdanenie šľachty sa totiž zachovalo ešte aj v tomto období. Z obdobia od 70. rokov 17. storočia do prvej dekády 18. storočia disponujeme mnohými takými dokumentmi, z ktorých je jasne vidieť, že mestská šľachta bývajúc v hornouhorských mestách uznala, že mestám musí platiť dane.⁸¹ Situácia miest však bola veľmi ťažká, keďže poznajúc snemové zákony hrozilo, že šľachtici odmietnu zaplatenie daní.⁸² Do konca storočia nedoplatky daní mestskej šľachty dosahovali veľmi vysoké hodnoty. Zo 68 šľachtických domácností Košíc na prelome storočí dlhovalo 53 domácností sumu 500 zlatých,⁸³ čo predstavovalo výrazný problém pre senát, keďže mestá boli vo väčšine prípadov bezmocné proti šľachtickým mešťanom.⁸⁴ Napriek tomu prisťahovaná šľachta prosila senát o trpezlivosť vo väčšine listov, ktoré sa venovali zdaneniu mestskej šľachty, odvolávajú sa na cisárske nemecké oddiely, ktoré neustále táborili v okolí, alebo na pustošenie kuruckých povstaní a na kontribúcie súvisiace s nimi.⁸⁵ Aby sa vyberanie daní mestami stalo efektívnejším, bolo aj štátnym záujmom, preto pod vplyvom panovníkových nariadení mestá čoraz smelšie vyberali repartitio aj zo šľachtických domácností.⁸⁶ Podobné nariadenia sa zrodili nielen v hornouhorských mestách, ale aj v prípade Prešporuku a Trnavy, kde boli šľachtici tiež nútení za-

⁸⁰ H. NÉMETH, I. Die finanziellen Auswirkungen der osmanischen Expansion auf die Städteentwicklung in Ungarn. In *La fiscalità nell'economia europea* c. d., s. 771 – 780.

⁸¹ AMK H I. 9473/1. Bottyán, 1. apríla 1676, 9541/6. Stropkov, 22. mája 1677, 11152/72. Ráska, 29. novembra 1696

⁸² AMK H I. 10666/64. Prešov, 7. júna 1693, 10816/46. Bottyán, 23. októbra 1694

⁸³ WICK, B. *Kassa története* c. d., s. 141.; AMK H I. 11742/37.

⁸⁴ AMK H I. 11453/41. Bardejov, 12. júna 1699

⁸⁵ AMK H I. 10462/4. Putnok, 26. marca 1691, resp. porovnaj 11586/20.

⁸⁶ AMK H III/2. pur. 26. fol. 36., 43 – 45., 47 – 48., 51., 83., 91., pur. 30. fol. 84. 24. mája 1686., fol. 127 – 128. 5. marca 1691, Schw. No. 10461. Veľká Ida, 16. februára 1691, H I. 11453/37. Levoča, 14. júna 1699

platiť daň zo svojich domov ako šľachtici z Košíc.⁸⁷ Keďže v prípade meštiansko-šľachtickej intelektuálnej vrstvy bola patričnosť k úradníctvu silnejšia aj od stavovských kategórií, zmeny súvisiace s novou vrstvou mesto riadiacej elity na prelome 17. – 18. storočia posilnilo. Objavenie sa tejto spoločenskej skupiny a zachovanie ich úloh vo vedení miest naznačuje novú dobu, ktorá je zároveň obdobím vytvárania sa úradnícko-intelektuálnej vrstvy honorácií. Kontakty ich nezáväzovali už iba k miestnym a regionálnym meštianskym rodinám, ale aj k úradníckym rodinám, ktoré sa spravidla podieľali aj na správe štátu. V súvislosti s týmito záväzkami z nich ich záujmy jednoznačne urobili takých, že medzitým ochraňovali aj záujmy svoje a svojich miest v niektorých prípadoch aj proti štátu.⁸⁸ Oproti tomu vo vyššie uvedenej záležitosti vnútorných cieľ mestá nemohli dostať žiadnu pomoc, keďže udržiavateľa týchto cieľ pochádzali práve z príslušníkov politicky silných rodín Esterházy a Pálffy.⁸⁹

Mestskí vyslanci na sneme v roku 1681 okrem otázok mestskej politiky, ktoré môžeme považovať za tradičné, vyvíjali činnosť uplatnenia záujmov aj v ďalších okruhoch otázok. Išlo o okruhy otázok súvisiace s novými nariadeniami, zavedenými od roku 1670, a novou štátnou praxou, ktorá súvisela s obratom v mestskej politike. V týchto otázkach (neberúc do úvahy ich konfesijnú stránku) mohol byť súhlas medzi katolíckymi a evanjelickými vyslancami ešte aj vtedy, keď vieme, že pre katolíckych predstaviteľov vedenia mesta poskytol výraznú pomoc štátny vplyv pri získavaní a udržaní ich pozícií. Kontrola, ktorá patrila k štátnej nadvláde, a objavenie sa kráľovských komisárov totiž výrazne porušovala aj stavovské práva slobodných kráľovských miest, a tak z tohto hľadiska bol súhlas medzi mestskými vyslancami. Okrem otázok štátnej kontroly vystupovali evanjelickí vyslanci za podpory ostatných protestantských (mestských, alebo stoličných) vyslancov aj proti opatreniam, ktoré porušovali patronátne práva miest.

⁸⁷ AMK Schw. No. 11501/27. Viedeň, 21. augusta 1696, Schw. No. 11501/34. Viedeň, 4. februára 1695; MMBr Spisovy material Lad. 36. Nr. 47. Kismarton, 14. mája 1686.; MMTr Magistrátne protokoly II/10. fol. 303. 20. apríla 1699.

⁸⁸ H. NÉMETH, I. *Venerable Senators* c. d.

⁸⁹ H. NÉMETH, I. *Várospolitikai és gazdaságpolitika* c. d. 2. zv., s. 131.

Zo skúmaného denníka mestského snemového vyslanca jednoznačne vidieť, že aj keď sa tradičné mestské záujmy objavovali v rámci činnosti mestských vyslancov, mestské záujmy sa podriadili konfesijným záujmom. Z denníka bardejovského vyslanca sa však objasnilo aj to, že na tomto sneme sa na rokovaníach zvýšila hodnota snemových vyslaneckých osobností s vynikajúcimi schopnosťami (v prvom rade Johanna Serpilia, ktorý tvrdo zastával záujmy evanjelikov), keď ich činnosť bola podporená nielen štvrtým stavom, ktorý mal slabý politický vplyv, ale aj šľachtou. Právne kvalitne vzdelaný, do evanjelickej meštianskej intelektuálnej vrstvy hlboko implantovaný Serpilus ako mestský vyslanec, s reprezentovaním evanjelických stavov a silným politickým vystupovaním, vykonal na tomto sneme markantnú reprezentáciu meštianskych záujmov. Ako reprezentant meštianskych a mestských záujmov však zároveň reprezentoval aj veľkú časť šľachtického stavu vo veľmi dôležitých aktuálno-politických otázkach ako silný uhorský mestský politik a zástupca protestantských stavov. Pri poznaní týchto súvislostí môžeme vyjadriť iba ľútosť, že tá časť snemového denníka, ktorú stručne predstavil Samuel Németh a z ktorej by sme mali možnosť ešte lepšie spoznať túto, v dejinách ranonovovekých snemov zvláštnu situáciu, sa stratila.

S predstavením denníka bardejovského vyslanca však zostáva stále veľa otvorených otázok. Keďže bardejovský vyslanec predstavil priebeh snemu z evanjelickej strany a potom, ako sa tento snem kvôli náročným konfesijným otázkam ešte viac posunul do smeru protireformácie a diskusie medzi protestantskými vyslancami, bolo by ešte zaujímavejšie zistiť, ako sa správal katolícky mestský vyslanec. Keby sa objavil denník katolíckeho mestského vyslanca, mohli by sme dostať presnejšiu odpoveď aj na tú otázku, aký bol pomer medzi mestskými a konfesijnými záujmami? Keďže podľa svedectva denníka dokázala evanjelická strana dobre spolupracovať, je otázkou, že ako dokázali stoličné a mestské protiklady ovplyvňovať spoločné politizovanie a tiež aký bol pomer stavovského systému a konfesionalizmu po roku 1681.

Ako zhrnutie môžeme povedať, že snem v roku 1681 znamenal v mnohých ohľadoch obrat v dejinách snemu pre slobodné kráľov-

ské mestá. Z toho hľadiska to bolo jednoznačne obratom, že k snemu došlo v počiatocnom období centralizácie uhorskej mestskej politiky. Znaký štátnej kontroly a zásahu môžeme nájsť už pri volebnom mechanizme vyslancov, keďže konfesiónalna parita, používaná pri obnove funkcií, sa odrazila aj na konfesiónalnej príslušnosti vyslancov. Najvážnejšou a najcitlivejšou vnútropolitickou otázkou (okrem reštaurácie uhorského stavovského zriadenia) bol konfesionalizmus. Otázka vierovyznania prepísala viaceré záležitosti, tak ako v istej miere prepísala aj stratégiu reprezentovania záujmov mestských vyslancov. Z denníka bardejovského evanjelického vyslanca vysvitlo, že rozdiely medzi protestantskými a katolíckymi stavmi boli v snemovom politizovaní silnejšie, ako záujmové protiklady medzi stavmi stolice a slobodných kráľovských miest. Snem na poli vnútornej politiky dosiahol cieľ, ktorý bol deklarovaný v pozývacej listine: reštaurovaním základných inštitúcií uhorského stavovského zriadenia došlo k dohode medzi habsburským panovníkom a uhorskými stavmi. Na konfesiónalnom poli však v porovnaní s počiatocnými požiadavkami zaviazali pôsobenie protestantských cirkví k artikulórnym miestam, stanoveným v zákonnom článku XXVI./1681. Ich pôsobenie bolo ešte viac zúžené a prispôsobené ponímaniu štátnej cirkevnej politiky vydaním tzv. „Explanatio Leopoldina“ v roku 1691 a pri jeho opätovnom vyhlásení v roku 1701. Podľa týchto dokumentov bolo povolené verejnú náboženskú prax vykonávať len na artikulórnym miestach, inde bola povolená iba súkromná náboženská prax. Protestanti museli, aspoň zdanlivo, dodržiavať rímskokatolícke sviatky. Protestanti bývajúci mimo artikulórnym miest patrili na náboženskom poli pod právomoc katolíckeho kňaza, kým protestantskí farári mimo artikulórnym miest nemohli vykonávať cirkevné služby. V otázkach, ktoré sa najviac týkali miest, čiže v otázke pôsobenia kráľovských komisárov a štátnej kontroly sa zdanlivo vykonal návrat k starým samosprávnym právam, keďže v zákonnom článku XLI./1681 by to bolo zabezpečené. V skutočnosti však – napriek tomu, že slobodné kráľovské mestá sa ešte dlho odvolávali na právo „libera electio“, ktoré bolo zavedené zákonným článkom – boli kontroly naďalej vykonávané a nová mestská politika pokračovala bez prerušenia až do 19. storočia.

VÁROSI ÉRDEKVÉDELEM FELEKEZETI KÖNTÖSBEN - A SOPRONI KÖVETEK AZ 1681. ÉVI ORSZÁGGYŰLÉSEN¹

H. NÉMETH István

A 17. század második felében a Magyar Királyság belpolitikai jellemzői, közigazgatása és azon belül a szabad királyi városok helyzete jelentős változásokon ment keresztül. A változások alapját a Habsburg kormányzat központosított törekvései okozták. Az 1662 és 1681 közötti mintegy két évtized alatt nem tartottak országgyűléseket, aminek az okai elsődlegesen a belpolitikai élet kritikus pontjaiban és kérdéseiben az alapvetően új típusú és leginkább a központi állam érdekeit szem előtt tartó politikája által okozott változások voltak. Az államigazgatásban és a belpolitikai életben történt változások azonban nem egyedülállóak, sőt, az európai tendenciát követték! A kora újkor egyik alapvető jelensége volt ugyanis az állam megerősödése, az államigazgatás hatáskörének kiterjesztése. Az állami apparátus a társadalom egyre szélesebb rétegeinek mindennapjaiba igyekezett betekintést nyerni, majd abba mind nagyobb mértékben beavatkozni. Ez a törekvés együtt járt azzal, hogy a központosított, majd abszolutista állam a korábban tisztán a rendek, illetve azok képviselői által kizárólagosan irányított kérdésekben központi szabályozásokat vezetett be. Az abszolút uralkodó fennhatósága alatt kiépült az állami feladattá váló hadügy és a hadügyi finanszírozás, valamint a hatalom újszerű gyakorlásával összefüggésben az államhatalom más területein (adóigazgatás, bíraskodási gyakorlat, az egyes közigazgatási egységekhez kötött feladatok stb.) központosodás ment végbe és e területeken az állam újszerű legitimációjával megerősített államigazgatás feladatává váltak.² A gazdaságtörténet a fiskális állam (Fiscal State,

¹ A tanulmány elkészítését az NKFI K 116166 sz. pályázata támogatta.

² Der Absolutismus – ein Mythos? Strukturwandel monarchischer Herrschaft in West- und Mitteleuropa (ca. 1550-1700). Szerk. Ronald G. Asch – Heinz Duchhardt. Böhlau, Köln-Weimar-Wien 1996.; Ronald G. Asch: Kriegsfir-

Fiscal-Military State) létrejötteként írja le a fenti átalakulást, mely kifejezés az okok és a megoldások közötti tisztán gazdasági, finansiális viszonyt kiválóan fejezi ki.³

A központosítás egyik igen fontos területe, az abszolutizmust vagy központosított államot vizsgálók szerint az ilyen típusú államok egyik ismérve a konfesszionalizáció. A központosuló, abszolutista jellegű államigazgatási gyakorlat egyik legmeghatározóbb jellemzője a konfesszionalizmus, azaz az uralkodó autoriter jellegű fennhatósága a vallás és az egyház felett is. E fennhatóság az egyre szélesebb körű hatáskörrel funkcionáló államigazgatás révén valósult meg, melynek központi elemét az „egy állam–egy vallás” teóriája alkotja. E törekvés beleillik a Habsburg kormányzat által a cseh-morva és osztrák örökös tartományokban képviselt valláspolitikába éppúgy, mint a többi európai állam által követett gyakorlatba. Az „egy állam–egy vallás” ismérve ugyanis a 17. században már elég egyöntetűen elfo-

nanzierung, Staatsbildung und ständische Ordnung im Westeuropa im 17. und 18. Jahrhundert. *Historisches Zeitschrift* 268. (1999) 635–671.; *Heinz Duchhardt*: Absolutismus - Abschied von einem Epochenbegriff? *Historisches Zeitschrift* 258. (1994) 113–122.; *Nicholas Henshall*: The Myth of Absolutismus: Change and Continuity in Early Modern European Monarchy. Longman, London 1992.; *Gerd Heinrich*: Staatsaufsicht und Stadtfreiheit in Brandenburg–Preußen unter dem Absolutismus (1660–1806). In: Die Städte Mitteleuropas im 17. und 18. Jahrhundert. Szerk. Wilhelm Rausch. (Beiträge zur Geschichte der Städte Mitteleuropas 5.) Österreichischer Arbeitskreis für Stadtgeschichtsforschung, Linz (Donau) 1981. 155–172.; *Rudolf Vierhaus*: Deutschland im Zeitalter des Absolutismus (1648–1763). Göttingen 1978.; *Alwin Hanschmidt*: Zur Armenpolizei und Armenversorgung in der Stadt Münster im 17. Jahrhundert. In: Städtisches Gesundheits- und Fürsorgewesen vor 1800. Szerk. Peter Johaneck. (Städteforschung. Reihe A 50.) Köln 2000. 225–241.

³ The rise of the fiscal state in Europe c. 1200–1815, 1. publ. Szerk. Richard Bonney. Oxford 1999.; *Marjolein C.'t Hart*: The making of a bourgeois state. War, politics and finance during the Dutch revolt. Manchester 1993.; *Patrick K. O'Brien - Philip A. Hunt*: The Rise of a Fiscal State in England, 1485–1815. *Historical Research* 66. (1993) 129–176.; La fiscalità nell'economia europea secc. XIII–XVIII: Atti della „Trentanovesima settimana di studi”, 22–26 aprile 2007. Szerk. Simonetta Cavaciocchi. Firenze 2008. A Magyar Királysággal kapcsolatban legutóbb: KENYERES ISTVÁN A „fiscal-military state” és a Habsburg Monarchia a 16–17. században ?????

gadott politikai álláspont volt minden olyan államban, ahol kisebb vagy nagyobb mértékben központosított vagy abszolutista jellegű államigazgatást igyekeztek felépíteni.⁴ A kérdés a magyarországi belpolitikában kulcsfontosságú volt, amit azok az események is jeleznek, amelyek részben éppen az állami konfesszionalizáció előretörésének következtében jöttek létre. Az erősen felekezeti és rendi jellegű okok miatt kitört Bocskai-felkelés lezárásaként a bécsi béke többek között rendezte a két fél (magyar rendek és az uralkodó) közötti felekezeti vitát is. II. Ferdinánd uralkodásának kezdetén ugyan erős igény támadt az egyfelekezeti állam létrehozására, a Magyar Királyság esetében erre nem került sor. Ennek okai részben ahhoz a belpolitikai kompromisszumhoz kötődnek, amely a korszak egészének belpolitikai, a rendek és az állam/uralkodó közötti viszonyt hosszú távon rendezték.⁵

Jóllehet e kiegyezés éppen a felekezeti kérdés során megbillenni látszott, a két erdélyi fejedelem (Bethlen Gábor és I. Rákóczi György) támadásai megerősítették a magyarországi rendek korábbi helyzetét.

⁴ *Ernst Hinrichs*: Abschied vom Absolutismus. Eine Antwort auf Nicholas Henshall. In: *Der Absolutismus* i. m. 353–371.; *Vierhaus, R.*: Staaten i. m. 15–38. A Habsburg Monarchia országaiban végbement változásokról: *Joachim Bahlcke*: Konfessionalisierung in Ostmitteleuropa. Wirkungen des religiösen Wandels im 16. und 17. Jahrhundert in Staat, Gesellschaft und Kultur. Stuttgart 1999.; *Jiří Mikulec*: Pobělohorská rekatolizace v Českých zemích. Státní pedagogické nakladatelství Praha 1992.; *Jiří Mikulec*: Praga w okresie kontryreformacji i władzy absolutnej (1620–1740). In: *Kraków i Praga dwie stolice Europy Srodkowej. Materiały międzynarodowej konferencji zorganizowanej w dniach 1–2 czerwca 2000*. Szerk. Mark Purchla. Kraków 2002. 77–87.; *Tomáš Sterneček*: Obnovování českobudějovické městské rady za třicetileté války. *Jihočeský Sborník Historický* 74. (2005) 104–150.; *Josef Hrdlička*: Die (Re-)Katholisierung lokaler Amtsträger in Böhmen. Konfession oder Disziplin? In: *Staatsmacht und Seelenheil* i. m. 357–366.; *Jiří Mikulec*: Die staatlichen Behörden und das Problem der konfessionellen Emigration aus Böhmen nach dem Jahr 1620. In: *Glaubensflüchtlinge. Ursachen, Formen und Auswirkungen frühneuzeitlicher Konfessionsmigration in Europa*. Münster–Hamburg–Berlin–London 2008. 165–186.; *Olga Fejtová*: Rekatolizace na Novém Městě Pražském v době pobělohorské. „Já pevně věřím a vyznávám...”. Praha 2012.

⁵ *Pálffy Géza*: *A Magyar Királyság és a Habsburg Monarchia a 16. században*. Budapest 2015.

Az 1622. évi soproni országgyűlés és a linzi béke ugyanis helyrebillentette e mérleg nyelvét, és a magyarországi reformált egyházak látványosan megerősödve kerültek ki a küzdelemből.⁶ Ezzel szemben az osztrák tartományokban (főként Alsó- és Felső-Ausztriában valamint Stájerországban) már a század első negyedétől igen erős, az erőszakos kitelepítésektől és áttérítésektől sem mentes ellenreformáció vette kezdetét. Általános tendenciának tekinthető, hogy a monarchián belül közvetlenebb módon kormányzott tartományokban (tekinthetjük a monarchia törzstartományainak is) egységesen kiadott rendelkezések szerint 1624-ben és 1627-ben a római katolikusokon kívül megtiltották minden más felekezet számára azt, hogy e tartományokban élhessenek. A rendelkezések értelmében az alsó-ausztriai evangélikus és református lakosságnak éppen úgy konvertálnia vagy távoznia kellett, mint a Cseh Királyságban élő reformált vallásúaknak vagy utraquistáknak.⁷ A kényszerrel kitelepített lakosság egy része a né-

⁶ *Péter Katalin*: The struggle for Protestant religious liberty at the 1646-47 Diet in Hungary. In: Crown, church and estates. Central European politics in the sixteenth and seventeenth centuries. Szerk. Robert John Weston Evans – Trevor V. Thomas. London 1994. 261–268.; *Pálffy Géza*: Ewige Verlierer oder auch ewige Gewinner? Aufstände und Unruhen im frühneuzeitlichen Ungarn. In: Die Stimme der ewigen Verlierer? Aufstände, Revolten und Revolutionen in den österreichischen Ländern (ca. 1450–1815). Vorträge der Jahrestagung des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung (Wien, 18.–20. Mai 2011) Szerk. Peter Rauscher – Martin Scheutz. (Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung, Erg. Bd. 61.) Wien–München 2013. 151–175.; *Pálffy Géza*: A Bethlen-kutatás egy alig vizsgált kérdéséről: a magyar királyi rendek és az erdélyi fejedelem (1619–1622). In: Bethlen Gábor képmása. Szerk. Papp Klára – Balogh Judit. (Speculum Historiae Debreceniense, 15.) Debrecen 2013. 139–158.; *Dominkovits Péter – H. Németh István*: Bethlen Gábor 1619–1621. évi hadjárata és Sopron. In: Bethlen Gábor és kora. Katalógus a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Hajdú-Bihar Megyei Levéltára és Győr–Moson–Sopron Megyei Levéltár Soproni Levéltára közös kiállításáról. Szerk. Ólmosi Zoltán. Budapest 2013. 36–48.

⁷ *Arno Herzig*: Der Zwang zum wahren Glauben. Rekatholisierung vom 16. bis zum 18. Jahrhundert. Göttingen 2000.; *Jörg Deventer*: Gegenreformation in Schlesien. Die habsburgische Rekatholisierungspolitik in Glogau und Schwednitz 1526–1707. Köln–Wien 2003.; *Johannes Kunisch*: Staatsräson und Konfessionalisierung als Faktoren absolutistischer Gesetzgebung. Das Beispiel Böhmen (1627). In: Gesetz und Gesetzgebung im Europa der frühen Neuzeit. Szerk. Barbara–Klippel Dölemeyer. (Zeitschrift für historische Forschung,

met, más részük a Magyar Királyság németnyelvű városaiba (Sopron, Pozsony, Modor, Bazin, Szentgyörgy) vándorolt ki.⁸ A reformáltak migrációja ellen a magyarországi hivatalok és főként Pázmány Péter, illetve Esterházy Miklós igyekezett fellépni, de lényeges eredményeket ekkor még nem érhettek el.⁹

A Habsburg Monarchia törzstartományaiban tapasztalható valáspolitika a Magyar Királyságban békésebb eszközöket igyekezett igénybe venni: a szabad királyi és földesúri mezővárosokba egyre-másra települtek a főként jezsuiták által irányított tanintézmények és velük együtt rendházaik.¹⁰ A magyarországi rekatolizáció a Pázmány nevével fémjelzett utat folytatta, ami a lassú, de állami eszközökkel is támogatott térítést tartotta legfontosabb eszközének.¹¹ A főnemesek áttérése a Bethlen hadjáratait követő időszakban folytatódott, a nyugat-dunántúli nagybirtokosok mindegyike áttért a katolikus hitre, a felső-magyarországi régióban pedig szintén hasonló

Beiheft, 22.) Berlin 1998. 131–156.; *Mikulec, J.*: Pobělohorská rekatolizace i. m.; *Mikulec, J.*: Praga w okresie kontrreformacji i. m.; Jiří Mikulec: 31. 7. 1627. Rekatolizace šlechty v Čechách. Cíje to země, toho je i náboženství. Praha 2005.; *Mikulec, J.*: Die staatlichen Behörden i. m.

⁸ *Walter Brunner*: Westungarn als Zuflucht steirischer Glaubensflüchtlinge. In: Reformation und Gegenreformation im Pannonischen Raum. Referate der 13. Schlaininger Gespräche 1993 „Reformation und Katholische Reaktion im Österreichisch-Ungarischen Grenzraum“ und der 14. Schlaininger Gespräche 1994 „Gegenreformation und Katholische Restauration“. Szerk. Gustav Reingrabner. (Schlaininger Gespräche, 13–14.) Eisenstadt 1999. 107–129.

⁹ Österreichisches Staatsarchiv (a továbbiakban: ÖStA), Finanz- und Hofkammerarchiv Hoffinanz Ungarn (a továbbiakban: HKA HFU) RN 127. 1625. April fol. 134–135.

¹⁰ *Molnár Antal*. Mezőváros és katolicizmus. Budapest 2005.; *Molnár Antal*: Lehetetlen küldetés? Budapest 2009.

¹¹ *Frankl [Fraknói] Vilmos*: Pázmány Péter és kora. Pest 1868–1872. 2. köt. 40–55., 233–249., 372–379.; *Bitskey István*: A reformáció kezdetei Nyugat-Magyarországon. In: Emlékkönyv ifj. Barta János 70. születésnapjára. Szerk. Papp Imre et al. Debrecen 2010. 93–102.; *Bitskey István*: Pázmány Péter felső-magyarországi missziója. In: Pázmány Péter és kora. Szerk. Hargittay Emil. Piliscsaba 2001. 71–80.; *Tusor Péter*: A pápai diplomácia javaslatai 1639-ben a Szentszék részvételére a magyarországi katolikus restaurációban. In: Ráday Gyűjtemény Évkönyve 9. (1999) 19–38.; *Tusor Péter*: A katolikus felekezet-szervezés problémái az 1630–1640-es évek fordulóján. In: Mezőváros, reformáció és irodalom, 16–18. század. Szerk. Szabó András. Budapest 2005. 123–138.

jelenségekre figyelhetünk fel.¹² A főnemeseken túl elsődlegesen a magyarországi állami hivatalokban kezdtek erőszakosabb eszközökkel rekatolizációt végrehajtani. A 17. század első negyedétől elsőként az Alsó-ausztriai Kamara által irányított bányavárosok bányatisztviselőinél figyelhetjük meg, hogy az előírások szerint lehetőleg csak katolikusokat vettek fel.¹³ Az ezt követő években a magyarországi hivatalokban dolgozó, állami tisztviselők közé (harmincadosok, postamesterek stb.) szintén csak katolikusokat igyekeztek felvenni. A konvertált értelmiségiek (főként lelkészek) számára részben alapítványt hoztak létre, ahonnan kegydíjban részesültek, részben pedig éppen ők nyerték el ezeket a hivatalokat, így a forrásokban elég sűrűn találkozunk volt lelkészekkel, akik konvertálásuk fejében harmincadosi vagy postamesteri állást nyertek el.¹⁴

A katolikus megújulás folyamatának politikai hátterében jelentős momentumként számolhatjuk el a linzi béke vallásügyi pontjait, melyekben a vallásválasztást nem a földesúrhoz kötik, hanem egyéni döntés eredményeként ismerik el.¹⁵ Hasonlóan fontos – ha nem fontosabb – eredmények voltak az (ekkor még) közös katolikus-református érdekeket érvényesítő országgyűlési végzések (1647:78., 81–82.,

¹² *Fazekas István*: Adalékok a fraknoi grófság és a kismartoni uradalom rekatolizációjához. In: A Ráday Gyűjtemény Évkönyve 7. (1994) 126–145.; *Fazekas István*: Die Rekatholisierung Ádám Batthyánys im Jahr 1629. In: Reformation und Gegenreformation i. m. 297–304.; *Fazekasné Toma Katalin*: Gróf Nádasdy Ferenc politikusi pályaképe (1655–1666). PhD disszertáció ELTE BTK, Budapest 2006. 36–37., 55–60.; *Tusor Péter*: Lippay György egri püspök (1637–1642) jelentése Felső-Magyarország vallási helyzetéről (Archivio Santacroce). In: Levéltári Közlemények 73. (2002) 200–242., 206., 209–210.; *Tusor Péter*: Forgách Zsigmond katolizálása. In: Eruditio, virtus et constantia. Szerk. Imre Mihály et al. Debrecen 2011. 640–646.

¹³ A kezdeményezést már Rudolf uralkodásakor fellelhetjük: ÖStA, HKA, Ungarisches Münz- und Bergwesen (a továbbiakban: MuBwU) RN 8. 1602. fol. 172–189. A katolikus bányatisztek előnyben részesítésére lásd: Uo. RN 10. 1618. fol. 52–65., 112–116., RN 11. 1623. fol. 271–273., RN 11. 1625. fol. 246–257., RN 11. 1626. fol. 138–141, 295., 615.

¹⁴ ÖStA, HKA HFU RN 142. 1630. Juli fol. 144–157., RN 196. 1655. Juli fol. 44. Vö.: *Bahlcke, J.*: Konfessionalisierung in Ostmitteleuropa i. m.; *Hrdlička J.*: Die (Re-)Katholisierung i. m.

¹⁵ *Szilágyi Sándor*: A linzi béke okirattára. Budapest 1885.

1649:18–19., 95.), amelyek biztosították a többi felekezet bejutását az addig heterogén evangélikus városokba is.¹⁶ Az 1655., 1559. és 1662. évi országgyűléseken a protestáns rendek a vallásgyakorlat terén egyre nagyobb sérelmeikről tudtak csak beszámolni, miután egyre-másra veszítették el templomaikat, illetve akadályozták őket vallásgyakorlatukban. I. Lipót egyházpolitikája, amiben a magyarországi katolikus egyház vezetőjeként Lippay György hathatós segítséget nyújtott, ezt a tendenciát még inkább megerősítette. A linzi béke vallásügyi pontjai ugyanis a konvertált nagybirtokos családok (Nádasdy, Rákóczy stb.) fellépésével és az addig szinte teljesen evangélikus vagy református községek katolizálásával negligálta a vallásügyi rendelkezésnek az egyénhez kötődő előírásait. Az 1662. évi országgyűlés végül a protestáns rendek távozásával és a törvénycikkek tömeges visszaküldésével zárult.¹⁷

A magyarországi belpolitikai élet alapját jelentő kompromisszum tehát a Bocskai-felkelés, valamint a Bethlen Gábor és I. Rákóczi György által vezetett hadjáratok idején tapasztalható jelenségeket mutatta. Ezt elsődlegesen a valláspolitikai, de egyben az Erdélyi Fejedelemségben, illetve a Magyar Királyságban zajló hadjáratok következtében a katonaság beszállásolása és az emiatt elszenvedett károk okozták. Amíg azonban a felsorolt három új kompromisszum viszonylag hamar (1606–1608, 1622, 1645) rendeződött, és a rendek illetve az uralkodó közötti belpolitikai egyensúly helyreigazításokkal ugyan, de helyreállt, az 1660-as évek időszakában az ekkorra I. Lipót környezetét alkotó és az új uralkodó embereiből álló új politikai generáció szeme előtt kizárólag az állam hatékony működtetésének

¹⁶ Wick Béla: Kassa története és műemlékei. Kassa 1941. 13–15.; Bessenyei József: A szabad királyi városok jogainak csorbítása. Történelmi Szemle 33. (1991) 255–263.; Tusor Péter: Nemesi és polgári érdekérvényesítési törekvések a katolikusok és reformátusok kassai recepta reliquiájává válásában. (A Magyar Tanács és a vallásügy 1648-ban). Magyar Egyháztörténeti Vázlatok 10. (1998): 1–2. 5–26.

¹⁷ Fabó András: Az 1662-diki országgyűlés. Budapest 1873.; Zsilinszky Mihály: A magyar országgyűlések vallásügyi tárgyalásai a reformációtól kezdve. Budapest 1881–1897. 2. köt. 186–267.

kérdése lebegett.¹⁸ A bécsi kormányzat megváltozott politikai rendszerével egy alapvetően megváltozott magyar politikai elit tárgyalt, amelyik már nem a 17. század első negyedében született generáció volt, amelyik számára ez a kompromisszum és az ebből adódó politikai játékszabályok maguktól értetődőek és megismételhetők voltak. Két évvel a szakadáshoz vezető 1662. évi országgyűlést követően Zrínyi Miklós már nem élt, Lippay György, a katolikus párt egyértelmű vezetője pedig elvesztette befolyását a bécsi kormányzat legbelső régióiban, amit a vasvári békét követő magyarországi politikai bénultság is jól mutat.¹⁹

A teljes politikai fordulatot és a bécsi kormányzat sikerét abban, hogy új legalább az államigazgatás felső és valamelyest a középső szintjén új alapokra helyezze a Habsburg Monarchia és a Magyar Királyság teljesítette ki a Wesselényi-összeesküvést követő időszak. Az összeesküvést követő fegyveres hegyaljai-felkelés szintén egyedinek tekinthető az addigi magyarországi belpolitikai élet eszközrendszerében, mivel nem Erdélyből vagy a Partiumból kiinduló, jelentős haderővel rendelkező felkelésre még nem került sor a magyarországi rendi érdekek védelmében. A tiszavidéki felkelés a rendi és felekezeti sérelmeket kihasználva eleinte gyorsan megtalálta társadalmi bázisát az elégedetlen köznemesi tömegekben, de szervezetlensége és vezető

¹⁸ R. Várkonyi Ágnes: A Wesselényi szervezkedés történetéhez, 1661–1674. In: Tanulmányok Szakály Ferenc emlékére. Szerk. Fodor Pál et al. (Gazdaság- és társadalomtörténeti kötetek 2.) Budapest 2002. 423–460.; Várkonyi Gábor. A magyar politikai elit generációi az országgyűlési időszakában, 1663–1703. In: Rendszerváltás(ok) Magyarországon. Szerk. Gerhard Péter et al. (Antall József Baráti Társaság évkönyvei 26.) Budapest 2010. 33–41. Az I. Lipót mellett működött politikai körörről és tagozódásáról lásd Stefan Sienell alapvető monográfiáját: *Stefan Sienell: Die Geheime Konferenz unter Kaiser Leopold I. Personelle Strukturen und Methoden zur politischen Entscheidungsfindung am Wiener Hof.* Frankfurt am Main 2001.

¹⁹ Tusor Péter: „Írom kegyelmednek, mint igaz magyar igaz magyarnak”. Lippay György veszprémi és egri püspök, esztergomi érsek levelei magyar arisztokratákhoz, nemesekhez (1635–1665) (Collectanea Studiorum et Textuum; I/1.) Budapest 2015.; Tusor Péter: A primás, a bán és a bécsi udvar (1663–1664). *Történelmi Szemle* 57 (2015) 219–249.

hiányában a magukhoz térő királyi csapatok hamar leverték.²⁰ A felkelés leverését követő büntetés szintén egyedülálló a 16–17. századi magyarországi politikában, de egyben alkalmat nyújtott ahhoz, hogy a bécsi kormányzat megkötöttség nélkül hajthassa végre reformterveit. A Magyar Királyság esetében eleinte rendkívül nagy adókat róttak ki, majd azokat a felkelésektől való félelem miatt csökkentették. Az adókvetés módjában mindenesetre gyökeres változásokra került sor. A repartitio alapján kivetett adók esetében ugyanis az országgyűlés jóváhagyása nélkül szedtek állami adót a katonaság ellátásának biztosítása végett. Ezen túl az adóösszegek csökkentése miatt kiesett jövedelmeket az accisával, azaz az alapvető élelmiszerekre kivetett forgalmi adóval igyekeztek pótolni.²¹

A Gubernium létrehozásával egy a központi szervekhez jobban kötött hivatallal igyekeztek a rendi kormányzás helyett egy új rendszert felállítani. A Gubernium legfontosabb jellegzetessége az volt, hogy létrehozásával igyekeztek az igazgatást és az igazságszolgáltatást kettéválasztani, de az országban uralkodó állapotok miatt lényeges szerepet a Gubernium nem játszhatott, csupán közvetítőként szolgált a központi kormánysszervek és a vármegyék között. Az új igazgatási szerv első feladatai között mindenesetre szerepelt az ország rekato-lizálásának elrendelése, a római katolikus egyház elsődlegességének visszaállítása. A leleplezett összeesküvés és felkelés után ugyanis a legradikálisabb lépések éppen a felekezetek terén nyilvánult meg. Az evangélikus és református templomokat minden esetben elkobozták és átadták a katolikus egyháznak.²² Az intézkedésekhez a helyi

²⁰ *Benczédi László*: Az 1670. évi tiszavidéki felkelés és társadalmi háttere. Századok 109. (1975) 509–550.

²¹ *Nagy István*: A magyar kamara adóigazgatási tevékenysége a XVI–XVII. században. Levéltári Közlemények 66. (1995) 29–51.

²² *Rácz Károly*: A pozsonyi vértörvényszék áldozatai 1674-ben. Lugos, 1889.; *Benczédi László*: A prédikátorperек történeti háttere. Theológiai Szemle 17. (1975) 199–206, 264–267.; *Benczédi László*: A Habsburg-abszolutizmus indítékai és megvalósulása az 1670-es évek Magyarországon. Történelmi Szemle 21. (1978) 335–356.; *Benczédi László*: Rendiség, abszolutizmus és centralizáció a XVII. század végi Magyarországon (1664–1685) (Értekezések a történe-

katonaság szolgáltatta az erőt: a prédikátorok felkutatásáról és elfogásáról a katonaság gondoskodott, a templomfoglalással megbízott kamarai és egyházi tisztviselők mellé kirendelt karhatalmat a térségben állomásozó idegen katonaság biztosította. A protestáns lelkészeket mindenhol igyekeztek eltávolítani, a városok nem katolikus (akatolikus) lakossága így kiszorult a belvárosból és hol magánházakban (mint a híres soproni Eggenberg-ház), hol fából épített külvárosi telkeken álló templomokban kellett hitéletüket végezniük. A lelkészeket súlyos atrocitások érték, többeket vádoltak meg a hírhedt pozsonyi véstörvényszéken.²³

A bevezetett intézkedések egyrészt vallási polgárháborúhoz²⁴ vezettek, a belpolitikai élet addigi kompromisszumokra épülő biztonsága felborult, a régi játékszabályok immáron nem működtek. A Habsburg kormányzat által bevezetett intézkedések ugyan igen gyorsak és hatékonyak voltak – főként a katolikus egyház intézményeinek helyreállításában és az intézményrendszer alapjait jelentő birtokok és épületek átvételében –, de az adóterhek megnövekedése és a felekezeti viszonyok gyökeres átalakítása miatt a magyarországi politikában gyors ellenhatásokhoz vezetett. A részben Erdélyből, részben pedig 1677-től a francia politika által támogatva a kuruc mozgalmak

ti tudományok köréből 91.) Budapest 1980. 53–57., 68–74.; S. Varga Katalin: Az 1674-es gályarabper jegyzőkönyve. Textus és értelmezés. Budapest 2008. Scheutz, "Compromise and Shake Hands."

²³ Payr Sándor: A soproni evangélikus egyházközség története. A reformáció kezdetétől az 1681. évi soproni országgyűlésig. Sopron 1917. 425–479.; Péter Katalin: A magyarországi protestáns prédikátorok és tanítók ellen indított per 1674-ben. In: Péter Katalin: Papok és nemesek. Magyar művelődéstörténeti tanulmányok a reformációval kezdődő másfél évszázadból. (A Ráday Gyűjtemény Tanulmányai 8.) Budapest 1995. 200–210.; Georg B. Michels: Az 1674. évi prédikátorper történetéhez. Történelmi Szemle 55. (2013) 55–78.; Mihalik Béla Vilmos: A Szepesi Kamara szerepe az 1670–1674 közötti felső-magyarországi rekatolizációban. Fons 17. (2010) 255–320.; Peter Kónya: Prešov, Bardejov a Sabinov. Počas protireformácie a protihabsburských povstaní (1670–1711). (Acta Collegii Evangelici Prešovensis 6.) Prešov 2000.

²⁴ Mihalik Béla Vilmos: 'Campus ad fidei catholicae inseminationem' Katolikus megújulás az egri egyházmegyében a 17. század utolsó harmadában. Doktori disszertáció, ELTE BTK. Budapest 2013. 12., 93.

mind jobban megerősödtek és kiszélesedtek. Mindeközben bebizonyosodott, hogy az adott körülmények között az újonnan létrehozott közigazgatási struktúra sem vált be. A Gubernium nem tudott a Habsburg kormányzat eszköze lenni sem abban, hogy a vármegegyék befolyását csökkentse az ország belpolitikai életében, sem pedig abban, hogy az igazságszolgáltatás terén, az országban elszállásolt katonaság és polgári lakosság közötti viszony egyengetésében, a repartitioval és katonai elszállásolással kapcsolatos panaszok kivizsgálásában és a szorosán vett közigazgatás feladatainak ellátásában hatékonyan működjön közre. (Csak megjegyzésként említjük meg, hogy a Rákóczi-szabadságharcot követően a Magyar Királyi Helytartótanács mindezen feladatokat el tudta látni.) A kuruc mozgalmaknak új lendületet adott a lengyel-francia-erdélyi-kuruc szerződés megkötése Varsóban 1677. május 27-én. A francia pénzen részben Lengyelországban, részben Erdélyben toborzott csapatok betörték a Magyar Királyság területére. A fiatal Thököly Imre személyében egyben meghatározó vezetőt is kapott a mozgalom. A több mint 10 000 főre nőtt kuruc seregek Felső-Magyarországot követően egészen a nyugati határszélig hatoltak be az ország felső szegélyébe. Két évvel később pedig már az oszmánok is felismerték, hogy Thökölyt felhasználhatják saját céljaikra is, és mind politikai, mind pedig katonai értelemben jelentős segítséget kapott a szultántól a kuruc sereg. Ugyanekkor nymwegeni békét követően megerősödött Francia Királyság is mind aktívabban avatkozott be a Habsburg érdekszférába tartozó tartományok (Elzász) esetében.

Az 1670-et követő időszak a belpolitikai és katonai területen kívül a pénzügyigazgatásban sem teljesítette be azokat a reményeket, amikkel azt létrehozták. Annak ellenére, hogy a bevezetett adórendeletek és az adózás új módja sokkal nagyobb terhet rakott a magyarországi adózó népességre, a kezdeti kemény kézzel elrendelt adórendeleteket sem lehetett végrehajtani. Előbb a korábban elrendelt adóösszeget a felére csökkentették, majd miután ezen összegű repartititót sem le-

hetett behajtani, ezért a portánként kivetett összeget 1673. január 1-én 60 forintról 28 forintra mérsékelték. Ez az adóketés maradt 1678-ig, amikor az összeget a kuruc mozgalom hatására 170 000 Ft-ra szállították le, amely összegbe bele kellett számítani az accisát is. Az adócsökkentést szabályozó 1678. június 9-i rendelet egyben (tapasztalva a Thököly által átvett kuruc seregek sikereit) általános amnesztiát is hirdetett a felkelés résztvevőinek, ha két hónap leforgása alatt visszatérnek a Habsburg uralkodó hűségére.²⁵

Ebben a belpolitikai helyzetben került sor az 1681. évi soproni országgyűlés összehívására. A bécsi kormányzat részéről a fő ok valóban a kompromisszumkeresés volt, egyben a védelmi rendszer helyreállításának az igénye is. A Sopron városába összehívott 1681. évi országgyűlés így még inkább a kiegyezés jegyében kezdődött meg, mint az 1622. évi. A rendek a kiegyezés feltételül a rendi berendezkedés helyreállítását, azaz a nádori tisztség ismételt betöltését, az új hivatalok eltörlését, a bevezetett addig ismeretlen adók megszüntetését, a német katonaság kivonását, és a magyarországi védelmi rendszernek ismételten magyarországi katonasággal történő feltöltését, a felkelések és a Wesselényi-összeesküvésben részt vettek számára a közkegyelem biztosítását és ezzel összefüggésben az elkobozott birtokok visszaadását követelték. A legnagyobb figyelmet kiváltó és a kiegyezést leginkább akadályozó kérdéskör a római katolikus egyház restaurációja volt, hiszen az elért eredményeket érthető módon a katolikus klérus nem volt hajlandó feladni, a katolikus egyház egyeduralmát agával hozó új politikát viszont a rendek nem voltak hajlandóak elfogadni. Az uralkodó és a Titkos Konferencia tanácsosai és legfelsőbb tanácsadói azonban felismerték, hogy a magyarországi belpolitikai helyzet elégséges rendezése miatt meg kell hozni a szükséges kompromisszumokat. Ebben főként Emerich Sinelli, egy komáromi mészáros fiából 1681 tavaszán bécsi püspökké lett kapucinus szerzetes járt az élen, akinek a befolyását jól jelzi, hogy a kegyvesztett

²⁵ Nagy I.: A magyar kamara adóigazgatási i. m. 48.

Lobkowitz herceg mellett egyedül őt tekinthetjük I. Lipót egyedüli barátjának.²⁶

Az egyházpolitikai kérdések azonban a várospolitikában is az egyik legneuralgikusabb problémák közé tartoztak. A 17. század utolsó harmada a magyarországi várospolitika fordulópontját jelentette. A Wesselényi-összeesküvés felszámolását követően a városok felett uralkodói/állami ellenőrzés kezdett megvalósulni, köztük a már bemutatott egyházpolitikai intézkedésekkel. Mindezek részben a városok önkormányzati jogainak, részben a helyi protestáns egyházak működésének visszaszorítását célozta. Ettől az időszaktól kezdve az állam folyamatos ellenőrzést gyakorolt minden egyes szabad királyi városban. Az állami kontroll az addig érintetlennek tűnő belső önkormányzatot igyekezett átalakítani, annak működését befolyásolni. A beavatkozás fő célja az volt, hogy a városi tanács belső összetételét központi elvek alapján befolyásolják, a városi gazdálkodást felülvizsgálják és (ha erre szükség volt) megreformálják.

A 17. század utolsó harmadában bevezetett intézkedések az európai államokban már nem voltak ismeretlenek, de mintaként az osztrák tartományokban követett ideológia és módszerek álltak rendelkezésre, amiket először, 1671-et követően esetenként, majd 1690 után egységesen, minden egyes szabad királyi városban bevezettek. Az osztrák tartományokhoz hasonlóan a Magyar Királyság szabad királyi városaiban is megjelentek a választási biztosok (Wahlkommissar), akiknek feladata a városok tisztújításainak befolyásolása, valamint a városi gazdálkodás ellenőrzése volt.²⁷ Utóbbi célt az indokolta,

²⁶ *Zsilinszky Mihály*: Az 1681-iki soproni országgyűlés történetéhez. Budapest 1883.; *Benczédi, L.*: Rendiség, abszolutizmus i. m. 99–102. Sinellire lásd Stefan Siennell alapvető feldolgozását: *Siennell S.*: Die Geheime Konferenz i. m. 175–176.

²⁷ Otto Brunner: Städtische Selbstregierung und neuzeitlicher Verwaltungstaat in Österreich. *Österreichische Zeitschrift für öffentliches Recht* 6. (1955) 221–249.; *Karl Gutkas*: Das Städtewesen der österreichischen Donauländer und der Steiermark im 14. Jahrhundert. In: *Stadt und Stadtherr im 14. Jahrhundert, Entwicklungen und Funktionen*. Szerk. Wilhelm Rausch. (Beiträge zur Geschichte der Städte Mitteleuropas 2.) Linz/Donau 1972. 229–245., 234–

hogy a városok adófizetési képessége igen alacsonnyá vált.²⁸ A biztosoknak katolikus tisztviselőket kellett hatalomra juttatniuk, valamint részletes, szinte mindenre kiterjedő vizsgálatot kellett készíteniük a városokról. Egyrészt ellenőrizniük kellett a városi számadáskönyveket, másrészt meg kellett ismerniük a városok általános állapotát. A vizsgálatok nyomán megkezdődött azoknak a közigazgatási változásoknak a sora, amelyek lényegében a 18. század közepéig elhúzódtak.²⁹ A városi gazdálkodás jobbítását, átláthatóságát mozdította volna elő, hogy az új városvezetés kiválasztásában kiemelt hangsúlyt kapott a katolikus felekezethez tartozás mellett a jogi és közigazgatási ismeretek megléte is! A kirendelt kamarai biztosok ettől kezdve a városok vezető elitjébe legalább fele részben katolikusokat választ-

237.; *Franz Baltzarek*: Die Stadtordnung des Ferdinands I. und die städtische Autonomie im 16. Jahrhundert, In: *Wien an der Schwelle der Neuzeit*. Szerk. Franz Baltzarek et al. Wien 1974. 31–43.; *Martin Scheutz*., Kammergut und/oder eigener Stand? Landesfürstliche Städte/Märkte und der „Zugriff“ der Gegenreformation. In: *Staatsmacht und Seelenheil. Gegenreformation und Geheimprotestantismus in der Habsburgermonarchie*. Szerk. Rudolf Leeb et al. (Veröffentlichungen Des Instituts Für Österreichische Geschichtsforschung 47.) Wien 2006. 309–337.; *Martin Scheutz*: Compromise and Shake Hands. The Town Council, Authority and Urban Stability in Eighteenth-century Austrian Small Towns. *Urban History* 34. (2006) 51–63.; *Thomas A. Brady*: *Turning Swiss. Cities and Empire, 1450–1550* Cambridge 1985.; *Klaus Gerteis*: *Die deutschen Städte in der frühen Neuzeit. Zur Vorgeschichte der „bürgerlichen Welt“*. Darmstadt 1986.; *Nicolas Rügge*: *Im Dienst von Stadt und Staat. Der Rat der Stadt Herford und die preußische Zentralverwaltung im 18. Jahrhundert*. Göttingen 2000.; *Mathieu Marraud*: *De la ville à l'État, la bourgeoisie parisienne, XVIIe–XVIIIe siècle*. Paris 2009.

²⁸ Quarthal, Franz: *Landstände und landständisches Steuerwesen in Schwäbisch-Österreich*. Stuttgart, 1980. (Schriften zur südwestdeutschen Landeskunde 16.) 117–219.; Pühringer, Andrea. *Contributionale, Oeconomicum Und Politicum : Die Finanzen Der Landesfürstlichen Städte Nieder- Und Oberösterreichs in Der Frühneuzeit / Andrea Pühringer*. Wien: Verl. für Geschichte und Politik, 2002. 54–60.; Winkelbauer, Thomas: *1522–1699. Ständefreiheit und Fürstenmacht ; Länder und Untertanen des Hauses Habsburg im konfessionellen Zeitalter*. Wien, (Österreichische Geschichte) 2003. 1. köt. 123–173. A magyarországi folyamatokra lásd: *H. Németh István*: *Várospolitikai új utakon.: Az abszolutista jellegű várospolitikai jellemzői a Magyar Királyságban a 17–18. század fordulóján*. *Urbs* 7. (2012) 283–308.

²⁹ *H. Németh István*: *Állam és városok. A szakszerűsödés felé vezető első lépések a városi igazgatásban, 1670–1733. (megjelenés előtt)*

tattak,³⁰ valamint a legfontosabb, bizalmi posztokra (a város vezetői és a jegyző) szintén a biztosok által kiválasztott emberek kerültek. Megváltozott a vezető tisztviselők és testületek legitimitása is, mivel míg azt korábban magától a választó polgárságtól nyerte el, addig az új hivatalviselőket a 17. század utolsó harmadától az uralkodó személyét képviselő biztos iktatta be, vagyis a tisztviselők az ő kezétől nyerték el legitimitásukat.³¹

A választóbiztosok tevékenységének egyik súlypontja a városok politikai elitjének kiválasztása volt. Az uralkodói parancslevél szerint a katolikus felekezethez tartozás mellett a kiválasztandó városi tisztviselőnek birtokkal (benepossessionatus) és képzettséggel (qualificatus) kellett rendelkeznie.³² Annak ellenére azonban, hogy a 17. században sorra jöttek létre a katolikus intézmények, a szabad királyi városokban ekkor még nem jött létre az a katolikus réteg, amelyik társadalmi állásánál, gazdasági befolyásánál és képzettségénél fogva méltó utóda lett volna a képzett, vagyonos evangélikus elitnek. A gyors váltásokkal járó sietség miatt sokszor nem megfelelő képzettségű és társadalmi állású személy került igen jelentős városi tisztség-

³⁰ Lásd erre még: *Viliam Čičaj*: Sloboda alebo tolerancia. Konfesionálne spoluzitie v uhorských slobodných kráľovských mestách. In: *Město v převratché konfesionalizace v 15. až 18. století : stati a rozšířené příspěvky z 31. vědecké konference Archivu hlavního města Prahy, uspořádané ve spolupráci s Historickým ústavem Akademie věd ČR, v.v.i. a Institutem mezinárodních studií Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy ve dnech 9. a 10. října 20102 v Clam-Gallasově paláci v Praze.* Szerk. Olga Fejtová et al. Praha 2014. 425–433.

³¹ Az utasításokat lásd pl.: ÖStA HKA HFU RN 360. 1693. december fol. 365–372. 1690. december 15. A jelenségre lásd: *H. Németh István*: Pre-Modern State Urban Policy at a Turning Point in the Kingdom of Hungary: The Elections to the Town Council. In: *Urban Elections and Decision Making in Early Modern Europe, 1500-1800.* Szerk. Rudolf Schlögl–Jan Marco Sawilla. Cambridge 2009. 276–299.

³² „...necessarium valde et expediens iudicavimus, ut quandoquidem catholica orthodoxa per Dei gratium fides, magnum illic incrementum sumpsisse, frequentesque catholicae bene qualificatae, ad gerenda senatoria, et quaelibet alia inter vos consueta officia, idoneae personae inveniri comperiantur.” Archiv Mesta Košic (a továbbiakban: AMK) *Schwartzenbachiana* (a továbbiakban: Schw.) No. 9277. Bécs, 1674. december 16., No. 9332. Pozsony, 1675. június 19., No. 9405. Kassa, 1676. január 7., No. 9475. Bécs, 1677. december 24., No. 9476. Pozsony, 1677. január 2., No. 11008. Bécs, 1696. december 2.

be.³³ A szakszerű katolikus városvezetők hiányát többféle módon pótolták. Elsőként idegeneket választottak ki a városok élére. Olyan kamarai vagy katonai hivatalnokokról van szó, akik az adott városban teljesítettek szolgálatot. Így lettek egy-egy város polgármesterei vagy bírái vámosok, postamesterek vagy akár hadbírák. Ők idegenként, családi és gazdasági kapcsolatok nélkül vették át a városok vezetését. Az új tisztviselőknek általában még polgárjoguk sem volt, hanem azt csupán megválasztásukat követően szerezték meg.³⁴ Annak ellenére, hogy a magyarországi szabad királyi városokban igen gyakori volt a környékbéli nemesek városba költözése, sőt, a városi polgárjog felvétele,³⁵ az idegenként a város élére került személyek többség a belvárosban egyáltalán nem rendelkezett házbirtokkal, általában a városfalon kívül, a külvárosban volt házuk.³⁶ Sőt, előfordult az is, hogy a város területén semmilyen tulajdonnal nem rendelkeztek!³⁷

Az új városvezetők másik része szintén a városon kívülről érkezett, de részben családi, részben társadalmi-gazdasági összeköttetésekkel, így jelentős presztízzsel rendelkeztek. E „félíg idegen” sze-

³³ *Szűcs Jenő*: Das Städtewesen in Ungarn im XV–XVII. Jh. In: La Renaissance et la Réformation en Pologne et en Hongrie. 1450–1650. Szerk. Székely György–Fügedi Erik. (Studia historica Academiae scientiarum Hungaricae 53.) Budapest 1963. 97–164., 156.; *Anton Špiesz*: Slobodné kráľovské mestá na Slovensku v rokoch 1680–1780. Košice 1983. 29–46; *Anton Špiesz*: Der Wiener Hof und die Städte in Ungarn in den Jahren 1681–1780. In: Die Städte Mitteleuropas im 17. und 18. Jahrhundert. Szerk. Wilhelm Rausch. (Beiträge zur Geschichte der Städte Mitteleuropas 5.) Linz (Donau) 1981. 83–95.; *Anton Špiesz*: Rekato-lizácia na Slovensku v mestách v rokoch 1681–1781. Historický Časopis 39. (1991) 588–612.; *Marie Marečková*: Politická autonomie a vnitřní samospráva východoslovenských svobodných kráľovských mest v 17. století. Historický Časopis 41. (1993) 543–550.; *H. Németh I.*: Pre-Modern State i. m.

³⁴ *Paur Iván*: Csányi János magyar krónikája, 1670–1704. (Magyar Történelmi Tár 5.) Pest 1858. 23; *H. Németh István*: Az állam szolgálai vagy a város képviselői? A központosuló várospolitikai hatásai a soproni politikai elit átrendezésére. Soproni Szemle 61. (2007) 125–141., 133–134.

³⁵ *H. Németh István*: Polgár vagy nemes? A városok nemesi rendű lakosainak problematikája a felső-magyarországi városzövetség tevékenysége tükrében. Korall 9. (2002) 79–106., 88.

³⁶ Erre soproni példát lásd: *Házi Jenő*: Soproni polgárcsaládok, 1535–1848. Budapest 1982. No. 4429., 10710.

³⁷ *H. Németh István*: Hol laktak a város vezetői, avagy mire jó a soproni háztulajdonosok listája. Soproni Szemle 64. (2010) 88–96.

mélyek közül többen a környékbéli, a városokkal szoros gazdasági kapcsolatot tartó nagybirtokok tisztviselői közül kerültek ki. Sokan már korábban is állandóan a városban laktak, belvárosi háztulajdonnal rendelkeztek. Általában a városi nemesek (tehát nem polgári foglalkozást űző, nemesi családból származók) kategóriájába oszthatjuk őket,³⁸ akik az egykori gazdasági értelmiségiek körébe tartoztak. Erre a körre jellemző, hogy utódaik részben a városi vezetésben maradtak, részben állami szolgálatba álltak, vagy állami szolgálatban állóhoz mentek feleségül. Olyan katolikus polgárokkal, akik más megfelelő szakképzettséggel rendelkeztek csupán a 17. század utolsó két évtizedében találkozunk. Rajtuk kívül a városi tanácsba kerülhettek igen képzett konvertiták is. Jóllehet a 17. század végén kivételesnek számított, ha egy városvezető áttért, mégis találhatunk erre is példát.³⁹ A legismertebb eset a publicisztikájáról ismert Johann Weber volt, aki korábban Wesselényi Ferenc nádor orvosaként feltehetően kompromittálódhatott a kamara szemében.⁴⁰ Rokoni kapcsolataik városuk evangélikus elitjébe ágyazta be őket, de a korábbi jelentős befolyással rendelkező családok tagjai közül sok esetben egyedül az áttértek jutottak fontos városi tisztséghez. Ők hagyományaikat tekintve kiváló szakértelemmel bírtak, egyben rokoni kapcsolataikat tekintve bizton tekinthetjük őket a városi elit polgárság tagjainak.⁴¹

³⁸ H. Németh I.: Polgár vagy nemes i. m. 86–96; H. Németh István: Šľachta v mestách – prirodzený proces alebo negatívny jav? Forum historiae 2. (2008). <http://forumhistoriae.sk/documents/10180/39394/Nemeth.pdf> (letöltés: 2016. július 27.)

³⁹ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban: MNL OL) E 23 Magyar kamarai levéltár, Magyar Kamara regisztratórája, Litterae camerae Scepusiensis (a továbbiakban: E 23) 1676. január 25., 1676. május 16.

⁴⁰ *Bubryák Orsolya*: Egy polgári mecénás a 17. században. Weber János eperjesi főbíró (1612–1684). *Ars Hungarica* 31. (2003) 225–280.; *G. Etényi Nóra*: Államelmélet, politika és pamflet a 17. századi Európában. *Aetas* 17. (2002) 15–35.; *Hargittay Emil*: Zur Geschichte der deutschen Literatur in Ungarn: Johann Weber (1612–1684). *Berliner Beiträge zur Hungarologie* 6. (1994) 77–93.; *Hargittay Emil*: Gloria, fama, literatura. Universitas Kiadó, Budapest 2001. 82–96.

⁴¹ H. Németh István: Az állam szolgálja vagy a város képviselői? A központosuló várospolitika hatásai a soproni politikai elit átrendeződésére. *Soproni szemle* 61. (2007) 125–141.; H. Németh István: Venerable Senators or Municipal Bureaucrats? The Beginnings of the Transformation of the Eaststate of Burghers at

Az új katolikus városvezető elit mellett felerészben megmaradtak a régi evangélikus vezető polgárság tagjai is. Az evangélikus elit szakszerű, egyetemet járt polgárokból állt, akik mind a kamarai biztosok jelentései, mint pedig e réteg társadalomtörténeti elemzése igazolja. Egyben biztos szociális gyökerekkel rendelkeztek a városokon belül, mivel az evangélikus elit tagjait nagyon szoros rokonsági kapcsolatháló kötötte általában össze, az általuk birtokolt házakkal pedig szinte uralták a városok legelkelőbb utcáit.⁴² Kiemelkedő helyzetüket jelzi, hogy szinte mindegyikük nemesi ranggal is rendelkezett, közülük többen az udvari familiárisi (*familiaris aulicae*) címet is elnyerték, amit a 16–17. században főként hivatali, értelmiségi, gazdasági szolgálatokért adományoztak.⁴³ Ezek a jellemzők a 18. század első harmadára sem változtak meg, sőt, az egyetemi, főként a jogi végzettség aránya még nagyobb lett, és a nemesítések és rangemelések sem szűntek meg. Ez a tendencia azt sugallja, hogy a sikeres oszmán háború utáni konszolidációt követően olyan szakszerűsödő városvezetés kezdeteit figyelhetjük meg, amely immáron – a bécsi udvar igényei miatt is – a jogi és gazdasági ismeretek elvárásainak is megfelelt, és ehhez mértén a város mind „hivatalyszerűbb” irányítását tette lehetővé.⁴⁴

A fenti változások rányomták a bélyegüket az 1681-ben sorra került országgyűlésre is. A szabad királyi városok követeinek tevékenysége ugyanis ekkor nagy mértékben a vallási kérdések köré csoportosult. Az emiatt bekövetkezett változásokat később kívánjuk bemutatni. A felekezeti változások és a bécsi kormányzat magyarországi várospolitikája a követek személye esetében is megmutatkozott. A vallási vitákban korábban aktívan az ellenreformáció ellenében felszólaló városok követei között ugyanis az 1681. évi országgyűlésen legalább az egyik követ katolikus volt, de előfordult még olyan városok eseté-

the Turn of the Seventeenth and Eighteenth Centuries. Hungarian historical review 1. (2012) 49–78.

⁴² A biztosok jelentését lásd: MNL OL E 34 Magyar kamarai levéltár, Magyar Kamara regisztratúrája, *Protocollum diversarum relationum super restaurationibus lib. reg. civitatum* (a továbbiakban: E 34) pag. 246. A polgárok képzettségére: *H. Németh I.: Az állam szolgálói* i. m. 130.

⁴³ *Pálffy G.: A Magyar Királyság* i. m. ???

⁴⁴ *H. Németh I.: Az állam szolgálói* i. m.; *H. Németh I.: Pre-Modern State* i. m.

ben, amelyek ekkor még egyértelműen evangélikus többséggel bírtak, hogy mindkét követ a katolikusok közül került ki. Az összesen 49 főt magában foglaló negyedik rend követei közül összesen 30 katolikus felekezetű és mindössze 16 evangélikus és 3 kálvinista volt. Az erős evangélikus városvezető elittel rendelkező Kassa, Pozsony és Eperjes városai például csak katolikus követeket küldtek a diétára! A városok közül felső-magyarországiak, de különösen Lőcse esetében kimutatható, hogy a katolikusok kiküldése állami nyomásra valósult meg. A városba 1681. március 30-án érkezett királyi parancslevél és egyben meghívó még egyetlen szóval sem említette, hogy a követeknek katolikusoknak kell lenniük. Ennek ellenére a katolikusok közül két követet, míg az evangélikusokból egyet választottak meg, noha az uralkodó kifejezetten két követ küldését parancsolta meg. A kiállított megbízólevelek és az utasítás is három követnek szólt (Johann Fabricius, Daniel Weber, Samuel Breuer).⁴⁵ Feltehetően már a jelölés is annak a parancsnak a szellemében foganhatott, amelyre a lőcsei tanács és Johann Fabricius két egy időben kelt levélben kérdezett rá a szepesi kamarai adminisztrációnál. A kérdésből világosan kiderül, hogy a kamara utasítására katolikusokat kellett követnek választani, a lőcseiek kérdése mindössze az volt, hogy mindkettőnek annak kell-e lennie.⁴⁶ Caspar Hain lőcsei evangélikus krónikaíró is leírja ezt a történetet azzal kiegészítve, hogy a kamarai utasítás a katolikus követek kiválasztására a felső-magyarországi városok gyűlésén történt, ahol a kamarai adminisztrátor is részt vett.⁴⁷ Mindezekből világosan arra következtethetünk, hogy a kamara utasítására jelenhetett meg ennyi katolikus követ a soproni országgyűlésen, aminek a célja egyértelmű-

⁴⁵ Štátny archív v Prešove, Špecializované pracovisko Spišský archív v Levoči, Magistrat Mesta Levoča, (a továbbiakban MML) XXI/10. Protocollum 1681. március 30. pag. 30–31.

⁴⁶ MML XXI/10. pag. 28–36.; MNL OL E 254 Szepesi kamarai levéltár, Szepesi Kamara (kassai adminisztráció) regisztratúrása, Repraesentationes. informationes et instantiae 1681. április Nr. 38., 46. Az iratokra Mihalik Béla hívta fel a figyelmem, amit ez úton köszönök.

⁴⁷ *Hain Gáspár*: Hain Gáspár lőcsei krónikája. Szerk. Bal Jeromos et al. Lőcse 1910. 481.

en a városi szavazatok megnyerése volt, mégpedig egy olyan diétán (ahogy azt korábban kifejtettük), ahol az elsődleges feladat az ország konszolidációjának megteremtése, de az állam és a római katolikus egyház által korábban elért felekezeti változások terén elért eredmények megőrzése volt.

A városi követ kiválasztásának módja nem volt egyedi, mivel Johann Serpilius soproni követ naplójának fennmaradt másolatából tudjuk, hogy az összes vármegyében és szabad királyi városban a katolikusok ki akarták zárni a követválasztásból az evangélikusokat és reformátusokat. Ő maga is a lőcsei követek kiválasztását emelte ki, mint amit az egykori evangélikus világban mindenhol emlegettek, de a másik nézőszögből. Ő azt emelte ki, hogy a lőcseiek meg merték azt tenni – ami azután a többi város számára is követendő példa volt –, hogy a kijelölt katolikus követ mellett ragaszkodtak egy evangélikus követhozóhoz is. Így került sor arra, hogy az apostata Joannes Fabritius mellett az evangélikus Samuel Breuer is Sopronba utazott az országgyűlésre.⁴⁸ A soproni követek személye is így alakult ki, mintegy a városi tisztújításokon alkalmazott paritás elvét követve, vagyis fele arányban katolikus, fele arányban evangélikus követeket küldve a diétára. A választás során egyben betartották a majd egy évtizedes gyakorlatot, miszerint a választott község jelenlétében a katolikus és evangélikus tanácsosok külön-külön választottak követeket maguk közül. Katolikus részről Bartók János bírót, evangélikus részről Johann Serpiliust, valamint helyetteseit (Gregor Natl, Sigismundus Slatner) szavazták meg.⁴⁹

A követek kiválasztását ismerve csodálkozhatunk csak el azon, hogy a követutasítások nagy részében szó sem esik konkrétan a szabad felekezetválasztásról és egyáltalán a vallás témaköréről. A rendelkezésekre álló követutasítások (Lőcse, Modor) pontjai között szinte általánosan a szabad királyi városok belpolitikai, rendi és

⁴⁸ Evangélikus Országos Levéltár, IVe. 13/7. pag. 2-3.

⁴⁹ Uo. pag. 4-5.

gazdasági érdekei kerültek előtérbe. Minden esetben az első helyen az ország belpolitikai életének nyugalomba jutását és a békevágyat emelték ki, amit összekötöttek azzal a kívánsággal, hogy az ország rendi viszonyai álljanak vissza a régi állapotukba. Modor esetében egyedül itt említették meg, hogy az evangélikus polgárok számára biztosítsák az 1674-ben megszűnt üldözéseket. Ezt követően a rendi jogok visszaállítására vonatkozó pontok következnek: az új igazgatási rend eltörlését, a tárnoki szék működésének helyreállítását, Ezt követően a 17. századból ismert városi sérelmek következnek, mint a nemesek városba költözésével járó problémák, a püspöki székek a végrendeleti ügyekben történő beavatkozása, a tűzérési eszközök szállításának, a beszállásoknak és az ingyermunkának szokatlan terhe. A városi hagyományosan a követutasítások és a benyújtott sérelmi pontok között szerepelnek a polgárság kereskedelmi érdekeivel összefüggő pontok, mint a városi polgárok külső birtokainak adóssága, a modoriak marha- és borkereskedésével kapcsolatos érdekellentétek, a bel- és külkereskedelmi vámfizetés alóli mentesség figyelembe nem vétele miatti sérelmek. A lőcsei esetében a követek dolga volt a bizonytalan helyzetű jezsuita birtokok és a Thurzó-hagyaték ügyében a város érdekeinek védelme. A követutasítások az új igazgatási gyakorlatból a tisztújítások kamarai ellenőrzésére és befolyásolására, azaz a libera electio megsértésére, valamint az új adónemek (repartitio és accisa) utalt. A követutasítások többi pontja a követek érdekérvényesítésével kapcsolatosak, azaz a megfelelő személyeknek történő ajándékok osztogatására, valamint a negyedik rendben belüli erős együttműködésre szólították fel a követeket.⁵⁰

E városok követutasításai azt sugallják, hogy az evangélikus érdekeket a tanácsuléseken tudatosan szorították háttérbe, és ezt Lőcse esetében szinte bizonyosra vehetjük, hiszen ott láthattuk, hogy a székes kamarai adminisztráció igen magas szinten képviselte a katolikus

⁵⁰ Štátny archív v Bratislave, pracovisko Archív Modra, Magistrat Mesta Modra, Diaetalia instructiones No. 470.; MML XXI/10. Protocollum 1681. március 30. pag. 30–36.

érdekeket! Amíg a lőcsei jegyzőkönyvből igen lakonikus információkkal rendelkezünk, Modor esetében pedig semmilyen adat nem áll rendelkezésre arról, hogy a követutasítás milyen körülmények között keletkezett, addig Sopron esetében tudjuk, hogy a követutasítás azon pontjait illetően, amelyek elsődlegesen az evangélikus érdekeket képviselték, nagy vita volt. A soproni városházán lefolytatott tanácskozásról írt feljegyzéseket felhasználva prognosztizálhatjuk, hogy a többi szabad királyi városban is hasonló alukra kerülhetett sor, és a helyi evangélikus tanácsosok érdekérvényesítő-képességén, illetve a katolikus tanácsosok városhoz fűződő lojalitásán múlt az, hogy az evangélikus érdekek milyen mértékben kerültek be a követutasításaiba, valamint a városok által az uralkodónak benyújtott kérelmek pontjai közé. Serpilius leírása alapján az evangélikus tanácsosok élükön magával Serpiliusszal nagyon keményen képviselték az érdekeiket, noha Mathias Preiner katolikus tanácsos saját kezűleg kívánta összeírni a követutasítás pontjait, hogy agy eltitkolja az evangélikusok elől azokat. Végül a feltehetően Preiner és Serpilius által írt követutasítások egyvelege születhetett meg, amiben Serpilius véleménye szerint a városhoz lojális Bartók János kiegyezésre törekvő természete is segíthetett.⁵¹

Ennek következtében a modori és lőcsei követutasításokkal szemben a soproni követek által bemutatott panaszos felirat legelső pontjaiban megemlítik a vallási felekezetekkel kapcsolatos pontokat. A szabad vallásgyakorlattal és az egyházi vagyonnal összefüggő kérdésekben egyértelműen jogi érvelésekkel találkozunk, ami Serpilius, de a katolikus tanácsosok jogi végzettségét is mutatja, de miután elsődlegesen az evangélikusok jogainak visszaállítását célozzák, Serpilius gondolatait kell e mondatok mögött sejtenuünk. A felekezeti egyenlőséget és az 1672-öt követő időszak változásait egyértelműen a rendi jogok megsértésének tulajdonítják a soproni tanács tagjai, mint ahogy a jezsuita és domonkos rend által elfoglalt birtokok és

⁵¹ Evangélikus Országos Levéltár, IVe. 13/7. pag. 4–5.

a győri püspök által szedett tizedek esetében is a város vagyontárgyainak elbirtoklásával vádolják a rendházakat. Kiemelt helyen sérelmezik a soproni sérelmi iratban a polgárok a szabad tisztújításhoz való jogukat, valamint a többi, a löcseiek és a modoriak utasításában is szereplő problémákat, mint a nemesi házak ügyét, a bevezetett új adókat, a bizonytalan közállapotokat.⁵²

Mielőtt rátérnénk az 1681. évi országgyűlésen leginkább feltűnő, a városi érdekek érvényesítését ekkor döntően meghatározó jelenségekre, és bemutatnánk ebben a soproni evangélikus követ, Johann Serpilius szerepét, ismerkedjünk meg röviden a soproni követekkel. Az 1681. évi országgyűlésen végül összesen három követ képviselte a város érdekeit, mivel Bartók János 1681 júniusában elhunyt, temetésére június 19-én került sor, ahol az ország rendei közül mindegyik képviseltette magát. Bartók János az 1670-et követő időszak tipikus új városi vezetője, katolikus vallású „idegen”, aki nemesként került be a város vezetésébe 1675-ben mint magyar jegyző, majd 1678-ban belső tanácsos lesz. 1680-ban Kollonich Lipót a Magyar Kamara elnökeként megjelent a soproni tisztújításon mint a kirendelt királyi biztos, ahol Bartókot fiatal kora ellenére megválasztatta városbírónak.⁵³ Miután 1681 júniusában meghalt helyére a szintén katolikus Horváth Miklós került. A soproni krónikákban a katolikus soproni vezetők között Horváth Miklós nevével találkozunk szinte a legtöbbször. Úgy tűnik, hogy ő már 1672 után jelent meg a városban, polgárjoga elnyerésének pontos időpontját nem ismerjük. 1676-tól már belső tanácsos, és erre a posztra Erdődy Kristóf Antal királyi választási biztos is meglehetősen alkalmasnak találta. Tanulmányairól nem sokat tudunk, de értelmiségi mivoltát jelzi, hogy mostohafiát, Györffy Istvánt 1686-ban a nagyszombati egyetem, négy évre rá a bécsi Pazmaneum hallgatói között találjuk, aki utána a római Collegium Germanicum-Hunga-

⁵² Uo. pag. 25–30.

⁵³ Házi J.: Soproni polgárcsaládok i. m. No. 408., ill. Paur Iván: Csányi János magyar krónikája, 1670–1704. (Magyar Történelmi Tár 5.) Pest 1858. 46.

ricumban teológiát tanult, és végül az egyházi pályát választotta.⁵⁴ 1682-ben Kollonits Lipót kamaraelnök nyomására bírónak jelölték, de miután nem tudott németül, ezért vele szemben az evangélikus Gregor Natl lett a városbíró. Ezt a hiányosságát Erdődy kamarai biztos is elismerte, jóllehet a város ügyeiben jártas és a tanácsosi posztra méltó emberként jellemezte őt. Ennek ellenére 1690-ben bíróként szerepelt egy örökségi ügyben, 1694 és 1699 között pedig szinte minden évben jelölték bírónak, bár alig kapott szavazatot.⁵⁵

Az evangélikus soproni követ Johann Serpilius(-Quendel) a soproni, sőt azon túl: a magyarországi várospolitikai kiemelkedő alakja. A család valódi szepességi értelmiségi család, akik között 17 teológus és 10 jogász, valamint hat katona is szerepelt. A katonák pályafutása sem mindennapi, mivel a nemességet szerző ős, Michael Szapolyai János katonájaként vívta ki a megbecsülést, de ezt megelőzően ő is Krakkóban járt egyetemre. A család mindenesetre a Szepességből az evangélikus világba mindenhová eljutó értelmiségi-lelkész családok alaptípusát testesíti meg. A más említett 17 teológus mellett ugyanis négy lány is lelkészfeleség lett. A család értelmiségi tagjai közül a legtöbben a Szepességben tevékenykedtek, de az egyik ág a 17. századtól a sziléziai városok (Thorn, Breslau) evangélikus értelmiségét is erősítette. Johann Serpilius tanulmányait a késmárki, rozsnyói és sárospataki iskolákban végezte, majd 1642-ben Thornba ment, ahonnan a königsbergi egyetemen 1643-ban kezdte meg jogi tanulmányait. Három évvel később ügyvédként Elbingben találjuk. Ekkor már házas volt, első feleségének apja Elbing városának Vogtja, azaz a város egyik bírói jogkörben eljáró vezetője volt. Miután első felesége elhunyt, visszatért Lőcsére, ahol a felső-magyarországi városok jogászaként tevékenykedett. Második feleségét 1652-ben vette el, apósa Tobias Gall késmárki tanácsos volt. 1657-ben Szepes vármegye esküdt ülnöke lett, majd az 1659. évi országgyűlésen a felső-magyar-

⁵⁴ *Fazekas István*: A bécsi Pazmaneum magyarországi hallgatói, 1623–1918 (1951). (Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban 8.) Budapest 2003. 806.

⁵⁵ *Házi J.*: Soproni polgárcsaládok i. m. No. 1982. No. 6690.; *Vissi Zsuzsanna et al.*: Libri Regii – Királyi Könyvek, 1527–1918. Budapest 2006. 18.172., 20.88., 21.213.; MNL OL E 34 pag. 96–97., 230., 242., 272., 400–401., 490.

országi evangélikusok érdekeit védte. Ekkor figyelt fel rá Pozsony városa, ahová városi ügyésznek kívánták megnyerni, de végül a hasonló megbízással megkereső soproni meghívásnak tett eleget, ahová 1660 tavaszán költözött át harmadik feleségével Dorothea Sophie Balduinnal, a regensburgi szuperintendens lányával. Már 1660-ban megválasztották jegyzőnek és a belső tanács tagjának, majd hamarosan 1668 és 1673 között városbíró. Az új állami várospolitikát az ő városbírói tisztének megszüntetésével mutatkozott meg Sopron városában. Miután felesége 1685 júniusában meghalt, hamarosan egy pozsonyi polgár, Mathias Clausshofer lányát vette el, akivel hamarosan bekövetkezett haláláig (1686. december 4.) élt együtt. Megjelent műveiben és kéziratban maradt írásaiban a sokoldalúan képzett jogász, sokat megélt politikus képe bontakozik ki előttünk, aki főként a polgári jog területén fejtette ki véleményét, valamint a városi politika vezető szereplőjeként a polgárság érdekeit védte műveiben.⁵⁶ Fiai közül többen az 1681. és az 1687. évi országgyűlések politikai enyhülésének légkörében ismét szerephez jutott evangélikusként katonai pályára mentek (Johann kapitányként esett el, míg Sigmund a lugosi ütközetben halt meg hadbiztosként), míg a Sopronban született Georg fia nagypapja támogatásával a regensburgi és augsburgi egyetemeken képezte magát, majd szász tábori lelkész, végül szuperintendens lett Regensburgban, és apjához hasonlóan több kiadott mű szerzője. A Regensburgban letelepedett család tagjai közül végül többen folytatták a Serpilius-Quendel hagyományokat, és főként a város jogi végzettségű tisztviselőiként szolgálták a polgárságot.⁵⁷

Az 1681. évi országgyűlésen az ország és az uralkodó közötti kiegyezés egyik igen fontos eleme tehát a felekezeti kérdések voltak, azok, amelyek a városi polgárságot, a régi, zömében evangélikus városvezető elitet a leginkább befolyásolta mindennapi életében. A városokban végbement változások is a kortársak számára egyértelműen

⁵⁶ *J. Hajdu Helga*: Soproni vonatkozású német kéziratok az Országos Széchenyi Könyvtárban. *Soproni Szemle* 11–12. (1957–1958) 188–199, 24–46., 190–191.

⁵⁷ *Németh Sámuel*: Serpilius János Sopron városbírája és országgyűlési követe 1681-ben. *Soproni Szemle* 7. (1943) 271–277.; *Ludwig Hepding*: Quendel-Serpilius. Eine Pfarrerfamilie aus der Zips. *Südostdeutsches Archiv* 15/16. (1972/73) 79–100.; *Házi J.*: Soproni polgárcsaládok i. m. No. 10198.

erre a kérdésre voltak visszavezethetők, hiszen a bevezetett városi igazgatási reformok sokkal lassabban hatottak, mint hogy azt a kortárs szemlélő észrevehette volna. Számukra egyébként is ezek az intézkedések csupán rendi jogaik megsértését jelentették olyan környezetben, amikor a felekezeti polgárháború kifejezés valóban találóan összegzi a korszak politikai résztvevőinek beágyazódását. A városi elit számára elképzelhetetlennek tűnt, hogy megbecsült polgárokból egyszeriben másodrendű állampolgárokká váltak, akiknek (ekkor még legalábbis) olyan emberekkel kellett küzdeniük a város vezető posztjaiért, akik eddig vagy a városi társadalom alsóbb rétegeiben foglaltak helyet, vagy pedig voltaképpen csak életmódjukban, de semmiképpen sem rendi-jogi státuszukban tartoztak a szabad királyi városok polgársága közé.

Ebben a politikai helyzetben a városi követeknek új szerepkörben, új kapcsolatok között kellett kifejteniük politikai érdekérvényesítő tevékenységüket. A politikai színtér legfontosabb eleme ekkor is a személyes és hivatali kapcsolatok hálózata volt, ahol az egyéni és közösségi érdekek képvisellete hatékonyan valósulhatott meg. A felső-magyarországi városok kapcsolathálójának elemzése rámutatott arra, hogy a 17. század utolsó harmadában nem csupán a politikai keretek változtak meg, hanem az információhálózat egésze.⁵⁸ A 17. század utolsó harmadáig a várospolitikai tevékeny résztvevői nagyon jól kiépített kapcsolathálóval rendelkeztek annak érdekében, hogy a városok számára kedvező döntések szülessenek a regionális és központi kormányzati hivatalokban. A városi országgyűlési követek vagy különféle ügyekben Bécsbe vagy Pozsonyba menesztett küldöttek a helyi hírcsatornákon beszerzett fontos iratokat, információkat gyakran küldték el megbízóiknak. A követek hazaérkezését a városok részéről mindig fokozott várakozás előzte meg. Főként, mert voltak olyan híreik, amelyeket nem mertek papírra bízni. Ezeket a titkokat, bizalmas információkat a követek azoktól a bécsi és pozsonyi hivatalnokoktól hallották, akik közvetlenül ugyan nem vettek részt a döntéshozatalban, de mindenről tudtak. E megbízható hivatalnokok rendszeresen

⁵⁸ *H. Németh István: Információszerzés és hírközlés a felső-magyarországi városokban. In Információáramlás a magyar és török végvári rendszerben. Szerk. Petercsák Tivadar–Berecz Máttyás. Eger 1999. 117–127.*

részesültek a városok ajándékaiból, amelyek fejében egyrészt állandó és megbízható hírforrásként, másrészt pedig egyes esetekben hathatós közbenjáróként szolgálták a városok érdekeit. Még a Jagellók budai udvarában is a budai sókamarás volt a városok bizalmi embere,⁵⁹ a 16. század közepétől pedig a pozsonyi, de főként a bécsi és prágai hivatalnokok közül többen álltak a városok szolgálatában.⁶⁰ A Magyar Udvari Kancellária és az Udvari Kamara titkárai a városok állandóan fizetett embereivé váltak, akikre a követek mindig bizton számíthattak, velük beszéltek meg a városok ügyeit, sőt, tőlük kaptak időnként jelentéseket.⁶¹ Tiburtius Himmelreich, a nyomdaalapító Ferenczffy Lőrinc kancelláriai titkárok, valamint Johann Poltz kamarai titkár gyakorta kaptak egy-egy ezüst vagy arany poharat, illetve több átalag tokaji bort.⁶² A városok által nekik adott pénz és bor állandó jövedelmükké vált, amit bizonyít az is, hogy több esetben panaszkodtak annak elmaradásáról.⁶³ Az ún. „Cliensek” köre a titkárokon kívül magában foglalta a bécsi és prágai központi hivatalok más hivatalnokait is, mint például egy udvari kurírt.⁶⁴ A 17. század végére ez az információforrás azonban elapadt, talán éppen ezért kellett a városoknak állandó ágenseket foglalkoztatniuk Bécsben.

A központi hivatalok mellett az egyik legfontosabb információforrás, egyben kiváló lobbilehetőség a 16. század közepétől kiépült helyi kamarai és katonai vezetőkkel kiépített kapcsolat volt. A pozsonyi

⁵⁹ *Iványi Béla*: Bártfa szabad királyi város levéltára 1319–1526. Budapest 1910. No. 280. Buda, 1513.

⁶⁰ MML III/7. 1554. január 23.

⁶¹ *H. Németh István*: Várospolitikai és gazdaságpolitika a 16–17. századi Magyarországon. A felső-magyarországi városszövetség. Budapest 2004. 1. köt. 200–202.

⁶² AMK Supplementum H. Spisy a listiny (a továbbiakban: H I.) 3652/42., 2977/37., 5263/2., ill. Fraknói Vilmos –Károlyi Árpád: Magyar országgyűlési emlékek. Monumenta comitialia regni Hungariae. (Magyar történelmi emlékek. 3. oszt., Országgyűlési emlékek) Budapest 1874. 11. köt. 354–357.

⁶³ Himmelreich levelei: AMK H I. 4636/49. Prága, 1596. január 20., 4121/14. Bécs, 1589. december 30., 4226/119. Bécs, 1590. január 2., 4226/43., Bécs, 1590. január 20., 4226/72. Bécs, 1590. június 30., 4268/26., 4268/73., 4331/61. Johan Poltz kamarai titkár gyakran szolgált fontos hírekkel a városi követek számára: 4268/26. Bécs, 1591. július 6.

⁶⁴ AMK H I. 3285/53. Bécs, 1575. július 11., 3772/70. Bécs, 1583. január 31., 4070/115. Bécs, 1588. február 21.

Magyar Kamara, a kassai Szepesi Kamara valamint az alsó-magyarországi bányavárosokban működő bányakamarák a szabad királyi városokat érintő legfontosabb gazdaságpolitikai intézkedések tanácsadó- és végrehajtó hivatalai voltak. A kamarai vezetőkkel, illetve a főkapitányokkal való jó viszony fenntartása a lehető leghatékonyabban szolgálta a városok érdekeit. Ebben az esetben állandó és személyes kapcsolatot tudtak a városok kialakítani.⁶⁵ Ez a kapcsolatháló is igen hatékony volt, hiszen az uralkodó helyi képviselői javaslataikkal a városok érdekeit hatékonyan képviselheték.⁶⁶ A városok illetve a kamarai és katonai szervek kapcsolatát erősítette a kölcsönös egymásrataltság is, hiszen a kamarák pénzügyi problémáit a városi tanácsok és a hadikereskedelemben bekapcsolódott polgárok kölcsönei és üzleti összeköttetései oldották meg.⁶⁷ A helyi döntéshozókkal való jó kapcsolat alapját jelentették azok az ajándékok is, amiket a városok a kamara tisztviselők és főkapitányok, valamint a főméltóságok lakodalmaira, temetésére vagy akár a török fogágba esettek váltságdíjára küldtek és közösen fizettek.⁶⁸ Fenti kapcsolatháló a 17. század végéig működött hatékonyan. Ezt követően a helyi igazgatási szervek és a városok kapcsolata megváltozott, mivel ők nem tanácsadó és döntéshozó szervként működtek ekkor már, hanem csupán a központi igazgatás elképzeléseit végrehajtó hivatalként.

⁶⁵ AMK H I. 4268/19. Eperjes, 1591. június 20., 4268/28. Kiszzeben, 1591. április 6.

⁶⁶ Dersffy István, kassai főkapitány igen értékes információkat közvetített Nádasdy Tamás nádor környezetéből a városok számára: MNL OL E 554 Magyar Kamara Archivuma, Városi és kamarai iratok (a továbbiakban: E 554) 1556. szeptember 3. A felső-magyarországi főkapitányok hasonló tevékenységéről: AMK Schw. No. 2141. Eperjes, 1559. február 16., H I. 4268/40. Lőcse, 1591. március 29., 4843/43. Eperjes, 1599. június 9., 4908/29. Eperjes, 1600. január 3., 1365/31. Eperjes, 1528. június 4., 1365/96. Lőcse, 1528. szeptember 26., 4467/66. Eperjes, 1594. november 16., Schw. No. 1471. Szárdvár, 1530. december 13., MNL OL E 554 Fol. Lat. 1181. fol. 2–3., MNL OL E 199 Magyar Kamara Archivuma, Archivum familiae Wesselényi II. tétel. No. 37/1. Eperjes, 1658. április 2.

⁶⁷ *H. Németh István: Végváarak, városok, hadseregszállítók. A felső-magyarországi városszövetség és a védelmi rendszer 1526–1593. Történelmi Szemle 42. (2000) 203–243.*

⁶⁸ *H. Németh I.: Várospolitikai és gazdaságpolitika i. m. 1. köt. 204–205.*

Az országgyűléseken korábban a szabad királyi városok negyedik rendként ezt a kapcsolathálót is használták. Az országgyűléseket megelőzően a városok sűrűn egyeztettek egymással, de a helyi kamarai és katonai szervekkel is. Ekkor alakították ki közös politikájukat, de ekkor szerkesztették közös sérelmeik mellett saját felterjesztéseiket is, amelyek tartalmát általában egyeztették a többi várossal. A városi követek számára alapvető volt, hogy a többi városi követtel szorosan együttműködve képviseljék érdekeiket. Ennek érdekében olyan ügyek esetében, amikor egységes fellépésre volt szükség, minden egyes szabad királyi várost előzetesen értesítettek, majd az országgyűlésen, vagy ha arra nem került sor, az uralkodóhoz benyújtott kérelmekben igyekeztek ezeket az érdekeket képviselni.⁶⁹ A városi érdekképviselő az országgyűlés időszakában volt a legintenzívebb, még akkor is, ha szerepük meglehetősen alárendelt volt, ők maguk a nyilvános vitákon általában passzívak voltak, de a városok közötti együttműködés még szorosabbá vált. Ez az együttműködés nem csupán a 17. században a városok ellen benyújtott sérelmek és törvényjavaslatok, illetve a haditerhekkkel és a rekatolizációval kapcsolatos kérdések kapcsán jött létre az összes szabad királyi város között, hanem már a 16. században is létezett. A városok követei hagyományosan a pozsonyi polgármester házában vagy a városházán tanácskoztak a pozsonyiakkal és a többi város követeivel. Az is gyakorlat volt, hogy a Bécsben lévő vagy a késve érkező városi követeket a diétán maradt pozsonyiak vagy a szövetségi városok valamelyike képviselte. Az országgyűlési tárgyalások során általánosnak tekinthető, hogy a városi követek több alkalommal is egymás szállásán gyűltek össze, hogy összehangolják a városok ellen általában vagy az egyes városok ellen benyújtott, hatásaiban azonban az összes várost érintő sérelmek, felterjesztések kapcsán követendő stratégiájukat.⁷⁰

A városi érdekvérvényesítés egyik legkevésbé vizsgált területe a diétán kívüli tárgyalások kérdésköre. A városok fő taktikája ugyanis az volt, hogy az országgyűlések alatt intézték ügyeiket (a diétán felmerülteket éppúgy, mint a városok egyéni ügyeit) a bécsi központi

⁶⁹ Uo. 1. köt. 181–192.

⁷⁰ *H. Németh István: A szabad királyi városok egységes fellépéséről a kora-újkorban (16–17. század).* In: Soproni Szemle 56. (2002) 210–238.

szerveknél vagy a pozsonyi magyar hivataloknál. Az országgyűlési tárgyalásokkal ellentétben e területen a városok sokkal aktívabbak és hatékonyabbak voltak, mint az országgyűlési tárgyalásokon! Ezt úgy tudták elérni, hogy követeik kéréseikkel a nekik lekötelezett főméltóságokhoz és az ő támogatásukkal az uralkodóhoz próbáltak bejutni. A városi követek az országgyűlések során szinte legalább annyi időt töltöttek azzal, hogy az Udvari Kamara, a Magyar Udvari Kancellária, az Udvari Haditanács, valamint a bécsi udvar legbefolyásosabb méltóságviselőihez bejussanak, és náluk kéréseiket előadhassák, mint a diétai tárgyalásokkal. E tevékenységükben bizton támogatta őket az általuk már korábban állandó jelleggel kiépített kliensi hálózat, valamint a főméltóságokkal (kancellár, nádor, tárnokmester, országbíró, személynök) fenntartott szoros viszony.⁷¹

A kapcsolatháló finanszírozása azonban tetemes költségeket emésztett fel. A felső-magyarországi városok a 17. században egy-egy országgyűlés idején 600–700 forintot is kifizettek a kapcsolatháló fenntartására és érdekeik védelmére.⁷² A kiadásokat a készpénzen felül a tisztelgő ajándékként Bécsbe szállított sok hordó bor és a bányavárosok által adott sok márka súlyú arany és ezüst tárgyak tovább növelték. A felső-magyarországi városok követei például alkalmanként 20–25 hordó bort, míg a bányavárosok a 16. század végén a főkapi-

⁷¹ Számos példán túl lásd a lócseiek jelentéseit: MML III/2/3., 4., 7., III/30/1., III/63/7., IV/20/1.

⁷² 1635-ben a felső-magyarországi városok követeiknek 300 forintot adtak költségeikre, 1686-ban pedig már 1000 forintot. AMK Supplementum H. Mestské knihy a registre, Knihy mestskej administratívy, Malá mestská kniha, Liber civitatis minor (a továbbiakban: H III/2. mac.) 73. fol. 174. 1635. szeptember 7., AMK Supplementum H. Mestské knihy a registre, Knihy mestskej administratívy, Veľká mestská kniha, Liber civitatis maior (a továbbiakban: H III/2. pur.) 30. fol. 109. 1686. augusztus 3., MML XIII/102/10. Besztercebánya, 1618. január 3. A lócsei követek 1618-ban összesen mintegy 1600–1700 forintot költöttek a hivatalnokok „díjazására”, valamint a szállás költségeire. Ld. még AMK H I. 7037/30. Pozsony, 1655. március 5., MML III/66/3. Bécs, 1649. február 9., XIII/102/36. Eperjes, 1652. augusztus 9. 1627-ben Schlick grófnak adott ajándékra minden egyes város 100–100 forintnyit szántak. MML XIII/102/20. Eperjes, 1627. február 9.

tánynak 375 forint, míg a bécsi és pozsonyi hivatalnokoknak mintegy 255 forint értékű ezüstöt ajándékoztak.⁷³

Ezt a stratégiát a városoknak azonban a rekatolizáció miatt nagy mértékben fel kellett adniuk. A 17. század második felében, de még inkább utolsó harmadában az állam központosító törekvései és az erőteljes rekatolizáció hatására az egységes rendi, de még inkább a felekezeti érdekek védelme került előtérbe. A konfesszionalizmus előtérbe helyeződése ugyanis nem csupán a katolikus oldalt tette egységesebbé, hanem még inkább a protestáns egyházak képviselőit, legyenek azok vármegyei vagy szabad királyi városi követek. Ez az új típusú együttműködés során a felekezeti és a rendi alapú érdekek mintegy egybemosódtak. Ez sok szempontból hátrányos volt a városi követek és így a negyedik rend számára, hiszen az evangélikus (!) városi követek a városi érdekeket nagyon sok esetben a felekezeti szempontok alá rendelték. Másrészt – és erre éppen az 1681. évi diétán és éppen a soproni követ esetében – a szakképzett, kiemelkedő tudással és politikai képességekkel rendelkező képviselők egyben a nemesség érdekeit is képviselték, ami részben az egy felekezethez tartozó városi s vármegyei követek közötti ellentétet tompította, részben felértékelte a városok képviselőit is. A fennmaradt országgyűlési naplók közül csupán a városi követek jelentéseire hagyatkozhatunk, hiszen a vármegyei követek jelentéseiben a városok meg sem jelennek. Éppen ezért két fennmaradt bártfai követ naplóját tudtuk használni. Sajnos Johann Serpilius soproni követ naplójának az a része, amelyben az országgyűlés eseményeit örökítette meg saját szemszögéből, nem maradt ránk, Gamauf Teofil másolatai között csak az a rész olvasható, amely az országgyűlést megelőző időszakot meséli el, valamint az ide bemásolt országgyűlési irományokat tartalmazza. A kötet hiányát fokozza, hogy az azt bemutató Németh Sámuel szerint kiváló stílussal, nagyon részletesen megírt tudósításról volt szó.⁷⁴

⁷³ MML XIII/102/20. Eperjes, 9. Februar 1627, AMK Supplementum H. Mestské knihy a registre, Knihy nadmestského zákonodárstva No. 49., Štátny archív v Banskej Bystrici, Pracovisko Archív Kremnica, Magistrat mesta Kremnica Tom I. Fons 34. No. 362., 455.

⁷⁴ Németh S.: Serpilius János i. m.

A bártfai követek 1655. évi naplójából egyértelműen két erős téma bontakozik ki előttünk: a konfesszionalizmus és a városellenesség. A városok és a vármegyei követek között már ekkor tendenciájában legalábbis megjelentek azok a jelenségek, amelyek az 1681. évben szinte kizárólagossá tették az evangélikus városi követek tevékenységét. A városi és vármegyei követek közötti egyetértés megmutatkozott felekezeti kérdésekben, de ekkor a két rend közötti együttműködés még abban sem mutatkozott meg, hogy ugyanazokat a támogatókat keresték volna meg. A két rend, a vármegyei köznemesség és a szabad királyi városok kapcsolathálójának közös halmazában azok a főtisztviselők álltak, akik hagyományosan mindkét rend támogatójaként mutakozhattak. Ők Wesselényi Ferenc nádor, Lippay György esztergomi érsek és főkancellár, valamint a személynökmester, Oroszy (Orosy) György volt királyi titkár, aki egyben a városok által sokszorosan lekötelezett személy is volt. A vármegyei követek főként az országgyűlésen képviselői útján részt vevő erdélyi fejedelmet, II. Rákóczy Györgyöt és a fiatal Lipót főherceget keresték meg támogatás reményében, előbbi esetében a reformátusok támogatójaként. Rajtuk kívül a III. Ferdinánd udvarában fontos szerepet betöltő főudvarmesterhez, Maximilian von Dietrichsteinhez, aki egyben konferenciaminiszter és a Titkos Tanács tagja is volt, illetve Johann Weikhard von Auersperget, aki IV. Ferdinánd főudvarmestereként a trónörökös környezetében tudta az őt felkérők érdekeit képviselni. Igaz, utóbbinak csak csekélyebb befolyása volt.⁷⁵ A városi követek ekkor csak hagyományos képviselőik útján tudták befolyásolni az eseményeket, ugyanis Rakoviczky György a Magyar Kamara alelnöke mellett a tárnokmester (Csáky István) és a személynökmester, a már említett Oroszy György és ítélmestere, Pinneyi János voltak a negyedik rend fő támogatói. A személyek és tisztségek jól mutatják, hogy ekkor még a 16. században kialakult támogatói hálózatról van szó, hiszen a kamara a városok feletti központi hivatalként, a tárnok-

⁷⁵ Dietrichstein és Auersperg valamint a III. Ferdinánd udvarában betöltött szerepükről lásd: *Mark Hengerer: Kaiser Ferdinand III. (1608–1657)*. Wien–Köln–Weimar 2012. 284–285.

mester és a személynökkemester pedig a városok országos bíráiként egyértelmű kapcsolatot mutatnak.⁷⁶

Ezzel szemben az 1681. évi országgyűlésen a felekezeti érdekek primátusa egyértelműen a városi evangélikus követek tevékenységének nagyfokú alárendelődését okozta, azaz a hagyományos, a polgárságot leginkább érintő problémák tárgyalása és érdekképviselete helyett a bártfai követ (feltehetően Jonas Henrici) tevékenységének kétharmadát a felekezeti kérdések foglalták le. A bártfai követ fellépése mintegy elmosódott a protestáns rendek (vármegyei és városi követek egyaránt) által közösen menesztett küldöttek működésének ismeretében. Amíg az 1655. évi országgyűlésen a városi kapcsolatháló még valamelyest a régi módon tudott működni, addig az 1681. évi diétán ez a kapcsolatháló egybemosódott a reformált felekezeti nemességével, másrészt a kapcsolatháló egyes szereplői még fontosabbakká váltak. A hagyományos kapcsolatok (mint pl. a kamarák) mellett a nádor szerepe döntő mértékben megnőtt. A közös protestáns követek és a városi küldöttek egyaránt a legtöbb esetben a megújított magyarországi rendiség elsőrendű képviselőjéhez, Esterházy Pál nádorhoz fordultak kéréseik ügyében. A nádor, mint a magyarországi rendek vezetője mellett a már korábban is látott kapcsolatháló tagjainak támogatásában reménykedhettek a városok követei. Az evangélikus érdekek tekintetében ugyan nem várhatták el, hogy Kollonits Lipót a Magyar Kamara elnöke mellett állt volna, de a városok egyéb problémái (adózási kérdések, katonai terhek, nemesi telkek kérdése stb) ügyében joggal fordultak hozzá. Szintén a régi érdekvédelem egyik oszlopos tagja volt a főkancellár, jelen esetben Szelepchényi György esztergomi érsek, hiszen a kancellária a magyarországi igazgatás bécsi csúcsszerveként közvetlen kapcsolatban volt a központi igazgatási szervekkel és az uralkodóval. Mellettük Orbán István személynök támogathatta még kéréseiket.

Kollonich szerepét és befolyását nem kis mértékben csökkentette az udvari politikai fordulat. A nádoron kívül a legfontosabb szerepet a politikai érdekek miatt háttérbe szorított Kollonich Lipót helyett

⁷⁶ Štátny archív v Prešove, pracovisko v Bardejove, Magistrat mesta Bardejov (a továbbiakban: MMBr) Acta diaetalia No. 690.

ugyanis az országgyűlésre kiküldött uralkodói biztosok játszották. A városi követek egyénileg, de közösen megválasztott képviselőik által is Graf Johann Hartwig von Nostitz-Rieneck cseh kancellár, a Titkos Konferencia tagja, Caspar Zdenko Graf von Capliers Freiherr von Sulewitz, az Udvari Haditanács alelnöke, Ferdinand Wilhelm von Schwarzenberg és Johann Paul Hoher Freiherr von Hohenkrän udvari főkancellár támogatását igyekeztek megnyerni. A protestáns-városi érdekek mellé új politikai erőként Albrecht von Zinzendorf főudvarmestert, a Titkos Konferencia tagját igyekeztek megnyerni. Zinzendorf mellett az uralkodó bizalmas embere, a komáromi származású Emrich Sinelli bécsi püspök képviselte felekezeti kérdésekben is a magyarországi rendekkel történő kiegyezés ügyét.⁷⁷ A bécsi udvar legfontosabb személyiségein túl az összfelekezeti érdekek mellett még Lajos Vilmos badeni örgróf és a holland rezidens állt, de utóbbiak kizárólag a felekezeti okok miatt!⁷⁸

A bártfai követek naplója alapján pontosan tudjuk követni, hogy – ahogy azt a rendelkezésre álló városi követutasítások is mutatják – az 1681. évi gyűlésen a hagyományos városi érdekek is megjelentek, a korszak aktuális kérdéseivel együtt. A 17. század végén a nemesi városlakók rendi állása, valamint az adóztatás új módszereinek problémái még intenzívebben kerültek felszínre. Az általános adófizetési képesség gyengülése, valamint a városok politikai erejének csökkenése még inkább megnehezítette a városok dolgát, hiszen a városi tanácsok érdeke az volt, hogy az egyre nehezebben kifizethető adókat mind jobban tudják behajtani, azonban a városlakó nemesség képviselői azonban éppen úgy nem tudtak fizetni, mint a polgárság. Szintén az általános rossz gazdasági környezettel volt összefüggésben a polgárokra egyre-másra kivetett belső vámok kérdése is. A kereskedelmi viszonyok megromlása miatt is a városok lakossága éppen ebben az évtizedben tudta a legkevésbé befizetni az évente kivetett

⁷⁷ A bécsi udvar e tagjainak politikai jelentőségéről lásd: *Stefan Siennell*. Die Geheime Konferenz unter Kaiser Leopold I. Personelle Strukturen und Methoden zur politischen Entscheidungsfindung am Wiener Hof. Frankfurt am Main 2001.

⁷⁸ A bártfai követ naplója: MNL OL N 49 Regnicolaris levéltár, Ladula L. Dietae antiquae, Ladula L. Litt. B.

adókat annak ellenére, hogy éppen az országgyűlés előtti konszolidáció érdekében az adóösszegek csökkentek. A rendelkezésre álló források tükrében ugyanis a városlakók az adókiivetés első évében mindössze a hátralékok egytizedét, vagy még annyit sem tudtak behajtani, és nyolc év elteltével sem sikerült ezt az arányt a fennmaradt összeg fele alá csökkenteni.⁷⁹ Az adatokból kiszámolt trend szerint a város átlagos eladósodása e szűk két évtized alatt 25 százalékról 60 százalék felé nőtt, ami egyértelműen alátámasztja a városokról készült narratív források tudósításait.⁸⁰

A jelenséget, miszerint a nemesi házak után nem csak amiatt nem fizettek, mert nemesek lévén megtagadták az adófizetést, hanem mert az általános adófizetési norma gyengült meg, más városok levéltárában található egyéb források is igazolják. A nemesek tényleges adóztatása ugyanis még ebben a korszakban is megmaradt. Az 1670-es és 1700-as évek között számos olyan dokumentummal rendelkezünk, amelyből világosan kiderül, hogy a felső-magyarországi városokban lakó városi nemesség elismerte, hogy a városoknak adót kell fizetnie.⁸¹ A városok helyzete e tekintetben azonban igen nehéz volt, hiszen az országgyűléseken hozott törvények ismeretében félő volt, hogy a nemesek megtagadják az adók kifizetését.⁸² A század végére ugyan a városi nemesség adójának hátralékai igen magas összegekre rúgtak. Kassa 68 nemesi házratásából a századfordulón mintegy 53 ház után tartoztak közel 500 forint adóval,⁸³ ami jelentős problémát okozott a szenátusoknak, hiszen a városok többnyire tehetetlennek bizonyultak a nemesi városlakókkal szemben.⁸⁴ Ennek ellenére a városi nemesség adózásával kapcsolatban kelt levelek nagyobb részében a beköltözött nemesek a térségben állandóan ott állomásozó csá-

⁷⁹ Štátny archív v Trnave, Magistrat Mesta Trnavy (a továbbiakban: MMTr) Daňe a poplatky IIIb/98-99., 101-107., 109-111., 113-114., 116-118., 120.

⁸⁰ H. Németh István: Die finanziellen Auswirkungen der osmanischen Expansion auf die Städteentwicklung in Ungarn. In: La fiscalità nell'economia europea i. m. 771-780.

⁸¹ AMK H I. 9473/1. Bottyán, 1676. április 1., 9541/6. Sztropkó, 1677. május 22., 11152/72. Ráska, 1696. november 29.

⁸² AMK H I. 10666/64. Eperjes, 1693. június 7., 10816/46. Bottyán, 1694. október 23.

⁸³ Wick B.: Kassa története i. m. 141.; AMK H I. 11742/37.

⁸⁴ AMK H I. 11453/41. Bártfa, 1699. június 12.

szári német csapatokra, valamint a kuruc felkelések pusztításaira és sarcaira hivatkozva kérték a szenátus türelmét.⁸⁵ Az állam érdeke is azt kívánta egyebekben, hogy a városok adóbehajtása hatékonyabb legyen, így az uralkodói rendeletek hatására is a városok mind bátrabban szedték be a nemesi háztartások után is a repartíciót.⁸⁶ Hasonló rendelkezések születtek nem csak a felső-magyarországi városok, hanem Pozsony és Nagyszombat esetében is, ahol a nemeseket városi házaik után szintúgy adófizetésre kötelezték, mint kassai társaikat.⁸⁷ A 17–18. század fordulójának új városvezető elit rétegével kapcsolatos változások éppen ezt a tendenciát erősítették, hiszen a polgári-nemesi értelmiségi réteg esetében a hivatalnoksághoz való tartozás erősebbnek bizonyult a rendi kategóriáknál is. E társadalmi csoport megjelenése és a városok vezetésében szerepük megtartása új korszakot jelez, amely egyben a hivatalnok-értelmiség, a polgárosodás korszakára jellemző honorácior réteg kialakulásának az időszaka is. Kapcsolataik már nem csupán a helyi és regionális városi-polgári családokhoz kötötték őket, hanem általában az államigazgatásban szerepet vállaló hivatalnokcsaládokhoz is. E kötődéseik kapcsán érdekeik egyértelműen eme államigazgatás részévé tették őket úgy, hogy közben saját és városuk érdekeit is védték, esetenként akár éppen az állammal szemben is.⁸⁸ Ezzel szemben a fentebb említett belső vámok ügyében a városok semmilyen segítséget nem kaphattak, hiszen e vámok fenntartói éppen a politikailag igen erős Esterházy és Pálffy család tagjai közül kerültek ki.⁸⁹

A városi követek az 1681. évi országgyűlés ezeken a hagyományosnak tekinthető várospolitikai kérdéseken kívül újdonságként az 1670-es évektől bevezetett új rendelkezések és a várospolitikai fordulattal együtt járó új állami gyakorlat kérdéskörében fejtették ki

⁸⁵ AMK H I. 10462/4. Putnok, 1691. március 26., illetve vö. 11586/20.

⁸⁶ AMK H III/2. pur. 26. fol. 36., 43–45., 47–48., 51., 83., 91., pur. 30. fol. 84. 1686. május 24., fol. 127–128. 1691. március 5., Schw. No. 10461. Nagyida, 1691. február 16., H I. 11453/37. Lőcse, 1699. június 14.

⁸⁷ AMK Schw. No. 11501/27. Bécs, 1696. augusztus 21., Schw. No. 11501/34. Bécs, 1695. február 4.; MMBr Spisovy material Lad. 36. Nr. 47. Kismarton, 1686. május 14.; MMTTr Magistrátne protokoly II/10. fol. 303. 1699. április 20.

⁸⁸ H. Németh I.: Venerable Senators i.m.

⁸⁹ H. Németh I.: Várospolitika és gazdaságpolitika i. m. 2. köt. 131.

érdekérvényesítő tevékenységüket. E kérdésben (leszámítva annak felekezeti oldalát) egyetértés lehetett a katolikus és az evangélikus követek között, még akkor is, ha tudjuk: a katolikus városvezetők számára az állami befolyásjelentős segítséget jelentett pozícióik megszerzésében és megtartásában. Az állami fennhatósággal együtt járó ellenőrzés, a királyi biztos megjelenése ugyanis a szabad királyi városok rendi jogait is erősen sértette, és e tekintetben legalábbis egyetértés volt a városi követek között. Az állami felügyelet kérdései mellett az evangélikus követek természetesen a városok patrónusi jogait sértő intézkedések ellen is felléptek a többi protestáns (városi vagy vármegyei) követ támogatásával.

A vizsgált városi diétai követ naplójából azonban egyértelműen kitűnik, hogy jóllehet a hagyományos városi érdekek felbukkantak a városi követ tevékenységében, a városi érdekek azonban alárendelődtek a felekezeti érdekeknek. A bártfai követ naplójából azonban az is kiderült, hogy ezen az országgyűlésen a kiemelkedő képességű városi követegyéniségek (elsődlegesen az evangélikus érdekeket keményen képviselő Johann Serpilius) felértékelődtek a diétai tárgyalásokon, hiszen tevékenységüket nem csupán az eredendően gyenge politikai befolyással rendelkező negyedik rend, hanem a nemesség is támogatta. A jogilag igen képzett, mélyen az evangélikus polgári értelmiségi rétegbe beágyazódott Serpilius az evangélikus rendek képviselésével és erőteljes politikai fellépésével városi követként a polgári érdekek karakteres képviselését látta el ezen az országgyűlésen. A polgári-városi érdekek képviselőjeként emellett azonban magyarországi erős politikusként városi színekben, de egyben a protestáns rendek képviselőjeként is igen fontos aktuálpolitikai kérdésben képviselte a köznemesi rendek nagy részét is. Mindezek ismeretében csak sajnálni tudjuk, hogy a Németh Sámuel által röviden bemutatott diétai napló azon része, amelyből még részletesebben megismerhetnénk ennek a kora újkori országgyűlések történetében különlegesnek tekinthető szituációt, elveszett.

A bártfai követ naplójának ezen aspektusból történő bemutatásával együtt számos nyitott kérdés maradt. Miután a bártfai követ evangélikus oldalról mutatta be az országgyűlés menetét, és miután

ez az országgyűlés a súlyos felekezeti kérdések miatt még inkább eltolódott az ellenreformáció és protestáns küldöttek közötti vita irányába, még inkább érdekes lenne, hogyan viselkedett egy katolikus városi követ? Ha előkerülne egy katolikus városi követ naplója talán arra a kérdésre is árnyaltabb választ kaphatnánk, hogy a városi és a felekezeti érdekek hogyan viszonyultak egymáshoz? Mivel a napló tanúsága szerint az evangélikus oldal jól együtt tudott működni kérdés, hogy a vármegyei és városi ellentétek hogyan befolyásolták a közös politizálást, valamint hogy a rendiség és a felekezetiesség hogyan viszonyult egymáshoz 1681 után?

Összegzésként elmondhatjuk, hogy az 1681. évi országgyűlés sok tekintetben fordulópontot jelentett a diéták történetében a szabad királyi városok számára. Abban a tekintetben mindenképpen az volt, hogy az országgyűlésre a magyarországi várospolitika központosításának kezdeti időszakában került sor. Az állami ellenőrzés és beavatkozás politikájának jegyeire már a követek kiválasztási mechanizmusánál rálelhettünk, hiszen a tisztújításokon alkalmazott felekezeti paritás rányomta a bélyegét a követek felekezeti hovatartozására is. A legsúlyosabb és legérzékenyebb belpolitikai kérdés (a magyarországi rendiség restaurációján túl) a konfesszionalizmus volt. A válás kérdése sok mindent felülírt, mint ahogy bizonyos mértékben felülírta a városi követek érdekképviseletének stratégiáit is. A bártfai evangélikus követ naplójából az derült ki, hogy a protestáns és katolikus rendek közötti különbségek a diétai politizálásban erősebbek voltak, mint a vármegyei és szabad királyi városi rendek közötti érdekelletétek. Az országgyűlés belpolitikai téren elérte a meghívólevélben is deklarált célját: a magyarországi rendiség alapintézményeinek helyreállításával új kiegyezésre került sor a Habsburg uralkodó és a magyarországi rendek között. Felekezeti területen azonban a kezdeti követelésekhez képest az 1681:XXVI. törvénycikkben meghatározott artikuláris helyekhez kötötték a protestáns egyházak működését, amit az 1691. évben hozott „Explanatio Leopoldina”, majd annak 1701-ben történő újbóli kihirdetése során szűkítették, illetve az állami egyházpolitika értelmezéséhez idomították. Eszerint nyilvános válásgyakorlatot csak az artikuláris helyeken volt szabad végezni, min-

den más helyen csak a magán vallásgyakorlat volt lehetséges. A protestánsok kötelesek voltak a római katolikus ünnepeket, legalábbis külsőleg, megtartani. A nem artikuláris helyeken lakó protestánsok vallási téren a katolikus plébános joghatósága alá taroztak, a protestáns lelkészek pedig az artikuláris helyeken kívül nem végezhetnek egyházi szolgálatot. A városokat leginkább érintő kérdésben, a királyi biztosok tevékenységében és az állami felügyeletben látszólag megtörtént a visszatérés a régi önkormányzati jogokhoz, hiszen az 1681: XLI. törvénycikkben ezt biztosították volna. A valóságban – annak ellenére, hogy a szabad királyi városok még sokáig hivatkoztak a törvénycikkben lefektetett libera electio jogára – az ellenőrzéseket fenn tartották, és az új várospolitikát töretlenül folytatódott egészen a 19. századig.

DELEGÁTI HORNOUHORSKÝCH SLOBODNÝCH KRÁĽOVSKÝCH MIEST NA UHORSKÝCH SNEMOCH NA SKLONKU 17. A ZAČIATKU 18. STOROČIA

Peter KÓNYA

DELEGATES OF THE UPPER HUNGARIAN ROYAL FREE CITIES TO THE DIETS OF HUNGARY AT THE TURN OF THE 17th AND 18th CENTURIES. *In spite of their relatively low number, royal free cities in the Kingdom of Hungary played always an important role in the political life of the country. Their importance increased considerably in the Early Modern Era after the division of Hungary into three parts. Their influence raised in the political system, political life and parliamentary system of the Kingdom. During the entire 17th century, they were an important part of the Hungarian legislation and natural allies of counties in the course of implementation of their religious and most of political interests. At the beginning of the 18th century, during Ferenc II Rákóczi Uprising, their role in the economic and political life of the rebellious country increased even more. Their position in the Diet of Hungary strengthened as well, as their delegates had stood at the side of Rákóczi. The presented study submits a picture of operating of six Upper-Hungarian royal free cities at two important Diets at that period taking place in Sopron in 1681 and Ónód 1707, mainly on the basis of authentic reports of the delegates – Presov delegates to Sopron and Bardejov ones to Ónód.*

Keywords: Diet of Hungary. Sopron. Ónód. Delegate. Royal free cities.

Slobodné kráľovské mestá mali v Uhorskom kráľovstve významné miesto v politickom živote krajiny, a to napriek ich pomerne malému počtu. Tento ich význam sa podstatne zvýšil v ranom novoveku po rozdelení Uhorska na tri časti, keď výrazne vzrástla úloha slobodných kráľovských a kráľovských banských miest v tzv. Kráľovskom Uhorsku. Zvýšila sa aj ich váha v politickom systéme, politickom živote a vtedajšom parlamentnom systéme kráľovstva. Počas celého 17. storočia tak boli dôležitým článkom uhorského zákonodarstva a spravidla prirodzenými spojencami stolíc pri presadzovaní ich náboženských a väčšiny politických záujmov. Na prahu 18. storočia,

počas povstania Františka II. Rákócziho, ešte viac vzrástla úloha slobodných kráľovských a kráľovských banských miest v hospodárskom a politickom živote povstaleckej krajiny. Posilnilo sa takisto ich postavenie na sneme, kde ich delegáti spravidla pevne stáli po boku Rákócziho. Nasledujúca krátka štúdia podáva obraz o pôsobení šiestich hornouhorských slobodných kráľovských miest¹ na dvoch významných snemoch tohto obdobia, v roku 1681 v Šoproni a r. 1707 v Ónode, najmä na základe autentických dobových správ delegátov: prešovských vyslancov zo Šopronu² a bardejovských z Ónodu.³

Rokovanie snemu výrazne poznamenali dve skutočnosti: napriek mnohým výzvam ho ignoroval Thököly so svojimi stúpenkami a náboženské zloženie delegátov nezodpovedalo adekvátne realite, keďže protestanti tvorili približne iba jednu pätinu z nich. Ďalšie sklamanie a konflikty priniesli potom postoje prezentované panovníkom a uhorským vysokým klérom. Na snem sa dostavilo 249 delegátov, medzi nimi 22 prelátov, 48 grófov a barónov, 16 kráľovských sudcov, 18 cirkevných predstaviteľov, 62 vyslancov stolíc, 55 zástupcov slobodných kráľovských a kráľovských banských miest a 28 ďalších delegátov. Zástupcovia stavov zhromaždení v Šoprone sa dožadovali začiatku rokovania už od 1. mája 1681. Kvôli chorobe kráľovnej Eleonóry Magdalény museli však čakať viac ako tri týždne, keď 22. mája dorazil Leopold s dvorom. Obavy a nedôveru delegátov iba posilnili tri pluky vojska, ktoré panovníka do Prešporku sprevádzali.

Šopronský snem r. 1681 bol dôsledkom povstania Imricha Thökölyho, ktoré vypuklo pred tromi rokmi a rozdelilo uhorskú spoločnosť, traumatizovanú tvrdým absolutizmom Leopolda I., násilnou rekatolizáciou s prešporskými krvavými súdmi (z r. 1673 – 1674) a represiami z čias po Wesselényiho sprisahaní. Po nových úspechoch povstaleckých vojsk sa panovník rozhodol rezignovať na svoju absolutistickú politiku, obnoviť uhorskú ústavu i obmedzenú slobodu vyznania protestantov a vymenovať najvyšších stavovských funkcio-

¹ Košice, Prešov, Bardejov, Levoča, Sabinov a Kežmarok.

² ŠA Prešov, Pob. Prešov, Mag. Prešov B-12 1681 – 1689: Správa prešovských delegátov zo snemu v Šoproni z r. 1681.

³ Bártfai követek naplója az Ónodi országyülésről. In *Történelmi naplók*. Ed. K.Thaly. Budapest 1875.

nárov krajiny. Termín snemu vo Dvornej rade už na konci roku 1680 stanovili na 28. apríla 1681 a za miesto konania určili nie ako obvykle Prešporok, ale Šopron. Dôvodom bol akiste nielen mor, zúriaci v minulom roku v Prešporoku, ale aj nebezpečenstvo, že by sa do jeho blízkosti mohol priblížiť Thököly, keďže mešťania sa netajili sympatiami k nemu a kurucum.

Stavy prišli na snem s veľkými očakávaniami. Prvým sklamaním pre nich bola panovníkova propozícia, keďže ten síce vyzýva stavy na ukončenie konfliktov a nevraživosti, nepovedal však nič o problémoch, ktoré krajinu najviac trápili. Panovník obhajoval prítomnosť vojska v uhorských stoliciach, argumentujúc nebezpečenstvom od rýchlo postupujúcich povstalcov.⁴ Nehovoril však nič o očakávanej voľbe palatína, reštitúcii práv stavov a náboženskej slobody.

Leopold počítal síce s reštitúciou úradu palatína, pôvodne ju však chcel viazať na rôzne podmienky a až pod tlakom nespokojnosti delegátov pristúpil 13. júna na voľbu podľa tradičného modelu. Ešte v ten deň zvolili delegáti veľkou väčšinou hlasov za palatína grófa Pavla Esterházyho, švagra Imricha Thökölyho. Od voľby si iste mnohí sľubovali zmiernenie napätia a azda aj ukončenie odboja.

Po zvolení palatína od júna do septembra zamestnávalo delegátov snemu riešenie náboženskej otázky.⁵ Až v septembri sa vyslanci opäť vrátili k politickým požiadavkám stavov. Väčšina vyslancov sa zhodla na svojich hlavných očakávaniach či požiadavkách voči panovníkovi. Predovšetkým žiadali obnovenie tradičných stavovských orgánov s ich predchádzajúcimi právomocami a autoritou, rozpustenie Gubernia, zrušenie nových daní vrátane accisy⁶, urýchlené odvelenie cudzích vojsk z kráľovstva, prítomnosť uhorského vyslanca na všetkých rokovaníach s Osmanskou ríšou, vrátenie majetkov skonfiškovaných exulantskej šľachte⁷, odstránenie Leopolda Kollo-

⁴ Zrejme nie náhodou, pretože Thököly ešte 20. marca jednostranne vypovedal prímerie uzavreté v minulom roku a obnovil vojnové akcie proti panovníkovej armáde.

⁵ Bližšie v nasledujúcej podkapitole.

⁶ Spotrebná daň, znamenajúca obrovskú záťaž pre všetko obyvateľstvo krajiny.

⁷ Zemanom a magnátom, ktorí po roku 1670 emigrovali do Sedmohradska či iných krajín.

nicha z úradu predsedu Uhorskej komory a jeho nahradenie výlučne svetskou osobou a zvolanie ďalšieho rokovania snemu najneskôr do roka po korunovácii kráľovnej.⁸

Väčšinu z týchto požiadaviek stavov sa podarilo transformovať do snemových zákonov. Záonné články snemu tak okrem voľby palatína zrušili Gubernium, rozhodli o osamostatnení Uhorskej komory od Dvorskej komory, nariadili zastúpenie uhorských stavov pri rokovaníach s Portou, zdisciplinovanie habsburského (nemeckého) vojska v krajine a jeho postupný odchod z Uhorska, doplnenie uhorských posádok pohraničných pevností na stav z r. 1655, zrušenie daní zavedených po r. 1670⁹ a odpustenie odvtedy vzniknutých daňových nedoplatkov. Osobitné zákony sa zaoberali procesmi s účastníkmi Wesselényiho sprisahania, pričom na činnosť v udalostiach z r. 1670 udeľovali všeobecnú amnestiu a navrátenie skonfiškováných majetkov, ktoré bolo viazané na zloženie prísahy vernosti panovníkovi do stanoveného termínu.

Počas niekoľkých mesiacov rokovania snemu sa stavom podarilo doslova obrátiť kormidlo habsburskej politiky v Uhorsku a obnoviť základné stavovské inštitúcie a slobody, ktoré Leopold v poslednom desaťročí systematicky deštruoval. Zhodli sa na tom takmer všetci delegáti, bez ohľadu na náboženskú príslušnosť. Tento všeobecný konsenzus sa však okamžite vytratil, keď sa na rokovanie dostal najzložitejší problém stojaci pred snemom, a to náboženská otázka. Sloboda vyznania protestantov bola pre nekatolíckych delegátov, zastupujúcich väčšinu stavov i ostatných obyvateľov krajiny vrátane zástupcov slobodných kráľovských miest, najvýznamnejšou na celom sneme. Ich výsledkom bolo prijatie kompromisných zákonných článkov, ktoré dostali prívlastok „šopronské“.

Náboženskej otázke boli venované dva zákonné články snemu. Článok č. 25 obnovoval síce zákon z r. 1608 (avšak so zakotvením vrchnostenského práva zemepánov), rušil reverzy z bratislavských súdov, dovoľoval návrat kňazov a učiteľov z emigrácie a proklamoval slobody vyznávania obidvoch protestantských náboženstiev, na-

⁸ Na sneme v Šoprone.

⁹ Repartitio a accisa.

sledujúci 26. článok o kostoloch však všetky tieto slobody výrazne obmedzoval. Podľa neho mali mať evanjelici obidvoch konfesií kostoly a fary vo všetkých stoliciach, avšak iba na určených miestach. V celej krajine to bolo po dvoch vo Vašskej, Šopronskej, Prešporskej, Nitrianskej, Tekovskej, Zvolenskej, Turčianskej, Liptovskej, Oravskej, Trenčianskej a Spišskej stolici, v stoliciach Zalianskej, Vesprímskej, Rábskej, Komárňanskej, Abovskej, Šarišskej, Zemplínskej, Užskej, Berežskej, Ugočskej, Sabolčskej, Satmárskej, Hevešskej, Solnockej, Pilišskej, Peštianskej, Šoltskej, Turnianskej, Gemerskej a Novohradskej si mali ponechať kostoly, ktoré vtedy užívali, bez ich konkrétneho vymedzenia. V slobodných kráľovských a kráľovských banských mestách si mohli evanjelici postaviť kostol, školu a faru na komisiou určenom mieste na predmestí. Z vojenských pevností mali evanjelici a reformovaní vojaci dostať chrám v Szentgróte, Tihanyi, Pápe, Vespríme, Rábe, Vászonyi, Putnoku, v Ónode, v Szendrő, v Tokaji, v Kálló, Satmári, Komárne, Leviciach a Filákov. Okrem týchto si mohli z titulu vrchnostenského práva postaviť evanjelický či kalvínsky kostol magnáti a zemania na svojich majetkoch. Spomedzi skonfiškovaných kostolov mali byť navrátené len tie, ktoré neboli ešte vysvätené a katolícke.¹⁰

Hornouhorské slobodné kráľovské mestá boli v čase konania snemu v ťažkej situácii. Väčšina ich mešťanstva sympatizovala s Thökölyho povstaním a vyčkávala na príležitosť, ako sa pridať na jeho stranu. Moc v mestách mali však stále katolícke mestské rady, ktoré sa aj napriek vôli veľkej časti mešťanov snažili zachovávať lojalitu panovníkovi. Uvedomovali si však blízkosť kuruckých vojsk i nálady svojich spoluobčanov. Zrejme aj z toho dôvodu vyslali na snem do Šopronu aj evanjelických delegátov, zastupujúcich vtedy diskriminovanú väčšinu mešťanov.

V očakávaní spravodlivého riešenia náboženskej otázky, napriek diskriminácii a rekatolizačnému tlaku, vyslali svojich delegátov na snem aj evanjelickí mešťania hornouhorských slobodných kráľovských miest. Ich nominácii predchádzala voľba vtedy už katolíckym

¹⁰ Corpus Iuris Hungarici. 1657 - 1740. évi törvényczikkek. Budapest 1900, s. 285 - 287.

senátom a širšou radou, resp. volenou obcou, kde si aj v tomto období udržali veľký vplyv protestanti (aj kvôli nedostatku katolíckych mešťanov). Vďaka nim boli medzi delegátov zvolení aj evanjelickí mešťania a i napriek nesúhlasu zástupcov Spišskej komory boli napokon vyslaní na snem.¹¹ Z každého zo šiestich hornouhorských slobodných kráľovských miest sa tak snemového rokovania v Šoprone zúčastnili dvojčlenné posolstvá, zložené z jedného katolíka, resp. konvertitu, a jedného evanjelika.

V Levoči prebiehala voľba delegátov snemu v polovici apríla 1681 za účasti administrátora Spišskej komory, ktorý odmietol schváliť evanjelického vyslanca Samuela Breuera, pod tlakom volenej obce musel však ustúpiť.¹² Podobne prebiehala voľba aj v ďalších mestách, pričom niektoré vyslali evanjelických delegátov aj napriek nesúhlasu zástupcu komory. Na snem sa dostavili po dvaja delegáti z každého zo šiestich slobodných kráľovských miest. Podľa snemových písomností sa rokovaní v Šoprone za Košice zúčastnil Michal Demeczky a Peter Prajner, za Levoču Daniel Weber a Ján Fabriczius, za Bardejov Andrej Osterlam a Ladislav Ladomérszky, za Prešov Fridrich Weber a Michal Stössel, za Sabinov Jakub Grynaeus a Samuel Feldmayer a za Kežmarok Jakub Günther a Pavol Déry.¹³ Niektoré mestá zrejme vyslali takisto neoficiálnych evanjelických delegátov, akým bol akiste aj už spomínaný Samuel Breuer z Levoče.

Na sneme boli protestantskí delegáti v menšine a napriek mnohým spoločným rokovaniam, požiadavkám a vyhláseniam ich katolícka väčšina zatlačila do defenzívy. Po spoločných poradách sa rozhodli podrobne spísať svoje sťažnosti na neprávosti zo strany katolíckej cirkvi a úradov na území celého kráľovstva v poslednom desaťročí a predložili ich panovníkovi. Medzi nimi boli aj sťažnosti všetkých šiestich hornouhorských miest. Podľa nich v Levoči prišli evanjelici o štyri kostoly, gymnázium, faru, školy, špital a všetok majetok.¹⁴ V Kežmarku stratili evanjelickí mešťania obidva chrámy s farami,

¹¹ HAIN, G. Szepességi avagy Lócsei krónika és évkönyv. Budapest 1988, s. 439.

¹² HAIN, G. Szepességi avagy Lócsei krónika és évkönyv, s. 439.

¹³ ZSILINSZKY, M. A magyar országyűlések vallásügyi tárgyalásai III. 1893, s. 417 – 418.

¹⁴ ZSILINSZKY, M. A magyar országyűlések vallásügyi tárgyalásai III, s. 501.

školou, špitálom a dôchodkami¹⁵. Košičania sa sťažovali na konfiškáciu všetkých troch kostolov, spolu s farami, nižšími i vyššími školami a cirkevnými príjmami.¹⁶ V Prešove prišli evanjelici o všetky tri chrámy, fary, kolégium, školu a cirkevné dôchodky, v Bardejove stratili dva chrámy, tretí špitálsky, spolu so školami, farami i príjmami, a v Sabinove boli evanjelickým mešťanom skonfiškované kostoly, fara, škola a dôchodky farnosti.¹⁷

Samozrejme, že evanjelickí delegáti slobodných kráľovských miest nesúhlasili so značne obmedzenou slobodou vyznania protestantov, obsiahnutou v náboženských článkoch šopronského snemu, vrátane možnosti stavby drevených chrámov a škôl na predmestiach kráľovských miest. Podobne ako protestantskí delegáti stolíc žiadali splnenie svojich požiadaviek, obsiahnutých v predložených sťažnostiach. Napokon sa však museli uspokojiť s obmedzenou náboženskou slobodou v podobe snemových článkov. Zrejme viac spokojní boli mestskí vyslanci vrátane katolíckych s ďalšími zákonmi snemu, obnovujúcimi stavovskú ústavu, autonómiu kráľovstva a ich hlavné atribúty.

Ciele, záujmy a pôsobenie delegátov hornouhorských slobodných kráľovských miest na šopronskom sneme r. 1681 približuje správa prešovských vyslancov Michala Stössela a Fridricha Webera.¹⁸ Správa je dosť rozsiahla, má 65 strán. Napísaná je neprehľadne, ťažko čitateľne, je plná opráv, poškrtaná a prepisovaná, s opakovaním niektorých častí, z čoho sa možno domnievať, že ide v skutočnosti o koncept, resp. poznámky vyslancov, ktorý vypracovali priamo počas rokovania.

Správa (Relatio) obsahuje v podstate dve správy. Prvou je totiž komentovaná inštrukcia mesta Prešova, resp. všetkých hornouhorských slobodných kráľovských miest pre svojich vyslancov. Druhou, rozsiahlejšou je podrobný popis konania snemu s pridanými schválenými zákonnými článkami. Vzhľadom na to, že samotný popis snemu

¹⁵ ZSILINSZKY, M. A magyar országyűlések vallásügyi tárgyalásai III, s. 502.

¹⁶ ZSILINSZKY, M. A magyar országyűlések vallásügyi tárgyalásai III, s. 502.

¹⁷ ZSILINSZKY, M. A magyar országyűlések vallásügyi tárgyalásai III, s. 502.

¹⁸ ŠA Prešov, Pob. Prešov, Mag. Prešov, B-12 1681 – 1689: Správa prešovských delegátov šopronského snemu z r. 1681.

nevypovedá veľa o skutočných cieľoch a záujmoch slobodných kráľovských miest, zaujímavejšia je prvá časť správy, s komentovanými bodmi inštrukcie pre ich delegátov. Z nich je zrejmé, ktoré otázky boli pre mestá najdôležitejšie, delegáti ich najpozornejšie sledovali a kládli na nich najväčší dôraz.

Prvým bodom inštrukcie bola voľba palatína a ďalších najvyšších hodnostárov krajiny. Osoba palatína, na ktorej sa zhodli delegáti všetkých hornouhorských slobodných kráľovských miest, bol gróf Pavol Esterházy.¹⁹ Do úradu hornouhorskeho hlavného kapitána navrhovali mestskí vyslanci grófa Štefana Csákyho. Podobne sa dohodli na osobe nového krajinského sudcu, za ktorého presadzovali grófa Mikuláša Draskovicha.²⁰ Za tabulárnych sudcov navrhovali Petra Szappáryho a Štefana Kálmánvsayho. Z cirkevných prelátov sa delegáti zhodli na novom jágerskom biskupovi v osobe Andreja Sebestyéna a Jurajovi Horváthovi na miesto spišského prepošta.²¹

Druhým bodom inštrukcie bola náboženský otázka. V nej sa veľa a podrobne zaoberali sťažnosťami, ktoré poslali mestským radám evanjelickí mešťania, ako aj požiadavkami evanjelikov zo stolíc a slobodných kráľovských miest v kráľovstve, predloženými snemu, a analyzovali stanovisko Leopolda Kollonicha k nim. Mestá súhlasili s požiadavkou reštitúcie slobody vyznania a podporili sťažnosti evanjelických stavov. Ďalej analyzovali odpoveď prelátov a magnátov, ako aj sťažnosti katolíckych stavov (*Gravamina Catholicorum*). Mestských delegátov pobúrilo odloženie riešenia náboženských sťažností na nasledujúci krajinský snem.

V treťom bode rozoberali mestá stanovisko panovníka, katolíckej cirkvi a Spoločnosti Ježišovej vo vzťahu k náboženským otázkam, ktorí jednoznačne odmietli ich sťažnosti a požiadavky.

¹⁹ Pavol Esterházy bol popredný katolícky magnát a skúsený prohabsburský politik. Ako tútor dcéry Štefana II. Thökölyho Evy sa s ňou oženil a stal sa tak švagrom vodcu práve prebiehajúceho protihabsburského povstania, vďaka čomu bol prijateľným takisto pre časť protestantských stavov, sympatizujúcich s kurucmi.

²⁰ Podobne ako Štefan Csáky aj Mikuláš Draskovich bol zvolený a vymenovaný do tohto úradu.

²¹ ŠA Prešov, Pob. Prešov, Mag. Prešov, B-12 1681 – 1689: Správa prešovských delegátov Šopronského snemu z r. 1681.

Štvrtý bod inštrukcie bol venovaný pripravovanej voľbe tretieho najvýznamnejšieho krajinárskeho hodnostára – taverníka. Úrad taverníka mal pre slobodné kráľovské mestá osobitne veľký význam, keďže taverník mal najvyššiu súdnu právomoc v mestách a priamo mu boli podriadené najvýznamnejšie z nich.²² Za nového taverníka navrhovali mestskí delegáti grófa Imricha Erdődyho.²³ Prešovských a zrejme aj ďalších mestských delegátov pobúrilo odloženie sťažností slobodných kráľovských miest adresovaných taverníkovi na nasledujúci snem.

Piaty a šiesty bod inštrukcie venovali mestské rady požiadavkám vojska a štátnych úradov. Žiadali zmierniť nároky Dvorskej vojnovkej rady, Dvorskej komory a vojenských veliteľov. Sťažovali sa na prílišné zaťaženie peňažnými dávkami, servíciami a povozníctvom. Od Gubernia žiadali zníženie týchto povinností. Prosili o obnovenie soľného úradu v meste, čo však komora zamietla. Popri tom žiadali reštitúcie slobodnej voľby richtára, vyvedenie posádok zo slobodných kráľovských miest a zrušenie spotrebnej dane accisy. Ďalej sa zaoberali otázkou tridsiatku a jeho vyberania v mestách. Svoje najdôležitejšie sťažnosti a požiadavky spísali v podobe pamätného spisu a zaslali panovníkovi. Popri tom sa delegáti v tomto bode venovali tzv. Szirmayovej veci, čo bola konfiškácia szirmayovského majetku v Gergelaku (Gregorovciach).

V siedmom bode inštrukcie sa mestské rady zaoberali obchodom a obchodníkmi, akiste aj vzhľadom na mimoriadne dôležité postavenie obchodu v hospodárskom živote slobodných kráľovských miest. Aj v tejto otázke však boli napokon sklamaní, keď boli tieto požiadavky presunuté ako veci súkromné na rokovanie najbližšieho snemu.

V ôsmom bode inštrukcie sa delegáti venovali postaveniu nekatolíkov (evanjelikov) v slobodných kráľovských mestách a ich sťažnostiam, čo bolo z veľkej časti už obsahom druhého bodu. Deviaty bod inštrukcie bol venovaný riešeniu sporu Juraja Conrada s pánom Dolinaym.

²² Do skupiny tavernikálnych miest v tom období v kráľovstve patrili Prešporok, Trnava, Šopron, Košice, Prešov a Skalica.

²³ ŠA Prešov, Pob. Prešov, Mag. Prešov, B-12 1681 – 1689: Správa prešovských delegátov šopronského snemu z r. 1681.

V desiatom bode inštrukcie sa mestské rady zaoberali jednou zo svojich najlukratívnejších hospodárskych aktivít, v prípade Prešova vôbec najvýnosnejšou hospodárskou činnosťou: obchodom s vínom. Žiadali pritom uvoľnenie obchodu smerom do Poľska a Sedmohrad-ska.

Posledný bod inštrukcie sa venoval súkromným veciam, resp. sporom Michala Schegena, Juraja Bauera a Dr. Khiena.²⁴

V celkom inej situácii sa konal povstalecký snem v Ónode v júni 1707. Celá krajina bola v rukách povstalcov vedených Františkom II. Rákóczim a kvôli dlhotrvajúcej vojne s panovníkom sa dostala do ťažkej hospodárskej situácie. V dôsledku krízy zmizli drahé kovy a do obehu boli mocensky zavedené medené mince. Po rozdelení cirkevneho majetku medzi tri tzv. prijaté cirkvi (katolícku, evanjelickú a v. a reformovanú) riešila náboženské spory tzv. zmiešané komisie. Postupne sa začala rozpadávať sociálna jednota povstaleckého tábora, keď poddaní boli ochotní bojovať až do získania osobnej slobody, šľachta však strácala záujem na ďalšom pokračovaní odboja a hľadala cesty ku panovníkovi. V tejto situácii stáli hornouhorské slobodné kráľovské mestá na strane vodcu povstania, ich ekonomická sila a s ňou aj politická váha však v dôsledku obrovských škôd a strát z predchádzajúceho obdobia značne poklesla.

Druhý povstalecký snem v júni 1707 mal vyriešiť viacero vážnych problémov: predovšetkým všeobecné zdanenie, pokračovanie vo vojne, zbavenie Habsburgovcov uhorskej koruny, devalváciu medenej mince a potlačenie opozície stoličnej šľachty. Kvôli väčšej podpore rozhodol senát o účasti zástupcov armády a štvrtého stavu (delegátov zemepanských miest a mestečiek) na rokovaníach.²⁵ Snem bol slávnostne otvorený 31. mája 1707. Už na začiatku rokovania delegáti rozhodli o pokračovaní vo vojne a prekazili snahy niektorých stolíc o obmedzenie používania medených peňazí.

Čoskoro po otvorení, 6. júna však došlo k udalostiam, ktoré poznali ďalší priebeh odboja. Na rokovanie sa dostala tajná korešpon-

²⁴ ŠA Prešov, Pob. Prešov, Mag. Prešov, B-12 1681 – 1689: Správa prešovských delegátov šopronského snemu z r. 1681.

²⁵ Takisto táto skutočnosť svedčí o tom, že Rákóczi a členovia senátu očakávali na sneme konflikt so šľachtou.

dencia Turčianskej stolice a pamätný spis (Memoriál) ostatným stolicami zo začiatku roku, ktoré kritizovali politiku povstaleckého štátu, vyzývali k vytvoreniu opozície šľachty a uzavretiu mieru s panovníkom. Počas rokovania vyzval Rákóczi turčianskych delegátov Krištofa Okolicsányiho a Melchiora Rakovského, aby vysvetlili stavom ich obsah a obvinil ich z podnecovania k porušeniu prísahy konfederácii. Po predložení obidvoch dokumentov snemu nasledovalo vyšetrovanie, v ktorom boli ich skutky označené za nebezpečné sprisahanie. Keď Rákóczi po plamennom prejave ponúkol svoj odchod, maršal Bercsényi a generál Károlyi sa vrhli na obidvoch turčianskych delegátov. A ich príklad nasledovali s vytasenými zbraňami ďalší vyslanci.

Obidvaja vyslanci Turčianskej stolice utrpeli ťažké poranenia, ktorým Rakovský na mieste podľahol. Následne vtrhli do stanu vojaci a delostrelci pod dojemom správ o zabití kniežaťa namierili na stan delá. Situáciu napokon upokojil samotný Rákóczi. Nasledoval súd so zraneným Okolicsányim, ktorého nakoniec 9. júna popravili. Všetci turčianski delegáti²⁶ boli zadržaní a došlo i k odsúdeniu a symbolickému „potrestaniu“ samotnej stolice.²⁷

Po krvavých udalostiach pokračovalo už rokovanie snemu bez akejkoľvek opozície. Delegáti, zastrašení krvavými udalosťami, schválili devalváciu medených mincí a rozhodli o rozšírení ich používania na všetky tovary. Zemaniam sa už neodvážili protestovať ani proti všeobecnému zdaneniu. Okrem rozšírenia daňovej povinnosti na šľachtický stav bola odstránená porta, takmer štyristo rokov slúžiaca za základ výpočtu dane, a nahradil ju príjem.²⁸ Za základnú jednotku zdaňovania bola určená tzv. dica, vyjadrujúca príjem zdaňovanej osoby. Ďalej snem rozhodol o zvýšení cla pre cudzích obchodníkov, udelení výsad mestečku Gönc v Abovskej stolici a stanovil sumu mimoriadnej dane ako zálohy do prvého dicálneho súpisu 500 000 zlatých pre celú krajinu.

²⁶ Spolu ich tam bolo niekoľko desiatok, niekoľkých uväznili, väčšinu však po krátkom čase pustili domov.

²⁷ Pečať Turčianskej stolice bola zlomená a stolica vymazaná zo zoznamu uhorských stolíc.

²⁸ Zdanení mali byť všetci obyvatelia krajiny vrátane šľachty, aristokracie, magnátov, dokonca aj vedúcich osobností povstania i samotného Rákócziho.

Dňa 13. júna bol takisto pomerne ľahko, bez akéhokoľvek odporu prijatý zákon o detronizácii Habsburgovcov, ktorý rušil zákonné články z r. 1687 o dedičnosti uhorskej koruny v Habsburskom rode, zbavil kráľa Jozefa I. trónu, vyhlásil interregnum a nezávislosť krajiny. Snem prijal nový vojenský poriadok Regulamentum Universale, nariadil každoročné schvaľovanie štátneho rozpočtu, schválil zriadenie najvyššej súdnej tabule so sídlom v Krupine a Prešove, rozdelenie Hospodárskej rady na tri administrácie²⁹ a vymenovanie maršala Bercsényiho za kniežacieho miestodržiteľa. Po prijatí týchto nesmierne dôležitých zákonov bol snem 28. júna ukončený.

V čase konania snemu na mestá citeľne doliehali dôsledky nielen krízy povstaleckého štátu, ale rovnako predchádzajúcich troch desaťročí, poznačených vojnami, plienením vojska a rastúcim zaťažením zo strany štátu. Starostlivosť o vojakov, požiadavky vojska a kurucských komisárov a najmä povinné používanie medenej mince ťažko postihli hospodárstvo všetkých hornouhorských slobodných kráľovských miest. Ich delegáti preto v júni 1707 prišli do Ónodu už nie s náboženskými, ale najmä so sťažnosťami a požiadavkami hospodárskej povahy. Bardejovskú delegáciu tvorili Adam Péchy, Štefan Raslaviczi Žigmund Schirmer.³⁰ Prešov zastupovali na sneme Ján Svábi, Oberbach a Mikuláš Horváth³¹, košických delegátov viedol richtár Štefan Váncsay, členom levočskej delegácie bol Ján Juraj Brohoff a kežmarskej Juraj Tromler.³² Ako ďalších vyslancov šiestich slobodných kráľovských miest uvádzajú pramene aj Jonáša Hedruitha a Ulika.³³⁰

Zájmy slobodných kráľovských miest sú zrejmé z denníka bardejovských delegátov, ktoré na konci 19. storočia publikoval Koloman

²⁹ Hospodárska rada (Consilium Oeconomicum), vytvorená na prvom kurucskom sneme, bola rozdelená na tri časti pre Dolné a Horné Uhorsko i Zadunajsko, so sídlom v Banskej Bystrici, Prešove a Pápe.

³⁰ ŠA Prešov, Pob. Bardejov, Mag. Knihy 62: A városi tanács jegyzőkönyvei 1705 – 1708.

³¹ ŠA Prešov, Pobočka Prešov, Knihy 24: Városi számadási könyv 1707 – 1710.

³² Bártfai követek naplója az ónodi országyűlésről. In Történelmi naplók Ed. K. Thaly. Budapest 1875, s. 125 – 130.

³³ Bártfai követek naplója az ónodi országyűlésről. In Történelmi naplók Ed. K. Thaly. Budapest 1875, s. 125 – 130.

Thaly.³⁴ Pisateľ denníka, pravdepodobne richtár Adam Péchy, nie veľmi komentoval zbavenie Habsburgovcov trónu a schvaľoval tvrdé zúčtovanie s turčianskymi delegátmi, pritom však s uznaním spomínal zavedenie všeobecného zdanenia.³⁵ Na rozdiel od krajinských otázok venoval v denníku oveľa väčší priestor problémom, ktoré sa priamo dotýkali hospodárskych záujmov miest.

Hornouhorské slobodné kráľovské mestá nevyslali svojich delegátov na snem s hotovými sťažnosťami alebo požiadavkami, o ktorých sa začali radiť až na mieste rokovania v Ónode. Najprv sa radili separátne vyslanci hornouhorských, dolnouhorských slobodných kráľovských a kráľovských banských miest a po týchto rokovaniach všetky mestá spoločne. Napriek dlhým poradám azda aj po piaty raz konštatovali, že ich sťažnosti by bolo treba „dať aj na papier“. Ich sťažnosti sa týkali predovšetkým portálneho daňového systému, radili sa najmä o vyčítaní kuruckých vojakov, používaní medených peňazí a ďalších hospodárskych problémoch. Tieto spísali a odovzdali Františkovi Klobusiczkemu, pričom sa čudovali, keď medzi ponosami stavov, prednesenými na sneme, nepočuli svoje. Preto sa dohodli, že svoje prosby zveria kancelárovi Štefanovi Sennyeymu, za čo zaplatili 24 zlatých dukátov.^{36 32}

Z ostatných otázok zaujímal mestských delegátov hlavne zavedenie dicálneho daňového systému, zaplatenie sumy 50 000 zlatých, pripadajúcej na hornouhorské slobodné kráľovské mestá, a povinná devalvácia medených peňazí. Určenú sumu dane si rozdelili medzi seba ešte počas trvania snemu a vo veci používania medených peňazí dali za pravdu Bercsényimu, aby sa tieto používali všade a za všetky tovary. Pritom najmä mestskému hospodárstvu priniesli značné škody. Pre mestá bolo zaujímavým aj zrušenie suchých mýt a rovnako zdanenie cudzích obchodníkov.^{37 33}

Predovšetkým Prešova sa týkalo zriadenie hornouhorskej súdnej tabule v meste, ako aj rozdelenie Hospodárskej rady (Collegium Oe-

³⁴ Bártfai követek naplója az ónodi országyülésről. In Történelmi naplók. Ed. K. Thaly. Budapest 1875.

³⁵ Bártfai követek naplója, s. 155 – 156.

³⁶ Bártfai követek naplója, s. 160.

³⁷ Bártfai követek naplója, s. 144 – 166.

conomicum) na tri samostatné úradovne.³⁸ Snem sa zaoberal takisto sťažnosťami prešovských reformovaných, ktorí si potom smeli aj postaviť v meste drevený kostol.^{39,35}

Zájmy, očakávania, no takisto nálady či dojmy hornouhorských slobodných kráľovských miest na druhom kuruckom sneme odráža už spomínaný denník bardejovských delegátov. Pomerne veľký priestor vo svojej obsiahlej správe venovali Bardejovčania rokovaniam vyslancom slobodných kráľovských miest, najprv hornouhorských, najmä u košického richtára, a napokon všetkých slobodných kráľovských aj kráľovských banských miest v Hornom aj Dolnom Uhorsku.⁴⁰

Tieto porady sa z hľadiska bardejovských delegátov týkali hlavne dvoch problémov. Prvým bolo pozdravenie kniežaťa zo strany kráľovských miest, čo konzultovali s najvyššími predstaviteľmi štátu a neskrývali svoje sklamanie z tohto, keď títo rozhodli o spoločnom pozdravnom posolstve za všetky stavy. Nakoniec sa preto po ďalších poradách rozhodli predsa len pre partikulárne pozdravenie vodcu povstania.⁴¹ Ďalšou dôležitou otázkou bolo koncipovanie sťažností slobodných kráľovských miest, ktorým venovali v správe veľký priestor, boli však sklamaní, že sa nakoniec nedostali medzi spoločné sťažnosti stavov.⁴²

Veľkú pozornosť venovali bardejovskí vyslanci hospodárskym problémom krajiny, riešeným na sneme, predovšetkým všeobecnému zdaneniu a medeným peniazom. Všeobecné zdanenie prijali bez väčších výhrad a zamestnávalo ich najmä rozdelenie predbežne stanovenej sumy dane pol milióna zlatých na nasledujúci rok a 50-tisíc pre hornouhorské slobodné kráľovské mestá.⁴³ V otázke medených peňazí boli Bardejovčania spokojní s ich devalváciou, aj keby privítali zníženie ich množstva v obehu. Rovnako s uspokojením písali

³⁸ Prešovská postupne prevzala úlohy celého Consilia.

³⁹ ESZE, T. *Az eperjesi református egyházközség*. In *Rimaszombati Kazai János. Zöld olajfaágat szájában hordozó Noé galambja*. Budapest 1944, s. 6 - 7.

⁴⁰ Bártfai követek naplója az Ónodi országgyűlésről. In *Történelmi naplók*. Ed. K. Thaly. Budapest 1875, s. 124 - 137.

⁴¹ Bártfai követek naplója, s. 128.

⁴² Bártfai követek naplója, s. 160.

⁴³ Bártfai követek naplója, s. 155 - 156.

o komisároch, ktorí mali dozerať na ich všeobecné používanie. Menší priestor venovali vyslanci vo svojej správe rozhodnutiam snemu o prísnejšom výbere tridsiatkov a podpore obchodu. Z ďalších otázok, týkajúcich sa slobodných kráľovských miest, si všimli ešte zriadenie 24-člennej súdnej tabule, ktorej polovica členov mala zasadať v Prešove.⁴⁴ Pritom rozdelenie Hospodárskej rady a vytvorenie úradovne v Prešove si takmer vôbec nevšimli.

Zaujímavý postoj zaujali bardejovskí delegáti k útoku na turčianskych delegátov, ich poprave a symbolickému potrestaniu celej stolice. Kým všetci autori zemianskeho stavu neskrývali pobúrenie nad krutým zúčtovaním s opozičnou stolicou, bardejovskí vyslanci popisujú tieto udalosti bez akýchkoľvek emócií, na záver však predsa pridali konštatovanie o spravodlivom treste pre tých, ktorí vystúpili proti konfederácii.⁴⁵ Ďalšie nesmierne dôležité rozhodnutie snemu, ktorým bola detronizácia Habsburgovcov, pisatelia denníka iba spomenuli bez akéhokoľvek komentára s poznámkou, ako ho všetci delegáti museli podpísať a opatriť pečaťou.⁴⁶

⁴⁴ Bártfai követek naplója, s. 136 – 165.

⁴⁵ Bártfai követek naplója, s. 144 – 149.

⁴⁶ Bártfai követek naplója, s. 171.

A FELSŐ-MAGYARORSZÁGI SZABAD KIRÁLYI VÁROSOK KÜLDÖTTJEI A MAGYAR ORSZÁGGYŰLÉSEKEN A 17. SZÁZAD VÉGÉN ÉS A 18. SZÁZAD ELEJÉN

Peter KÓNYA

A Magyar Királyság szabad királyi városai az ország politikai életében jelentős szerepet játszottak, annak ellenére is, hogy viszonylag kis számban voltak jelen. Jelentőségük alapvetően megnövekedett a koraujkorban, Magyarország három részre történő felbomlása után, mikor az ún. Királyi Magyarország szabad királyi városainak és királyi bányavárosainak szerepe lényegesen megnőtt. Ugyancsak emelkedett súlyuk a politikai rendszerben, a politikai életben és a királyság akkori parlamentáris rendszerében. Így az egész 17. század folyamán a magyar törvényhozás fontos résztvevői és a vármegyék jobbára természetes szövetségesei voltak a vallási és a politikai érdekek többségének keresztülvitelénél. A 18. század küszöbén, II. Rákóczi Ferenc felkelésének idején még jobban megnőtt a szabad királyi városok és a királyi bányavárosok szerepe a felkelő állam gazdasági és politikai életében. Megerősödött pozíciójuk az országgyűléseken is, ahol küldöttjeik többnyire stabilan Rákóczi oldalára álltak. A jelen rövid tanulmány bemutatja hat felső-magyarországi szabad királyi város¹ működését a korszak két jelentős országgyűlésén, az 1681-es soproni és az 1707-es ónodi országgyűlésen, főként autentikus korabeli küldöttjelentések: az eperjesi képviselők soproni,² illetve a bártfai követek ónodi³ beszámolóí alapján.

Az 1681. évi soproni országgyűlés Thököly Imre felkelésének következménye volt, amely három évvel korábban robbant ki. Ez a fel-

¹ Kassa, Eperjes, Bártfa, Lőcse, Kiszzeben és Késmárk

² ŠA Prešov, Pob. Prešov, Mag. Prešov B-12 1681 – 1689: Az eperjesi küldöttek jelentése a soproni országgyűlésről 1681-ből.

³ Bártfai követek naplója az Ónodi országgyűlésről. In *Történelmi naplók*. Thaly Kálmán (ed.). Budapest 1875.

kelés megosztotta a magyar társadalmat, amely I. Lipót kemény abszolutizmusa, az erőszakos rekatolizáció, a pozsonyi vértörvényszékek (1673 – 1674), valamint a Wesselényi-összeesküvés megtorlása által traumatizált volt. A felkelő seregek új sikerei miatt az uralkodó lemondott abszolutista politikájáról, megújította a magyar alkotmányt, illetve a protestánsok korlátozott vallásszabadságát és kinevezte az ország legfőbb rendi tisztségviselőit. Az országgyűlés időpontját az Udvari Tanács már az 1680. év végén 1681. április 28-ára tűzte ki, viszont a helyszín ezúttal nem a megszokott módon Pozsony, hanem Sopron lett. Ennek oka nemcsak a pestis volt, amely az előző évben felütötte a fejét Pozsonyban, hanem az a veszély is, hogy Thököly a város közelébe érhet, mivel a város lakossága nem titkolta szimpátiáját iránta és a kurucok iránt.

Az országgyűlés tanácskozását jelentős mértékben befolyásolta két tényező; egyrészt Thököly és hívei több felszólítás ellenére is ignorálták az országgyűlést, másrészt a küldöttek vallási összetétele nem felelt meg a valóságnak, hiszen a küldöttek mindössze egy ötöd része volt protestáns. A következő csalódásokat és konfliktusokat az uralkodó és a magyar főpapság álláspontjai okozták. Az országgyűlésen 249 küldött jelent meg, közülük 22 prelátus, 48 gróf és báró, 16 királyi bíró, 18 egyházi tisztségviselő, 62 vármegyei követ, 55 szabad királyi városi és királyi bányavárosi képviselő, valamint 28 további küldött. A rendek képviselői, akik Sopronban gyülekeztek, kérték a tárgyalások 1681. május 1-től való megkezdését, viszont Magdolna Eleonóra királynő betegsége miatt kénytelenek voltak még több mint három hetet várakozni. I. Lipót és udvara május 22-én érkezett meg. A küldöttek kétségeit és bizalmatlanságát pedig csak fokozta a császári hadsereg három ezrede, amely az uralkodót Pozsonyba kísérte.

A rendek nagy várakozásokkal érkeztek az országgyűlésre. Számukra az első csalódást az uralkodó proppozíciója jelentette, aki bár felszólította a rendeket a konfliktusok és gyűlölködés befejezésére, de egy szót sem szolt azokról a problémákról, amelyek az országot leginkább sújtották. Az uralkodó azzal igyekezett megmagyarázni a hadsereg jelenlétét a magyarországi vármegyékben, hogy a gyorsan

terjeszkedő felkelés nagy veszélyt jelent.⁴ Nem szólt viszont semmit a várt nádorválasztásról, illetve a rendek jogainak és vallásszabadság visszaállításáról.

Bár I. Lipót számolt azzal, hogy kénytelen lesz visszaállítani a nádori hivatalt, eredetileg különböző feltételekhez akarta azt kötni és csak a küldöttek elégedetlensége által gyakorolt nyomás miatt egyezett bele június 13-án a hagyományos modell szerinti választásba. Még ugyanezen a napon a küldöttek nagy többséggel Thököly Imre sógorát, gróf Esterházy Pált választották nádornak. A választásnál valószínűleg többen bíztak abban, hogy ez segít enyhíteni a feszültséget és talán befejezni is a felkelést.

A nádor megválasztása után júniustól szeptemberig a küldötteket a vallásügyi kérdések megoldása foglalkoztatta.⁵ A követek így csak szeptemberben tértek vissza a rendek politikai követeléseire. A rendek többsége egyetértett az uralkodó iránti fő elvárások, ill. követelések ügyében. Mindenekelőtt követelték a hagyományos rendi szervek megújítását azok egykori jogaival és tekintélyével együtt, a Gubernium felosztatását, az új adók megszüntetését beleértve az accisát is,⁶ az idegen seregek gyors kivonulását a királyságból, magyar követ jelenlétét minden az Oszmán Birodalommal történő tárgyaláson, a száműzött nemességtől elkobzott birtokok visszaadását,⁷ Kollonich Lipót eltávolítását a Magyar Kamara elnöki tisztségéből, valamint pótlását kizárólag világi személyiséggel és egy új országgyűlés összehívását a királynő koronázása utáni egy év leteltéig.⁸

E követelések többségét a rendeknek sikerült országgyűlési törvénnyé alakítani. Az egyes országgyűlési törvénycikkek a nádor megválasztásán kívül megszüntették a Guberniumot, döntöttek a Magyar Kamara önállósodásáról az Udvari Kamarától, elrendelték a magyar

⁴ Valószínűleg nem véletlenül, mivel Thököly még március 20-án egyoldalúan felmondta a múlt évben megkötött fegyverszünetet és megújította katonai akcióit az uralkodó hadserege ellen.

⁵ Bővebben a következő alfejezetben.

⁶ Fogyasztói adó, amely az ország minden lakosa számára hatalmas terhet jelentett.

⁷ Azon köznemesektől és mágnásoktól, akik 1670 után emigráltak Erdélybe, vagy más országokba.

⁸ A soproni országgyűlésen.

rendek képviselőjét a Portával folytatott tárgyalásokon, a Habsburg (német) katonaság fegyelmezését és annak fokozatos kivonását Magyarországról, a végvárak magyar helyőrségeinek feltöltését az 1655. évi állapot szerint, az 1670 után bevezetett adók eltörlését⁹ és az azóta kialakult adóhátralék elengedését. Külön törvények foglalkoztak a Wesselényi-összeesküvés résztvevőivel folytatott eljárásokkal. Az 1670-es események kapcsán általános amnesztia került kihirdetésre és elrendelték az elkobzott birtokok visszaadását, amelyet az uralkodóval szembeni hűségeskü egy megadott időn belüli letételéhez kötöttek.

Az országgyűlés néhány hónapos tárgyalása alatt a rendeknek sikerült szó szerint megfordítani a Habsburgok magyarországi politikai kormányzását és megújítani azokat a rendi alapintézményeket és alapszabadságokat, amelyeket I. Lipót az előző évtizedben folyamatosan destruált. Ebben egyetértett majdnem minden küldött, vallási hovatartozástól függetlenül. Ez az általános konszenzus viszont szinte azonnal eltűnt, mikor tárgyalásra került az országgyűlés előtt álló legösszetettebb probléma, a vallási kérdés. A protestánsok vallásszabadsága a nem katolikus küldöttek számára, akik a rendek és az ország lakosságának többségét képviselték, beleértve a szabad királyi városok képviselőit is, a legjelentősebb volt az egész országgyűlésen. Az ő érdemük volt azon megalkuvó törvénycikk elfogadása, amelyek a „soproni” jelzőt kapták.

A vallási kérdéssel az országgyűlés két törvénycikke foglalkozott. A 25. számú törvénycikk ugyan megújította az 1608-as törvényt (a földesurak kegyúri jogának kikötésével), eltörölte a pozsonyi vértörvényszékek reverzálisait, megengedte a papok és tanárok emigrációból való visszatérését és proklamálta mindkét protestáns vallás szabadságát, a következő 26. számú templomokról szóló törvénycikk viszont ezeket a szabadságjogokat jelentősen korlátozta. Ennek értelmében mindkét protestáns vallás követőinek lehettek templomai és parókiái minden vármegyében, de csak az arra kijelölt helyeken. Az egész országot tekintve Vas, Sopron, Pozsony, Nyitra, Hont, Zólyom, Turóc, Liptó, Árva, Trencsén és Szepes vármegyékben két-két adott

⁹ Repartitio a accisa.

helyen lehetett templom, míg Zala, Veszprém, Győr, Komárom, Abaúj, Sáros, Zemplén, Ung, Bereg, Ugocsa, Szabolcs, Szatmár, Heves, Szolnok, Pilis, Pest, Solt, Torna, Gömör és Nógrád vármegyékben meghagyhatták az addig használt templomaikat, azok konkrétabb meghatározása nélkül. A szabad királyi városokban és a királyi bányavárosokban az evangélikusok az elővárosokban, egy komisszió által kijelölt helyen állíthattak fel templomot, parókiát és iskolát. Az ország véghelyei közül az evangélikusok és a reformátusok Szentgróton, Tihanyban, Pápán, Veszprémben, Győrben, Vázsonyban, Putnokon, Ónodon, Szendrődön, Tokajban, Kállóban, Szatmárban, Komáromban, Léván és Füleken kaptak templomot. Ezeken kívül evangélikus vagy református templomot a kegyúri jog alapján a mágnások és a köznemesség saját birtokain építhettek. Az elkobzott templomok közül csak azokat adták vissza a protestánsoknak, amelyek még nem voltak felszentelve és katolikusok.¹⁰

A felső-magyarországi szabad királyi városok az országgyűlés idején nehéz helyzetben voltak. A városi polgárok többsége szimpatizált Thököly felkelésével és várta a lehetőséget, hogy ahhoz csatlakozzon. A hatalom viszont még továbbra is a katolikus városi tanácsok kezében volt, amelyek a polgárok akarata ellenére is igyekeztek megőrizni az uralkodó iránti lojalitásukat. Másrészt viszont tudtak a kuruc seregek közelségéről és a polgárok hangulatáról is. Valószínűleg ezen okból küldtek a soproni országgyűlésre evangélikus követeket, akik a városiak diszkriminált többségét képviselték.

A vallási kérdés igazságos megoldására várva, valamint a diszkrimináció és a rekatolizációs nyomás ellenére, a felső-magyarországi szabad királyi városok evangélikus polgársága is elküldte követeit az országgyűlésre. Nevezésüket a már katolikus szenátus és a tágabb városi tanács, ill. a választóközösség általi választás előzte meg, ahol még ebben az időszakban is megőrizték a protestánsok nagy befolyásukat (a katolikus polgárság kis száma miatt is). Nekik köszönhetően a küldöttek közé beválasztottak evangélikus polgárokat is, akik a Szepesti Kamara képviselőinek tiltakozása ellenére végül eljutottak

¹⁰ *Corpus Iuris Hungarici. 1657 – 1740. évi törvényczikkek.* Budapest 1900. 285 – 287.

az országgyűlésre.¹¹ Így mind a hat felső-magyarországi szabad királyi városból kéttagú küldöttség érkezett a soproni tárgyalásokra. Ezek egyik tagja katolikus, ill. konvertita volt, míg a másik evangélikus.

Lőcsén 1681 áprilisának közepén került sor az országgyűlési követek választására a Szepesi Kamara adminisztrátorának jelenlétében, aki bár először nem járult hozzá Breuer Sámuel evangélikus követ kiküldéséhez, a választóközösség nyomásának hatására viszont kénytelen volt meghátrálni.¹² Hasonlóan folyt le a választás a többi városban is, miközben néhány város evangélikus követet küldött ki a kamara képviselőjének tiltakozása ellenére is. Az országgyűlésre a hat szabad királyi város mindegyikéből két-két küldött érkezett. Az országgyűlési iratok szerint a soproni tárgyalásokon Kassát Demeczky Mihály és Prajner Péter, Lőcsét Weber Dániel és Fabriczius János, Bártfát Osterlam András és Ladomérszky László, Eperjest Weber Frigyes és Stössel Mihály, Kisszebent Grynaeus Jakab és Feldmayr Sámuel, valamint Késmárkot Günther Jakab és Déry Pál képviselte.¹³ Néhány város valószínűleg nem hivatalos evangélikus követet is kiküldött, mint pl. az említett Breuer Sámuel Lőcséről.

Az országgyűlésen a protestáns küldöttek kisebbségben voltak és sok közös tárgyalásuk, követelésük és kijelentésük ellenére is a katolikus többség defenzívába kényszerítette őket. Közös tárgyalásaik során úgy döntöttek, hogy részletesen leírják panaszaikat a katolikus egyház és hivatalok által az ország egészének területén az utolsó évtizedben őket ért sérelmek ügyében és ezt benyújtották az uralkodóhoz. Ezek között jelen voltak mind a hat felső-magyarországi szabad királyi város panaszai is. Ezek szerint Lőcsén az evangélikusok elvesztették négy templomukat, gimnáziumukat, parókiájukat, iskolájukat, kórházukat és minden birtokukat.¹⁴ Késmárkon az evangélikus polgárok elvesztették mindkét templomukat a parókiáikkal, iskolájukat, kórházukat és annak jövedelmeit.¹⁵ A kassaiak panaszkodtak

¹¹ Hain, Gáspár. *Szepességi avagy Lőcsei krónika és évkönyv*. Budapest 1988. 439.

¹² Hain, G. *Szepességi avagy Lőcsei krónika*. 439.

¹³ Zsilinszky, Mihály. *A magyar országgyűlések vallásügyi tárgyalásai III*. 417 - 418.

¹⁴ Zsilinszky. 501.

¹⁵ Zsilinszky. 502.

mindhárom templomuk és parókiájuk, iskoláik és egyházi bevételeik elkobzása miatt.¹⁶ Eperjesen az evangélikusok elvesztették három templomukat, parókiáikat, kollégiumukat, iskolájukat és az egyház jövedelmeit, Bártfán két templomukat, illetve a harmadik kórházi templomot is iskoláikkal, parókiáikkal és jövedelmeikkel együtt, Kisszeben evangélikus polgárai pedig panaszt tettek elkobzott templomuk, parókiájuk, iskolájuk és egyházi jövedelmeik miatt.¹⁷

A szabad királyi városok evangélikus küldöttjei természetesen nem értettek egyet a protestánsok vallásszabadságának jelentős korlátozásával, amely bekerült a soproni országgyűlés egyházi törvénycikkeibe, beleértve a fatemplomok és iskolák elővárosi építésének lehetőségét. Ugyanúgy, ahogy a vármegyei protestáns követek is, ők is követelték a panaszokba foglalt követeléseik teljesítését. Végül azonban kénytelenek voltak megelégedni a korlátozott mértékű vallásszabadsággal, amely törvénybe foglalódott. A városi követek, beleértve a katolikusokat is, valószínűleg elégedettebbek voltak az országgyűlés többi törvénycikkével, amelyek megújították a rendi alkotmányt, a királyság autonómiáját és fő jellegzetességeit.

A felső-magyarországi szabad királyi városok küldöttjeinek céljait, érdekeit és működését az 1681-es soproni országgyűlésen közelebbről mutatja be a két eperjesi követ, Stössel Mihály és Weber Frigyes tudósítása.¹⁸ A dokumentum elég hosszú, terjedelme 65 oldal. Nehezen áttekinthetően és olvashatóan van megírva, tele van javításokkal, áthúzott részekkel, átírásokkal, az egyes részek ismétlésével, amiből arra lehet következtetni, hogy valójában csak piszkozatról, ill. a küldöttek megjegyzéseiről van szó, amelyet egyenesen a tárgyalások folyamán dolgoztak ki.

A tudósítás (*Relatio*) lényegében két részből áll. Az első Eperjes város, ill. az összes felső-magyarországi szabad királyi város kommentált instrukciója a követek számára. A második, hosszabb rész az országgyűlés menetének részletes leírása, amelyhez csatolták az elfogadott törvénycikkeket is. Tekintettel arra, hogy maga az országgyű-

¹⁶ *Zsilinszky*, 502.

¹⁷ *Zsilinszky*, 502.

¹⁸ *ŠA Prešov, Pob. Prešov, Mag. Prešov B-12 1681 – 1689: Az eperjesi küldöttek jelentése a soproni országgyűlésről 1681-ből.*

gyűlés menetének leírása nem mutat rá a szabad királyi városok tényleges céljaira és érdekeire, így számunkra érdekesebb a tudósítás első része a követek számára kiadott kommentált instrukciókkal. Ezekből világosan kitűnik, mely kérdések voltak a városok számára a legfontosabbak, mivel ezeket a küldöttek kiemelt figyelemmel követték és ezekre fektették a legnagyobb hangsúlyt.

Az instrukció első pontja a nádor, illetve az ország többi legmagasabb tisztségviselőjének választásáról szól. A felső-magyarországi szabad királyi városok küldöttjei egyetértettek a nádor személyét, Esterházy Pál grófot illetően.¹⁹ A felső-magyarországi főkapitányi pozícióba a városok követei Csáky István grófot javasolták. Hasonlóképpen megegyeztek arról is, ki legyen az új országbíró, amely pozíció esetében Draskovich Miklós grófot javasolták.²⁰ Táblabírói pozícióba Szappáry Péter és Kálmánvsay István neve merült fel. Az egyházi előjáróság esetében pedig a küldöttek egyetértettek Sebestyén András új egri püspök és Horváth György szepesi prépost személyével.²¹

Az instrukció második pontja a vallási kérdés volt. Ezen belül sokat és részletesen foglalkoztak a panaszokkal, amelyeket az evangélikus polgárok küldtek a városi tanácsoknak, továbbá a vármegyék és a királyság szabad királyi városainak evangélikus lakosságának követeléseivel, amelyeket beterjesztettek az országgyűlés elé, illetve elemezték ezekre nézve Kollonich Lipót álláspontját. A városok egyetértettek a vallásszabadság megújításának követelésével és támogatták az evangélikus rendek panaszait. A továbbiakban elemezték a mágnások és prelátusok válaszát, valamint a katolikus rendek panaszait (*Gravamina Catholicorum*). A városi küldötteket felháborította a vallási panaszok megoldásának elnapolása a következő országgyűlésre.

¹⁹ Esterházy Pál egy kiváló katolikus mágnás és tapasztalt Habsburg-párti politikus volt. Mint II. Thököly István lányának, Évának gyámja, elvette őt feleségül és ezzel az éppen folyó Habsburg-ellenes felkelés vezetőjének sógorává vált. Ezzel sikerült elfogadhatóvá válnia a kurucokkal szimpatizáló protestáns rendek egy része számára.

²⁰ Csáky Istvánhoz hasonlóan Draskovich Miklóst is megválasztották és kinevezték hivatalába.

²¹ *ŠA Prešov, Pob. Prešov, Mag. Prešov B-12 1681 – 1689: Az eperjesi küldöttek jelentése a soproni országgyűlésről 1681-ből.*

A harmadik pontban a városok az uralkodó, a katolikus egyház és a jezsuita rend álláspontját elemezték a vallási kérdésekkel kapcsolatban, mivel ezek egyértelműen visszautasították az evangélikusok panaszait és követeléseit.

A negyedik pont ismét egy készülő tisztválasztással foglalkozott, ebben az esetben az ország harmadik legjelentősebb tisztségviselője, a tárnokmester választása volt a téma. E hivatal külön jelentőséggel bírt a szabad királyi városok számára, hiszen a tárnokmesternek volt a legmagasabb bírói illetékessége a városokban és egyenesen neki voltak alárendelve a legjelentősebb városok.²² A városi küldöttek új tárnokmesternek Erdődy Imre gróftot javasolták.²³ Nemcsak az eperjesi, de valószínűleg a többi városi küldöttet is felháborította, hogy a szabad királyi városok panaszait a tárnokmester felé elhalasztották a következő országgyűlésre.

Az instrukció ötödik és hatodik pontjain belül a városi tanácsok a hadsereg és az állami hivatalok követeléseivel foglalkoztak. Követelték az Udvari Haditanács, az Udvari Kamara és a katonai vezetők igényeinek csökkentését, illetve panaszkodtak a túlzott pénzügyi terhek, szolgáltatások és a szállítás miatt. A Guberniumtól kérték e kötelezettségek enyhítését. Kérték a sóhivatal megújítását a városban, amit viszont a Kamara elutasított. Ezen kívül kérték még a szabad polgármester-választás megújítását, a katonai helyőrségek kivezénylését a szabad királyi városokból és az accisa nevű fogyasztási adó eltörlését. A továbbiakban foglalkoztak még a harmincad vámmal és szedésének kérdésével. A legfontosabb panaszokat és követeléseket egy memorandum formájában írták össze és küldték el az uralkodónak. Ezen kívül ebben a pontban a küldöttek foglalkoztak még a Szirmay-üggyel, tehát a gergelylakai Szirmay-birtok elkobzásával.

Az instrukció hetedik pontján belül a városi tanácsok a kereskedelemmel és a kereskedőkkel foglalkoztak, kétségtelenül tekintettel arra, milyen fontos szerepe volt a kereskedelemnek a szabad királyi városok gazdasági életében. Végül ebben a kérdésben is csalódás érte

²² Ebben a korszakban a tárnoki városok közé tartoztak: Pozsony, Nagyszombat, Sopron, Kassa, Eperjes és Szokolca.

²³ ŠA Prešov, Pob. Prešov, Mag. Prešov B-12 1681 – 1689: Az eperjesi küldöttek jelentése a soproni országgyűlésről 1681-ből.

őket, hiszen ezek a követelések, mint magánügyek a következő országgyűlésre voltak elhalasztva.

A nyolcadik pontban a küldöttek a nem katolikusok (evangélikusok) helyzetével foglalkoztak a szabad királyi városokban, valamint azok panaszaiival, amiket nagy részben már a második pont is tartalmazott. Az instrukció kilencedik pontja a Conrad György és Dolinay úr között fennálló per megoldásával foglalkozott.

Az instrukció tizedik pontján belül a városi tanácsok az egyik legjövedelmezőbb gazdasági aktivitásukkal foglalkoztak, ami pl. Eperjes esetében a legtöbb nyereséget hozta: a borral való kereskedelem. Ebben az esetben kérték a kereskedelem felszabadulását Lengyelország és Erdély felé.

Az utolsó pont magánügyekkel és perekkel foglalkozott: pl. Schegen Mihály, Bauer György, vagy Dr. Khien ügyével.²⁴

1707 júniusában az ónodi felkelő-országgyűlés teljesen más helyzetben kezdődött. Szinte az egész ország ekkor II. Rákóczi Ferenc felkelőinek kezében volt, viszont a hosszan tartó uralkodóellenes háború miatt nehéz gazdasági helyzetbe került. A válság miatt a nemesfémek eltűntek és forgalomba a hatalom által kibocsátott réz pénzérmék kerültek. Az egyházi vagyon a három elfogadott egyház (katolikus, á. h. evangélikus, református) közötti felosztása után megoldandó problémaként merültek fel a vallási konfliktusok, az ún. kevert bizottságok. Ezzel fokozatosan elkezdett bomlani a felkelők táborának szociális egysége, mert míg a jobbágyok készek voltak harcolni személyes szabadságuk kivívásáig, addig a nemesség már nem szerette volna folytatni az ellenállást és kereste az utat az uralkodó felé. Ebben a helyzetben a felső-magyarországi szabad királyi városok a felkelés vezetőjének pártján álltak, viszont gazdasági erejük és ezzel együtt politikai súlyuk is jelentősen csökkent az előző korszak óriási kárai és veszteségei következtében.

A második felkelő-országgyűlés 1707 júniusában több súlyos problémát kellett, hogy megoldjon: elsősorban az általános adózás bevezetését, a háború folytatását, a Habsburgok magyarországi

²⁴ ŠA Prešov, Pob. Prešov, Mag. Prešov B-12 1681 – 1689: Az eperjesi küldöttek jelentése a soproni országgyűlésről 1681-ből.

trónfosztását, a rézpénz devalvációját, illetve a vármegyei nemesség ellenzékének leverését. A nagyobb támogatás miatt a Szenátus úgy döntött, hogy a hadsereg és a negyedik rend (a mezővárosok küldötteit) képviselőit is tárgyalóasztalhoz engedik.²⁵ Az országgyűlés 1707. május 31-én ünnepélyesen megnyílt. Már a tanácskozás elején döntöttek a küldöttek a háború folytatásáról és gátat vetettek néhány vármegye azon törekvésének, hogy a rézpénz használatát korlátozzák.

Nem sokkal a megnyitó után, június 6-án viszont olyan események történtek, amelyek a felkelés hátralevő részére rányomták bélyegüket. A tanácskozásra eljutott Turóc vármegye titkos levelezése és memoranduma (Memoriál) a többi vármegye számára az év elejéről, amely kritizálta a felkelő állam politikáját, valamint felszólított egy nemesi ellenzék kialakítására és az uralkodóval való békekötésre. A tanácskozás során Rákóczi felszólította Turóc vármegye küldötteit, Okolicsányi Kristófot és Rakovsky Melchiort, hogy magyarázzák meg a rendek előtt memorandumuk tartalmát, majd megvádolta őket a konföderációs eskü megszegésére való lázítás miatt. Mindkét dokumentum az országgyűlés elé való betérjesztése után következett a vizsgálat, amely során tettük veszélyes összeesküvésnek volt minősítve. Miután Rákóczi lelkes beszédében felajánlotta távozását, Bercsényi tábornagy és Károlyi tábornok fegyver rántva támadtak a turóci küldöttekre és példájukat a többi küldött is követte.

Mindkét Turóc-vármegyei küldött súlyosan megsérült és Rakovský ezekbe a helyszínen bele is halt. Ezután a sátorba behatolt a katonaság, majd a tüzéség, azon hírek hatására, hogy a fejedelmet megölték, ágyúit a sátorra irányította. A szituációt végül maga Rákóczi nyugtatta meg. Ezután következett a sérült Okolicsányi elleni eljárás, akit június 9-én kivégeztek, majd elfogták az összes turóci küldöttet²⁶ és sor került a vármegye elítélésére és szimbolikus „megbüntetésére” is.²⁷

²⁵ Ez a tény arról is tanúskodik, hogy Rákóczi és a Szenátus tagjai konfliktusra számítottak az országgyűlésen a nemességgel.

²⁶ Összesen néhány tíz küldött volt jelen, néhányukat bebörtönözték, többségüket viszont rövid időn belül szabadon engedték.

²⁷ Turóc vármegye pecsétjét eltörték és a vármegyét kitörölték a magyar vármegyék listájáról.

E véres események után az országgyűlés immár bárminemű ellenék nélkül folytatódott. A küldöttek, akiket megrémisztett a véres esemény, elfogadták a rézpenz devalvációját és döntöttek használatuk kiszélesítéséről minden árucikkre. A köznemességnek nem volt bátorsága tiltakozni még az általános adózás bevezetése ellen sem. Az adókötelezettség nemesi rendre való kiterjesztése mellett megszüntették a portát, ami négy évszázadon keresztül volt az adóki szabás alapja, és helyébe a jövedelem került.²⁸ Az adózás alapegységeként az ún. „dica”-t szabták meg, amely kifejezte a megadóztatott személy bevételét. Ezen kívül az országgyűlés megemelte a vámot az idegen kereskedők számára, az Abaúj-vármegyei Gönc mezővárosnak kiváltságokat adott és megadta annak a különleges adónak a nagyságát, amely az első dicális összeírásig tartalékként szolgált (500 000 forint az egész országot tekintve).

Június 13-án szintén viszonylag könnyen, ellenállás nélkül szavazták meg a Habsburgok detronizációjáról szóló törvényt, amely megszüntette az 1687. évi törvénycikkeket a magyar korona Habsburg dinasztián belüli örökletességéről, megfosztotta I. József királyt trónjától, kimondta az interregnumot és az ország függetlenségét. Az országgyűlés elfogadott egy új katonai szabályzatot, az ún. *Regulamentum Universale*-t, elrendelte az ország költségvetésének minden évben történő jóváhagyását, elfogadta a legmagasabb ítélőtábla felállítását Korpona és Eperjes központtal és a Gazdasági Tanács felosztását három adminisztrációra,²⁹ valamint Bercsényi tábornagy kinevezését fejedelmi helytartóvá. E végtelenül fontos törvények elfogadása után az országgyűlés június 28-án befejeződött.

Az országgyűlés idején a városokra érzékenyen nehezedtek rá nemcsak a felkelő állam válságainak, hanem ugyanúgy az előző három évtized kríziseinek következményei. Az említett korszakra rányomták bélyegüket az egyes harcok, a hadsereg fosztogatása és

²⁸ Az ország minden lakója adókötelessé vált, beleértve a nemességet, az arisztokráciát, a mágnásokat, sőt a felkelés vezető személyiségeit is, Rákóczit is beleértve.

²⁹ Az első kuruc országgyűlésen kialakított Gazdasági Tanács (Consilium Oeconomicum) három részre volt felosztva a Dunántúl, valamint Felső- és Alsó-Magyarország részére, Pápa, Eperjes és Besztercebánya központtal.

a növekvő terhek az állam részéről. A katonákról való gondoskodás, a katonaság és a kuruc biztosok követelése, valamint főként a réz pénzérmék kötelező használata nagyon komolyan sújtotta a felső-magyarországi szabad királyi városok gazdaságát. Ezért ezek küldöttei 1707 júniusában Ónodra nem vallási, hanem főként gazdasági jellegű panaszokkal és kérésekkel érkeztek. A bártfai delegációt Péchy Ádám, Raslavicz István és Schirmer Zsigmond alkották,³⁰ Eperjest Svábi János, Oberbach és Horváth Miklós képviselte.³¹ A kassai küldöttség vezetője a polgármester Váncsay István volt, a lőcsei delegáció tagjaként Brohoff György János neve ismert, míg Késmárkról Tromler György.³² A hat felső-magyarországi szabad királyi város további küldöttjeiként említik a források Hedruith Jónást és Ulikot is.³³

A szabad királyi városok érdekei világosak a bártfai küldöttek naplójából, amelyet a 19. század végén Thaly Kálmán publikált.³⁴ A napló készítője, valószínűleg Péchy Ádám polgármester, nem nagyon kommentálta a Habsburgok detronizációját, helyeselte a turóci küldöttekkel szembeni kemény leszámolást és elismeréssel említette meg az általános adózás bevezetését.³⁵ Az országos kérdésekkel szemben viszont sokkal nagyobb figyelmet szentelt naplójában azoknak a problémáknak, amelyek közvetlenül érintették a város gazdasági érdekeit.

A felső-magyarországi szabad királyi városok nem elkészített panaszokkal és kérésekkel küldték el követeiket az országgyűlésre, hanem csak a tárgyalás helyszínén, Ónodon kezdtek ezekről tanácskozni. Először külön-külön kezdtek tanácskozni a felső- és alsó-magyarországi szabad királyi városok, valamint a királyi bányavárosok követei, majd ezután következett a közös tárgyalás. A hosszú tanács-

³⁰ ŠA Prešov, Pob. Bardejov, Mag. Knihy 62: A városi tanács jegyzőkönyvei 1705 – 1708.

³¹ ŠA Prešov, Pobočka Prešov, Knihy 24: Városi számadási könyv 1707 – 1710.

³² Bártfai követek naplója az Ónodi országgyűlésről. In *Történelmi naplók*. Thaly Kálmán (ed.). Budapest 1875. 125 – 130.

³³ Bártfai követek naplója az Ónodi országgyűlésről. In *Történelmi naplók*. Thaly Kálmán (ed.). Budapest 1875. 125 – 130.

³⁴ Bártfai követek naplója az Ónodi országgyűlésről. In *Történelmi naplók*. Thaly Kálmán (ed.). Budapest 1875.

³⁵ Bártfai követek naplója. 155 – 156.

kozás ellenére talán ötédszörre is konstatálták, hogy panaszait „papírra kellene tenni”. Panaszai elsősorban a portális adórendszert érintették, de tanácskoztak a kuruc katonák garázdálkodásáról, a réz pénzérmék használatáról és más gazdasági problémákról is. Ezeket összeírták és átadták Klobusiczky Ferencnek, majd csodálkozva reagáltak, mikor a rendek panaszai közt sajátjaikat nem hallották. Ezért aztán megegyeztek, hogy kéréseikkel Sennyey István kancellárhoz fordulnak, amiért 24 aranydukátot fizettek.³⁶

A többi kérdés közül a városi küldötteket főként a dicális adórendszer bevezetése, a felső-magyarországi szabad királyi városokra eső 50 000 forint befizetése és a réz pénzérmék kötelező devalvációja érdekelte. A megadott adóösszeget felosztották egymás között még az országgyűlés ideje alatt és a rézpénz használatának ügyében pedig Bercsényinek adtak igazat, hogy ezeket kell használni mindenhol minden áruért. Mindezt annak ellenére, hogy ez a városi gazdálkodásnak okozott jelentős károkat. A városok számára érdekes volt még a száraz vámok megszüntetése és az idegen kereskedők megadóztatása.³⁷

Elsősorban Eperjest érintette a felső-magyarországi ítélőtábla létrehozása a városban és a Gazdasági Tanács (Consilium Oeconomicum) három önálló hivatalra való felosztása.³⁸ Az országgyűlés foglalkozott szintén az eperjesi reformátusok panaszaiival, akik később fatemplomot emelhettek és emeltek a városban.³⁹

A felső-magyarországi szabad királyi városok érdekeit, várakozásait, de szintén hangulatát és benyomásait a második kuruc országgyűlésről remekül tükrözi az említett bártfai követnapló. Viszonylag nagy figyelmet szenteltek a bártfaiak a szabad királyi városok tárgyalásainak, előbb a felső-magyarországiakénak, főleg a kassai polgár-

³⁶ Bártfai követek naplója. 160.

³⁷ Bártfai követek naplója. 144 - 166.

³⁸ Az eperjesi hivatal fokozatosan átvette a Consilium egészének feladatait.

³⁹ *Esze, Tamás.* Az eperjesi református egyházközség. In RIMASZOMBATI KAZAI, János. Zöld olajfaágat szájában hordozó Noé galambja. Budapest 1944. 6 - 7.

mester esetében, majd az összes szabad királyi város és királyi bányaváros tárgyalásainak Felső- és Alsó-Magyarországon.⁴⁰

Ezek a tárgyalások a bártfai követek szemszögéből főleg két problémával voltak kapcsolatosak. Az első esetben a szabad királyi városok üdvözlétéről volt szó a fejedelem részére, amit az állam legmagasabb képviselőivel konzultáltak, végül azonban csalódnuk kellett, mikor ezek egy közös üdvözlő nyilatkozat mellett döntöttek minden rend részéről. Végül azonban, további egyeztetések után, mégis döntöttek a felkelés vezetőjének partikuláris üdvözléséről.⁴¹ A következő fontos kérdés a szabad királyi városok panaszainak összeállítása volt, amelynek a naplójelentésben is nagy hely jutott, végül azonban itt is csalódnuk kellett, hogy panaszai nem kerültek be a rendek közös panaszai közé.⁴²

A bártfai küldöttek nagy figyelmet szenteltek az ország országgyűlésen tárgyalt gazdasági problémáinak, elsősorban az általános adóztatásnak és a rézpenznek. Az általános adóztatást nagyobb fenntartások nélkül elfogadták, de a következő évre előzetesen kiszabott félmillió forintnyi adó felosztása és a felső-magyarországi szabad királyi városokra vonatkozó 50 000 arany már jobban foglalkoztatta őket.⁴³ A rézpenz kérdésében a bártfaiak elégedettek voltak annak devalvációjával, habár üdvözölték volna a forgalomban lévő érmék számának csökkentését. Szintén megelégedéssel írtak azokról a felügyelőről, akiknek feladata volt a pénz általános használatának ellenőrzése. A naplójelentésben kevesebb szó esett az országgyűlés a harmincad vám szigorúbb szedéséről és a kereskedelem támogatásáról szóló döntéseiről. A többi szabad királyi várost érintő kérdés közül felfigyeltek a 24 tagú ítélőtábla létrehozására, amely tagjainak fele Eperjesen ülésezett.⁴⁴ Emellett a Gazdasági Tanács felosztásával és az eperjesi hivatal létrehozásával szinte egyáltalán nem foglalkoztak.

⁴⁰ Bártfai követek naplója az Ónodi országgyűlésről. In *Történelmi naplók*. Thaly Kálmán (ed.). Budapest 1875. 124 – 137.

⁴¹ Bártfai követek naplója. 128.

⁴² Bártfai követek naplója. 160.

⁴³ Bártfai követek naplója. 155 – 156.

⁴⁴ Bártfai követek naplója. 136 – 165.

Érdekes álláspontja volt a bártfai követeknek a turóci küldöttség elleni támadásokkal, kivégzésükkel és a vármegye szimbolikus megbüntetésével kapcsolatban. Míg a köznemesi rend szerzőit egytől egyig felháborította a kegyetlen leszámolás, a bártfai követek emóciók nélkül írták le ezen eseményeket, majd legvégül konstatálták, hogy igazságos a büntetés azok számára, akik felléptek a konföderáció ellen.⁴⁵ Az országgyűlés következő végtelenül fontos döntését, a Habsburgok detronizációját, a napló szerzője csak megemlíti, mindenféle kommentár nélkül, azzal a megjegyzéssel, hogy azt minden küldött kénytelen volt aláírni és pecséttel ellátni.⁴⁶

⁴⁵ Bártfai követek naplója. 144 – 149.

⁴⁶ Bártfai követek naplója. 171.

SNEMOVÍ VYSLANCI ŠOPRONU A BUDÍNA V 18. STOROČÍ (PRÍSPEVOK K SKÚMANIU SKUPINY MESTSKÝCH VYSLANCOV)¹

NAGY János

ASSEMBLY EMMISARIES OF SOPRON AND BUDA IN THE 18TH CENTURY (CONTRIBUTION TO THE RESEARCH OF THE GROUP OF CITY EMMISARIES). *In comparison with the role of county emmisaries within the research of social spheres/professional associations history in the last years the evaluation of royal free cities roles in the assemblies in the 18th century has been behind. It is due to the modest roles of towns in state policy and a large fragmentation of source materials. The town emmisaries could influence the state issues only marginally, though it can be said, that at that time they were contented themselves with the solution of complaints in their town. The role of towns in social spheres policy was lost and it indicates the fact, that formerly each town had had one vote, but up to the reformation period the total number of town votes was reduced to one. The loss of positions of the towns in the social sphere/ professional associations policy can be observed in the region of Central Europe as early as in the 16th to 17th centuries. This process was speeded up with delay in the Hungarian Empire since the last third of the 17th century. The loss of town roles in the social sphere political life was connected with integration of the town self-government into the state public administration and with process of bureaucracy. The submitted paper deals with the group of emmisaries of the two cities – Sopron and Buda, sent to assemblies in 1708 – 1792. The paper investigates the fact what occupied the first position of assembly requirements of these two cities and the characteristics of the personalities of emmisaries.*

Keywords: Sopron. Buda. Diet. Town emmisaries.

¹ Predložený príspevok načrtáva danú problematiku. Pripravená bola k väčšej súhrnnej práci, ktorá sa bude zaoberať snemovými úlohami vyslancov slobodného kráľovského mesta Budín v 18. storočí a ich rolou v rámci stavovskej politiky. Na konferencii v decembri 2015 som prednášal o snemových vyslancoch mesta Šopron v 18. storočí (s názvom *Snemoví vyslanci mesta Šopron v 18. storočí*). V tejto štúdií, zakladajúc na spomínanej prednáške a porovnajúc pramenným materiálom k mestu Šopron, je mojou snahou porovnať najčastejšie spomenuté politické požiadavky v politickom živote obidvoch miest a spoločenské regrutovanie ich vyslancov. Moje výskumy podporil OTKA.

Hodnotenie úloh slobodných kráľovských miest na snemoch v 18. storočí bolo doteraz v úzadí v porovnaní s úlohou stoličných vyslancov v rámci skúmania dejín stavov z posledných rokov. Dôvodom tohto faktu sú hlavne skromné úlohy miest v štátnej politike a veľká roztrieštenosť pramenného materiálu. Mestskí vyslanci mohli do štátnych otázok prehovoriť len minimálne, aj keď je potrebné podotknúť, že v tom čase sa uspokojili aj s riešením sťažností ich mesta. Vo všeobecnosti môžeme čítať v súvislosti s politickou úlohou miest pomerne súhrnné tvrdenia. Odborná literatúra väčšinou zdôrazňuje bezváhový stav v politike a jednoznačnú provládnu orientáciu slobodných kráľovských miest v súvislosti s pôsobením ich vyslancov. Na obnovu funkcií, hospodárenie miest a na ich lojalitu vo verejnom živote dozerali komisári, vyslaní Uhorskou komorou, vyslancov nevysielalo obyvateľstvo miest, ale úzka mestská rada.² Stratu úloh miest v stavovskej politike naznačuje to, že kým kedysi každé mesto disponovalo jedným hlasom, tak do reformného obdobia (od 1825 – 1827) sa počet hlasov miest zúžil celkom na jeden.³ Aj v stredoeurópskom regióne je možné registrovať stratu pozícií miest v stavovskom politickom živote už v 16. – 17. storočí.⁴ V Uhorsku sa tento proces zrýchlil s oneskorením od poslednej tretiny 17. storočia. Strata

² O tom všetkom konštatuje odborná literatúra od čias Mihálya Horvátha len fráзовité tvrdenia: HORVÁTH, M. *Magyarország történelme. Hetedik kötet*. Budapest 1873, s. 306 – 307; a SZIJÁRTÓ M., I. *A diéta. A magyar rendek és az országgyűlés 1708 – 1792*. Budapest 2005, s. 168.

³ Toto nazývali podľa nemeckého vzoru systémom tzv. *votum curiatum*. SZIJÁRTÓ, I. *A diéta*. c. d., s. 314 – 316; SZÓCS, S. *A városi kérdés az 1832 – 36. évi országgyűlésen*. Budapest 1996, s. 25 – 26.

⁴ V nemeckom Reichstagu mali mestá dlhú dobu iba právo zasadnutia, v roku 1648 získali rozhodujúci hlas (*votum decisivum*), avšak v praxi bol pri rozhodovaní považovaný za dôležitý súhlas prvých dvoch kolégií a o práve, figurujúcom v mierovej zmluve, diskutovali mestá s príslušníkmi ostatných dvoch stavov až do zániku ríše. O mestách: VAJNÁGI, M. *A Német Nemzet Szent Római Birodalma*. In *A kora újkor története*. Poór János (szerk.). Budapest 2009, s. 167 – 190, 181; a H. NÉMETH, I. *A szabad királyi városok a 16 – 17. századi országgyűléseken*. In *Rendiség és parlamentarizmus Magyarországon. A kezdetektől 1918-ig*. Dobszay Tamás – Forgó András – ifj. Bertényi Iván (szerk.). Budapest, 2013. s. 144 – 161, najmä s. 146 – 147. Najnovšie z nemeckej historiografie: KRISCHER, A. *Politische Repräsentation und Rhetorik der Reichstädte auf dem Reichstag nach 1648*. In *Politische Redekultur in der Vormoderne. Die Oratorik europäischer Parliamente in Spätmittelalter und früherer*

úloh miest tejto oblasti v stavovskom politickom živote súvisela so začlenením mestskej samosprávy do štátnej verejnej správy a s byrokratizáciou.⁵ Počas tohto procesu boli vedúce zbory protestantských miest naplnené dôveryhodnými katolíkmi. Proces bol spojený s tým, že každoročná obnova funkcií sa konala pri osobnom dozore komorských komisárov. Ročné zúčtovanie museli mestá posilať Uhorskej komore, zápisnice zo zasadnutí mestskej rady zas Miestodržiteľskej rade.⁶

Predkladaná štúdia sa zaoberá skupinou vyslaných vyslancov dvoch miest – Šopronu, ktorý bol po protireformácii a dvoch kuruckých obliehaniach po roku 1711 prestavaný, a Budína, ktorý sa stal po oslobodení spod osmansko-tureckej nadvlády „z kopy kameňa hlavným mestom“ – na snemy v rokoch 1708 – 1792.⁷ V rámci príspevku sa nemôžem venovať detailnej analýze mestami sformulovaných politických požiadaviek, v prvej časti mojej štúdie len spomením okruhu problematik, ktorými sa mestá dlhodobo zaoberali, na základe jestvujúcich sťažností, denníkov, príkazov pre vyslancov a korešpondencie. V druhej časti môjho príspevku skúmam rekrutáciu vyslancov dvoch miest. Podľa mojej domnienky sa vyslanci dvoch miest – aj v dôsledku byrokratizácie a zvyšujúcej sa odbornosti, ktoré sa dotkli správy miest,⁸ vyberali čoraz viac z kruhu šľach-

uzeit. Jörg Feuchter – Johannes Helmrath (Hg.). Frankfurt – New York 2008, s. 136 – 138.

⁵ H. NÉMETH, I. Az állam szolgái vagy a város képviselői? A központosító várospolitika hatásai a soproni politikai elit átrendeződésére. In *Soproni Szemle*. 2007, 61, s. 125 – 141, 57 – 58. Jedinou výnimkou bolo Nizozemsko, kde na provinciálnych zhromaždeniach udávali tón hospodársky posilnené mestá.

⁶ H. NÉMETH, I. Gondolatok a magyarországi várospolitika meghatározó tényezőiről a kora újkorban. In *Fons*. 2002, 9, č. 1 – 3, s. 161.

⁷ Do výskumu som nezaradil vyslancov vyslaných na krajinské zhromaždenia na začiatku storočia, na tzv. concursus. Na jednej strane preto, lebo nie na každé concursus dostali pozvánku obidve mestá. Na druhej strane však poukazuje na dôležitosť miest v politickom živote to, že ktoré mestá pozval panovník na tieto zhromaždenia. Menný zoznam vyslaných vyslancov – náležite korpusu Jenő Házio a databázy výskumnej skupiny *Diaeta* – uvádzam v maďarizovanej podobe.

⁸ V tejto dobe bola charakteristická čoraz rozšírenejšia profesionalizácia úradníkov, keďže pre mešťanov, ktorí zaujali nejaký úrad, bolo v tomto období

ticov a určujúcou sa stala prítomnosť úradníkov z povolania a absolventov práva medzi nimi. Skúmaná skupina dokonca mohla mať rovnaký vzťah k spoločnosti mesta a stoličnej šľachte aj prostredníctvom manželských zväzkov a vierovyznania. Paradoxom situácie je, že v tomto čase sa pole politickej pôsobnosti miest čím ďalej tým viac zužovalo a počet ich hlasov sa v reformnej dobe zúžil na jeden *votum*. Samozrejme, keďže ide o vybrané príklady, bolo by predčasné sformulovať konzekvencie so všeobecnou platnosťou, avšak táto situácia mohla byť charakteristická aj pre iné mestá nachádzajúce sa v podobnej situácii. K tomu by však boli potrebné ďalšie výskumy.

Pramennú bázu môjho príspevku tvoria zachované a veľmi bohaté dobové archívy dvoch miest. Aj keď je edícia *diatetalia* z 18. storočia v šopronskom mestskom archíve omnoho skromnejšie početná a zachováva menej významné materiály ako zo 16. – 17. storočia, väčšinu informácií, vzťahujúcich sa na vyslanie vyslancov, som vedel nahradiť zo zápisníc zasadnutí mestskej rady. Tak môžem podať omnoho schematickejšiu a menej vypracovanú charakteristiku o účinkovaní šopronských vyslancov na hlavných fórach stavovskej politiky. Oproti tomu budínske snemové dokumenty zo začiatku 18. storočia obsahujú početnú vyslaneckú korešpondenciu, iba v prípade

pri vykonávaní svojho povolania čoraz ťažšie spravovať mesto, ktoré malo čím ďalej tým viac obyvateľov, čo prinášalo aj väčšie úlohy. Formujúca sa mestská byrokracia, ktorá sa pomaly vzdalovala od remeselnícko-priemyselného zamestnania, čoraz viac existenciálne závisela od štátnej moci, voči ktorej už bola povinná udržať úradnú lojalitu. K tomuto javu odkazujúc iba na niekoľko vybraných titulov odbornej literatúry: H. NÉMETH, I. Városi tisztújítások a Királyi Magyarországon a XVI – XVII. században. In *Arrabona*. 2007, roč. 45, č. 2, s. 57 – 96., najmä s. 75; H. NÉMETH, I. A magyarországi városipolitika változásai: a korai abszolútizmus, felkelések és szabadságharc időszaka. In *Doba kuruckých bojov. Kuruc küzdelmek kora*. Peter Kónya (szerk.). Prešov 2014, s. 241 – 262, najmä s. 257 – 259; BAK, B. *Győr szabad királyi város igazgatása (1743 – 1778). Tisztségviselők, alkalmazottak*. Budapest 1980; KÁLLAY, I. A városi igazgatás reformja az osztrák örökös tartományokban és Magyarországon Mária Terézia korában. In *Levéltári Közlemények*. 1971, roč. 42, č. 1, s. 132. S pohľadom na vývoj v reformnom období na príklade úradníkov mesta Pešť: TÓTH, Á. Hivatali szakszerűsödés és a rendi minták követése. Pest város tisztviselői a reformkorban. In *Tanulmányok Budapest múltjából*. 1996, 25, s. 28, 31 – 32.

diét z polovice storočia ubudlo z počtu archívnych prameňov.⁹ Základy prozopografických výskumov mestských vyslancov 18. storočia sa zakladajú na systematickom spoločensko-historickom výskume riadiacej elity mesta. Miera spracovania je veľmi odlišná v súvislosti s jednotlivými mestami. Pri skúmaní šopronskej elity a pri načrtnutí životnej dráhy, resp. histórie rodín niektorých vyslancov predstavuje veľkú pomoc dvojzväzkový korpus, ktorého autorom je Jenő Házi.¹⁰ Aj napriek existujúcemu pramennému zväzku sa však zatiaľ nezrodila detailnejšia analýza o spoločenskej histórii obyvateľstva dobového Šopronu. V prípade Budína, oproti Šopronu, nie je k dispozícii podobný korpus, avšak o výsledky niektorých súhrnných historických, resp. regionálno-historických prác sa môže bádateľ pokojne oprieť. Z nich najviac použiteľné sú časti kapitol, ktoré vyšli vo štvrtom zväzku dejín Budapešti z roku 1975, ktorých autormi boli György Bónis a István Nagy.¹¹ Druhý menovaný sa v inej práci zaoberal zmenou okruhu úloh voličov z radov mestského obyvateľstva a priebehom obnovy funkcií,¹² Csilla Tuza zas bola autorkou prozopografickej štúdie o richtároch mesta Budín.¹³ Ibolya Felhő sa v príspevku skúmajúcom prvenstvo Budína v rade tavernikálnych miest zvlášť venovala činnosti budínskych vyslancov na diéte v rokoch 1722 – 1723.¹⁴ V poslednom období publikovala cenné poznatky o budínskej mestskej

⁹ O štruktúre budínskeho archívu ponúka prehľad inventár archívu a sprievodca archívom od Istvána Gajáryho: NAGY, I. – NAGY, L. – WELLMANN, I. *Buda sz. kir. főváros. Pest sz. kir. város. Óbuda mezőváros levéltárai*. Budapest 1959; GAJÁRY, I. *Buda város levéltára (1686 – 1848)*. (Félúton egy levéltári kalauz felé). In *Vera (nem csak) a városban. Tanulmányok a 65 éves Bácskai Vera tiszteletére*. Á. Varga László (szerk.). Budapest 1995, s. 507 – 520.

¹⁰ HÁZI, J. *Soproni polgárcsaládok 1535 – 1848. I – II. kötet*. Budapest 1981.

¹¹ BÓNIS, Gy. *Városigazgatás, várospolitika*. In *Budapest története a török kiűzésétől a márciusi forradalomig*. Kosáry Domokos (szerk.). Írta: Nagy Lajos – Bónis György. Budapest : Akadémiai Kiadó, 1975, s. 159 – 190.

¹² NAGY, I. *A választó polgárság testülete Budán a XVIII. században*. In *Tanulmányok Budapest múltjából*. 1959, 13, s. 139 – 166.

¹³ TUZA, Cs. *Buda polgármesterei 1686 – 1783*. In *Levéltári Közlemények*. 1999, roč. 70, č. 1 – 2, s. 23 – 38.

¹⁴ FELHŐ, I. *Buda elsősége a tárnoki városok között*. In *Tanulmányok Budapest múltjából*. 1972, 19. s. 153 – 178.

elite Eleonóra Géra vo svojej monografii, resp. v zväzkoch regist zápisníc zasadnutí budínskej mestskej rady, ktorej bola editorkou.¹⁵

Ciele uplatnenia záujmov, hlavné problémy vyskytujúce sa na diéte

Ako István H. Németh skonštatoval, snemové sťažnosti miest zo začiatku 18. storočia vykazujú pomerne veľkú kontinuitu so sťažnosťami z predchádzajúceho storočia, resp. z predchádzajúcich diét.¹⁶ Chronologická stálosť sťažností dokazuje, že body v súvislosti s týmito záležitosťami nachádzame vo väčšine dobových sťažností, resp. v príkazoch pre vyslancov.

Potvrdenie privilégii, resp. výsad slobodných kráľovských miest ako bod so všeobecnou platnosťou figuruje na začiatku inštrukcií, napr. aj v šopronských v roku 1708.¹⁷ V rovnakom čase v prípade Budína však nemôžeme tento bod považovať za obyčajnú formulku. Niekdajšie kráľovské stolicné mesto ani po získaní titulu slobodného kráľovského mesta v roku 1703 nedokázalo svoje privilégia úplne presadiť, preto jeho vyslanci vstúpili do boja aj na zasadnutiach snemu v rokoch 1708 – 1715. Privilégia tak boli potvrdené až snemovým zákonom.¹⁸

Právomoc nad mestskou šľachtou, resp. boj o ňu so šľachtickou stolicou predstavovali ďalší zdroj k sťažnostiam. V Šoprone – podľa postrehov Mateja Bela – mestská, občianska elita asimiluje, priťahuje prisťahujúcu sa šľachtu, ktorá získa aj občianske práva, ba dokon-

¹⁵ GÉRA, E. *Kőhalomból (fő)város. Buda főváros hétköznapjai a 18. század elején*. Budapest 2013; GÉRA, E. E. *Buda város tanácsülési jegyzőkönyveinek regesztái 1704 – 1707*. Budapest 2009; NAGY, J. *Buda város követei az 1708 – 1709. évi „labanc” országgyűlésen*. In *Buda város tanácsülési jegyzőkönyveinek regesztái 1708 – 1710*. A regesztákat készítette és a jegyzeteket írta : Géra Eleonóra Erzsébet. Budapest 2016, s. 41 – 59.

¹⁶ H. NÉMETH, I. *A szabad királyi városok egységes fellépéséről a kora újkorban (16 – 17. század)*. In *Soproni Szemle*. 2002, 56, s. 210 – 238; H. NÉMETH, I. *Városi tisztújítások c. d.*, s. 193.

¹⁷ Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Moson-Soproni Levéltára, Soproni Levéltár (ďalej len: MNL GYMSL SL) Sopron Szabad Királyi Város Tanácsának iratai. Országgyűlési iratok (ďalej len: IV.1002.c) Lad X et K., Fasc. IV., Fasc. 203. „*Instructio ablegatis Soproniensibus pro Diaeta exhibita*” 4. pont. (Sopron, 1708. február 22.)

¹⁸ Tu je reč o zákonom článku XXXVII. z roku 1715. BÓNIS, Gy. *Városigazgatás c. d.*, s. 163 – 164.

ca sa zriekne aj časti svojich šľachtických privilégií výmenou za výhodné hospodárske možnosti.¹⁹ Ani napriek tomu však nezaniká menšie, resp. väčšie kompetenčné napätie medzi mestom a stolicou. Tak napr. počas snemu v rokoch 1764 - 1765 pri zostavení stoličných sťažností sa mestská rada sťažovala kvôli verejným nákladom, ktoré boli vyrubené na šľachtu bývajúcu v meste, ďalej kvôli návrhu stolice o zrušení cechov, ktoré sa dopustili zneužití, kvôli slobodnému čapovaniu vína šľachtou bývajúcou v slobodnom kráľovskom meste a kvôli inštitúcii núteného záprahu (forspont), ktorú mala stolica rozšíriť aj na územie mesta.²⁰ V Budíne (a Pešti) bolo napätie medzi mestom a stolicou ešte citelnejšie, mestá tu, veľmi podobne ako v prípade Šopronskej stolice, ako odpoveď na požiadavky obmedzili získanie občianskych práv pre statkársku šľachtu, rovnako aj ich kúpy domov a nehnuteľností, ako to dokazujú inštrukcie Peštianskej župy z rokov 1741 a 1764 - 1765. Stoličné pramene zároveň informujú aj o zabránení tomu, aby Maďari mohli byť zvolení do mestskej rady alebo aby mohli byť prijatí do cechu.²¹ Komorské kontroly viackrát (1723, 1727, 1752) citovali sťažnosti maďarského obyvateľstva na to, že v magistráte niekdajšieho uhorského kráľovského stoličného mesta nie sú radcovia poznajúci právo ani maďarsky vediaci kancelista, či učiteľ vyučujúci maďarský jazyk, ale do roku 1763 nebol vymenovaný ani maďarský hovorca.²² Stolice a mestské rady - najmä v súvislosti s určením cien chleba a mäsa - mali z času na čas konflikty v záležitosti vydania limitácií (stanovenie cien).²³

¹⁹ BÉL, M. *Sopron vármegye leírása III. Descriptio Comitatus Soproniensis*. Kincses Mária Katalin (szerk.). Sopron 2006, s. 198 - 199.

²⁰ MNL GYMSL SL Sopron Szabad Királyi Város Tanácsának iratai. Tanácsülési jegyzőkönyvek (ďalej len: IV.1003.a) 173. kötet. 389. 1764. szeptember 6-i ülés.

²¹ Pozri 34 - 35. bod inštrukcie z roku 1741 a 53. bod inštrukcie z roku 1764: KISS, A. (szerk.). *Pest-Pilis-Solt vármegye országygyűlési követutasításai a 18. században*. Összeáll : Kiss Anita - NagyJános - Kapitány Adrienn. Budapest 2015, s. 38, 72, 83 - 84.

²² NAGY, I. A választó polgárság c. d., s. 159 - 160.

²³ BALOGH, I. Megyék és városok harca a limitatiok körül a XVII - XVIII. században. In *Kézművesipartörténeti szimpózium. Veszprém, 1980. december 1 - 2. Veszprém 1981*, s. 69 - 73. V meste Budín sa zrodil konflikt v roku 1741 po sťažnosti mäsiarskeho cechu kvôli cenám, ktoré boli prostredníctvom stolice rozšírené aj na mesto. V tejto záležitosti sformulovali vyslanci Pešti

V prípade Budína spôsobila neustále konflikty prítomnosť vojska na hrade. Okrem kvartieľu a povinnosti prispieť na opravu kasárni trpelo mestské obyvateľstvo kvôli vyberaniu tzv. *regalia* (napr. v roku 1741 bol poplatok vyberaný za drevo a ryby), ktorý bol vyrubený svojvoľne veliteľmi hradu.²⁴ Na základe mestských sťažností zo snehu z roku 1728 – 1729 je možné zistiť, že sa vojsko snažilo vyvlastniť aj mestské inštitúcie a získať z nich osoh. Podľa toho vojsko skonfiškovovalo pre seba jedinú tehelňu mesta a nedovolilo mestu zriadenie novej, aj keď to bolo pre mesto oslobodené od Osmanov veľmi dôležité z hľadiska nutnej prestavby. Ba dokonca veliteľ hradu generál Regal zabral pre seba sennú lúku a pole vo veľkosti viac než 50 jutár z chotára mesta (predchodcu časti Városmajor, ktoré mesto neskôr kúpilo späť).²⁵ Ako sťažnosť sa spomína, že vojaci niekedy obsadia kúpele (hlavného mesta veľmi bohatého na liečivé vody) a zadarmo ich využívajú.²⁶

Aj problematika oslobodenia mestského obyvateľstva od cla a tiež konkurencia židovských, srbských a gréckych obchodníkov sa znova a znova objavila medzi sťažnosťami.²⁷ Aj miestna historická odborná literatúra skonštatovala, že do tohto obdobia skutočne väč-

a Budína spoločnú žiadosť k panovníkovi: Budapest Főváros Levéltára (ďalej len: BFL) Buda Szabad Királyi Város Tanácsának iratai. Országgyűlési iratok (ďalej len IV.1002.ff) 5. doboz. 1741. évi iratok. 152 – 160.pp. Listová odpoveď Johanna Benedicta Pergera rade slobodného kráľovského mesta Budín. Prešporok, 24. augusta 1741, tiež priložená žiadosť dvoch miest. V inštrukciách pre vyslancov v rokoch 1764 – 1765: Pest-Pilis-Solt vármegye országgyűlési követutasításai c. d., s. 72. (21. bod)

²⁴ Ucelene o ťarchách budínskeho mestského obyvateľstva: GÉRA, E. Beszál-lásolás és katonai terhek a XVIII. század eleji Budán. In *Fons*. 2011, 18, s. 407 – 455.; K citovanému údaju z roku 1741: BFL IV.1002. ff 5. doboz. Az 1741. évi diéta iratai. Buda város különsérelmei. Buda, 1741.06.11. 86 – 87.

²⁵ Neskorší veliteľ hradu gróf Daun tu dal vybudovať aj vilu, ktorú mesto v roku 1728, v roku diéty zakúpilo a na tomto území vytvorilo mestské záhrady. Toto sa nazývalo Városmajor. Územie bolo v rokoch 1785 – 1788 na rozkaz Jozefa II. premenené na verejný park. K tomu: NAGY, I. II. József reformjai Budán. In *Tanulmányok Budapest múltjából*. 15. kötet. Budapest 1963, s. 363 – 404, najmä s. 373.

²⁶ BFL IV.1002.ff 3. doboz. „*Gravamina particularia die 13 Junii 1728 personali introporrectus*”. Buda 1728. június 13.

²⁷ H. NÉMETH, I. A szabad királyi városok egységes fellépéséről c. d., s. 16 – 17.

šinou zaniklo oslobodenie od tridsiatku.²⁸ To však neznamenal, že by sa mestá neusilovali sústavne o uplatnenie tejto výsady. Pre obe mestá bolo obchodovanie s vínom jedným z najdôležitejších zdrojov obživy a jeho zabezpečenie sa mestá snažili prostredníctvom vyslancov zakaždým vybojovať. V rokoch 1708 – 1709 odkazujú najdôležitejšie body inštrukcií mesta Šopron pre svojich vyslancov na potrebu najzávažnejších opatrení na prestavbu a hospodárske pozdvihnutie mesta, ktoré bolo počas oslobodzovacieho boja dvakrát vystavené kuruckému obliehaniu. Vyslanci v 6. bode museli požadovať v záujme povznesenia najdôležitejšieho odvetvia hospodárstva mesta (výroba vína), aby sem bol zakázaný dovoz cudzieho vína a aby bol o tom vydaný zákon. Ako o tom informuje list Ferdinanda Dobnera, vyslancom sa to napokon podarilo dosiahnuť, a tak sa zrodil 36. zákonný článok z roku 1715, ktorý bol vydaný – podľa znenia zákona – ako odmena za vernosť mesta.²⁹ Od druhej polovice 18. storočia narazil na prekážku predaj šopronských vín v zahraničí, keďže v dôsledku vojny o rakúske dedičstvo stratila krajina Sliezske, ktoré bolo najvýznamnejším kúpnyim trhom tunajšieho vína. Colná vojna s Pruskom a systém dvojitej colnej hranice ochraňoval výrobcov vína od dedičných rakúskych krajín a vysokými clami znemožnil vývoz šopronského vína.³⁰ Urgovanie riešenia tohto problému sa stalo hlavným bodom mestských inštrukcií, to dokazuje aj rozkaz z rokov 1764 – 1765.³¹ Ba dokonca na kompenzáciu hospodárskej krízy mesta ponúkol snem príležitosť na podporu takých opatrení, ako bola napr. iniciatíva zriadenia mestského pivovaru, v záujme čoho sa vyslanci snažili počas snemu lobať u Uhorskej komory.³²

²⁸ H. NÉMETH, I. A szabad királyi városi rang a kora újkorban. In *Urbs. Magyar Várostörténeti Évkönyv*. 2006, 1, s. 118 – 119.

²⁹ MNL GYMSL SL IV.1002.c. Lad X et K. Fasc. IV. No. 181. Pozsony, 1715. június 14. List Ferdinanda Dobnera mestskej rade.

³⁰ TAKÁTS, S. Magyarország borkivitele Sziléziába 1735-től 1755-ig. In *Magyar Gazdaságtörténeti Szemle*. 1903, 10, s. 373 – 374.; TAKÁTS, S. Magyarország kivitele Sziléziába és Szászországba 1751-, 1752-, és 1753-ban. In *Magyar Gazdaságtörténeti Szemle*. 1903, 10, s. 476 – 480.

³¹ MNL GYMSL SL IV.1003.a 173. kötet. 371 – 372. 1764. június 1-i ülés. Text inštrukcie sa zachoval zapísaný do zväzku.

³² MNL GYMSL SL IV.1003.a 173. kötet. 366. 1764. május 25-i ülés. Podľa rakúskeho ekonomicko-historického súhrnu od druhej polovice 18. storočia

V prípade obidvoch miest môžeme povedať, že počas povstania Františka II. Rákócziho stagnovali obchodné kontakty. V súvislosti s tým je v prípade Budína známe, že príjmy mesta z cla a daní sa v dôsledku vojenských udalostí a od roku 1709 sa rozširujúcej morovej epidémie znížili.³³ Túto situáciu zhoršila aj skutočnosť, že mestská rada nedokázala uplatniť oslobodenie od tridsiatku pre mešťanov, aj keď to patrilo k privilegéiám slobodného kráľovského mesta. Túto výsadu pre mestské obyvateľstvo sa mestská rada snažila zabezpečiť tým, že snem vyhlási privilegálnu listinu slobodného kráľovského mesta.³⁴ Vyslanci okrem toho verili, že diéta sa bude zaoberať ich oslobodením spod cla, keďže svoju sťažnosť podali aj medzi celoštátne sťažnosti.³⁵ V záležitosti obchodovania Srbov boli vyslanci vyzvaní k zvýšenej ostrážitosti, keďže sa rada obávala, že Srbi požiadajú a získajú zvláštnu privilegálnu listinu (a s tým aj oslobodenie od cla) od panovníka. Tým by pripravili svoje odlúčenie od mestskej vrchnosti.³⁶ Mestská rada s dominanicou nemeckých obchodníkov považovala v rámci obchodu Budína činnosť pohyblivých a pre nich konkurenčných Srbov za priam škodlivú a vyzvala svojho vyslanca, syndika Maylina, aby bránil ich prednostné právo oslobodenia od tri-

vzrástlo v regióne varenie piva kvalitatívne a kvantitatívne. Oproti vínu bolo výhodou piva to, že je lacné, no samotné varenie piva si vyžadovalo veľký kapitál. K tomu: SANDGRUBER, R. *Ökonomie und Politik. Österreichische Wirtschaftsgeschichte von Mittelalter bis zur Gegenwart*. Herwig Wolfram (Hg.). Wien, 2005. s. 189. Tieto tendencie sa už pravdepodobne uplatnili aj v Šoprone, v západnom Zadunajsku.

³³ KOVÁCS, L. *Buda főváros pénzügyei a Rákóczi-szabadságharc idején*. Különlenyomat a Domanovszky-Emlékkönyvből. Budapest 1937, s. 12.

³⁴ Na to a na intervenciu v záujme tejto záležitosti pri Uhorskej komore viackrát upozornilo vedenie mesta vyslancov: BFL IV.1002.ff 1. doboz.1708. évi iratok. Országgyűlési követutasítás. Buda, 1708. április 16.

³⁵ BFL IV.1002.ff. 1. doboz. 1708. évi iratok. Országgyűlési követutasítás. Buda, 1708. április 25. 15. bod.

³⁶ Tento problém nebol nový: v dôsledku oslobodzovacích vojen na Balkáne proti Osmanom utiekli na územie Uhorského kráľovstva južní Slovania (Srbi) a v roku 1690 dostali od Leopolda I. kolektívne šľachtictvo, teda aj oslobodenie od rôznych daní a ciel za vojenskú službu. Výhody plynúce z privilegia zneužili aj Srbi, ktorí sa zapojili do obchodovania, ale neplnili si vojenskú službu. Na tento jav poukazuje: OROSS, A. *A Magyar Királyság törökellenes háttérvelmi rendszerének felszámolása és átszervezése*. Budapest 2013. s. 105 – 108.

dsiatku.³⁷ Kým obyvatelia niekdajšieho kráľovského stoličného mesta sa obávali konkurencie Srbov, tak obyvatelia Šopronu sa obávali konkurencie Židov. Počas snemových rokovaní v rokoch 1708 – 1709 sa mestská rada Šopronu obrátila na snem so žiadosťou, aby vyššie úrady schválili vyhnutie Židov z mesta.³⁸ Takáto požiadavka nebola v tomto období ojedinelá, môžeme ju nájsť aj v zozname sťažností Budína z rokov 1722 – 1723 a v inštrukciách pre vyslancov mesta z roku 1741. Budínske obchodovanie Židov bolo výhodné vďaka patronátu komorských a vojenských úradov nad nimi a oslobodenia od tridsiatku, ktoré im bolo zabezpečené.³⁹ K vykázaniu židovskej komunity z Budína napokon došlo v zmysle kráľovského nariadenia z roku 1746.⁴⁰

9. júna 1741 počas snemu spoločne požiadali tri mestá (Budín, Pešť a Prešporok) o dodatočné zaevidovanie požiadavky ohľadom napravení oslobodenia mešťanov spod cestného a mostného mýta do zoznamu celoštátnych sťažností, čo však šľachtické stavy, pozostávajúce zo zemepánov vlastníacich vlastné mýtné miesta, odmietli.⁴¹ V prípade týchto miest – keďže išlo o obchodnícke mestá nachádzajúce sa pri Dunaji – bolo splnenie tejto požiadavky veľmi dôležité. Napokon vedúci predstavitelia vládnej strany, arcibiskup a zástupca panovníka a tiež jeho protonotár prijali vyslancov na osobnej audiencii, počas ktorej sa vyslanci pokúsili presvedčiť ich o svojej pravde.⁴²

³⁷ BFL IV.1002.ff. 1. doboz. 1708. évi iratok. Országgyűlési követutasítás Buda 1708. május 11.

³⁸ MNL GYMSL SL IV.1002.c. Lad X et K., Fasc. IV., Fasc. 203. „*Instructio pro ablegatis...*” 14. pont. (Sopron, 1708. február 22.)

³⁹ Zoznam sťažností z rokov 1722 – 1723: BFL IV. 1002. ff. 6.doboz. 1722 – 23. évi diéta iratai. Buda szabad királyi város különsérelmei (82 – 85.). Vo vzťahu k snemu v roku 1741: BFL IV.1002. ff. 5. doboz. 1741. évi diéta iratai. 46 – 55. Buda város követutasítása és sérelmei (Buda, 1741.06.03-i levél melléklete) és uo. 86 – 87. pp. Buda szabad királyi város különsérelmei (Buda, 1741.06.11.)

⁴⁰ SCHMALL, L. *Budapesti krónika 1686 – 1873. 1. kötet*. Budapest 1894, (rukopis) s. 207.; NAGY, L. – BÓNIS, Gy. Budapest története c. d., s. 137.

⁴¹ BFL IV.1002.ff 5. doboz. 1741. évi iratok. 71 – 85. Buda, Pest és Pozsony szabad királyi városok országgyűlési követei (Pozsony, 1741.június 9.); uo. Johann Benedict Perger és Josef Klinglmayer országgyűlési követek a városi tanácshoz. Pozsony 1741. július 13. 110 – 112.

⁴² V súvislosti so správou zo zasadnutí zo 7., 8. a 9. júna spomína nadviazanie kontaktu so zástupcom panovníka a so súdnym majstrom. BFL IV.1002. ff.

V poslednej fáze snemových rokovaní budínsky vyslanci v spoločnosti prešporských vyslancov (Ján Malik a Ján Krisan) sa prihovorili v záujme uvedenia oslobodenia od cestného a mostného mýta do zákona u uhorského kancelára Ľudovíta Batthyányiho a kancelárskeho radcu Jozefa Kollera, ako sa neskôr ukázalo –úspešne.⁴³ Zákonný článok však aj napriek tomu zostal v prípade Budína nevykonaný, ako to dokazuje aj mestská sťažnosť z roku 1751, po rozhodnutí väčšiny stavov bol tridsiatok aj naďalej vyrubený na víno budínskeho meštianstva.⁴⁴

Rozdeľujúca sila konfesionalnej otázky sa silno uplatnila najmä na snemoch na začiatku storočia, naposledy v rokoch 1728 – 1729.⁴⁵ V prípade Budína, keďže osídlenie protestantského obyvateľstva v meste úrady po roku 1686 nedovolili, nepredstavovala na fórach stavovského politického života výrazný problém.⁴⁶ Po Tolerančnom patente Jozefa II. sa otvorila cesta, aby úrady mohli zastávať aj nekatolíci. To však vyvolalo reakciu katolíckej, mesto riadiacej elity, strachujúcej sa o svoje prednostné práva, na sneme v rokoch 1790 – 1791. Členovia rady v inštrukcii vyjadrili svoje trvanie na 30. zákonom článku z roku 1715, teda aby sa opäť nastolili prísnejšie konfesionalne pomery pred roku 1780. Obmedzili by zastávanie úradov neka-

10. kötet. Diarium (1741) 11.

⁴³ BFL IV. 1002. ff 5. doboz. 1741. évi iratok. Johann Benedict Perger követ levele a városi tanácshoz. Pozsony, 1741.október 8. 288 – 292. és uo. Pozsony 1741. október 5-i levél, 279 – 287.

⁴⁴ Zachovanie budínskeho kráľovského vyberania cla napokon stavy odôvodnili tým, že vzhľadom na kráľovskú rezidenciu, rekonštruovanú od roku 1749, „nepatrí sa“ vyhovieť takejto žiadosti. K tomu: Országgyűlési Könyvtár Gyurikovits-gyűjteménye (ďalej len: OK GY) 700.468. Diarium generalis inclytæ regni Hungariæ. 1751. június 27-i ülés. 359.; Sťažnosť mesta Budín z roku 1751: BFL Buda Szabad Királyi Város Tanácsának iratai. Vegyes iratok (Miscellanea antiqua) (ďalej len: IV. 1002.uu) Nr. 579. „*Gravamen et postulatium liberae et regiae civitatis Budensis, occasionecomitiorum anno 1751...*” (1751. július 17.).

⁴⁵ SZIJÁRTÓ M., I. A 18. századi Magyarország rendi országgyűlése. Budapest 2016, s. 303.

⁴⁶ GÉRA, E. Kóhalomból főváros c. d., s. 43. V tomto období pochádzali členovia mestskej elity z kruhu katolíckych Nemcov. Ortodoxní a sčasti katolícki Srbi žili v meste Tabán, ale ich úloha v riadení mesta bola nepatrná.

tolíkmi: oni by mali podiel iba na jednej päťtine mestských funkcií.⁴⁷ Na scéne diéty v prípade mesta Šopron, ktoré malo zmiešané katolícko-evanjelické obyvateľstvo, sa však našiel bojovník za slobodnú náboženskú prax evanjelikov, ktorým bol Ferdinand Dobner. Nielenže bol vyslancom mesta na prešporskú diétu, ale zastupoval aj šopronský zbor na tamomšom protestantskom konvente v rokoch 1708 – 1709.⁴⁸ Jeho denník si posvietil na zabudnutú časť dejín mesta a konfesie, na snemové diskusie protestantských vyslancov a katolíckeho kléru a na stále, ale márne sľuby viedenských hodnostárov.⁴⁹

Medzi inštrukciami a sťažnosťami takmer vždy figurovali aj znižovanie daní a odpustenie daňových nedoplatkov v dôsledku silného zadlženia miest.⁵⁰ V prípade obidvoch miest nachádzame časté príklady v korešpondencii rady ohľadom toho, že vyslanci sa mali prihovoriť v záujme zníženia *taxy diaetalis* u Uhorskej komory.⁵¹ V roku 1708 bolo v Šoprone do inštrukcií zahrnuté aj zníženie čiastky *taxy*,

⁴⁷ BFL IV. 1002. ff 14. doboz. 1790. évi iratok. „Instructio Diaetalis A. 1790“ 2., 5. bod. Keďže chýba základný výskum, môžem predpokladať iba toľko, že tento bod inštrukcií pre vyslancov nebol ani tak smerovaný proti nepatrnému množstvu protestantov v meste, ale skôr proti ortodoxným Srbom, ktorí žili v meste Tabán vo veľkom množstve.

⁴⁸ HÁZI, J. Soproni polgárcsaládok I. kötet c. d., s. 344.

⁴⁹ Používal som originálnu kópiu denníka, ktorá sa nachádza v Zbierke rukopisov v Štátnej Széchenyiho knižnici. OK GY 700.499-III. Diarium Diaetae Illistrissimum Dobnerianum 1708/09., 1710., 1714/15 per Georgium Gyurikovits collecta.

⁵⁰ Miera zadlženosti bola v jednotlivých slobodných kráľovských mestách rozličná. V Šoprone – najmä v posledných rokoch Rákócziho povstania a v nasledujúcich desaťročiach – bola veľmi závažná. H. NÉMETH, I. A város szolgálatában. Johann Wohlmuth pályafutásának várospolitikai tényezői. In *Johann Wohlmuth soproni polgármester naplója. Die Tagebuch von Johann Wohlmuth Ödenburger Bürgermeister 1717 – 1737*. Dominkovits Péter (szerk.). Sopron 2014, s. 7 – 31, k Šopronu: s. 21 – 23; k Budínu: NAGY, I. Buda város gazdálkodása és adósságai a XVIII. század első felében. In *Tanulmányok Budapest múltjából*. 1957, 12, s. 51 – 131.

⁵¹ Snemovou taxou sa nazýval typ dane, ktorý slúžil na uhradenie výdavkov spojených s prítomnosťou kráľovského dvora a stavov na sneme. Platili ju slobodné kráľovské a banské mestá, jej výška bola určená počas snemov Uhorskou komorou, ktorá mala na starosti aj jej vyzbieranie. K tomu: NAGY, I. *A Magyar Kamara 1686 – 1848*. Budapest 1971, s. 38 – 40.

spod ktorej bolo napokon silne zadlžené mesto úplne oslobodené.⁵² V rovnakom čase bolo v Budíne kvôli katastrofálnej finančnej situácii mesta a kvôli čiastke snemovej taxy vyrubenej komorou založené hnutie meštianskej neposlušnosti, za ktorým stáli niektorí radcovia Budínskej komorskej administrácie, ktorá prišla o svoje pozície a bola opozíciou členov mestskej rady.⁵³ Mešťania požadovali od magistrátu, aby ten dosiahol zníženie dane, ktorá sa mala platiť komore, na polovicu, teda z 200 forintov na 100 forintov.⁵⁴ Vyslanci mesta začali vyjednávať, neuvedomujúc si, že mali skôr demonštrovať ochotu zaplatiť, neskôr sa v roku 1709 pokúsili požadovanú daň zaplatiť kvôli nedostatku financií v naturáliách, v budínskom víne, avšak to vyvolalo nepriaznivú reakciu komorského úradu. Napokon sa po rozkaze generála Heistera daň pozbierala prostredníctvom vojenskej exekúcie.⁵⁵ Požiadavka zníženia taxy sa stala kardinálnym bodom šopronskej korešpondencie na sneme v roku 1722 – 1723, keď mesto kvôli pozdĺžnostiam dokázalo nedoplatky uhradiť iba v troch splátkach, žiadajúc odklad pre uhradenie sumy 1500 forintov.⁵⁶ Reštancie vo výške vyše 800 forintov však malo ešte aj z roku 1751.⁵⁷

⁵² MNL GYMSL SL IV.1002.c Lad X et K., Fasc. IV., Fasc. 203. „Instructio ablegatis Soproniensibus pro Diaeta exhibita“ (Sopron, 1708.február 22.) és MNL GYMSL SL IV.1002.c Lad X et K, Fasc. IV., No. 175. A Magyar Kamara által Sopron országyűlési taksa-összegeiről szóló kimutatása. Pozsony 1751. április 30.

⁵³ BFL IV.1002.ff 1. doboz. 1708. évi iratok. Buda, 1708. március 16. 27. bod. Dalej: Tamže, Bécs, 1708. április 20. A bécsi Udvari Kamara Buda városához. Ku konfliktu úradníkov komorskej administrácie, ktorí stratili svoj vplyv, ale svoju moc sa snažili zachovať na základe princípu „rozdeľ a panuj“, s členmi vnútornej rady: GÉRA, E. Kóhalomból főváros c. d., s. 105 – 106.

⁵⁴ BFL IV.1002.a 6. kötet. 597–600. 1708. február 18-i ülés.

⁵⁵ BFL IV.1002.ff 1. doboz. 1708. évi iratok. Buda, 1708. március 16. 31. pont és BFL IV.1002. uu 49. doboz. A budai kiváltságlevélre vonatkozó iratok. Buda, 1709. május 25. és BFL IV.1002.uu. No. 334. Pozsony 1709. június 3. Maylin szindikus levele a városi tanácshoz.

⁵⁶ MNL GYMSL SL IV.1002.c Lad X et K, Fasc. IV., No. 169. Pozsony, 1722. július 12. Georg Wilhelm Sailer és Mathias Trimmel követek levele Sopron város tanácsához és a követek két további levele a tanácsnak: ugyanott No. 170. Pozsony, 1722. július 21. , uo. No. 171. Pozsony, 1722. július 24.

⁵⁷ MNL GYMSL SL IV.1002.c Lad X et K, Fasc. IV., No. 175. A Magyar Kamara által Sopron országyűlési taksa-összegeiről szóló kimutatása. Pozsony, 1751. április 30.

Prostriedky uplatnenia záujmov

Najdôležitejším miestom uplatnenia záujmov miest, ktorým boli vyslanci poverení, nebol snem, ale vybavovanie záležitostí počas trvania diét na jednotlivých prešporských a viedenských vládnych úradoch. V sporných záležitostiach, v prípade vojenských priestupkov alebo v záujme zníženia daní muselo mesto nájsť vhodných patrónov, ktorých sa snažili získať väčšími či menšími darmi (napr. vínom, nejakou sumou, službami a pod.).⁵⁸ V Šoprone v roku 1751 mestská rada chystajúc sa na snem poslala sedemnásť okov vína kancelárovi, zástupcovi panovníka, komorskému predsedovi Grassalkovichovi a taverníkovi Esterházymu.⁵⁹ Na nasledujúcom sneme boli prostredníctvom vyslancov požiadaní zástupca panovníka František Koller a taverník Adam Batthyány, aby podporili záujmy mesta oproti požiadavkám Šopronskej stolice, za čo ich chceli odmeniť rovnako vínom.⁶⁰ Podobne ako v prípade Šopronu, aj v Budíne patrila výroba vína k najvýznamnejším hospodárskym odvetviam, takže vyslanci priniesli väčšinou tiež víno tým osobám, od ktorých sa očakávala čo najväčšia podpora záujmov mesta. Napr. korešpondencia z obdobia snemu v rokoch 1708 – 1709 spomína z menej významných podporovateľov vyslancov stolice Pest-Pilis-Solt notára Ladislava Laczkovicha a Adama Mecséryho, ktorým za ich službu sľúbila budínska mestská rada víno.⁶¹ V roku 1728 mesto Budín poslal z mestských pivníc „*Verehre Wein*“, teda darované víno niektorým hlavným hodnostárom, a nie málo: palatínovi, predsedovi komory, protonotárom Meskóovi a Adelffymu a kráľovskému komisárovi Managettovi po jednom sude.⁶² V roku 1741 počas vybavovania zákonných článkov v súvislosti s mostným mýtom zaplatila mestská rada budínskym vínom

⁵⁸ H. NÉMETH, I. A szabad királyi városok c. d., s. 153 – 154; a NAGY, J. Buda város követei c. d., s. 49 – 50, 59.

⁵⁹ MNL GYMSL SL IV.1003.a 160. kötet. 1751. február 19.

⁶⁰ MNL GYMSL SL IV.1003.a 173. kötet. 389. 1764.szeptember 6.

⁶¹ BFL IV.1002.ff.1. doboz. 1708. évi iratok. A városi tanács pozsonyi követekhez címzett utasítása (1708. március 29.), A budai követek levele a városi tanácshoz (1708. április 19.).

⁶² BFL IV.1002.ff 3.doboz. 1728. évi iratok. Pozsony, 1728. június 27. Johann Roth és Johann Georg Mayer levele a városi tanácshoz.

kancelárskemu radcovi Jozefovi Kollerovi a protonotárovi Gabrielovi Péchymu za ich odvedené služby pre mesto.⁶³

Podľa odbornej literatúry v 17. storočí vystupovali slobodné kráľovské mestá pri ochrane spoločných záujmov spoločne, už pred snemom si vymenili informácie a zjednotili svoje stanoviská.⁶⁴ V 18. storočí sa táto kooperácia s charakterom mestských spojenectiev uvoľnila. V niektorých prípadoch je však možné aj naďalej dokumentovať kooperáciu vyslancov niektorých miest v záujme dosiahnutia nejakej dôležitej spoločnej záležitosti. Pre vedenie mesta Budín, ktoré trpelo 150 rokov pod osmansko-tureckým panstvom a bolo preto v stavovskom politickom živote neskúsené, predstavovalo vzor, ale zároveň konkurenciu politizovanie Prešporku, Šopronu či Košíc. Práve kvôli starobylosti titulu kráľovského stoličného mesta Budína vypukol prvý konflikt práve s Prešporkom v čase diéty v rokoch 1708 – 1709. Vtedy musel budínsky syndik Maylin a senátor Baitz zabojovať o prvenstvo v zasadačom poriadku dolnej tabule s prešporskými mestskými vyslancami.⁶⁵ Podobne ako na tomto sneme, tak aj v prípade taverníckej stolice vystúpil Budín v záujme svojho primátu proti vyslancom Košíc, ktorí trvali na svojich získaných právach, podotýkam, úspešne.⁶⁶ Od snemu v rokoch 1728 – 1729 sa spolupráca stáva viac zdôraznenou skutočnosťou: vtedy syndik Ján Roth, ktorý bol snemovým vyslancom, ochorel (neskôr počas snemu aj zomrel), jeho partner, v štátnej politike ešte neskúsený Juraj Ján Mayer zostal osamotený. Mestská rada vtedy upozornila Mayera, aby sa pri vynešení rozhodnutí vo verejných záležitostiach vo všetkom prispôbil vyslancom mesta Šopron.⁶⁷ V roku 1741 na začiatku diéty budínska mestská rada prikázala svojim vyslancom, aby zachovali dobrý

⁶³ BFL IV. 1002. ff 5. doboz. Az 1741. évi diéta iratai. Johann Benedict Perger követ levele a városi tanácshoz. Pozsony, 1741.október 8. 288 – 292.

⁶⁴ H. NÉMETH, I. A szabad királyi városok egységes fellépéséről c. d., s. 160 – 169.

⁶⁵ BFL IV.1002.ff 6.doboz. 1. füzet. Országgyűlési naplók. Acta comitalia Posony 1708. Diaetalia anni Posoniensia sive ablegation. 16. a novšie: NAGY, J. Buda város követei c. d., s. 46.

⁶⁶ FELHŐ, I. Buda elsősége c. d., s. 160.

⁶⁷ BFL IV.1002. ff 3.doboz. Buda város tanácsának levele Johann Georg Mayernek.

vzťah s vyslancami ostatných miest hlavne pri vypracovaní sťažností. Ich snaha smerovala k tomu, aby vyslanci Pešti, Budína a Šopronu jednotne vystupujúc dosiahli pri rozdelení sumy dane pomernejšie rozdelenie zaťaženia miest.⁶⁸ V inom prípade postupovali peštianski a prešporskí vyslanci spoločne v záležitosti snemového uznania oslobodenia mešťanov spod cestného a mostného mýta. Potvrdenie týchto prednostných práv bolo základným záujmom mešťanov podunajských a v domácom riečnom obchode zainteresovaných miest. Ich snaženie bolo v princípe úspešné: dokazuje to XXVIII. zákonný článok z roku 1741.⁶⁹

Osoby vyslancov

V súvislosti s osobou vyslancov v prípade oboch miest bola hlavným prameňom databáza výskumnej skupiny *Diaeta*, ktorá pôsobí pod vedením Istvána Szijártóa na Univerzite Loránda Eötvösa. Ďalšie životopisné údaje ponúkol v súvislosti so šopronskými vyslancami lexikón Jenő Háziho a v prípade budínskych vyslancov dobový zoznam mestských hodnostárov.⁷⁰

O šopronských vyslancoch bolo zistené, že v uvedenej dobe bolo na prešporské diéty vyslaných 12 vyslancov. Ich zvolenie a schválenie inštrukcií prebiehalo na spoločnom zasadnutí vnútornej a von-

⁶⁸ BFL IV. 1002. ff 5.doboz. 1741. évi diéta iratai. 36-70. Buda, 1741.június 3. Johann Benedict Perger, Joseph Klinglmayer országyűlési követek levele Buda szabad királyi város tanácsának, illetve az erre adott válasz.

⁶⁹ So svojou žiadosťou boli u rôznych magnátov, a tiež u ostrihomského arcibiskupa, ktorý vlastnil viacero colných miest, a tiež u zástupcu panovníka a súdneho majstra. BFL IV. 1002. ff 5.doboz. 1741. évi iratok. 110-112 Buda, 1741. július 13. Johann Benedict Perger, Joseph Klinglmayer országyűlési követek levele Buda város tanácsának. K obsahu zákonného článku XXVIII. z roku 1741: „2. § *A mešťania slobodných kráľovských miest, keď disponujú autentickým pasom, a tiež osoby vybrané na základe iného zákona alebo privilégia nech nie sú povinní na žiadnych miestach platiť cestné a mostné mýto.*“

⁷⁰ Údaje vzťahujúce sa na snemovú úlohu vyslancov, ktoré používam v príspevku, pochádzajú z databázy výskumnej skupiny *Diaeta*, ktorá pôsobí na Filozofickej fakulte Univerzity Loránda Eötvösa (ELTE BTK) a ktorá skúma snemy v 18. storočí. (ďalej len DAB). Kontakt: <http://szijarto.web.elte.hu/segitsegitseg.htm> (citované 19. decembra 2016). Budínsky zoznam: BFL IV.1002.nn. Buda szabad királyi város Tanácsának iratai. A budai tisztviselők nyilvántartása. 1 - 3 köt.

kajšej rady. Často bol delegovaný richtár, zriedkavejšie mestský sudca, resp. niektorý z členov vnútornej rady. V rokoch 1764 – 1765 bol na prešporskom snemu súčasne prítomný richtár a mestský sudca. Môžeme konštatovať aj to, že členovia správnej elity mesta Šopron boli na prešporskom sneme zastúpení na najvyššej úrovni. V rokoch 1708 – 1709, pravdepodobne kvôli vojenskej situácii, boli pre prípad eventuálneho úmrtia, resp. marenia vyslancov určení aj náhradní vyslanci pri vydaní inštrukcií (Matej Unger a Pavol Greiner) a jeden z nich (Matej Unger) sa napokon snemu aj zúčastnil podľa svedectva zoznamu prítomných.⁷¹ Boli aj takí, napr. Matej Trimmel (1708 – 1709, 1722 – 1723), Ján Konrád Wohlmuth (1741, 1751), Bartolomej Martony (1790 – 1791, 1792), ktorí boli účastníkmi dvoch snemov. Pri určení vyslancov sa v každom prípade dbalo na konfesiónálnu paritu: jeden vyslanec bol vždy evanjelik, druhý katolík.⁷² (Podobný úkaz je možné spozorovať nielen v multikonfesiónálnych mestách, ale aj v niektorých stoliaciach: v priebehu 18. storočia sa stalo bežnou praxou napr. v stolici Pest-Pilis-Solt, že jeden vyslanec bol protestant, druhý katolík.)⁷³ Celkovo v priebehu storočia reprezentovalo mesto Šopron sedem evanjelických a päť katolíckych vyslancov. Väčšinou boli vyslanci (osem osôb) šľachtici,⁷⁴ dokonca boli medzi nimi aj takí, ktorí sa dostali až do nižších vrstiev stoličnej správy, do pozície prísažných. Po preštudovaní tejto skupiny je možné skonštatovať, že väčšina spomenutých osôb získala šľachtický titul sama alebo prostredníctvom bezprostredných predkov, ale neodtrhla sa od mestského životného štýlu, resp. od meštiansko-intelektuálneho povolania a neangažovala sa ohľadom stolice. Zastávanie pozície stoličných prísažných skôr naznačuje to, že v tomto období bolo ešte stále len málo šľachticov, ktorí by ovládali právo, ktorých mohli mestskí úradníci

⁷¹ IV.1002.c Lad X et K., Fasc. IV., Fasc. 203. „Instructio ablegatis Soproniensibus pro Diaeta exhibitá“ (Sopron, 1708. február 22.)

⁷² Rovnaký princíp sa uplatnil pri zaplnení mestských funkcií už aj na začiatku 18. storočia, keď evanjelická mestská elita bola doplnená katolíkmi: H. NÉMETH, I. Az állam szolgái vagy a város képviselői c. d., s. 140 – 141.

⁷³ K tomu pozri životopisný korpus stoličných vyslancov: KISS, A. – NAGY, J. – KAPITÁNY, A. Pest-Pilis-Solt vármegye c. d., s. 169 – 178.

⁷⁴ Ferdinand Dobner, Matej Unger, Matej Trimmel, František Kerpics, Konrád Ján Wohlmuth, Samuel Visi, Kristián Ján Gábiel, Ján Bezzeg.

s kvalitným vzdelaním nahradiť v stoličnej správe, keďže pravdepodobne dobre poznali aj uhorské právo.⁷⁵ Byrokratizácia mestskej správy počas 18. storočia pokračovala: vo vedení mesta čoraz viac prevzali miesto remeselníkov a obchodníkov úradníci disponujúci právno-ekonomickým vzdelaním, ktorí túto funkciu vykonávali ako svoje povolanie, za čo boli náležite platení.⁷⁶ Je možné spozorovať, že traja právnici z „veľkej generácie politikov“ zo začiatku 18. storočia – Ferdinand Dobner, Matej Trimmel a Pavol Ján Greiner – zastávali richtársku a sudcovskú pozíciu mesta Šopron v rokoch 1700 – 1728 takmer striedavo a oni reprezentovali mesto na dobových snemoch. Samozrejme aj Ján Konrád Wohlmuth a Juraj Viliam Sailler, patriaci k ďalšej generácii, disponovali právnickým vzdelaním.⁷⁷ O troch štvrtinách skupiny (8 osôb), skúmanej na základe lexikónu Jenő Háziho, sa istotne vie, že mali právnickú prax alebo žili z právnického vzdelania.⁷⁸ O Matejovi Trimmelovi je známe, že kariéru ukončil ako pred-

⁷⁵ V Šoprone sa proces byrokratizácie vedenia mesta – v dôsledku zásahu centrálnej vlády – začal už v druhej polovici 17. storočia. H. NÉMETH, I. *Az állam szolgái vagy a város képviselői* c. d., s. 140 – 141; V iných častiach krajiny, napr. v severovýchodnom Uhorsku sa tento proces zrýchlil od polovice – tretej tretiny storočia natoľko, že remeselníci boli z mestských rád takmer úplne vytlačení, v Levoči boli v roku 1759 z 9 členov rady štyria remeselníci, kým v roku 1770 zo šiestich členov iba jeden. K tomu: SPIESS, A. *Der Wiener Hof und die Städte des Königreiches Ungarn in den Jahren 1681 – 1780. In Die Städte Mitteleuropas in 17. und 18. Jahrhundert.* Wilhelm Rausch (Hg.). Linz 1981, najmä s. 85.

⁷⁶ Podobné procesy sa odohrávali aj v rakúskych dedičných krajinách, ako aj vo Viedni. Tu, kým na začiatku 17. storočia malo 25 % mestských hodnostárov túto funkciu ako hlavné zamestnanie, tak v rokoch 1740 – 1780 sa tento pomer zvýšil na 81,6 %. Tendenčne a oneskorene sú rovnaké spoločensko-historické procesy badateľné aj v prípade uhorských miest. K tomu: MEGNER, A. *Beamte. In Sozialgeschichte Wiens 1740 – 2010. Soziale und ökonomische Ungleichheiten, Wanderungsbewegungen, Hof, Bürokratie, Schule, Theater.* Andreas Weigl – Peter Eigner – Ernst Gerhard Eder (Hg.). Innsbruck – Wien – Bozen 2015, s. 469 – 583, najmä s. 500 – 501.

⁷⁷ SZAKÁCS, A. *Johann Wohlmuth élete és karrierje.* In H. NÉMETH, I. – D. SZAKÁCS, A. *Johann Wohlmuth soproni polgármester naplója. Die Tagebuch von Johann Wohlmuth Ödenburger Bürgermeister 1717 – 1737.* Dominkovits Péter (szerk.). Sopron 2014, s. 59 – 72, najmä s. 71 – 72.

⁷⁸ Ferdinand Dobner, Pavol Ján Greiner, Matej Trimmel, Ján Wohlmuth, Viliam Juraj Sailler, Samuel Visi, Kristián Jozef Ernst, Bartolomej Marton.

seda zadunajskej krajskej súdnej tabule.⁷⁹ O Ferdinandovi Dobnerovi vieme, že študoval na univerzite v Jene.⁸⁰

Zásah centrálnej vlády do vyslania vyslancov sa neuskutočnil bezprostredne pri voľbe vyslancov, ale sprostredkované počas obnovy funkcií v rámci magistrátu. V konfesiónalné zmiešanom Šoprone – ako aj vo viacerých ďalších slobodných kráľovských mestách – sa Uhorská komora prostredníctvom kráľovských komisárov snažila už od konca 17. storočia dosadiť do mestských úradov spoľahlivých katolíkov, disponujúcich právnicko-ekonomickým vzdelávaním, v záujme toho, aby protireformácia zvíťazila a aby sa posilnilo hospodárstvo.⁸¹ V Budíne došlo ku kompletnej výmene vedenia mesta v roku 1737 kvôli tomu, že sa mesto úplne zadlžilo a rozšírila sa korupcia.⁸² V dobe panovania Jozefa II. dokázalo viacero „*novo homus*“ získať úrad v znamení úplného podriadenia stoličnej a mestskej samosprávnej sféry. Spomedzi nich boli viacerí vojenský dôstojníci. V Šoprone sa v roku 1780 takto stal mestským radcom Ján Bezzeg, evanjelický šľachtic zo Zvolenskej stolice, niekdajší príslušník šľachtickej gardy a poručík, ktorého v roku 1792 vyslalo mesto aj na snem.⁸³ V Budíne získal v roku 1789 mandát na pozíciu mestského sudcu peštiansky hlavný slúžny Ján Margalics, ktorého nominoval krajský hlavný župan, pričom ignorovali kandidátov mestskej rady.⁸⁴ Ján Margalics sa zúčastnil dvoch nasledujúcich snemov už ako zvolený richtár.

Na prešporské, resp. budínske snemy počas 18. storočia delegovalo slobodné kráľovské mesto Budín 14 osôb. Hlavným kritériom

⁷⁹ HÁZI, J. Soproni polgárcsaládok c. d., I. zv. s. 365.

⁸⁰ HÁZI, J. Soproni polgárcsaládok c. d., I. zv. s. 344.

⁸¹ H. NÉMETH, I. Az állam szolgái vagy a város képviselői c. d., s. 128 – 129.

⁸² Po skončení richtára Vanossiho pomohol kráľovský komisár gróf Juraj Erdődy, ktorý bol vyslaný komorou, Benediktovi Jánovi Pergerovi, aby sa ten mohol dostať do pozície richtára. Perger vo funkcii zotrval do roku 1739, vtedy však bol obžalovaný zo sprenevery, dostal domáce väzenie a bol zbavený svojho úradu. Do svojej pozície sa potom už nevrátil, ale ako senátor si mohol naďalej zachovať svoj vplyv, keďže ho mesto delegovalo na diétu. Ku komorskému vyšetrovaniu z roku 1737 a k Pergerovi: GÁRDONYI, A. Budapest közállapotai a 18. század elején. In *Városi Szemle* 1931, 31, s. 226; TUZA, Cs. Buda polgármesterei c. d., s. 30.

⁸³ HÁZI, J. Soproni polgárcsaládok c. d., I. zv. s. 108.

⁸⁴ NAGY, I. II. József reformjai c. d., s. 385 – 386.

výberu bolo to, že vždy bol vyslaný syndik, resp. vplyvný radca. Tak tomu bolo v rokoch 1708 – 1709, 1712 – 1715, 1722 – 1723, 1728 – 1729, 1741 a 1751. Na snem v rokoch 1764 – 1765 sa dostavil v pozícii jedného z vyslancov namiesto syndika mestský sudca.⁸⁵ V rokoch 1790 – 1791 a tiež v roku 1792 sa na diéte zúčastnil mestský sudca a richtár. Posledné tri príležitosti sú už znakmi toho, že elita, riadiaca mesto, sa byrokratizovala a uzavrela svoje rady a vyvlastnila pre seba možnosť účasti v krajinskej politike. Vo viacerých prípadoch došlo k výmene vyslanca, resp. pravdepodobne z dôvodu šetrenia financií k poslaniu jedného z vyslancov domov. Počas snemu v rokoch 1708 – 1709 žiadal senátor Baitz svoje uvoľnenie zo snemu a na konci roku 1708 bol zavolaný späť do Budína, tak na rokovaníach v roku 1709 zostal v Prešporku iba syndik Maylin.⁸⁶ V roku 1712 nahradil v zastúpení mesta odstupujúceho richtára Baitza, ktorý odchádzal do mesta Szolnok, senátor Wabler a zosnulého syndika Maylina jeho nástupca vo funkcii František Vanossi.⁸⁷ Počas snemu v rokoch 1728 – 1729 po smrti notára Rotha, ktorý zomrel na začiatku júla 1728, pokračoval vo vybavovaní mestských záležitostí jeho spoločník, taverník Mayer, ktorého neskôr nahradil Michal Peyrerl.⁸⁸ V roku 1741 po tom, čo sa Jozef Klinglmayer vrátil domov, zostal v Prešporku ako jediný mestský vyslanec senátor Benedikt Ján Perger.⁸⁹

Aj medzi budínskymi vyslancami, tak ako v prípade šopronských, je významný pomer znalcov práva, ktorí si zvolili život profesionál-

⁸⁵ K jeho funkcii: BFL Buda Szabad Királyi Város Tanácsának iratai. A budai tisztviselők lajstroma (ďalej len: IV.1002.nn) 1. köt.

⁸⁶ NAGY, J. Buda város követei c. d., s. 42 – 43.

⁸⁷ BFL IV. 1002. ff 1.doboz. 1712. évi iratok. Frantz Wabler és Vanossy Ferenc országgyűlési követi megbízólevele. Buda, 1712. március 26.; illetve ugyanott: a két követ levele a városi tanácshoz, Pozsony, 1714. szeptember 28. Baitz sa zo Szolnoku mohol vrátiť do Budína až okolo roku 1714, keď požiadal radu, aby mu bola navrátená jeho pozícia člena vnútornej rady. BFL Buda szabad királyi város Tanácsának iratai. Tanácsí levelezés (ďalej len IV.1002.j) 11. doboz. Baitz kérvénye és a városi tanács erre adott válasza. 1714. július 20.

⁸⁸ Dátum úmrtia Rotha môžeme iba predpokladať na základe korešpondencie a evidencie hodnostárov.

⁸⁹ BFL IV. 1002. ff 5.doboz. Johann Benedict Perger, Joseph Klinglmayer országgyűlési követek Buda város tanácsának. Pozsony, 1741. augusztus 3. 135 – 147.

neho úradníka.⁹⁰ Pri vyslaní vyslancov a počas snemových vystúpení bol spomedzi dvoch vyslancov aktívnejší syndik, vďaka vzdelaniu a úradníckym skúsenostiam. Vzdelaním však, najmä na začiatku storočia, patrilo vo vedení mesta k „bielym vranám“. Aj kontrola kráľovského komisára v roku 1722 poukázala na to, že v budínskej rade nie je nikto, kto by rozumel rokovaniam snemu, ktoré prebiehali v maďarčine, alebo kto by dôkladne poznal domáce právo.⁹¹ V roku 1725 „budínsky uhorský národ“ v sťažnosti Uhorskej komore žiada, aby miesta, ktoré sa v rade uvoľňujú, boli naplnené radcami poznajúcimi uhorské právo, keďže takí z Budína chýbajú.⁹² Preto bola rada vo veľkom odkázaná na prácu notára aj na sneme. Kvôli tomu bolo potrebné vzdelanú mládež a právo vyštudovaných mužov, neskorších syndikov prijať do služieb mesta zo vzdialených častiach krajiny. V Budíne, ktorý bol považovaný za „hlavné mesto prisťahovalcov“, nebola životná dráha „novo homus“ ničím unikátnym. Teraz by som uviedol niekoľko príkladov iba z radov tých, ktorí boli zvolení za vyslancov. Syndik Maylin, vyslanec na sneme v rokoch 1708 – 1709, pochádzal pravdepodobne z mesta Neustadt, ktoré sa nachádzalo v Meklenbursku-Predpomoransku.⁹³ Neskorší richtár František Vanossi pochádzal z rodiny talianskeho pôvodu, ktorá získala šľachtictvo po vyhnaní Osmanov a usídlila sa v Stoličnom Belehrade.⁹⁴ Ferdinand Ján Miller sa dostal do Budína ako sirota saského šľachtického dôstojníka zo Sedmohradska. Tu ho vychovali jezuiti pri finančnej podpore mestskej rady.⁹⁵ Augustín Balásy pochádzal z Hontianskej stolice, Jozef Laszlovszky zas z Oslian z Tekovskej stolice.⁹⁶ Nielen

⁹⁰ O Vanossim je možné vedieť, že právnické vzdelanie získal na viedenskej univerzite. Právnický doktorát Ferdinanda Jána Millera je známy z titulnej strany jeho knihy. Z plánu trestného zákonníka Jána Rotha môžeme predpokladať, že budínsky syndik disponoval aj vyšším právnickým vzdelaním.

⁹¹ BÓNIS, Gy. Városigazgatás c. d., s. 183.

⁹² NAGY, I. A választó polgárság c. d., s. 160.

⁹³ GÉRA, E. Köhalomból főváros c. d., s. 254.

⁹⁴ GÉRA, E. Köhalomból főváros c. d., s. 80.

⁹⁵ K jeho životu: SZINNYEI, J. *Magyar írók élete és munkái VIII. kötet*. Löbl – Minnich. Budapest 1902, s. 1424 – 1425; FABÓ, A. Adalékok Czvittingerhez. In *Figyelő. Irodalomtörténeti Közlöny*. 1885, 18, s. 144.

⁹⁶ O pôvode rodu Balásy: PETTKÓ, B. Czímerleírások a Királyi Könyvekből. In *Nagy Iván Családtörténeti Értesítő*. 1900, 2., s. 241; k Laszlovszkyemu: PÁL-

medzi syndikmi, zvolenými za vyslancov, nachádzame takých, ktorí si vybudovali novú kariéru v meste: Ján Margalics bol potomkom meštianskej rodiny z Pešti, ktorá získala šľachtictvo, kým Benedikt Ján Perger pochádzal z moravského Znojma.⁹⁷

Keď sa pozrieme na jednotlivé kariérne dráhy, môžeme skonštatovať, že najväčšiu mobilitu počas života vykazujú tí, ktorí zastávali pozíciu syndikov. Z tejto pozície, síce iba zriedkavo, ale bolo možné dostať sa do pozície mestského sudcu a richtára. K tomu mohli prispieť kontakty a skúsenosti získané na snemoch. Boli syndikovia, ktorí postupne postupovali po kariérnom rebríčku: začínali ako nižší kancelárski úradníci, resp. ako kancelisti, neskôr sa stali súdnymi prísediacimi, mestskými sudcami alebo aj richtármi. Ako nižší kancelárski úradníci mohli vykonávať úlohy spojené s evidenciou sirôt. Na sneme v rokoch 1728 – 1729 sa druhým vyslancom okrem syndika stal radca Juraj Ján Mayer, ktorý svoju úradnícku kariéru začal ako kancelista v roku 1717, neskôr v roku 1722 bol zvolený za viconotára, napokon (možno zároveň so spomenutou pozíciou) sa v rokoch 1724 – 1728 stal taverníkom. Potom sa vzdialil od verejných mestských funkcií, v roku 1762 pripravil svoj testament a onedlho umrel.⁹⁸ Ešte na tom istom sneme sa po smrti syndika Rotha a po odvolaní Juraja Jána Mayera stal vyslancom Michal Peyerl, čerstvo vymenovaný viconotár, ktorý vo funkcii zotrval v rokoch 1728 – 1738 a neskôr do roku 1740 bol mestským syndikom.⁹⁹ Jeden z vyslancov na sneme v roku 1751 Ferdinand Ján Miller bol od roku 1734 nižším kancelárskym úradníkom (Kanzlei Accessist), od roku 1739 kancelistom a v rokoch 1740 – 1741 vykonával účtovnícku prácu spojenú s evidenciou sirôt.

MÁNY, B. Nemesedő városi követek a francia és a napoleoni háborúk magyar országggyűlésein, 1790 – 1812. In *Homályzónák. Felvilágosodás és liberalizmus. Tanulmányok Kecskeméti Károly 80. születésnapjára*. Borsi-Kálmán Béla (főszerk.). Bez miesta, 2013, s. 63 – 64.

⁹⁷ MILLER, J. F. *Epitome vicissitudinum et rerum memorabilium de libera regia ac metropolitana urbe Budensi, ab ejus nativitate, anno quippé MCCXLII ad praesentem que annum MDCCLX. Per nobilem Joannem Elemoos. Ferdinandum Miller. Budae [1760]*, s. 160.

⁹⁸ BFL IV.1002.nn 1. köt. Tisztviselők lajstroma 29., 39., 71. Jeho testament: BFL Buda szabad királyi Város Tanácsának iratai. Végrendeletek (Testamenta) (ďalej len IV.1002.y) I-1579. Vyhlásené: 1763. január 5.

⁹⁹ BFL IV.1002.nn 1. köt. Tisztviselők lajstroma 20., 31., 39.

V roku 1741 sa stal vicenotárom alebo tajomníkom. Od roku 1751 bol do smrti v roku 1766 mestským syndikom, avšak kvôli smrti už nepostúpil kariérne vyššie.¹⁰⁰ Augustín Balásy, ktorý bol vyslaný na nasledujúcu diétu, vykonával v rokoch 1741 – 1743 účtovnícku prácu, v rokoch 1742 – 1751 bol mestským kancelistom, v rokoch 1751 – 1763 bol vicenotárom a od roku 1765 do smrti v roku 1769 mestským sudcom.¹⁰¹ Zo skúmanej skupiny postúpili z funkcie notára do richtárskej pozície František Vanossi a Jozef Klinglmayer.¹⁰² V rámci mestského sudcovstva postúpil Augustín Balásy. Jozef Laszlovszky začal kariéru v roku 1766 ako mestský prokurátor, v roku 1780 sa stal notárom súdnej stolice mesta, napokon sa v roku 1790 stal richtárom.¹⁰³ Viacerí sa do úradov dostali pravdepodobne vďaka finančnícko-účtovnícko-ekonomickému vzdelaniu. Z hospodárskej administrácie vystúpil Gašpar Keppeler, ktorý bol mestom vyslaný na Prešporský snem v rokoch 1722 – 1723. On strávil takmer štyri desaťročia v dôležitých úradoch z hľadiska mestského hospodárstva, potom sa dostal k mestskému sudcovstvu, resp. k pozícii zástupcu richtára.¹⁰⁴ Senátor Wabler pôvodne zastával pozíciu riaditeľa hospodárstva v štátno-vojenskej sfére, potom sa stal vyslancom mesta na prešporský snem v rokoch 1712 – 1715. Budínske meštianske právo získal v roku 1698 a v roku 1702 sa stal členom vnútornej rady. Neskôr slúžil mestu v iných po-

¹⁰⁰ BFL IV.1002.nn 1. köt. Tisztviselő k lajstroma 83., 72., 63., 39., 31.

¹⁰¹ BFL IV.1002.nn 1. köt. Tisztviselő k lajstroma 22., 24. 39., 45.

¹⁰² Klinglmayer získal pozíciu budínskeho notára v roku 1741, v rokoch 1741 – 1748 reprezentoval Budín ako prísediaci tavernikálneho súdu. V rokoch 1755 – 1765 budínsky sudca, v rokoch 1768 – 1783 richtár. K jeho životu: TUZA, Cs. Buda polgármesterei c. d., s. 29.

¹⁰³ PÁLMÁNY, B. Nemesedő városi követek c. d., s. 63 – 64.

¹⁰⁴ Úradnícku kariéru začal v roku 1694 ako inžinier cisárskeho stavebného úradu a ako úradník pre evidenciu sirôt. Viackrát zastupoval mestského syndika (1696, 1698, 1699, 1703) pri príprave konceptov zápisníc. V rokoch 1700 – 1705 už bol v službách mesta vicekomorníkom a pivničným majstrom, neskôr vedúcim pozemkovej knihy, tiež aj v rokoch 1705 – 1731. Medzitým sa stal prvým hovorcom mešťanov v roku 1705. V roku 1711 ho zvolili za člena vnútornej rady. V rokoch 1719 – 1722 a 1724 – 1730 bol mestským sudcom. Na vrchole kariéry dosiahol v roku 1735 pozíciu zástupcu richtára. K jeho osobe: GÉRA, E. Kóhalomból főváros c. d., s. 116 – 118., GÉRA, E. Buda város tanácsülési jegyzőkönyvei c. d., s. 16, 45; BÁNRÉVY, Gy. Az iratkezelés története Budán és Pesten 1686 – 1873. In *Levél-tári Közlemények*. 1935, 13. s. 210.

ziciách, stal sa taverníkom a na dobu jedného mesiaca zástupcom mestského sudcu.¹⁰⁵ Všetky tieto viacstupňové a dlho trvajúce úradné kariéry poukazujú na to, že systém povýšení sa udomácnil vo sférach budínskejestskej správy zakladajúcej sa na právnicko-ekonomickej odbornej vzdelanosti.¹⁰⁶ To všetko napomohlo tomu, aby niekto získal snemové vyslanecké poverenie. Spomedzi budínskych vyslancov je v tomto storočí iba o niekoľkých známe, že by boli remeselníci alebo obchodníci. Krištof Ján Baitz sa venoval obchodu, pravdepodobne pôsobil ako dodávateľ vojenských potrieb a z toho aj zbohatol.¹⁰⁷ Jedným z posledných vyslancov, ktorý sa vypracoval z remeselníka, bol Jozef Klinglmayer, ktorý reprezentoval mesto na dvoch snemoch (1741, 1751). Živil sa ako pekár. Aj diétu v roku 1741 musel opustiť pred jej skončením preto, lebo musel riešiť záležitosti svojej dielne v Budíne.¹⁰⁸

Snemy mohli ponúknuť dobrú príležitosť pre elitu mestského obyvateľstva, aby sa predstavila pred panovníkom a upriamila pozornosť panovníka na seba. Návšteva Márie Terézie v Pešti a Budíne v roku 1751 a posilnenie charakteru Budína ako stoličného mesta aj v jozefínskom období výrazne prispelo k tomu, aby sa tunajšiemu meštianstvu ušla zväčšujúca sa pozornosť zo strany panovníka a verejnej mienky krajiny. Je pozorovateľné, že panovnícka priazeň nasledovala úspešné pôsobenie na sneme: v roku 1758 bol mestský syndik Ferdinand Ján Miller povýšený, odvolávajúc sa sčasti na snemové zásluhy z roku 1751.¹⁰⁹ V roku 1765 bol povýšený aj hlavný

¹⁰⁵ GÉRA, E. Buda város tanácsülési jegyzőkönyveinek regesztái 1708 - 1710 c. d., s. 280.

¹⁰⁶ V zmysle interpretácie Maxa Webera ide o jedno z udomácnených poznávacích znamení byrokratickej správy. Na základe príkladov z reformnej doby: TÓTH, Á. Hivatali szakszerűsödés c. d., s. 32.

¹⁰⁷ TUZA, Cs. Buda polgármesterei c. d., s. 25.

¹⁰⁸ BFL IV.1002.ff 5.doboz. 1741. évi iratok. Johann Benedict Perger, Josephus Klinglmayer országgyűlési követek Buda város tanácsának. Pozsony, 1741. augusztus 3. 135 - 147. K jeho životu: TUZA, Cs. Buda polgármesterei c. d., s. 29. Tomu trochu protirečí fakt, že Jozef Klinglmayer bol práve pred snemom poverený vykonávaním notárskych úloh: BFL IV.1002.a 43. kötet. 36. fol. v. 1741. február 3.

¹⁰⁹ Jeho žiadosť: Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (ďalej len: MNL OL) A 57-Magyar Kancellária Levéltár- Libri regii (ďalej len: A 57) 44. köt. Bécs, 1758 november 23. 676 - 680. Ferdinand Ján Miller v rámci návštevy

sudca a prokurátor Augustín Balásy a v roku 1791 hlavný sudca Jozef Laszlovszky.¹¹⁰ Miller údajne snemovým účinkovaním upriamil na seba pozornosť panovníčky, od ktorej dostal aj zlatú pamätnú medailu.¹¹¹ Aj príklad peštianskych vyslancov posilňuje našu domnienku: šľachtictvo získali František Scopek, peštiansky sudca a mestský vyslanec na korunovačnom sneme Márie Terézie v roku 1741 a Ján Margalics (otec už spomenutého rovnomenného vyslanca), peštiansky sudca a vyslanec v roku 1751.¹¹² Za znak celoštátneho a dvorského uznania môžeme považovať napr. získanie titulu kráľovského radcu. Tento titul získal v roku 1753 senátor Samuel Visi (inak Vischy), ktorý bol delegovaným vyslancom mesta Šopron na snem v roku 1751.¹¹³

V prípade Budína – aj keď z 15 vyslaných osôb len piati získali šľachtický titul alebo ním disponovali – keď sa pozrieme na zvyšujúcu sa tendenciu pomeru šľachticov, môžeme spozorovať jav podobný ako v prípade Šopronu.¹¹⁴ Spoločnou črtou mešťanov, ktorí získali šľachtictvo, a šľachty bývajúcej v meste bolo to, že sa stotožnili s meštianskymi záujmami, hoci oproti iným šľachticom nasledovali inštrukcie mestskej rady, ako to dokladuje aj ich snemová korešpondencia.¹¹⁵ Avšak manželské kontakty radšej nadväzovali so šľachtic-

Márie Terézie v Budíne v roku 1751 prijal panovnícku rodinu pri pontónovom moste. Počas tohto prijatia predniesol aj príhovor oslavujúci slávu panovníckej dynastie. Vydané: MILLER, J. F. *Epitome vicissitudinum c. d.*, s. 157 – 160.

¹¹⁰ PÁSZTOR, M. *Buda és Pest a török uralom után*. Budapest 1936, s. 249.; PÁL-MÁNY, B. *Nemesedő városi követek c. d.*, s. 63 – 64.

¹¹¹ SZINNYEI, J. *Magyar írók c. d. VIII. kötet*, s. 1424 – 1425.

¹¹² MNL OL A 57 42. kötet. 194-195. Bécs, 1751. augusztus 9.

¹¹³ MNL OL A57 43. kötet. 233. Bécs, 1753. december 24. Zvýšenie hodnosti Visiho odzrkadľuje, že v roku 1741 dostal uhorské šľachtictvo: HÁZI, J. *Soproni polgársaládok c. d. II. kötet*, s. 439.

¹¹⁴ Šľachtickým titulom disponovali: František Vanossy, Ferdinand Ján Miller, Augustín Balásy, Jozef Laszlovszky a Ján Margalics.

¹¹⁵ K javu: BÁCSKAI, V. *Elkülönülés és közeledés: a nyugat-dunántúli városi elitek átalakulása a 18 – 19. században*. In *Soproni Szemle*. 2008, 62, č. 2., s. 4 – 7. Skoršia odborná literatúra – hlavne podľa Eleméra Mályusza – registrovala proces, keď sa v rámci mestských rád zvyšoval počet a pomer šľachticov, ako prirodzenú vec. Avšak súčasne konštatovala, že šľachtici, ktorí sa takto dostali do vedúcich pozícií, už nereprezentovali záujmy obyvateľstva miest. K tomu: MÁLYUSZ, E. *A magyarországi polgárság a francia forradalom korában*. *Bécsi Magyar Történeti Intézet Évkönyve 1*. Budapest 1931, s. 225 – 282, najmä

kými rodinami. Na snemoch na konci storočia bol prítomný budínsky vyslanec Ján Margalics, ktorého otcom bol peštiansky sudca Ján, ten získal šľachtický titul, a jeho matkou bola Žofia Rötth, pochádzajúca zo statkárskej šľachtickej rodiny z Fejérskej stolice.¹¹⁶ Švagrom Jozefa Laszlovszkyho bol Ignác Kalmárffy (skôr Krammerlauf), budínsky sudca, ktorý získal šľachtický titul v roku 1791.¹¹⁷ Kláru Balásyovú, dcéru sudcu Augustína Balásyho si zobral za ženu Ján Pavianovics, mešťan, ktorý sa stal šľachticom a hlavným sudcom mesta, zomrel v roku 1788. Jej druhým manželom sa stal už viackrát spomínaný Ján Margalics.¹¹⁸ Dokonca aj medzi nešľachtickými snemovými vyslancami je možné spozorovať, že radi uzavierali manželské zväzky so šľachticmi v záujme ich neskoršieho spoločenského rastu.¹¹⁹ Tí, ktorí donáciou získali šľachtický titul, však nezískali pre seba len vinice v chotári mesta, ale snažili sa získaním nových pozemkov za hranicami mesta zväčšiť si majetok a spoločenskú prestíž. Šopronský radca Samuel Visi mal svoj podiel z majetku na statkoch v Csepregu a Dénesfa v Šopronskej stolici.¹²⁰ V prípade zbohatnutých budínskych mešťanov bolo častým javom získanie a vybudovanie majerov v chotári mesta, kde sa od začiatku 19. storočia začínajú budovať vi-ly.¹²¹ Spomedzi mestských vyslancov založil majer Jozef Laszlovszky

229; Skreslené predstavenie historiografickej diskusie: SZŐCS, S. *A városi kérdés az 1832 – 36. évi országgyűlésen*. Budapest 1996, s. 42 – 43.

¹¹⁶ K získaniu šľachtictva nimi: MNL OL A 57. 42. kötet. 194-195. Bécs, 1751. augusztus 9.

¹¹⁷ PÁLMÁNY, B. *Nemesedő városi követek c. d.*, s. 63 – 64.

¹¹⁸ FAZEKAS, Cs. *Budai tisztviselőcsaládok a 19. század elején*. [online]. [cit. 23. decembra 2016]. Dostupné na internete: <http://www.mediawavefestival.hu/index.php?modul=menupontok&kod=5170> (text prednášky)

¹¹⁹ Napr. syndik Maylin vydal svoju dcéru k blízkeému príbuznému Petra Salgariho, ktorý bol druhým budínskym richtárom, ktorý získal šľachtictvo. Radca a richtár Baitz, ktorý bol vyslancom mesta na sneme v roku 1708 si zobral za manželku dcéru šľachteného obchodníka a mešťana Juraja Jána Ungera. K tomu: GÉRA, E. *Kőhalomból főváros c. d.*, s. 254 – 255.; TUZA, Cs. *Buda polgármesterei c. d.*, s. 25.

¹²⁰ FELHŐ, I. *Az úrbéres birtokviszonyok Magyarországon Mária Terézia korában. 1. kötet. Dunántúl*. Budapest, 1970. s. 487.

¹²¹ KÓSA, J. *Pest és Buda elmagyarosodása 1848-ig*. Budapest, 1937. s. 25., 31. a NAGY, L. – BÓNIS, Gy. *Budapest története a török kiűzésétől a márciusi forradalomig*. Kosáry Domokos (szerk.). Budapest : Akadémiai Kiadó, 1975.

s rodinou v Zugligete, ale okrem toho disponovali statkami aj v Pócsmegyeri a Szigetmonostore v stolici Pest-Pilis-Solt.¹²²

Po uvedení týchto faktov je možné položiť si otázku, ktorí budínski a šopronskí vyslanci boli (mohli byť) tí, čo politickou činnosťou alebo osobnosťou vynikali spomedzi súčasníkov. Aj chronologicky stojí na začiatku radu osobností podobná Krištofovi Lacknerovi, spomenutý Ferdinand Dobner, ktorý reprezentoval mesto Šopron v Prešporku v rokoch 1708 - 1715. O ňom je známe, že osobným vystupovaním a organizačnými schopnosťami dvakrát (1704, 1705 - 1706) odvrátil kurucké vojenské nebezpečenstvo. Jeho denník, zvečňujúci udalosti počas snemu, napísaný v prvej osobe jednotného čísla sčasti po nemecky, sa odlišuje aj z obsahovej stránky od „šablónových denníkov“, ktoré boli bežné v tomto období. Jeho denník v prvom rade neinformuje o snemových rokovaníach súvisiacich s mestom, ale ako celoštátne významný politik evanjelickej konfesie detailne opisuje viedenské a prešporské rokovania v záujme riešenia náboženských krívd a slobodného praktizovania viery.¹²³ Významným snemovým politikom začiatku storočia mohol byť aj spomenutý katolícky právnik Matej Trimmel, ktorého mestská rada vyslala na prešporské diéty v rokoch 1708 - 1709 a neskôr aj v rokoch 1722 - 1723. Jeho prestíž dokazuje fakt, že bol zvolený za člena viacerých komisií snemu: v roku 1709 bol členom dvoch, v rokoch 1722 - 1723 až štyroch deputácií a komisií. V prvom prípade bol členom jednej z komisií, ktoré zostavovali panovníkovi predostretý spis a dostal sa aj do komisie, ktorá mala zostaviť odpoveď na kráľovský prípis riešiaci sťažnosti. V rokoch 1722 - 1723 bol okrem iných členom veľmi dôležitej komisie zostavujúcej sťažnosti, ale aj komisie vyslanej na revíziu justície.¹²⁴ Jeho súčasníkom bol budínsky syndik Ján Roth, ktorý sa podľa databázy výskumnej skupiny *Diaeta*, podobne ako šopronskí vyslanci, dostal do najdôležitejších komisií snemu v rokoch 1722 - 1723. Stal sa členom komisie zostavujúcej sťažnosti (11. júla 1722) a o dva dni aj komisie analyzujúcej politicko-samosprávne záležitosti (pro po-

¹²² PÁLMÁNY, B. Nemesedő városi követek c. d., s. 63 - 64.

¹²³ OK Gy 700.499-III. Diarium Diaetae Illum Dobnerianum 1708/09., 1710., 1714/15 per Georgium Gyurikovits collecta.

¹²⁴ DAB 21182 - 21185. rekord.

liticis) činnosti tzv. *systematica commissio*. Na začiatku augusta sa stal členom deputácie vyslanej na definitívne vypracovanie právnej reformy (juridica) a na kontrolu právneho materiálu. Na konci snemu sa opätovne dostal aj do zmiešanej komisie, zostavujúcej sťažnosti.¹²⁵ V komisiách, vyslaných snemom v rokoch 1790 – 1791, malo zastúpenie aj mesto Budín: Ján Margalics sa stal členom komisie venujúcej sa justícii a trestnému zákonníku (5. októbra 1790), neskôr aj členom komisie, ktorá koordinovala zákonné články s Uhorskou dvorskou kanceláriou (10. decembra 1790).¹²⁶ Z celoštátnych komisií vyslaných snemom bol taktiež on zvolený do verejno-politickej komisie.¹²⁷ Aj počas snemu v roku 1792 sa stal členom komisie, ktorá koordinovala zákonné články s Uhorskou dvorskou kanceláriou, tak ako aj v predchádzajúcom roku.¹²⁸ Spomedzi šopronských vyslancov z druhej polovice storočia je možné spomenúť potomka rodiny pôvodom z mesta Rust, ktorá získala šľachtický titul, Gabriela Jána Keresztélya. Ho Jedna zo snemových básní z diéty z rokov 1764 – 1765 od neznáameho autora ho charakterizuje ako významnú osobnosť – ide o básne zvyčajne odsudzujúce mestské obyvateľstvo. Báseň pochválila štyroch mestských vyslancov, on je jedným z nich.¹²⁹ Na sneme v rokoch 1790 – 1791 zvolili vyslanca mesta Šopron Bartolomeja Martonyho (alebo

¹²⁵ DAB 17156 – 17160. rekord.

¹²⁶ *Naponként-VALÓ JEGYZÉSEI AZ 1790dik EZZENDŐBEN FELSÉGES HÍDK LEOPOLD TSÁSZÁR, ÉS MAGYAR ORSZÁGI KIRÁLY ÁLTAL, SZABAD KIRÁLYI VÁROSSÁBA BUDÁRA, SZENT JAKAB HAVÁNAK 6dik NAPJÁRA RENDELT, 'S SZENT ANDRÁS HAVÁNAK 3dik NAPJÁRA POSONY KIRÁLYI VÁROSSÁBA ÁLTAL-TÉTETETT, 'S UGYAN OTT, KÖVETKEZŐ 1791dik EZZENDŐBEN BÖJT-MÁS HAVÁNAK 13dik NAPJÁN BÉ-FEJEZETT MAGYAR ORSZÁG GYŰLÉSÉNEK; MELLYEK EREDET-KÉPEN MAGYAR NYELVEN ÍRATTATTAK, ÉS AZ ORSZÁG GYŰLÉSÉNEK FŐ-VIGYÁZÁSA ALATT, HITELESEN DEÁK NYELVRE FORDÍTATTAK.* Buda, 1791, s. 176., 314.

¹²⁷ Zákonný článok LXVII. z roku 1791.

¹²⁸ *Naponként-VALÓ JEGYZÉSEI AZ 1792. EZZENDŐBEN FELSÉGES FERENTZ MAGYAR ÉS CSEH ORSZÁGI KIRÁLY ÁLTAL, SZABAD KIRÁLYI VÁROSSÁBA BUDÁRA PÜNKÖSD HAVÁNAK 20dik NAPJÁRA RENDELT, 'S UGYAN OTT AZON EZZENDŐBEN SZENT-IVÁN HAVÁNAK 26dik NAPJÁN BÉ-FEJEZETT MAGYAR ORSZÁG GYŰLÉSÉNEK; MELLYEK EREDET-KÉPEN MAGYAR NYELVEN ÍRATTATTAK, ÉS AZ ORSZÁG GYŰLÉSÉNEK FŐ VIGYÁZÁSA ALATT, HITELESEN DEÁK NYELVRE FORDÍTATTAK.* Buda 1792, s. 138.

¹²⁹ Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára (ďalej len OSZK Kt.) Fol. Lat. 4073. Országgyűlési versek (1765 – 1823) 10.fol. Ďalšími tromi osobami, ktorých je vhodné spomenúť z tejto skupiny, boli Michal Gombos prešporský, Ján Simonffy trnavský a Alexander Dubniczay košický vyslanec.

Mártonyiho) ako skúseného právnicka do krajinskej justičnej komisie, vyslanej na základe 67. zákonného článku z roku 1791.¹³⁰

Aj z tohto prehľadu je možné vidieť, že mestskí vyslanci Šopronu a Budína vyčnievali zo šedej masy mestských vyslancov. Okrem toho je potrebné vedieť, že na dolnej tabuli – najmä vyslanci stolíc – sa voči mestským vyslancom správali vo všeobecnosti nepriateľsky a pohrdavo, nielen kvôli častým konfliktom miest a stoličnej šľachty (porušovanie predpísaných cien, zneužitia cechmi, dane a služby, vyrubené na šľachtu bývajúcu v meste), ale aj z dôvodu ich odlišnej vzdelanosti oproti priemernému šľachticovi, nešľachtického a nemeckého pôvodu. Dobrým príkladom na takéto správanie je prípad, ktorý sa udial na sneme v rokoch 1728 – 1729 a ktorý sa zachoval v jednom z budínskych snemových denníkov. Keď sa na jednom zasadnutí čítalo dielo budínskeho vyslanca a syndika súvisiace s reguláciou trestného práva a keď sa ukázalo, že tento plán nie je možné zrealizovať, vyslanci sa začali prenikavo smiať.¹³¹ V polovici storočia dostali mestskí vyslanci na verejných zasadnutiach snemov slovo už len sporadicky a okrem predostretia vlastných sťažností veľmi nemohli prehovoriť. Ešte aj počas snemu v roku 1751, počas diskusií v súvislosti s kodifikáciou titulu slobodného kráľovského mesta pre mestá Győr, Komárno, Zombor a Novi Sad – ktoré sa bezprostredne týkalo „štvrtého stavu“ – prehovorili v záujme týchto miest len vyslanci dvoch starodávnych miest, Szegedu a Kőszegu.¹³²

Keď skúmame váhu Šopronu a Budína v stavovskom politickom živote a ich miesto v poradí dôležitosti medzi ostatnými mestami, tak je praktické prezrieť aj denníky jednotlivých konkurzov. Na zasadnutia, ktoré panovník zvolal pôvodne s cieľom, aby boli navrhnuté dane, a ktoré mali užšie právomoci a počet prítomných než snem, pozýval panovník len jednotlivých, vybraných zástupcov stavov. Zástupcovia miest neboli vždy poctení takouto priazňou panovníka,

¹³⁰ Zákonný článok LXVII. z roku 1791.

¹³¹ BÓNIS, Gy. Városigazgatás, várospolitika c. d., s. 181. a BFL IV. 1002.ff. 4. doboz. Az 1728-29. évi országyűlés naplója. 228.folio. 1728. szeptember 4.

¹³² MNL OL N 114 – Regnikoláris Levéltár. Kovachich Márton György gyűjteménye. Diaria diatae Posoniensis MDCCLI. 13. kötet. 1751. július 10. [bez číslovania strán].

ale aj keď boli pozvaní, v denníkoch konkurzov figuruje názov iba 4 – 6 miest. Medzi týmito mestami stále figurovali Šopron a Budín. V roku 1720 figurovali v denníku okrem Šopronu Debrecín, Prešporok a Banská Bystrica.¹³³ V rokoch 1734, 1736 a 1737 aj naďalej nachádzame zástupcov Budína a Šopronu medzi účastníkmi konkurzu, pričom je v radoch miest pomerne veľká rotácia, čo sa týka ich účasti na konkurzoch.¹³⁴

Sumár

Zhrnúc uvedené môžeme skonštatovať, že počas storočia stálo na prvom mieste snemových požiadaviek skúmaných dvoch miest posilnenie výsad miest prostredníctvom ich potvrdenia a formovania nových zákonných článkov. Prvotným zdrojom obživy obidvoch miest bolo obchodovanie s vínom, preto jeho zabezpečenie zaujalo významné postavenie na zozname sťažností mestských vyslancov a v inštrukciách pre nich. O tom svedčia pramene o slabnúcej schopnosti miest uplatniť si svoje záujmy. Vyslanci Šopronu úspešne lobovali za kodifikáciu 36. zákonného článku 1715, resp. oslobodili mesto spod platenia *taxa diaetalis*, čo bola kompenzácia za ich vernosť počas povstania Františka II. Rákócziho a za spôsobené finančné straty. V druhej polovici storočia však vo veci colných taríf, vzťahujúcich sa na domáce víno, už neboli takí úspešní. Miestne clá vyrubené na budínske vína a opakovaná, ale nevykonaná požiadavka oslobodenia mešťanov od platenia cestného a mostného mýta naznačujú podobnú tendenciu. Súhrne môžeme skonštatovať, že vyslancom sa nepodarilo zabrániť zvyšovaniu daní (napr. *taxa diaetalis*) a finančných bremien, čím boli mestá zaťažené. Mestskí vyslanci boli počas snemov na samotných rokovaní menej aktívni, dôležitejšia bola ich lobis-

¹³³ Magyar Nemzeti Levéltár Pest Megyei Levéltára. Pest-Pilis-Solt Vármegye Nemesi Közgyűlésének iratai. Országgyűlési iratok (ďalej len MNL PML IV.1.b) 8. kötet. 8.p. Acta congressus...

¹³⁴ O účastníkoch concursus z roku 1734: MNL GYMSL SL IV.1002.c. Lad X et K., Fasc. 11., No. 173. V tomto roku reprezentoval Šopron Viliam Juraj Sailler. O mestách, ktoré sa zúčastnili v roku 1736: SZIJÁRTÓ M., I. A concursus a 18. századi politikában. In *Nemesi társadalom és politika. Tanulmányok a 18. századi magyar rendiségéről*. M. I. Szijártó. Budapest 2006, s. 224. Účastníci concursus v roku 1737: OK Gy 700.480. 8 – 9.

tická činnosť, ktorú vykonávali pri jednotlivých vládnych orgánoch a veľmožoch. Denníky konkurzov poukazujú na to, že Šopron a Budín boli členmi úzkeho okruhu najuznávanejších slobodných kráľovských miest, ktorý sa ustálil v 30. rokoch 18. storočia a v rámci ktorého panovník pozýval na menšie zhromaždenia, kde sa navrhovali dane a koordinovali záujmy. Na prvých snemoch storočia bolo hlavnou úlohou budínskych vyslancov zabezpečenie a úplné zachovanie práv, ktoré prislúchajú uhorskému kráľovskému stoličnému mestu, kým protestantskí vyslanci Šopronu mali dôležitú úlohu, aby konfesionálnu otázku udržali v rokovacom poriadku. Na snemoch v polovici storočia už ovládli korešpondenciu vyslancov a inštrukcie témy v súvislosti s uplatnením záujmov miest voči stoliciam (napr. snemová regulácia cechov, slobodný dovoz šopronského vína pre šľachtu a nezdanenie ich nehnuteľností, právo vydávania sadzobníkov).

Čo sa týka osôb vyslancov obidve mestá sa snažili vyslať na snem znalcov práva: okrem notára vysielali obidve mestá richtára, sudcu alebo skúsenejšieho senátora. Pre Šopron bola oveľa charakteristickejšia dominancia právnikov, podobne ako v prípade Budína. Je možné spozorovať, že vyslanci – možno v súvislosti s ich účinkovaním na diéte – získali šľachtický titul. Pomer meštianskej šľachty bol však aj takto dôležitý najmä v Šoprone. Títo vyslanci boli spojení so svojím mestom, mali tam dom a úrad, aj keď čo sa týka manželstva sa snažili uzatvárať manželské zväzky s mestskými šľachtickými rodinami. Strata pozícií mestských vyslancov v stavovskom politickom živote môže súvisieť s posilnením stoličných vyslancov tvoriacich *bene possessionati* na dolnej tabuli. Vláda sa proti nim snažila vybudovať si pevnú snemovú bázu získavajúc (aj) mestských vyslancov. Neutrálizovanie tradičných stoličných požiadaviek a ich zmietnutie pod koberec v prípade miest naznačuje vládnu politiku „rozdeľuj a panuj“. Stoliční vyslanci, ktorí pochádzali z radov statkárskej šľachty, sa pozerali na mestských vyslancov vo všeobecnosti pohrdavo, bolo to kvôli mestskej právnej praxi, ktorá sa odlišovala od uhorského práva, taktiež kvôli ich odluke na stavovsko-etnickom základe, nešľachtickému pôvodu a kvôli ich správaniu podporujúcemu zvyšovanie daní

vládou.¹³⁵ Táto vládna politika sa síce ešte nedostala na takú úroveň, aká bola typická pre začiatok reformného obdobia, keď jednotliví mestskí vyslanci sa dali do služieb dvora v pozícii donášačov,¹³⁶ ale udeľovania šľachtictva v súvislosti so snemami naznačujú začiatok tohto procesu.

Vyslanci mesta Šopron:

- 1708 – 1715: Ferdinand Dobner – richtár/sudca, Matej Trimmel – richtár/sudca/člen vnútornej rady a Matej Unger, člen vnútornej rady.
- 1722 – 1723: Viliam Juraj Sailer a Matej Trimmel – richtár.
- 1728 – 1729: František Kerpics – člen vnútornej rady, a Viliam Juraj Sailer – richtár.
- 1741: Adam Ján Pintér – člen vnútornej rady, a Konrád Ján Wohlmuth – richtár.
- 1751: Samuel Visi – člen vnútornej rady, a Konrád Ján Wohlmuth – člen vnútornej rady.
- 1764 – 1765: Kristián Jozef Ernst – sudca, a Kristián Ján Gábel – richtár.
- 1790 – 1791: Bartolomej Marton – richtár.
- 1792: Bartolomej Marton – richtár, a Ján Bezzeg – člen vnútornej rady.

Vyslanci mesta Budín:

- 1708 – 1709: Benedikt Ulrich Maylin – syndik, a Krištof Ján Baitz – člen vnútornej rady.

¹³⁵ Obžalobu podporenia zvýšenia daní spomína aj jeden pasquillus zo snemu z roku 1751: OSZK Ktt. Quart Lat. 2497. 8.fol.

¹³⁶ Budínsky sudca Ignác Kalmárffy (skôr Krammerlauf) bol na sneme v rokoch 1811 – 1812 vyslancom mesta. Počas snemu poskytol viedenským vládnym orgánom množstvo udavačských hlásení: BFL IV. 1002.ff 14. doboz. 1811 – 12. évi országgyűlés iratai. „*Characteres individuorum in Diaeta anni 1811 existentium*“. K jeho politickej činnosti: WERTHEIMER, E. *Az 1811 – 12-iki magyar országgyűlés*. Budapest 1899, s. 61 – 62; TAKÁTS, S. Egy budai bíróról. In *A Bécsi Magyar Történeti Intézet Évkönyve. 2. évf.*, Budapest 1932, s. 259 – 271, najmä s. 267.

- 1712 – 1715: František Wabler – člen vnútornej rady, a František Vanossi – syndik.
- 1722 – 1723: Kristián Ján Roth – syndik, a Rüdiger Gašpar Keppeler – člen vnútornej rady.
- 1728 – 1729: Kristián Ján Roth – syndik (26. júla 1728 zomrel), Juraj Ján Mayer (bol odvolaný), Michal Peyerl – viconotár.
- 1741: Benedikt Ján Perger – člen vnútornej rady, a Jozef Klinglmayer – notár.
- 1751: Ferdinand Ján Miller – notár, a Jozef Klinglmayer – senátor.
- 1764 – 1765: Ján Szpevák (Spevagh) – senátor, a Augustín Balásy – sudca.
- 1790 – 1791: Jozef Laszlovszky – sudca, a Ján Margalics – richtár.
- 1792: Jozef Laszlovszky – sudca, a Ján Margalics – richtár.

SOPRON ÉS BUDA ORSZÁGGYŰLÉSI KÖVETEI A 18. SZÁZADBAN (ADALÉKOK A VÁROSI KÖVETEK CSOPORTJÁNAK VIZSGÁLATÁHOZ)¹

NAGY János

A szabad királyi városok 18. századi országgyűlési szerepének értékelése az utóbbi évek rendisé-történeti kutatásaiban eddig háttérbe szorult a vármegyei követekehez képest, főként a városok csekély országos politikai szerepe és a forrásanyag nagymérvű szórtsága miatt. A városi követek országos kérdésekbe alig szólhattak bele, hozzáteszem, ekkoriban megelégedtek saját városuk sérelmeinek orvoslásával. Általában véve eléggé sommás megállapításokat olvashatunk a városok politikai szerepével kapcsolatban. A szabad királyi városok 18. századi országgyűlési követek szereplésével kapcsolatban általában a városok politikai súlytalanságát és egyértelmű kormánypártiságát szokta hangsúlyozni a szakirodalom. A városok tisztújításait, gazdálkodását és közéleti lojalitását a Magyar Kamara által kiküldött királyi biztosok felügyelték, a követeket nem a polgárság, hanem a szűk körű tanács küldte ki.² A városok rendi politikában való szerepvétését jelzi, hogy míg korábban minden város egy-egy szavazattal bírt, addig a reformkorra (1825–27-től) a városok szavazatainak

¹ Jelen dolgozat Buda szabad királyi város 18. századi országgyűlési szerepével és követeinek a rendi politikában betöltött szerepével foglalkozó nagyobb összefoglaláshoz készült problémafelvető előtanulmány. A 2015 decemberi konferencián Sopron város 18. századi országgyűlési követeiről tartottam előadást (Sopron város országgyűlési követei a 18. században címmel). Ebben a tanulmányban erre az előadásra alapozva, Sopron város forrásanyagával összevetve a két város rendi politikai életben megfogalmazott, leggyakrabban ismételt politikai követeléseit és követeik társadalmi rekrutációját igyekszem összehasonlítani. Kutatásaimat az OTKA támogatta.

² Minderről a szakirodalom Horváth Mihály óta közhely-szerű állításokat hangoztat:*Horváth Mihály: Magyarország történelme. Hetedik kötet. Az új dolgozat második, bővített kiadása. Bp., 1873. 306–307. és Szigjártó M. István: A diéta. A magyar rendek és az országgyűlés 1708–1792. Bp., 2005. 168.*

száma összesen egy szavazatra zsugorodott.³A közép-európai régióban is a városok rendi politikai életben való pozícióvesztése regisztrálható már a 16-17. században.⁴ Magyarországon ezek a folyamatok fáziskéséssel, a 17. század utolsó harmadától gyorsultak fel. A térség városainak rendi politikai életben való szerepvesztés összefüggésben állt a városi önkormányzatiság állami közigazgatásba való betago-lásával, bürokratizálódásával.⁵ Ennek során a protestáns lakosságú városok vezető testületeit is megbízható katolikusokkal töltötte fel a kormányzat. A folyamat együtt járt azzal, hogy az éves tisztújítások is kamarai biztosok személyes felügyelete mellett zajlottak. A váro-sok éves számadásait a Magyar Kamarához, tanácsülési jegyzőköny-veiket a Helytartótanács-hoz kellett felküldeniük.⁶

Jelen tanulmány két város, az ellenreformáció és a két kuruc ost-rom csapásai után 1711 után újjáépülő Sopron és az oszmán-török uralom alól „kőhalomból fővárossá” váló Buda szabad királyi város 1708–1792 közti országgyűléseire kiküldött követeinek csoportjával

³ Ezt nevezték német minta alapján az ún. votum curiatum-rendszernek: *Szi-jártó I.: A diéta i.m. 314-316..; Szócs Sebestyén: A városi kérdés az 1832-36. évi országgyűlésen.* Bp., 1996. 25-26.

⁴ A német Reichstagban a városok sokáig csak tanácskozási joggal rendelkeztek, 1648-ban nyertek döntési szavazatot (votum decisivum), ám a gyakorlatban inkább az első két kollégium egyetértését tartották fontosnak a döntés-hozatalkor és a békében szereplő jogról a városok a másik két rend tagjaival a birodalom megszűnéséig vitatkoztak. A városokról: *Vajnági Márta: A Német Nemzet Szent Római Birodalma.* In: *A kora újkor története.* Szerk.: Poór János. Bp., 2009. 167–190. 181. és *H. Németh István: A szabad királyi városok a 16-17. századi országgyűléseken.* In: *Rendiség és parlamentarizmus Magyarországon. A kezdetektől 1918-ig.* Szerk.: Dobszay Tamás–Forgó András–íj. Bertényi Iván. Bp., 2013. 144–161., különösen 146-147. Legújabban a német történetírásból: *André Krischer: Politische Repräsentation und Rhetorik der Reichstädte auf dem Reichstag nach 1648.* In: *Politische Redekultur in der Vormoderne. Die Oratorik europäischer Parlamente in Spätmittelalter und früher Neuzeit.* Hg.: Jörg Feuchter–Johannes Helm-rath. Frankfurt-New York, 2008. 136–138.

⁵ *H. Németh István: Az állam szolgái vagy a város képviselői? A központosító várospolitika hatásai a soproni politikai elit átrendeződésére.* *Soproni Szemle* 61. (2007) 125–141. 57–58. Egyedüli kivétel Hollandia, ahol a gazdaságilag megerősödött városok váltak a tartományi gyűlések hangadóivá.

⁶ *H. Németh István: Gondolatok a magyarországi várospolitika meghatározó tényezőiről a kora újkorban.* *Fons* 9. (2002) 1-3.sz.161.

foglalkozik.⁷ Nem térhetek ki a városok által megfogalmazott politikai követelések részletes elemzésére, dolgozatom első részében csak utalok a meglévő sérelmek, naplók, követutasítások és levelezések alapján a városokat hosszú távon foglalkoztató problémakörökre. Írásom második felében a két város követeinek rekrutációját vizsgálom. Feltevésem szerint a két város követei – a városigazgatást érintő általános bürokratizáció és szakszerűsödés következményeként is⁸ egyre inkább a nemesi rangúak közül kerültek ki és meghatározóvá vált köztük az élethivatásszerű hivatalnokok, illetve jogvégzettek jelenléte. Sőt, a vizsgált csoport házassági kapcsolataikban és hivatalvállalásuk révén egyaránt kötődhettek az otthont adó város társadalmához és a vármegyei nemességhez is. A helyzet paradoxonja, hogy ez idő alatt viszont a városok politikai mozgásterét egyre szűkült és szavazataik száma a reformkorra egy *votum*-ra szűkült. Természete-

⁷ Nem vettem bele a vizsgálatba a század elejének országos gyűléseinek, concursusaira kiküldött követeit. Egyrészt azért sem, mert nem minden concursusra kapott meghívót mindkét város, másfelől azonban a városok politikai életben betöltött fontosságára mutat, hogy mely városokat hívta meg az uralkodó ezekre a gyűlésekre. A kiküldött követek névjegyzékét a tanulmányt követően – Házi Jenő adattárának és a Diéta kutatócsoport adatbázisának megfelelően- magyarosított alakban közlöm.

⁸ A városi tisztviselők egyre nagyobb arányú szakszerűsödése is jellemzővé vált a korszakban, hiszen a hivatalt vállaló polgároknak korszakunkra egyre nehezebb lehetett eredeti foglalkozásukat űzve egy mind nagyobb lélekszámú, így mind nagyobb feladatokkal járó várost megfelelő módon igazgatni. A kereskedői-iparosi foglalkozástól lassan eltávolodó, formálódó városi bürokrácia egzisztenciálisan egyre inkább függött az államhatalomtól, amely felé immár hivatali lojalitással is tartozott. A jelenségre csak néhány válogatott szakirodalmi termékkel utalva: *H. Németh István: Városi tisztújítások a Királyi Magyarországon a XVI-XVII. században. Arrabona 45. évf. (2007) 2. sz. 57-96., különösen 75.; H. Németh István: A magyarországi várospolitikai változásai: a korai abszolutizmus, felkelések és szabadságharc időszak. In: Doba kuruckybojov. Kuruc küzdelmek kora. Szerk.: Péter Kónya. Eperjes, 2014. 241-262., különösen 257-259.; Bak Borbála: Győr szabad királyi város igazgatása (1743-1778). Tisztségviselők, alkalmazottak. Budapest (A Történelem Segédtudományai Tanszék kiadványai 2.) Bp., 1980.; Kállay István: A városi igazgatás reformja az osztrák örökös tartományokban és Magyarországon Mária Terézia korában. In: Levéltári Közlemények 42. (1971) 1. sz. 132. Kitekintéssel a reformkori fejlődésre Pest város tisztviselőinek példáján: *Tóth Árpád: Hivatali szakszerűsödés és a rendi minták követése. Pest város tisztviselői a reformkorban. Tanulmányok Budapest múltjából 25. (1996) 28., 31-32.**

sen kiragadott példákról lévén szó, még korai lenne ennek alapján általános érvényességű konzekvenciákat megfogalmazni, ám tendencia-szerűen ugyanez más, hasonló helyzetű városokra is jellemző lehet. Mindehhez azonban további kutatások lehetnek szükségesek.

Forrásbázisomat egyúttal a két város fennmaradt, igen gazdag korabeli levéltára alkotja. Noha a soproni városi levéltár *diaetalia*-sorozata a 18. századból jóval szerényebb mennyiségű és jelentőségű anyagot őriz, mint a 16–17. századból, ám a követküldésre vonatkozó információk legtöbbször a tanácsülési jegyzőkönyvekből pótolni tudtam. Így most egy jóval vázlatosabb és kevésbé kidolgozott jellemzést tudok majd adni Sopron követeinek rendi politika fő fórumain való szerepléséről. Ezzel szemben Buda 18. század eleji országgyűlési iratanyaga nagy mennyiségű követi levelezést tartalmaz, csak a század közepének diétái esetén csappan meg a levéltári források mennyisége.⁹A 18. századi városi követekkel kapcsolatos prozopográfiai kutatások alapja a városvezető elit módszeres társadalomtörténeti vizsgálatán alapszik. A feldolgozás mértéke igencsak eltérő az egyes városokkal kapcsolatban. A soproni elit feltárásában és egy-egy követ életpályájának, illetve családtörténetének felvázolásában nagy segítséget jelent Házi Jenő kétkötetes adattára.¹⁰A meglévő forráskötet ellenére a korszak soproni polgárságának társadalomtörténetéről részletesebb elemzés eddig még nem született. Buda esetén – Sopronnal ellentétben – nem áll rendelkezésre hasonló adattár, ám egy-egy történeti összefoglaló vagy helytörténeti cikk, illetve tanulmány eredményeire bizton támaszkodhat a kutató. Ezek közül leginkább használhatóak a Bónis György és Nagy István tollából az 1975-ben megjelent Budapest története negyedik kötetében megjelent részfejezetek.¹¹ Nagy Ist-

⁹ A budai levéltár szerkezetéről ad áttekintést a levéltári leltár és Gajáry István levéltári kalauza: *Nagy István–Nagy Lajos–Wellmann Imre*: Buda sz. kir. főváros. Pest sz. kir. város. Óbuda mezőváros levéltárai. Bp., 1959. ;

¹⁰ *Gajáry István*: Buda város levéltára (1686–1848). (Félúton egy levéltári kalauz felé). In: Vera (nem csak) a városban. Tanulmányok a 65 éves Bácskai Vera tiszteletére. Szerk.: Á. Varga László. Bp., 1995. (Rendi társadalom–polgári társadalom Supplementum) 507–520.

¹¹ *Házi Jenő*: Soproni polgárcsaládok 1535–1848. I–II. kötet. Bp., 1981.

¹¹ *Bónis György*: Városigazgatás, várospolitika. In: Budapest története a török kiűzésétől a márciusi forradalomig. Szerk.: Kosáry Domokos. Írta: Nagy La-

ván külön tanulmányban foglalkozott a választópolgárság feladatkörének változásával és a tisztújítások lefolyásával,¹² Tuza Csilla Buda város polgármestereiről készített el egy prozopográfiai tanulmányt.¹³ Felhő Ibolya Buda tárnoki városok közti elsőbbségét vizsgáló írásában külön kitért a budai követek 1722-23. évi diétai tevékenységére.¹⁴ Újabban Géra Eleonóra írt és tett közzé monográfiájában, illetve az általa szerkesztett budai tanácsulési jegyzőkönyvek regesztaköteteiben értékes megállapításokat a budai városvezető elitéről.¹⁵

Az érdekérvényesítés céljai, a diétán felmerülő főbb problémák

Miként H. Németh István megállapította, hogy a 18. század elejének városi országgyűlési problémái nagyfokú folyamatosságot mutatnak az előző századbéli, illetve az előző diéták sérelmeivel.¹⁶ A panaszok időbeli állandóságát mutatják, hogy az ezen ügyekkel kapcsolatos pontokat a legtöbb korabeli diétai sérelemben, illetve követutasításban megtaláljuk.

A szabad királyi városok privilégiumainak, illetve kiváltságainak megerősítése általános érvényű pontként ott szerepel az instrukciók elején, ahogy az 1708-as soproniban is.¹⁷ Ugyanekkor Buda esetében

jos-Bónis György. Bp., Akadémiai, 1975. (Budapest története III. Főszerk.: Gerevich László) 159-190.

¹² Nagy István: A választó polgárság testülete Budán a XVIII. században. Tanulmányok Budapest múltjából. 13 (1959) 139-166.

¹³ Tuza Csilla: Buda polgármesterei 1686-1783. Levéltári Közlemények 70. (1999). 1-2.sz. 23-38.

¹⁴ Felhő Ibolya: Buda elsősege a tárnoki városok között. Tanulmányok Budapest múltjából. 19. (1972) 153-178.

¹⁵ Géra Eleonóra: Kőhalomból (fő)város. Buda főváros hétköznapjai a 18. század elején. Bp., 2013.; Géra Eleonóra Erzsébet: Buda város tanácsulési jegyzőkönyveinek regesztái 1704-1707. Bp., 2009.; Nagy János: Buda város követei az 1708-1709. évi „labanc” országgyűlésen. In: Buda város tanácsulési jegyzőkönyveinek regesztái 1708-1710. A regesztákat készítette és a jegyzeteket írta: Géra Eleonóra Erzsébet. Bp., 2016. 41-59.

¹⁶ H. Németh István: A szabad királyi városok egységes fellépéséről a kora újkorban (16-17. század). *Soproni Szemle* 56. (2002) 210-238.; H. Németh I.: Városi tisztújítások i.m. 193.

¹⁷ Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Moson-Soproni Levéltára, Soproni Levéltár (a továbbiakban: MNL GYMSL SL) Soproni Szabad Királyi Város Tanácsának iratai. Országgyűlési iratok (a továbbiakban: IV.1002.c) Lad X et K., Fasc. IV.,

ezt nem tekinthetjük ezt csak pusztá formulának. A régi királyi szék-város a szabad királyi városi privilégium 1703-as megszerzése után sem tudta kiváltságait maradéktalanul érvényesíteni, ezért követei harcba szálltak az 1708-1715-ös országgyűlés ülésein is, amit végül a meghozott diétai törvénycikk szilárdított csak meg.¹⁸

A városlakó nemesek feletti joghatóság, illetve az efelett való vetélkedés a nemesi vármegyével is állandó gyúanyagot szolgáltatott a panaszokra. Sopronban – Bél Mátyás észrevételei szerint – a városi-polgári elit asszimilálja, vonzza magába az ide telepedő nemességet, amely még polgárjogot is szerez, sőt nemesi előjogai egy részéről is lemond a kedvező gazdasági lehetőségekért cserében.¹⁹ Ennek ellenére a vármegye és a város között sem szűnnek meg a kisebb-nagyobb, hatásköri feszültségek. Így például 1765-65. évi diéta idején a vármegyei sérelmek összeállításakor a városi tanács sérelmezte a városlakó nemesekre kivetett városi közterheket, a vármegye javaslatát a visszaéléseket elkövető céhek eltörléséről, a szabad királyi városban lakó nemesek szabad borkimérését, továbbá a vármegye által a városokra is kiterjesztendő előfogatok (forspont) intézményét.²⁰ Budán (és Pesten) még inkább érzékelhető a feszültség a város és a vármegye között, itt a városok – a Sopron megyéjéhez nagyon hasonló– követelésekre válaszképpen korlátozták a birtokos nemesek polgárjog szerzését, ház- és ingatlanvásárlásait, ahogyan az 1741. és 1764-65. évi Pest megyei instrukciók is ezt mutatják. Egyúttal a magyarok tanácstagga való választását és a céhekbe való felvételének akadályoztatásáról is hírt adnak a vármegyei források.²¹ A kamarai

Fasc. 203. „*Instructio ablegatis Soproniensibus pro Diaeta exhibita*” 4. pont. (Sopron, 1708.február 22.)

¹⁸ Itt az 1715. évi XXXVII. törvénycikkről van szó: *Bónis Gy.*: Városigazgatás i. m. 163-164.

¹⁹ *Bél Mátyás*: Sopron vármegye leírása III. Descriptio Comitatus Soproniensis. Szerk: Kincses Mária Katalin. Sopron, 2006. 198-199.

²⁰ MNL GYMSL SL Sopron Szabad Királyi Város Tanácsának iratai. Tanácsülési jegyzőkönyvek (a továbbiakban: IV.1003.a) 173. kötet. 389. 1764.szeptember 6-i ülés.

²¹ Lásd az 1741. évi utasítás 34-35. és az 1764. évi instrukció 53. pontját: Pest-Pilis-Solt vármegye országgyűlési követutatisításai a 18. században. Összeáll.: Kiss Anita-NagyJános-Kapitány Adrienn. Szerk.: Kiss Anita. Bp., 2015. 38. , 72., 83-84.

vizsgálatok több alkalommal (1723, 1727, 1752) is idézték a magyar lakosság panaszát arról, hogy a régi magyar királyi székváros magisztrátusában nincsenek jogtudó tanácsnokok, sőt magyarul tudó kancellista sincs, nincs magyar nyelvet oktató tanító, de 1763-ig magyar szószólót sem neveztek ki.²² A vármegyék és a városi tanácsok – főként a kenyér és a hús árának megállapítása kapcsán – időről-időre összecaptak a limitatiók (árszabások) kiadása ügyében²³

Buda esetében állandó konfliktust okozott a katonaság várbeli jelenléte. A kvártélyterheken és a laktanyák javítási kötelezettségen kívül a polgári lakosság szenvedett a várparancsnokok által önkényesen kivetett ún. *regalia*-k szedésétől (pl. 1741-ben a tűzifa és a hal után szedték).²⁴ Az 1728-29. évi diéta városi sérelmei alapján megállapítható, hogy a hadsereg a város intézményeit is igyekezett magának kisajátítani és a saját hasznára fordítani. E szerint a katonaság lefoglalta magának a város egyetlen tégláégetőjét és új létesítését sem engedte meg a török uralom alól felszabadult és újjáépítésre szoruló városnak. Sőt, Regal tábornok, várparancsnok a város határából egy több, mint ötven holdas kaszálót és rétet szakított ki magának (a később a város által visszavásárolt Városmajor elődjét).²⁵ Sérelemként

²² Nagy I.: A választó polgárság i.m. 159–160.

²³ Balogh István: Megyék és városok harca a limitatiók körül a XVII-XVIII. században: In: Kézművesipartörténeti szimpózium. Veszprém, 1980. december 1-2. Veszprém, 1981. 69–73. Buda városában 1741-ben a mészáros céh panaszára alakult ki konfliktus a vármegye által a városra is kiterjesztendő árak miatt, amelynek ügyében Pest és Buda városa követeli közös kérvényt fogalmaztak az uralkodóhoz: Budapest Főváros Levéltára (a továbbiakban: BFL) Buda Szabad Királyi Város Tanácsának iratai. Országgyűlési iratok (a továbbiakban IV.1002.ff) 5. doboz. 1741. évi iratok. 152-160.pp. Johann Benedict Perger válaszlevele Buda szabad királyi város tanácsának. Pozsony, 1741. augusztus 24., illetve csatolva a két város kérvénye. Az 1765-65. évi követutasításban: Pest-Pilis-Solt vármegye országgyűlési követutasításai i.m. 72. (21. pont)

²⁴ A budai polgári lakosság terheire átfogóan: Géra Eleonóra: Beszállásolás és katonai terhek a XVIII. század eleji Budán. Fons 18.(2011) 407-455.; Az idézett 1741. évi adatra: BFL IV.1002. ff 5. doboz. Az 1741. évi diéta iratai. Buda város külön sérelmei. Buda, 1741.06.11. 86–87.

²⁵ Egy későbbi várparancsnok, Daun gróf nyaralót is építtetett ide, amit a város a diéta évében, 1728-ban megvásárolt és városi kertészetet alakított ki a területen. Ezt nevezték Városmajornak. A területet 1785-1788 között II. József parancsára közparkká alakították át. Erre: Nagy István: II. József reformjai

említik, hogy a katonák időnként a (a gyógyvizekben igen gazdag főváros) fürdőit megszállják és ingyen használják.²⁶

A városi polgárság vámmentességének problémája, illetve a zsidó, rác és görög kereskedők konkurenciája is az újra és újra megjelenő panaszok között sorjázott.²⁷ A várostörténeti szakirodalom is megállapította, hogy a korszakra a harmincadmentesség valójában jórészt megszűnt.²⁸ Ez azonban nem jelentette azt, hogy a városok ne törekedtek volna ennek folyamatos érvényesítésére. Mindkét város egyik legfőbb megélhetési forrása a borkereskedelem volt, amelynek biztosításáért minden adódó alkalommal harcba szállt követei útján. 1708-09-ben Sopron város követeinek utasításába adott legfontosabb pontjai a szabadságharc során két kuruc ostromot megélt város újjáépítéséhez és gazdasági talpra állításához szükséges legfontosabb intézkedések szükségességére utalnak. A követeknek kérniük kellett a 6. pontban a város húzóágazatának tartott bortermelés- fellendítése érdekében a városba behozott idegen bor behozatalának megtiltását és erről egy törvény meghozatalát. Amint Dobner Nándor levele erről beszámol, a követeknek ezt végül sikerült elérni, így született meg – a törvénszöveg szerint – a város hűségének ellentételezéséül kiadott 1715. évi 36. törvénycikk.²⁹ A 18. század második felétől a soproni bor külföldi értékesítése ütközött akadályba, mivel az osztrák örökösödési háború következtében elveszett Szilézia, amely az itteni bor legjelentősebb felvevőpiaca volt. A kialakult Poroszországgal való vámháború és az ún. kettős vámhatár-rendszer az osztrák örökös tartományok bortermelőit védte és magas vámokkal ellehetetlenítette a soproni bor kivitelét.³⁰ Ennek orvoslásának a sürgetése is ezután állandó pontjává vált a városi instrukcióknak, ahogyan ezt az

Budán. In: Tanulmányok Budapest múltjából 15. kötet. Bp., 1963. 363-404., különösen 373.

²⁶ BFL IV.1002.ff 3. doboz. „Gravamina particularia die 13 Junii 1728 personali introprorectus”. Buda, 1728. június 13.

²⁷ H. Németh I.: A szabad királyi városok egységes fellépéséről i.m. 16–17.

²⁸ H. Németh István: A szabad királyi városi rang a kora újkorban. In: Urbs. Magyar Várostörténeti Évkönyv 1. 2006. 118–119.

²⁹ MNL GYMSL SL IV.1002.c. Lad X et K. Fasc. IV. No. 181. Pozsony, 1715. június 14. Dobner Ferdinand levele a városi tanácshoz.

³⁰ Takáts Sándor: Magyarország borkivitele Sziléziába 1735-től 1755-ig. Magyar Gazdaságtörténeti Szemle 10. (1903) 373–374.; Takáts Sándor: Magyarország

1764-65. évi utasítás is mutatja.³¹ Sőt, a várost érintő gazdasági válság ellensúlyozására olyan intézkedések támogatására is alkalmat adott az országgyűlés, mint a városi sörház létrehozásának kezdeményezése, amely érdekében a diéta alkalmával a követek a Magyar Kamaránál igyekeztek lobbizni.³²

Mindkét város esetében elmondható, hogy a Rákóczi-szabadságharc idején a kereskedelmi kapcsolatok stagnáltak. Ezzel összefüggésben Buda esetében ismert, hogy a város vám- és adóbevételei a katonai események és az 1709 őszén kibontakozó pestisjárvány miatt csökkentek³³ Ezt a helyzetet súlyosbította, hogy a tanács a város polgárai számára a szabad királyi városi privilégiumok közé tartozó harmincad-mentességet nem tudta érvényesíteni. A városi polgárok számára fenntartott kiváltságot a város a szabad királyi városi kiváltságlevél országgyűlési kihirdetésével látta biztosíthatónak a tanács.³⁴ A követek e mellett bíztak abban, hogy vámmentességük ügyével a diéta foglalkozni fog, mivel panaszukat beadták az országos sérelmek közé is.³⁵ A rákok kereskedelmének ügyében fokozott figyelemre intették a követeket, mert attól tartottak, hogy külön privilégiumlevelet (ezzel együtt vámmentességet) kérnek és kapnak az uralkodótól. Mindezzel pedig a városi hatóságtól való elszakadásukat készítik

kivitele Sziléziába és Szászországba 1751-, 1752-, és 1753-ban. Magyar Gazdaságtörténeti Szemle 10. (1903) 476–480.

³¹ MNL GYMSL SL IV.1003.a 173. kötet. 371–372. 1764. június 1-i ülés. A követutasítás szövege a kötetbe bemásolva maradt meg.

³² MNL GYMSL SL IV.1003.a 173. kötet. 366. 1764. május 25-i ülés. Az osztrák gazdaságtörténeti összefoglaló szerint a 18. század második felétől számítható a régióban a sörfőzés mennyiségi és minőségi felfutása. A borral szemben a sör előnye olcsósága volt, viszont a sörfőzés rendkívül tőkeigényes vállalkozás volt. Erre: *Roman Sandgruber: Ökonomie und Politik. Österreichische Wirtschaftsgeschichte von Mittelalter bis zur Gegenwart.* Hg.: Herwig Wolfram. Wien, 2005. 189. Valószínűleg a nyugat-dunántúli Sopronban is érvényesültek már ezek a tendenciák.

³³ *Kovács Lajos: Buda főváros pénzügyei a Rákóczi-szabadságharc idején.* Különlenyomat a Domanovszky–Emlékkönyvből. Bp., 1937.12.

³⁴ Erre és a Magyar Kamara tanácsánál az ügy érdekében való közbenjárásra többször felhívták a követek figyelmét a városatyák: BFL IV.1002.ff 1. doboz.1708. évi iratok. Országgyűlési követutasítás. Buda, 1708. április 16.

³⁵ BFL IV.1002.ff. 1. doboz. 1708. évi iratok. Országgyűlési követutasítás. Buda, 1708.április 25. 15. pont.

elő.³⁶ A német származású kereskedők által dominált városi tanács a budai kereskedelem számára egyenesen károsnak ítélte a mozgékony és számukra erős konkurenciát is jelentő rácok ténykedését és a harmincad-mentességi előjoguk védelmére szólították föl követét, Maylin szindikust.³⁷Míg a régi királyi székváros polgárai a rácok, addig a soproniak a zsidó kereskedők konkurencijától tartottak. Az 1708-09-es országgyűlési ülészakon Sopron város tanácsa azzal a kérelemmel fordult az országgyűléshez, hogy a felsőbb hatóságok járuljanak hozzá ahelyi zsidóság a városból való kiűzéséhez.³⁸ Ez a követelés nem volt példa nélküli a korban, így fellelhető a budai 1722-23. évi sérelmi listában és az 1741. évi követutasításban is. Budán a zsidóság budai kereskedelmét a kamarai és katonai hatóságok felettük gyakorolt védnöki szerepe és az általuk biztosított harmincadmentesség tette gyümölcsözővé.³⁹ A zsidó közösség Budáról való kitiltására végül az 1746. évi királyi rendelet értelmében került sor.⁴⁰

Budán esetében az 1741. évi diéta idején a polgárok út- és rév (vagy hídvám) alóli mentességének helyreállításáról szóló követelést az országos sérelmi listába való utólagos felvételét a három város (Buda, Pest és Pozsony) közös feliratban kérte június 9-én a diétától, amelynek azonban a – a saját vámhelyeket birtokló földesurakból álló- ne-

³⁶ A probléma nem volt új keletű: a balkáni török-ellenes felszabadító háborúk következtében a Magyar Királyságba menekült délszlávok (rácok) 1690-ben I. Lipóttól kollektív nemességet, így a különböző adók és vámok alóli mentességet kaptak katonai szolgálat fejében. A privilégiumból adódó előnyökkel aztán a kereskedésbe bekapcsolódott, de katonai szolgálatot nem teljesítő rácok is visszaéltek. A jelenségre utal: *Oross András: A Magyar Királyság törökellenes határvédelmi rendszerének felszámolása és átszervezése.* Bp. 2013. 105–108.

³⁷ BFL IV.1002. ff. 1. doboz. 1708. évi iratok. Országgyűlési követutasítás Buda, 1708. május 11.

³⁸ MNL GYMSL SL IV.1002.c. Lad X et K., Fasc. IV., Fasc. 203. „Instructio pro ablegatis...” 14. pont. (Sopron, 1708. február 22.)

³⁹ Az 1722-23. évi sérelmi lista: : BFL IV. 1002. ff. 6. doboz. 1722-23. évi diéta iratai. Buda szabad királyi város különsérelmei (82-85.). Az 1741. évi országgyűlésre vonatkozóan: BFL IV.1002. ff. 5. doboz. 1741. évi diéta iratai. 46-55. Buda város követutasítása és sérelmei (Buda, 1741.06.03-i levél melléklete) és uo. 86-87.pp. Buda szabad királyi város különsérelmei (Buda, 1741.06.11.)

⁴⁰ *Schmall Lajos: Budapesti krónika 1686-1873.* 1. kötet. Bp., 1894. (Kézirat) 207.; *Nagy L.- Bónis Gy.: Budapest története i. m. 137.*

mesi rendek ellentmondtak.⁴¹E városok esetén – lévén Duna menti kereskedővárosokról lévén szó – igen fontos volt ennek a követelésnek a teljesítése. Végül a kormánypárt vezetői, az érsek, illetve a személynök, illetve ítélőmestere személyes audiencián fogadta a követeket, akiket megpróbálták meggyőzni igazukról.⁴² A diétai tárgyalások utolsó fázisában a budai követek Pozsony városok követeinek társaságában (Malik János és Krisan János) a rév- és útvámok alóli mentesség törvénybe iktatása érdekében közbenjártak a magyar kancellárnál, Batthyány Lajosnál és Koller József kancelláriai tanácsosnál, mint utóbb kiderült, sikeresen.⁴³A törvénycikk ennek ellenére Buda esetében is végrehajthatlan maradt, amint azt az 1751. évi városi sérelem is bizonyítja: a rendek többségének döntésére a budai városi polgárság borára a továbbiakban is kivetették a harmincadvámot.⁴⁴

A felekezeti kérdés megosztó ereje a század elejének diétáin érvényesült még erőteljesen, utoljára az 1728-29. évin.⁴⁵ Buda esetében – mivel a városba a protestáns lakosság betelepődését a hatóságok 1686 után nem engedélyezték – nem jelentett a rendi politikai élet fóruma-

⁴¹ BFL IV.1002.ff 5. doboz. 1741. évi iratok. 71-85. Buda, Pest és Pozsony szabad királyi városok országgyűlési követei (Pozsony, 1741.június 9.); uo. Johann Benedict Perger és Josef Klinglmayer országgyűlési követek a városi tanácshoz. Pozsony, 1741.július 13. 110-112.

⁴² A június 7-8-9-i ülésekről való tudósítás kapcsán említi a személynökkel és ítélőmesterrel való kapcsolatfelvételt: BFL IV.1002. ff. 10. kötet. Diarium (1741) 11.

⁴³ BFL IV. 1002. ff 5. doboz. 1741. évi iratok. Johann Benedict Perger követ levele a városi tanácshoz. Pozsony, 1741.október 8. 288-292. és uo. Pozsony, 1741. október 5-i levél, 279-287.

⁴⁴ A budai királyi vámszedés fenntartását végül azzal indokolták meg a rendek, hogy az 1749 óta újjáépülő királyi rezidenciára tekintettel „nem illő” ilyen kérésnek helyt adni. Erre: Országgyűlési Könyvtár Gyurikovits-gyűjteménye (a továbbiakban: OK GY) 700.468. Diarium generalis inclytæ regni Hungariæ. 1751. június 27-i ülés. 359.; Buda város 1751. évi sérelme: BFL Buda Szabad Királyi Város Tanácsának iratai. Vegyes iratok (Miscellanea antiqua) (a továbbiakban: IV. 1002.uu) Nr. 579. „Gravamen et postulatam liberæ et regie civitatis Budensis, occasionecomitiorum anno 1751...” (1751. július 17.).

⁴⁵ *Szijártó M. István: A 18. századi Magyarország rendi országgyűlése.* Bp. 2016. 303.

in megjelenítendő problémát.⁴⁶ II. József türelmi rendeletét követően megnyílt az út az akatolikusok hivatalviselése előtt is. Mindezek válaszreakcióra készítették a hagyományos előjogait féltő katolikus városvezető elitet az 1790-91. évi országgyűlésen. A tanácsstagok az utasításban kinyilvánították ragaszkodásukat az 1715. évi 30. törvénycikkhez, vagyis visszaállították volna az 1780 előtti szigorúbb felekezeti állapotokat. Korlátozták volna a nem katolikusok hivatalvállalását: ők a városi tisztségek egyötödéből részesedhettek volna csak.⁴⁷A diétai szintéren a katolikus-evangélikus vegyes lakosságú Sopron esetében viszont a század elején az evangélikus vallásgyakorlás szabadsága mellett kiálló harcos követe is akadt a városnak, Dobner Nándor, vagyis Ferdinand Dobner személyében. Nemcsak a város deputálta a pozsonyi diétára követnek, hanem a soproni gyűlekezetet is képviselte az ottani országos protestáns konventen 1708-09-ben.⁴⁸ Naplója a felekezet- és város történetének egyik elfeledett szeletére világít rá a protestáns követek a katolikus klérussal folytatott országgyűlési vitáira, és a bécsi főtisztségviselők állandó és meddő ígéreteire.⁴⁹

Az adócsökkentést, az adóhátralékok elengedését a városok súlyos eladósodottsága miatt is szinte állandóan szerepeltették az instrukciókban és a sérelmekben is.⁵⁰ Mindkét város esetében gyakran

⁴⁶ Géra E.: Kőhalomból főváros i.m. 43. A korszakban a városvezető elit tagjai a katolikus németek közül kerültek ki. Az ortodox és részben katolikus rácok Tabánban éltek, de szerepük a város irányításában elenyésző volt.

⁴⁷ BFL IV. 1002. ff 14. doboz. 1790. évi iratok. „Instructio Diaetalis A. 1790” 2., 5. pont. Alap kutatások hiányában én csak arra tudok gondolni, hogy ez a követetásítási pont kevésbé a városban elenyésző számú protestánsok ellen irányult, hanem a főleg Tabánban nagy számban élő ortodox rácok ellen került bele az instrukcióba.

⁴⁸ Házi J. : Soproni polgárcsaládok I. kötet i.m. 344.

⁴⁹ A napló az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában található eredeti másolatát használtam: OK GY 700.499-III. Diarium Diaetae Illistrissimum Dobnerianum 1708/09., 1710., 1714/15 per Georgium Gyurikovits collecta.

⁵⁰ Az eladósodottság mértéke különböző mértékű volt az egyes szabad királyi városokban. Sopronban – főleg a Rákóczi-szabadságharc utolsó éveiben és az azt követő évtizedekben ez – különösen súlyos volt: H. Németh István: A város szolgálatában. Johann Wohlmuth pályafutásának várospolitikai tényezői. In: H. Németh István- D. Szakács Anita: Johann Wohlmuth soproni polgármester naplója. Die Tagebuch von Johann Wohlmuth Ödenburger Bürgermeister

találunk példát arra a tanácsi levelezésben, hogy a követeknek a *taxa diaetalis* mérséklése érdekében kellett közbenjárniuk a Magyar Kamaránál.⁵¹ 1708-ban Sopronban a megnövekedett összegű taxa összegének csökkentése is bekerült az instrukcióba, amely alól végül teljesen mentesült a súlyosan eladósodott város.⁵² Ugyanekkor Budán a város katasztrofális anyagi helyzete miatt a Kamara által kivetett országgyűlési taxa összege miatt polgári engedetlenségi mozgalom indult, amely mögött a hatalmukat veszített, a városi tanácstagokkal szemben álló Budai Kamarai Adminisztráció egyes tanácsosai álltak.⁵³ A polgárság azt követelte a magisztrátustól, hogy érje a Kamarának fizetendő adó összegének felére csökkentését, vagyis 200-ról 1000 ft-ra való leengedését.⁵⁴ A követeknek alkudozásba kezdtek, nem látva be, hogy a fizetési készséget kellene inkább demonstrálniuk, majd 1709-ben megpróbálták –pénzhiány miatt – a követelt adót természetben, budai borban kifizetni, ám ez kiváltotta a kamarai hatóság rosszallását. Végül Heister tábornok parancsára az adót katonai végrehajts útján szedték be.⁵⁵ A taksa mérséklésének követelés lett aztán

1717-1737. Szerk.: Dominkovits Péter. Sopron, 2014. 7-31., Sopronra: 21-23. Budára: *Nagy István*: Buda város gazdálkodása és adósságai a XVIII. század első felében. Tanulmányok Budapest múltjából. 12. (1957) 51-131.

⁵¹ Országgyűlési taxának nevezték azt a szabad királyi és bányavárosoktól a királyi udvar és a rendek országgyűlési tartózkodásának fedezésére szolgáló adónemet, amelyet a diéták alkalmával a Magyar Kamara vetett ki és szedett be. Erre: *Nagy István*: A Magyar Kamara 1686–1848. Bp., 1971. 38-40.

⁵² MNL GYMSL SL IV.1002.c Lad X et K., Fasc. IV., Fasc. 203. „*Instructio ablegatis Soproniensibus pro Diaeta exhibita*” (Sopron, 1708.február 22.) és MNL GYMSL SL IV.1002.c Lad X et K, Fasc. IV., No. 175. A Magyar Kamara által Sopron országgyűlési taksa-összegeiről szóló kimutatása. Pozsony, 1751. április 30.

⁵³ BFL IV.1002.ff 1. doboz. 1708. évi iratok. Buda, 1708. március 16. 27. pont. Továbbá: ugyanott, Bécs, 1708. április 20. A bécsi Udvari Kamara Buda városához. A befolyásukat veszített, de hatalmukat „az oszd meg és uralkodj”-elv alapján fenntartani iparkodó kamarai adminisztráció hivatalnokainak és a belső tanács tagjainak konfliktusára: *Géra E.*: Kőhalomból főváros i.m. 105-106.

⁵⁴ BFL IV.1002.a 6. kötet. 597–600. 1708. február 18-i ülés.

⁵⁵ BFL IV.1002.ff 1. doboz. 1708. évi iratok. Buda, 1708. március 16. 31. pont és BFL IV.1002. uu 49. doboz. A budai kiváltságlevélre vonatkozó iratok. Buda, 1709. május 25. és BFL IV.1002.uu. No. 334. Pozsony, 1709. június 3. Maylin szindikus levele a városi tanácshoz.

a kardinális pontja az 1722-23. évi diéta soproni levelezésének, amikor a város adósságai miatt csak három részletben tudta tartozásait fizetni, haladékot kérve az 1500 forint törlesztésre.⁵⁶ Több, mint 800 forint értékű restanciái ebből még 1751-ben is voltak.⁵⁷

Az érdekérvényesítés eszköztára

A követekre bízott városi érdekérvényesítés legfontosabb terepe nem a diéta lehetett, hanem annak időtartalma alatt az egyes pozsonyi és bécsi kormányhatóságoknál végzett ügyintézés volt. A peres ügyekben, a katonai kihágások orvoslása vagy az adócsökkentés érdekében a városnak meg kellett találni a megfelelő pártfogókat, akiket informális kapcsolataik, kisebb-nagyobb ajándékokkal (pl. bor, kisebb nagyobb összegekkel, szolgálatok) próbáltak megnyerni.⁵⁸ Sopronban 1751-ben a városi tanács tizenhét akó soproni bort küldött a diétára készülve a kancellárnak, a személynöknek, Grassalkovich kamaraelnöknek és Esterházy tárnokmesternek tiszteletdíjként.⁵⁹ A következő diétán a város érdekeinek hathatós támogatására kérték föl a követeken keresztül Koller Ferenc személynököt és Batthyány Ádám tárnokmestert Sopron vármegye követeléseivel szemben, akiket ugyancsak borral szándékoztak megajándékozni.⁶⁰ Sopronhoz hasonlóan Budán is a helyi gazdaság „húzóágazata” a bortermelés volt, így a követek ugyancsak általában bort küldtek ajándékba azoknak a személyeknek, akiktől a városi érdekeinek legjobb előmozdítását remélték. Például az 1708-1709. évi pozsonyi diéta idején zajlott levelezés a kevésbé jelentős támogatók közül Pest-Pilis-Solt vármegye

⁵⁶ MNL GYMSL SL IV.1002.c Lad X et K, Fasc. IV., No. 169. Pozsony, 1722. július 12. Georg Wilhelm Sailer és Mathias Trimmel követek levele Sopron város tanácsához és a követek két további levele a tanácsnak: ugyanott No. 170. Pozsony, 1722. július 21., uo. No. 171. Pozsony, 1722. július 24.

⁵⁷ MNL GYMSL SL IV.1002.c Lad X et K, Fasc. IV., No. 175. A Magyar Kamara által Sopron országgyűlési taksa-összegeiről szóló kimutatása. Pozsony, 1751. április 30.

⁵⁸ *H. Németh I.*: A szabad királyi városok i.m. 153–154. és *Nagy J.*: Buda város követei i.m. 49-50., 59.

⁵⁹ MNL GYMSL SL IV.1003.a 160. kötet. 1751. február 19.

⁶⁰ MNL GYMSL SL IV.1003.a 173. kötet. 389. 1764.szeptember 6.

követeit, Laczkovich László jegyzőt és Mecséry Ádámot emelik ki, akiknek szolgálataiért cserében bort ígért a budai tanács.⁶¹1728-ban Buda városa „Verehre Wein”-t, ajándék bort küldött a városi pincéből az egyes főméltóságoknak, nem is akármennyit: a nádornak, a kamaraelnöknek, Meskó és Adelffy ítélőmesternek és Managetta királyi biztosnak 1-1 hordóval.⁶² 1741-ben a hídvámmal kapcsolatos törvény-cikkek ügyintézése során Koller József kancelláriai tanácsosnak és Péchy Gábor ítélőmesternek a városért kifejtett szolgálataiért budai borral fizetett a tanács.⁶³

A szakirodalom szerint a szabad királyi városok a 17. században közös érdekeik védelmében összehangoltan léptek fel, már a diéta előtt információt cseréltek és egyeztették álláspontjukat.⁶⁴ A 18. századra ez a „városszövetség-jellegű” szoros kooperáció fellazult. Esetei jelleggel ebből az időszakból is dokumentálható néhány város követeinek egy-egy meghatározott közös fontosságú ügy érdekében való összefogása. Az oszmán-török uralom másfél száz évét megsínyllett és emiatt a rendi politikai életben tapasztalatlan Buda városatyái számára a mintaadó, de egyben versenytárs is volt Pozsony, Sopron vagy éppen Kassa politizálása. Buda királyi székvárosi címének régisége jogán robbant ki az első konfliktuséppen Pozsonnyal az 1708-1709. évi diéta idején. Ekkor a budai Maylin szindikusz és Baitz szenátor az alsótáblai ülésrendben való elsőbbségért mérkőzött meg a pozsonyi városi követekkel.⁶⁵ Hasonlóan a diétához, a tárnokszéken is fellépett a város a primátusáért a szerzett jogaihoz ragaszkodó Kassa követeivel szemben az 1722-23. évi országgyűlés alatt, hozzáteszem, hogy sikerrel.⁶⁶ 1728-29. évi országgyűléstől kezdve az együttműkö-

⁶¹ BFL IV.1002.ff.1. doboz. 1708. évi iratok. A városi tanács pozsonyi követekhez címzett utasítása (1708. március 29.), A budai követek levele a városi tanácshoz (1708. április 19.).

⁶² BFL IV.1002.ff.3.doboz. 1728. évi iratok. Pozsony, 1728. június 27. Johann Roth és Johann Georg Mayer levele a városi tanácshoz.

⁶³ BFL IV. 1002. ff 5. doboz. Az 1741. évi diéta iratai. Johann Benedict Perger követ levele a városi tanácshoz. Pozsony, 1741.október 8. 288-292.

⁶⁴ H. Németh I.: A szabad királyi városok egységes fellépéséről i.m. 169-160.

⁶⁵ BFL IV.1002.ff.6.doboz. 1. füzet. Országgyűlési naplók. Acta comitalia Posony 1708. Diætalia anni Posoniensia sive ablegation. 16. és újabban: Nagy J.: Buda város követei i.m.46.

⁶⁶ Felhő I.: Buda elsősége i.m. 160.

dés válik hangsúlyosabbá: ekkor a diétai követnek küldött Roth János szindikusz megbetegedett (majd még az országgyűlés alatt meg is halt), társa, az országos politikában még tapasztalatlan Mayer János György egyedül maradt. A városi tanács ekkor arra intette Mayert, hogy a közügyekben való határozathozatalnál mindenben igazodjon Sopron város követeihez.⁶⁷ 1741-ben, a diéta kezdetén budai városi tanács utasította követeit, hogy a többi város követeivel főleg a sérelmek kidolgozásakor jó viszonyt tartsanak fenn. Igyekezetük arra irányult, hogy Pest, Buda és Sopron követei együttesen fellépve az adóösszeg felosztásakor a városok között arányosabb teherviselést érjék el.⁶⁸ Egy másik alkalommal városi polgárok útvámok és révdíjak alóli mentességének országgyűlési elismertetése ügyében jártak el a pesti és pozsonyi városi követekkel együtt. A Duna menti és az itteni folyami kereskedelemben érdekelt városok polgárságának elemi érdeke volt ezen előjogok megerősítése. Törekvésüket elvben siker koronázta: ezt bizonyítja az 1741. évi XXVIII. törvénycikk.⁶⁹

A követek személye

A követek személyével kapcsolatban mindkét város esetén fő forrásaim a Szijártó István által vezetett az ELTE-n működő Diaeta kutatócsoport adatbázisa volt. A soproniakkal kapcsolatban Házi Jenő lexikona, a budaiakról a város tisztségviselők korabeli lajstroma szolgáltatott életrajzi adatokat.⁷⁰

⁶⁷ BFL IV.1002. ff 3.doboz. Buda város tanácsának levele Johann Georg Mayernek

⁶⁸ BFL IV. 1002. ff 5.doboz. 1741. évi diéta iratai. 36-70. Buda, 1741.június 3. Johann Benedict Perger, Joseph Klinglmayer országgyűlési követek levele Buda szabad királyi város tanácsának, illetve az erre adott válasz.

⁶⁹ Kérelmükkel jártak bizonyos mágnásoknál, illetve az esztergomi érseknél, aki több vámhelyet birtokolt, illetve a személynöknél és ítélőmesterénél, erre: BFL IV. 1002. ff 5.doboz. 1741. évi iratok. 110–112 Buda, 1741. július 13. Johann Benedict Perger, Joseph Klinglmayer országgyűlési követek levele Buda város tanácsának. Az 1741. évi XXVIII. törvénycikkben foglaltakra: „2. § És a szabad királyi városok polgárai, ha hiteles utlevéllel vannak ellátva, valamint más törvény vagy kiváltság alapján kivett személyek se szoríttassanak semmiféle helyen az ut- és hidvámok fizetésére”.

⁷⁰ A tanulmányban felhasznált országgyűlési szerepvállalásra vonatkozó adataim az 18. századi országgyűléseket vizsgáló, korábban az ELTE BTK-án

A soproni követekről kiderült, hogy a korszakban 12 követet küldött ki a város a pozsonyi diétákra. A követek megválasztása és az utasítás jóváhagyása a belső és a külső tanács együttes ülésén történt. Gyakran delegálták a polgármestert, ritkábban a városbíró, illetve 1-1 belső tanácsost. 1764–65-ben egyszerre van jelen a pozsonyi diétán pl. a városbíró és a polgármester. Mondhatjuk azt is, hogy a soproni városvezető elit tagjai legfelsőbb szinten képviseltetik magukat a pozsonyi diétákon. 1708-09-ben – valószínűleg a polgárháborús helyzet miatt- a követek esetleges halála, illetve akadályoztatása esetére pótköveteket is kijelöltek az instrukció kiadásakor (Unger Mátyás, Greiner Pál) személyében, akik közül aztán az egyikük (Unger) részt is vett a diétán a megjelentek listája tanulsága szerint.⁷¹ Volt olyan, pl. Trimmel Mátyás (1708-09, 1722-23), Wohlmuth János Konrád (1741, 1751), Martony Bertalan (1790-91, 1792), aki két diétán is részt vett. A követek kiállításakor minden esetben figyeltek a felekezeti paritásra: az egyik követ mindig evangélikus, a másik katolikus volt.⁷² (Hasonló jelenségre nemcsak a többfelekezetű városokban, hanem a vármegyékben is fel lehet figyelni: a 18. század folyamán Pest-Pilis-Solt vármegyében is gyakorlattá vált, hogy az egyik követ protestáns, a másik katolikus volt).⁷³ Összességében hét evangélikus, öt katolikus követ képviselte Sopront a század folyamán. A követek nagy többsége (8 fő) nemes volt,⁷⁴ sőt voltak olyanok is köztük, akik a megyei igazgatás alsóbb fokozatáig, az esküdtségig is eljutottak. Ennek a csoportnak az áttekintése alapján megállapítható, hogy az említettek zöme saját maga vagy közvetlen felmenői révén szerzett

működő Diéta kutatócsoport adatbázisából származnak (a továbbiakban DAB). Elérhetősége: <http://szijarto.web.elte.hu/segitseg.htm> (2016. december 19-i letöltés). A budai lajstrom: BFL IV.1002.nn. Buda szabad királyi város Tanácsának iratai. A budai tisztviselők nyilvántartása. 1-3 köt.

⁷¹ IV.1002.c Lad X et K., Fasc. IV., Fasc. 203. „*Instructio ablegatis Soproniensibus pro Diaeta exhibita*” (Sopron, 1708.február 22.)

⁷² Ugyanez az elv érvényesült a városi tisztségek betöltésekor már 18. század elején is, amikor a városvezető evangélikus elit feltöltődik katolikusokkal: *H. Németh István: Az állam szolgálai vagy a város képviselői* i.m. 140-141.

⁷³ Erről lásd a vármegyei követek életrajzi adattárát: *Kiss A.-Nagy J.-Kapitány A.: Pest-Pilis-Solt vármegye* i.m. 169-178.

⁷⁴ Dobner Nándor, Unger Mátyás, Trimmel Mátyás, Kerpics Ferenc, Wohlmuth János Konrád, Visi Sámuel, Gábrriel János Keresztély, Bezzeg János.

nemesi címet, de nem szakadt el városi életformájától, illetve polgári-értelmiségi foglalkozásától és nem köteleződött el a vármegyének. A megyei esküdti pozíció vállalása is inkább arra utal, hogy a korban még mindig kevés volt a jogtudó nemes, akiket a jól képzett városi hivatalnokok a megyei igazgatásban is az adott esetben pótolhattak, mert feltehetően a magyar jogot is jól ismerték.⁷⁵ A városigazgatás bürokratizációja a 18. század folyamán egyre inkább halad tovább: a város irányításában az iparosok, kereskedők helyét egyre inkább átveszik a jogi-gazdasági képzettséggel rendelkező, élethivatás-szerűen fizetésükből élő hivatalnokok.⁷⁶ Megfigyelhető, hogy a 18. század elejének „nagy politikusnemzedéke” három ügyvéd, Dobner Nándor, Trimmel Mátyás és Greiner János Pál szinte felváltva töltötték be a várossbírói és a polgármesteri funkciót Sopronban 1700 és 1728 között, akik egyúttal a korabeli diétákon is képviselték a várost. A következő generációhoz tartozó Wohlmuth János Konrád és Sailler György Vilmos is természetesen ugyanúgy rendelkeztek jogi végzettséggel.⁷⁷ Házi Jenő lexikonja alapján a vizsgált csoport háromne-

⁷⁵ Sopronban a városigazgatás bürokratizációjának folyamata – a központi kormányzat beavatkozásának következményeként – már a 17. század második felében elindult: *H. Németh I.: Az állam szolgálói vagy a város képviselői* i.m. 140–141. Az ország más részeiben, így Északkelet-Magyarországon ez a század közepétől–harmadik harmadától gyorsult föl olyannyira, hogy a kézművesek már szinte a városi tanácsból is kiszorultak: Lőcsén 1759-ben a kilenc tanácsosból még 4 volt kézműves, 1770-ben a hatból már csak egy. Erre: *Anton Spieß: Der Wiener Hof und die Städte des Königreiches Ungarn in den Jahren 1681-1780.* In: *Die Städte Mitteleuropas in 17. und 18. Jahrhundert.* Herausgabe von Wilhelm Rausch. Linz, 1981. különösen 85.

⁷⁶ Hasonló folyamatok zajlanak az osztrák örökösödési tartományokban is, így Bécsben is. Itt még a 17. század elején a városi tisztséget betöltőknek 25%-nak volt ez a főfoglalkozása, addig az 1740-1780 közti időszakra ez az arány 81,6%-ra nőtt. Tendenciaszerűen és megkétszerezve ugyanezek a társadalomtörténeti folyamatok figyelhetők meg a magyarországi városokban is. Erre: *Andreas Megner: Beamte.* In: *Sozialgeschichte Wiens 1740-2010. Soziale und ökonomische Ungleichheiten, Wanderungsbewegungen, Hof, Bürokratie, Schule, Theater.* Hg.: Andreas Weigl- Peter Eigner- Ernst Gerhard Eder. Innsbruck-Wien-Bozen, 2015. 469-583., különösen 500-501.

⁷⁷ *Szakács Anita: Johann Wohlmuth élete és karrierje.* In: *In: H. Németh István- D. Szakács Anita: Johann Wohlmuth soproni polgármester naplója. Die Tagebuch von Johann Wohlmuth Ödenburger Bürgermeister 1717-1737.* Szerk.: Dominkovits Péter. Sopron, 2014. 59-72., különösen 71-72.

gyedéről (8 fő) bizonyosan tudható, hogy ügyvédi praxist folytatott vagy jogi tudásából élt meg.⁷⁸ Trimmel Mátyásról ismert, hogy a dunántúli kerületi ítélőtáblai elnökként fejezte be pályafutását.⁷⁹ Dobner Nándorról tudható, hogy a jénai egyetemen tanult.⁸⁰

A központi kormányzat beavatkozása a követküldésre nem közvetlenül, tehát a követek megválasztásakor, hanem a magisztrátusi tisztújítások során közvetve valósult meg. A vegyes felekezetű Sopronban – mint több más szabad királyi városban is – az ellenreformáció győzelemre juttatására és a gazdálkodás javítására királyi biztosok közreműködésével igyekezett a Magyar Kamara már a 17. század végétől megbízható és jogi-gazdasági szaktudással bíró katolikusokat városi hivatalokhoz juttatni.⁸¹ Budán a teljes városvezetés cseréjére csak a város teljes eladósodása és az elharapódzó korrupció miatt került sor 1737-ben.⁸² II. József korában a vármegyei és városi önkormányzati szféra teljes alárendelése jegyében került sor számos „*novo homus*” hivatalhoz juttatásához. Ezek között jellemzően előfordultak katonatisztek. Sopronban így lett városi tanácsos 1780-ban Bezzeg János Zólyom vármegyei evangélikus nemes, korábbi nemesi testőr és hadnagy, akit 1792-ben a város a diétára is elküldött.⁸³ Budán a kerületi főispán jelölésével, a városi tanács jelöltjeinek mellőzésével nyert kinevezést Margalics János, pesti főszolgabíró 1789-ben a városbírói tisztségre.⁸⁴ Margalics János a következő két diétán már megválasztott polgármesterként vett részt.

⁷⁸ Dobner Nándor, Greiner János Pál, Trimmel Mátyás, Wohlmuth János, Sailler György Vilmos, Visi Sámuel, Ernst József Keresztély, Marton Bertalan.

⁷⁹ Házi J.: Soproni polgárcsaládok i.m. I. köt. 365.

⁸⁰ Házi J.: Soproni polgárcsaládok i.m. I. köt. 344.

⁸¹ H. Németh I.: Az állam szolgálói vagy a város képviselői i.m. 128-129.

⁸² Vanossi polgármester uralmát követően Perger János Benedeket segítette a város polgármesteri székébe a Kamara által kiküldött királyi biztos, Erdődy György gróf. Perger 1739-ig töltötte be tisztségét, ekkor azonban őt is sikkasztás vádjával házi őrizetbe helyezték és tisztségéből felfüggesztették. Pozíciójába ezután nem került vissza, ám szenátorként ezután is megőrizhette a befolyását, mert őt delegálta a város a diétára. Az 1737-es kamarai vizsgálatról és Pergerről: Erre: *Gárdonyi Albert: Budapest közállapotai a 18. század elején. Városi Szemle* 31. (1931) 226.; *Tuza Cs.: Buda polgármesterei* i.m. 30.

⁸³ Házi J.: Soproni polgárcsaládok i.m. I. köt. 108.

⁸⁴ Nagy I.: II. József reformjai i.m. 385–386.

A pozsonyi, illetve budai diétákra a 18. század folyamán Buda szabad királyi városa 14 főt delegált. Főszabályként megállapítható, hogy mindig a szindikust, illetve egy befolyásos tanácsnokot küldtek. Így történt ez 1708-09-ben, 1712-1715-ben, 1722-23-ban, 1728-29-ben, 1741-ben, 1751-ben. 1764-65 folyamán már a városbíró jelent meg az egyik követként a diétán a szindikus helyett.⁸⁵ 1790-91-ben, illetve 1792-ben a városbíró és a polgármester vettek részt a diétán. Az utóbbi három alkalom már annak a jele, hogy a városvezető elit bürokratizálódott és összezárta sorait, kisajátította magának az országos politikában való részvétel lehetőségét.⁸⁶ Több esetben követcserére, illetve valószínűleg költségkímélési célból az egyik követ hazaküldésére került sor. Az 1708-09. évi diéta során Baitz szenátor kérte felmentését, akit 1708 végén vissza is hívott a budai, így 1709. évi üléseken már csak Maylin szindikus tartózkodott Pozsonyban.⁸⁷ 1712-ben a Szolnokra katonai élelmezési igazgatónak távozott és leköszönt Baitz polgármestert Wabler szenátor, a közben elhunyt Maylin szindikust hivatali utódja, Vanossi Ferenc váltotta a város képviselőjében.⁸⁸ Az 1728-29. évi diéta során a Roth jegyző 1728 július elején bekövetkezett halála után sokáig társa, Mayer főkamrás vitte az ügyeket, majd őt váltotta képviselőként, Peyerl Mihály.⁸⁹ 1741-ben Klinglmayer József hazatérése után Perger János Benedek szenátor maradt a város egyedüli követe Pozsonyban.⁹⁰

A budai követek között – akár Sopronban is – kiemelkedő volt a jogtudók aránya, akik életvitel-szerűen a hivatalnoki életformát vá-

⁸⁵ Tisztségére: BFL Buda Szabad Királyi Város Tanácsának iratai. A budai tisztviselők lajstroma (a továbbiakban: IV.1002.nn) 1. köt.

⁸⁶

⁸⁷ Nagy J.: Buda város követei i.m. 42-43.

⁸⁸ BFL IV. 1002. ff 1.doboz. 1712. évi iratok. Frantz Wabler és Vanossy Ferenc országgyűlési követi megbízólevele. Buda, 1712. március 26.; illetve ugyanott: a két követ levele a városi tanácshoz, Pozsony, 1714. szeptember 28. Baitz csak 1714 táján térhetett vissza Budára Szolnokról, amikor kérte a tanácsot belső tanácsosi pozíciója visszaállítására: BFL Buda szabad királyi város Tanácsának iratai. Tanácsi levelezés (a továbbiakban IV.1002.j) 11. doboz. Baitz kérvénye és a városi tanács erre adott válasza. 1714.július 20.

⁸⁹ Roth halálának időpontjára a levelezés és a tisztségviselői nyilvántartás alapján csak következtetni lehet.

⁹⁰ BFL IV. 1002. ff 5.doboz. Johann Benedict Perger, Joseph Klinglmayer országgyűlési követek Buda város tanácsának. Pozsony, 1741. augusztus 3. 135-147.

lasztották.⁹¹ A követküldéskor és a diétai szereplések alkalmával a syndicus(vagy másképpen szindikus, illetve jegyző) volt az, aki tudásánál-hivatali tapasztalatánál fogva a két követ közül az aktívabb volt. Tudásával azonban – főleg a század elején- még „fehér holló”-nak számíthatott a városvezetésben. Az 1722. évi királyi biztos vizsgálat jelentése is rámutatott arra, hogy nincs senki a budai tanácsban, aki az országgyűlés magyarul folyó tárgyalásait értené vagy a hazai jogot alaposan ismerné.⁹² 1752-ben a „budai magyar nemzet” Magyar Kamarához intézett panaszában kéri, hogy a tanácsban a megüresedő helyeket magyar jogot ismerő tanácsnokokkal töltsék meg, mivel ezek Budáról hiányoznak.⁹³ Mindezért különösen rá volt szorulva a tanács a jegyző munkájára a diétán is. Emiatt gyakran a tanult ifjakat vagy már meglelt jogvégzett férfiakat, a későbbi szindikust az ország távoli vidékeiről kellett a város szolgálatába fogadni. A „bevándorlók fővárosá”-nak számító Budán talán ezek a „novo homus”-életpályák nem is számítottak egyedinek. Most csak a követté választottak csoportjából hoznék néhány példát! Maylin szindikus, az 1708-1709. évi diéta követe valószínűleg a Mecklenburg-Vorpommernben fekvő Neustadtból származott.⁹⁴ Vanossi Ferenc, későbbi polgármester a Székesfehérváron a török kiűzése után megtelepedett nemességet nyert itáliai eredetű családból származott.⁹⁵ Miller János Ferdinánd egy erdélyi szászföldi nemes katonatiszt árvájaként került Budára, ahol a jezsuiták nevelték fel a városi tanács anyagi támogatásával.⁹⁶ Balásy Ágoston Hont vármegyéből, addig Laszlovszky József a Bars megyei Oszlányból származott.⁹⁷ Nem csak a követnek megválasztott

⁹¹ Vanossiról tudható, hogy a bécsi egyetemen szerzett jogi végzettséget. Miller János Ferdinánd jogi doktorátusa könyvének címlapjáról ismert. Róth János büntetőtörvénykönyv-tervezete is azt feltételezi, hogy a budai szindikus felsőfokú jogi végzettséggel is rendelkezett.

⁹² *Bónis Gy.*: Városigazgatás i.m. 183.

⁹³ *Nagy I.*: A választó polgárság i.m. 160.

⁹⁴ *Géra E.*: Kőhalomból főváros i.m. 254.

⁹⁵ *Géra E.*: Kőhalomból főváros i.m. 80.

⁹⁶ *Életére: Szinnyei József*: Magyar írók élete és munkái VIII. kötet. Löbl-Minich. Bp., 1902. 1424-1425.; *Fabó András*: Adalékok Czvittingerhez. Figyelő. Irodalomtörténeti Közlöny. 18. (1885) 144.

⁹⁷ A Balásy család származásáról: Pettkó Béla: Czímerleírások a Királyi Könyvekből. Nagy Iván Családtörténeti Értesítő 2. (1900) 241.; Laszlovszkyról: *Pál-*

szindikuskok közt voltak újonnan a városban karriert csinálók: Margalics János pesti nemesített polgár család sarja volt, míg Perger János Benedek származási helye a morvaországi Znojmo volt.⁹⁸

Az egyes karrierpályákat tekintve elmondható, hogy a legnagyobb mobilitást a szindikusi posztot betöltők mutatják életük során. Erről a posztról ritkán, de el lehetett jutni a városbíróságáig és a polgármesteri posztig. Ehhez a diétán szerzett tapasztalatok és kapcsolati tőke is hozzájárulhatott. Voltak syndikusok, akik végigjárták a városi hivatali számlátrát: városi kancelláriai járulnökként, illetve kancellistaként kezdték, majd bírósági ülnökként folytatták, városbíróként vagy polgármesterként fejezték be. Kancellistaként vagy kancelláriai járulnökként az árvaszámtartói (másként árvaatyai) feladatokat is elláthatták. Az 1728-29. évi diétán a szindikusk követő társa Mayer János Györgytanácsnok lett, aki hivatali pályáját kancellistaként kezdte 1717-ben, majd 1722-ben aljegyzővé választották, végül (talán ezzel párhuzamosan) 1724-1728 között főkamrás is volt. Ezután a városi közfunkcióktól távol tartotta magát, 1762-ban végrendelezett és ezután nem sokkal el is hunyt.⁹⁹ Még ugyanezen az országgyűlésen Roth szindikusk halála után és Mayer János György visszahívása után követőként Peyerl Mihály frissen kinevezett aljegyző került, aki 1728-1738 között töltötte be hivatalát, majd 1740-ig a városi szindikusként tevékenykedett.¹⁰⁰ Az 1751. évi országgyűlés egyik követő, Miller János Ferdinánd 1734-től városi kancelláriai járulnok (Kanzlei Accessist), majd 1739-től városi kancellista, 1740-1741 között árvaszámtartó. 1741-ben másodjegyző vagy titkár (tulajdonképpen aljegyző) lett. 1751-től városi szindikusk haláláig (1766-ig), de halála miatt ennél to-

mány Béla: Nemesedő városi követek a francia és a napoleoni háborúk magyar országgyűlésein, 1790-1812. In: *Homályzónák. Felvilágosodás és liberalizmus. Tanulmányok Kecskeméti Károly 80. születésnapjára*. Főszerk.: Borsi-Kálmán Béla. H. n., 2013. 63-64.

⁹⁸ *Miller János Ferdinánd*: Epitome vicissitudinum et rerum memorabilium de libera regia ac metropolitana urbe Budensi, ab ejus nativitate, anno quippe MCCXLII ad praesentem que annum MDCCLX. Per nobilem Joannem Eleemos. Ferdinandum Miller. Budae, [1760]. 160.

⁹⁹ BFL IV.1002.nn 1. köt. Tisztviselők lajstroma 29., 39., 71. Végrendelete: BFL Buda szabad királyi Város Tanácsának iratai. Végrendeletek (Testamenta) (a továbbiakban IV.1002.y) I-1579. Kihirdetve: 1763. január 5.

¹⁰⁰ BFL IV.1002.nn 1. köt. Tisztviselők lajstroma 20., 31., 39.

vább nem emelkedett ranglétrán.¹⁰¹ A következő diétára kiküldött Balásy Ágoston 1741-1743 között számtartó, 1742-1751 között városi kancellista, majd 1751-től 1763-ig másod- vagy aljegyző, majd 1765-től városbíró 1769-ben bekövetkezett haláláig.¹⁰² A vizsgált csoportból a jegyzői tisztségről a polgármesteri székig jutott el Vanossi Ferenc és Klinglmayer József.¹⁰³ A városbíróságig emelkedett Balásy Ágoston. A város ügyészeként kezdte a pályáját 1766-ban Laszlovszky József, aki 1780-ban a város törvényszéki jegyzője, vagyis aljegyzője, végül 1790-ben polgármestere is lett.¹⁰⁴ Többen feltehetően pénzügyi-számviteli-gazdasági szaktudásuknak köszönhették tisztségeiket. A gazdasági adminisztrációból emelkedett fel Keppeler Gáspár, aki 1722-23-ban küldött a város a pozsonyi diétára követnek. A városgazdálkodás szempontjából fontos hivatalokban töltött el majdnem négy évtizedet és jutott el a városbíróságig, illetve a polgármester-helyettesi pozícióig.¹⁰⁵ Az állami-katonai szférában töltött be gazdaságirányítói posztot eredetileg Wabler szenátor, aki 1712-1715 közötti ülészakon volt jelen Pozsonyban a város képviselőjében. Császári élelmezési igazgatóként érkezett Budára és szerzett polgárjogot 1698-ban, majd 1702-ben lett belső tanácsos. Később hídbiztosként, majd főkamarászként szolgálta a várost, egy hónapig a városbíró helyetteseként

¹⁰¹ BFL IV.1002.nn 1. köt. Tisztviselők lajstroma 83., 72., 63., 39., 31.

¹⁰² BFL IV.1002.nn 1. köt. Tisztviselők lajstroma 22., 24. 39., 45.

¹⁰³ Klinglmayer 1741-ben nyerte el a budai jegyzőséget, 1741 és 1748 között a tárnokszéki ülnökként képviselte Budát. 1755-1765 között budai bírói, 1768-tól 1783-ig a polgármesteri tisztséget viselte. Életére: *Tuza Cs.: Buda polgármesterei* i.m. 29.

¹⁰⁴ *Pálmány B.: Nemesedő városi követei* i.m. 63-64.

¹⁰⁵ Hivatali pályáját 1694-ben kezdte császári építőhivatali mérnökként és árvaszámtartóként. Több alkalommal helyettesítette a városi szindikust is(1696, 1698, 1699, 1703) a jegyzőkönyvi fogalmazványok készítésénél. 1700-1705 között immár a város szolgálatában lett alkamarás és pincemester, majd telekkönyvi igazgató, illetve 1705 és 1731 között. Közben a polgárság első szószólója lett 1705-ben. 1711-ben belső tanácsossá választották. 1719-1722, illetve 1724-1730 között városbíró volt. Pályája csúcspontján 1735-ben érte el a polgármester-helyettesiséget. Személyére: *Géra E.: Kóhalomból főváros* i.m. 116-118., *Géra E.: Buda város tanácsulési jegyzőkönyvei* i.m. 16.; 45; *Bánrév György: Az iratkezelés története Budán és Pesten 1686-1873. Levéltári Közlemények* 13. (1935) 210.

is működött.¹⁰⁶ Mindezek a többlépcsős és hosszan tartó hivatali karriererek arra mutatnak, hogy az előreléptetések rendszere meghonosodott budai városi igazgatás jogi-gazdasági szaktudáson alapuló szféráiban.¹⁰⁷ Mindez elősegítette azt is, hogy az illető országgyűlési követi megbízatást nyerjen. A budai követek közül csak néhányról tudható a században, hogy iparosok vagy kereskedők lettek volna. Baitz János Kristóf kereskedelemmel foglalkozott, valószínűleg hadi-beszállítóként tevékenykedett és ebből gazdagodott meg.¹⁰⁸ Egyike az utolsó iparosok közül felemelkedő követeknek, Joseph Klinglmayer, aki két diétán (1741, 1751) is képviselte a várost, foglalkozására nézve pék volt. Az 1741. évi diétáról is azért kellett eltávoznia, mielőtt az befejeződött volna, mert műhelyének ügyei szólították haza Budára.¹⁰⁹

Az országgyűlések jó alkalmat kínálhattak a városi polgárság elitjének, hogy megmutassa magát az uralkodó előtt és felhívja magára az uralkodó figyelmét. Mária Terézia 1751-es pest-budai látogatása és Buda székváros jellegének erősödése a józsefi időszakban nagyban hozzájárult ahhoz a folyamathoz, hogy az itteni polgárság növekvő figyelemben részesüljön az uralkodó és az ország közvéleménye részéről. Megfigyelhető, hogy a királyi kegy a sikeres diétai szerelést követte: 1758-ban Miller János Ferdinánd városi szindikusz, részben az 1751-es diétai érdemeire hivatkozva,¹¹⁰ 1765-ben Balásy Ágoston

¹⁰⁶ Géra E.: Buda város tanácsülési jegyzőkönyveinek regesztái 1708-1710 i.m. 280.

¹⁰⁷ Max Weber-i értelemben a bürokratikus igazgatás egyik meghonosodott ismertetőjegyeről van szó. Reformkori példák alapján: Tóth Á.: Hivatali szakszerűsödés i.m. 32.

¹⁰⁸ Tuza Cs.: Buda polgármesterei i.m. 25.

¹⁰⁹ BFL IV.1002.ff 5.doboz. 1741. évi iratok. Johann Benedict Perger, Josephus Klinglmayer országgyűlési követek Buda város tanácsának. Pozsony, 1741. augusztus 3. 135-147. Életére: Tuza Cs.: Buda polgármesterei i.m. 29. Ennek némileg ellentmond az a tény, hogy Joseph Klinglmayert éppen a diéta előtt megbízta a jegyzői teendőik ellátásával: BFL IV.1002.a 43. kötet. 36. fol. v. 1741.február 3.

¹¹⁰ Kérvénye: Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban MNL OL) A 57-Magyar Kancelláriai Levéltár- Libri regii (a továbbiakban A 57) 44. köt. Bécs, 1758 november 23. 676-680. Miller János Ferdinánd Mária Terézia 1751-es budai látogatásakor a hajóhídnál fogadta az uralkodópárt, amelynek során az uralkodóház dicsőségét zengő beszédet is mondott. Kiadva: Miller J.F.: Epitome vicissitudinum i.m. 157-160.;

főbíró és ügyész, 1791-ben Laszlovszky József főbíró kapta meg a rangemelését.¹¹¹ Miller állítólag országgyűlési szereplésével felhívta magára az uralkodónő figyelmét, akitől arany emlékérmét is kapott.¹¹² A pesti követek példája is sejtésünket erősíti: Scopek Ferenc pesti bíró és Mária Terézia koronázó országgyűlésén résztvevő városi követ 1741-ben, Margalics János pesti bíró és követ (az adattárunkban szereplő azonos nevű követ apja) 1751-ben nyerte el a nemességét.¹¹³ Az országos és az udvar előtt való elismertség egyik jeleként számítható, például a királyi tanácsosi cím megszerzése. Visi (másként Vischy) Sámuel szenátor, Sopron város 1751. évi diétára delegált követe 1753-ban nyerte el a királyi tanácsosságot.¹¹⁴

Budán – noha a 15 kiküldött követ közül csak 5 szerzett nemességet vagy rendelkezett ilyennel-, de a nemesek arányának növekvő tendenciáját tekintve a sopronihoz hasonló országos jelenséggel találkozhatunk.¹¹⁵ A nemesített polgárok és a városlakó, de polgárrá vált nemesek közös vonása, hogy azonosultak a polgári érdekekkel, akár nemestársaikkal szemben is a városi tanács instrukcióit követték, ahogyan azt a diétai levelezésük is bizonyítja.¹¹⁶ Ellentmondás viszont, hogy házassági kapcsolataikat szívesebben kötötték a nemesi famíliákkal. A század végi országgyűléseken jelen lévő budai

¹¹¹ *Pásztor Mihály*: Buda és Pest a török uralom után Bp., 1936. 249.; *Pálmány B.*: Nemesedő városi követek i.m. 63-64.;

¹¹² *Szinnyei J.*: Magyar írók i.m. VIII. kötet 1424-1425.

¹¹³ MNL OL A 57 42. kötet.194-195. Bécs, 1751. augusztus 9.

¹¹⁴ MNL OL A57 43. kötet. 233. Bécs, 1753. december 24. Visi rangemelkedését tükrözi, hogy 1741-ben magyar nemességet is kapott: *Házi J.*: Soproni polgárcsaládok i.m. II köt. 439.

¹¹⁵ Nemességgel rendelkezett Vanossy Ferenc, Miller János Ferdinánd, Balásy Ágoston, Laszlovszky József, Margalics János.

¹¹⁶ A jelenségre: *Bácskai Vera*: Elkülönülés és közeledés: a nyugat-dunántúli városi elíttek átalakulása a 18-19. században. Soproni Szemle 62. (2008) 2.sz. 4-7. A korábbi szakirodalom – főleg Mályusz Elemér nyomán – általános tendenciaként regisztrálta a városi tanácsok „elnemesedését”, vagyis nemesek itteni számának és arányának növelését. Ám ezzel együtt hangsúlyozta, hogy az így vezető pozícióba került nemesek a városi polgárság érdekeit már nem képviselték. Erre: *Mályusz Elemér*: A magyarországi polgárság a francia forradalom korában. Bécsi Magyar Történeti Intézet Évkönyve 1. Bp., 1931. 225-282., különösen 229.; A historiográfiai vita árnyalt bemutatása: *Szócs Sebestyén*: A városi kérdés az 1832-36. évi országgyűlésen. Bp., 1996. (Várostitörténeti tanulmányok) 42-43.

követ, Margalics János apja, a nemességszerző pesti bíró, anyja a Fejér megyei birtokos nemesi családból származó Rötth Zsófia volt.¹¹⁷ Laszlovszky József sógora, Kalmárffy Ignác (korábban Krammerlauf) Ignác budai bíró volt, aki ugyancsak 1791 folyamán szerzett nemességet.¹¹⁸ Balásy Klárát, Balásy Ágoston bíró lányát a nemesített polgár, Pavianovics János, a város 1788-ban elhunyt főbírája vette feleségül. Második férje, a már többször említett Margalics János lett.¹¹⁹ Sőt, a nem nemes országgyűlési követek között is megfigyelhető, hogy szívesen házasodtak be nemesi dinasztiákba, a későbbi társadalmi felemelkedés érdekében.¹²⁰ A magasabb polcra jutott, nemesi címet adományában részesültek azonban nemcsak a város határában szereztek maguknak szőlőt, hanem a város határán túl földbirtokok szerzésével igyekeztek vagyonukat növelni és birtokszerzés révén társadalmi presztizsüket is emelni. Visi Sámuel soproni tanácsnoknak a Sopron megyei Csepregen és Dénesfán volt birtokrésze.¹²¹ Budán a meggazdagodott polgárok esetén gyakori volt a város határában a majorságok szerzése és kiépítése, amely a 19. század elejétől villaépítkezésekben folytatódott.¹²² A városi követek közül Laszlovszky József és családja Zugligetben hozott létre egy majorságot, de ezen kívül Pest-Pilis-Solt vármegyében Pócsmegyeren és Szigetmonostoron is rendelkezett birtokkal.¹²³

¹¹⁷ A nemességszerzésükre: MNL OL A 57. 42. kötet. 194-195. Bécs, 1751. augusztus 9.

¹¹⁸ PÁLMÁNY: *Nemesedő városi követek i. m.* 63-64.

¹¹⁹ *Fazekas Csaba*: Budai tisztviselőcsaládok a 19. század elején. Elérhetősége: <http://www.mediawavefestival.hu/index.php?modul=menupontok&kod=5170> (2016. december 23-i letöltés) (Előadásszöveg)

¹²⁰ Például Maylin szindikusz lányát a nemességet nyert második budai polgármester, Peter Salgari közeli rokonához adta hozzá. Baitz tanácsos és polgármester, aki 1708-ban képviselte a várost a diétán Unger János György nemesített kereskedő-polgár lányát vette nőül. Erre: *Géra E.*: *Kőhalomból főváros* i.m. 254-255.; *Tuza Cs.*: *Buda polgármesterei* i.m. 25.

¹²¹ *Felhő Ibolya*: *Az úrbéres birtokviszonyok Magyarországon Mária Terézia korában*. 1. kötet. Dunántúl. Bp., 1970. 487.

¹²² *Kósa János*: *Pest és Buda elmagyarosodása 1848-ig*. Bp., 1937. 25., 31. és *Nagy Lajos-Bónis György*: *Budapest története a török kiűzésétől a márciusi forradalomig*. Szerk.: Kosáry Domokos. Bp., Akadémiai, 1975. (Budapest története III. Főszerk.: Gerevich László)

¹²³ *Pálmány B.*: *Nemesedő városi követek...* i. m. 63-64.

Ezek után feltehető a kérdés, hogy kik voltak/ lehettek a budai és a soproni követek közül, akik politikai tevékenységükkel vagy egyéniségükkel kimagaslottak kortársaik közül? A kronológiailag is a sor elején áll bizonyosa értelemben Lackner Kristófhhoz hasonló egyéniség, a már említett Dobner Nándor (Ferdinánd), aki az 1708-1715 közötti időszakban képviselte a várost Pozsonyban. Róla ismert, hogy személyes kiállásával és szervezőképességével sikeresen hárította el két ízben is (1704, 1705-06) fenyegető kuruc hadakat is. Az országgyűlés alatti eseményeket megörökítő, egyes szám első személyben és részben németül vezetett naplója eltér a korban szokásos „sablónaplóktól” tartalma alapján is. Naplója nem elsősorban a várossal kapcsolatos diétai tárgyalásokról tudósít, hanem főleg az evangélikus felekezet országosan is kiemelkedő politikusként vallási sérelmeik orvoslásáért és a szabad vallásgyakorlatért folytatott bécsi és pozsonyi követjárásainak és tárgyalásainak részletgazdag leírása olvasható ebben.¹²⁴ A század elejének jelentős országgyűlési politikusa lehetett a már említett katolikus jogász, Trimmel Mátyás, akit 1708-09-ben, majd 1722-23-ban is elküldött a városi tanács a pozsonyi diétára. Presztízsét mutatja, hogy a diéta számos bizottságába is beválasztották: 1709-ben kettő, az 1722-23-ban négy deputációnak és bizottságnak volt a tagja. Az előbbi alkalommal az egyik feliratösszeállító és a sérelmekre adott királyi leiratra adandó válaszfelirat megfogalmazására kiküldött bizottságba is belekerült. 1722-23-ban többek között benne volt az igen fontos sérelem-összeállító, illetve az igazságügy revíziójára kiküldött bizottságban.¹²⁵ Kortársa volt Roth János budai szindikus, aki a Diéta kutatócsoport adatbázisa alapján - soproni követtársaihoz hasonlóan - ugyancsak bekerült az 1722-23. évi diéta legfontosabb bizottságaiba, így tagja lett a sérelemösszeállító bizottságnak (1722. július 11-én), majd két nappal később a *systematica commissio* munkálatainak politikai-közigazgatási ügyeit (pro politicis) elemző bizottságnak. Augusztus elején a jogi reform (juridica) végső kidolgozására és a joganyag felülvizsgálatára kiküldött deputációnak. A diéta végén a sérelmeket összeállító vegyes bizottságba ismét-

¹²⁴ OK Gy 700.499-III. Diarium Diaetae Illum Dobnerianum 1708/09., 1710., 1714/15 per Georgium Gyurikovits collecta.

¹²⁵ DAB 21182-21185. rekord.

telten bekerült.¹²⁶ Az 1790-91. évi diéta által kiküldött bizottságokban Buda városa is képviseltette magát: közülük Margalics János bekerült az igazságszolgáltatással és a büntetőtörvénykönyvvel foglalkozó testületbe (1790. október 5-én), majd a törvénycikkeket a Magyar Udvari Kancelláriával egyeztető (ún. concertációs) bizottságba (1790. december 10-én).¹²⁷ Az diéta által kiküldött országos bizottságok közül ugyancsak őt választották be a közpolitikai bizottságba.¹²⁸ Az 1792. évi országgyűlés idején is tagja lett a törvénycikkeket a Magyar Udvari Kancelláriával egyeztető (ún. concertációs) bizottságnak, akárcsak az előző évben.¹²⁹ A soproniak közül a század második feléből említésre érdemes a ruszti származású nemesített család sarja, Gábrriel János Keresztély, akit a városi polgárságról általában elítélően nyilatkozó ismeretlen szerzőségű diétai versek egyike az 1764-65. évi országgyűlés idejéről kiemelkedő személyiségként jellemzett. Négy városi követet dicsért meg a költemény, ő ezek közül az egyik.¹³⁰ Az 1790-91. évi diétán Sopron követét, Martony (vagy Mártonyi) Bertalant, mint gyakorlott jogászt beválasztották az 1791. évi 67. törvénycikk alapján kiküldött országos jogügyi bizottságba.¹³¹

¹²⁶ DAB 17156–17160. rekord.

¹²⁷ Naponként-való jegyzései az 1790dik eztendőben felséges Ildik Leopold tsászár, és magyar országí király által, szabad királyi várossába Budára, Szent Jakab havának 6dik napjára rendelt, 's Szent András havának 3dik napjára Posony királyi várossába által-téetett, 's ugyan ott, következő 1791dik esztendőben böjt-más havának 13dik napján bé-fejezett magyar ország gyűlésének; mellyek eredet-képen magyar nyelven íratattak, és az ország gyűlésének fő-vigyázása alatt, hitelesen deák nyelvre fordíttattak. Buda, 1791. 176., 314.

¹²⁸ 1791. évi LXVII. törvénycikk.

¹²⁹ Naponként-való jegyzései az 1792. eztendőben felséges Ferentz magyar és cseh országí király által, szabad királyi várossába Budára Pünkösd havának 20dik napjára rendelt, 's ugyan ott azon esztendőben Szent-Iván havának 26dik napján bé-fejezett magyar ország gyűlésének; mellyek eredet-képen magyar nyelven íratattak, és az ország gyűlésének fő vigyázása alatt, hitelesen deák nyelvre fordíttattak. Buda, 1792. 138.

¹³⁰ Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára (a továbbiakban OSZK Kt.) Fol. Lat. 4073. Országgyűlési versek (1765-1823) 10.fol. A másik három említésre érdemes személy ebből a csoportból Gombos Mihály pozsonyi, Simonffy János nagyszombati és Dubniczay Sándor kassai városi követ volt.

¹³¹ 1791. évi LXVII. törvénycikk.

Ebből az áttekintésből is kitűnik, hogy a soproni és budai városi követek kiemelkedtek a városi követek szürke tömegéből. Ehhez tudni kell, hogy az alsótáblán – főleg a vármegyei követek - a városi követekkel szemben általában ellenségesen viselkedtek és lenézően kezelték őket, nemcsak a városok és a vármegyei nemesség gyakori konfliktusai miatt (az árszabályzatok megsértése, a céhek visszaélései, a városlakó nemesekre kivetett adók és szolgáltatások), hanem az átlag nemesétől eltérő műveltségük, nem nemesi és német származásuk okán. Erre a magatartásra jó példa az az 1728-29. évi diétán megtörtént és az egyik budai diétai napló által megőrzött eset, amikor Roth János budai követ és szindikus büntetőjog szabályozásával kapcsolatos művét olvasták fel az egyik ülésen, és amikor kiűnt a tervezet megvalósíthatatlansága, a követek harsány nevetésre fakadtak.¹³²A század közepén a városi követek már alig kaptak szót a diéták nyilvános ülésein, saját sérelmeik benyújtásán túl nem igen halltatták hangjukat. Még az 1751. évi diéta során Győr, Rév-Komárom, Zombor és Újvidék szabad királyi városi címének becikkelyezése kapcsán folytatott viták során – amely közvetlenül érintette a „negyedik rendet” – is csak két régi város, Szeged és Kőszeg követei szólaltak csak fel társaik érdekében.¹³³

Ha Sopron és Buda rendi politikai életben elfoglalt súlyát és az egyes városok közti rangsorrendjét vizsgáljuk, akkor célszerű áttekintenünk az egyes concursusok naplóit is. Az uralkodó által eredetileg adómegajánló célzattal összehívott, de a diétánál jóval szűkebb jogkörű és létszámú gyűléseire az uralkodó a rendiség egyes, válogatott képviselőit hívta meg. A városok képviselőit nem minden alkalommal tisztelte meg ezzel kegyel az uralkodó, de amikor megtette, akkor is csak 4-6 város neve szerepel a konkurzusi naplónon, ám ezek közt mindig ott szerepel Sopron és Buda neve is. 1720-ban Sopron mellett ott van Debrecen, Pozsony, Besztercebánya.¹³⁴ 1734-ben,

¹³² *Bónis Gy.*: Városigazgatás, várospolitikai i. m. 181. és BFL IV. 1002. ff. 4. doboz. Az 1728-29. évi országgyűlés naplója. 228. folio. 1728. szeptember 4.

¹³³ MNL OL N 114 – Regnikoláris Levéltár. Kovachich Márton György gyűjteménye. *Diaria diatae Posoniensis MDCCLI*. 13. kötet. 1751. július 10. [oldal-számozás nélkül]

¹³⁴ Magyar Nemzeti Levéltár Pest Megyei Levéltára. Pest-Pilis-Solt Vármegyei Nemesi Közgyűlésének iratai. Országgyűlési iratok (a továbbiakban MNL

1736-ban és 1737-ben továbbra is ismételten ott találjuk a konkurzusi résztvevők közt a soproniakat és a budaiakat is egyaránt, miközben a városok közt igen nagy a rotáció a részvétel tekintetében.¹³⁵

Összegzés

Összességében megállapítható, hogy a század folyamán a vizsgált két város országgyűlési követeléseiben a városok kiváltságainak biztosítása, újabb törvénycikkek hozatala révén ezek megerősítése állt az első helyen. Mindkét város elsődleges megélhetési forrása a borkereskedelem volt, ezért ennek biztosítása előkelő helyet foglalt el a városi követek sérelmi listáin és követutasításain. E téren a városok gyengülő érdekérvényesítési képességéről adnak tanulságot a források. Sopron követői a szabadságharc alatt tanúsított hűsége és elszenvedett anyagi veszteségeinek kompenzálásaképpen sikeresen lobbiztak az 1715. évi 36. törvénycikk meghozataláért, illetve mentesítették a várost a *taxa diaetalis* alól. Azonban század második felében, az 1764-65. év diétán a hazai borra kivetett vámtarifák ügyében már kevésbé mutatkoztak sikeresnek. A budai borra kivetett helyi vámok és a polgárok rév- és hídvám alóli mentességének ismételt és végre nem hajtott követelése is ugyannerre a tendenciára utal. Összességében megállapítható, hogy a követeknek nem sikerült megakadályozniuk a várost terhelő adók (pl. a *taxa diaetalis*) és más anyagi közterhek növekedését. A városi követek az országgyűlés alatt kevésbé a diétai üléseken voltak aktívak, hanem az egyes kormányzerveknél és főméltóságoknál végzett lobbitevékenységben. A concursusok naplói arra mutatnak, hogy Sopron és Buda tagjai voltak az 1730-as évekre állandósuló, a legtekintélyesebb szabad királyi városokból álló szűk körnek, akiket az uralkodó ezekre a szűk körű adómegajánló és érdekegyeztető gyűlésekre meghívott. Buda esetén a század első diétán

PML IV.1.b) 8. kötet. 8.p. Acta congressus...

¹³⁵ Az 1734. évi concursusi résztvevőkről: MNL GYMSL SL IV.1002.c. Lad X et K., Fasc. 11., No. 173. Ekkor Sopront Sailler György Vilmos képviselte. Az 1736. évi résztvevő városokról: *Szijártó M. István: A concursus a 18. századi politikában.* In: Uő.: Nemesi társadalom és politika. Tanulmányok a 18. századi magyar rendiségről. Bp., 2006. 224. Az 1737. évi concursus résztvevői: OK Gy 700.480. 8–9.

a magyar királyi székvárost megillető jogok biztosítása és csorbítatlanul való megőrzése jelentette a fő feladatot, addig Sopron protestáns követei a század elején a felekezeti kérdés napirenden tartásával vezérszerepet játszhattak. A század közepének diétáin már a vármegyével szemben való érdekérvényesítése (pl. a céhek országgyűlés általi szabályozásával, a nemesek szabad soproni borbehozatalával és ingatlanaik adómentességével, az árszabások kiadásának jogával) kapcsolatos témák uralták a követek levelezését és az instrukciókat.

A követek személyét tekintve mindkét város igyekezett jogtudókat küldeni a diétákra: a jegyző személye mellett mindkét városban a polgármester, a bíró, illetve egy-egy tapasztaltabb szenátort küldtek. Sopronban sokkal inkább jellemző volt az ügyvédek dominanciája a követek között, mint Budán. Megfigyelhető, hogy a követek – talán diétai szereplésükkel összefüggésben – nemesi címet nyertek. A nemes polgárok aránya a követek között ezzel együtt is kiemelkedő volt, főleg Sopronban. Ezek azonban továbbra is a városukhoz kötődtek, ahol házat és hivatalt vállaltak, noha a házassági kapcsolataikban már külön kasztként a városi nemesszaládókkal igyekeztek házasodni. A városi követek rendi politikai életben történő pozícióvesztése összefüggésben állhat a *bene possessionati*-t alkotó vármegyei követek alsótáblai megerősödésével. A kormányzat velük szemben a városi követeket (is) megnyerve igyekezett szilárd diétai bázist kiépíteni. A hagyományos vármegyei követelések semlegesítése és ezek szőnyeg alá söprése a városok esetében erre a kormányzati „oszd meg és uralkodj”-politikára utalnak. A városi követeket a birtokos nemességből származó vármegyei követek általában személyükben is lenézték: a magyar jogtól eltérő városi joggyakorlatuk, rendi-etnikai alapú elkülönülésük, nem nemesi származásuk és a kormányzati adóemelést támogató magatartásuk miatt.¹³⁶ Ugyan még ez a kormányzati politika nem jutott el arra a szintre, amely a reformkor hajnalán körvonalazódott, amikor egyes városi követek besúgókként

¹³⁶ Az adóemelést támogatásának vádját az 1751-es diéta egyik pasquillusa említette: OSZK Ktt. Quart Lat. 2497. 8.fol.

álltak az udvar szolgálatába,¹³⁷ ám a diétával összefüggésbe hozható nemesítések ennek a folyamatnak egyik előszobáját jelzik.

Sopron város követei

1708–1715 Dobner Ferdinand, bíró/ polgármester, Trimmel Mátyás, polgármester/ bíró/ belső tanácsos, Unger Mátyás, belső tanácsos; 1722–1723: Sailer György Vilmos, Trimmel Mátyás, polgármester. 1728–1729: Kerpics Ferenc, belső tanácsos és Sailer György Vilmos polgármester. 1741: Pintér János Ádám, belső tanácsos és Wohlmuth János Konrád, polgármester. 1751: Visi Sámuel, belső tanácsos és Wohlmuth János Konrád belső tanácsos. 1764–65. Ernst József Keresztély, bíró és Gábrriel János Keresztély, polgármester. 1790–1791: Marton Bertalan, polgármester. 1792: Marton Bertalan, polgármester és Bezzeg János belső tanácsos.

Buda város követei:

1708-09: Maylin Ulrik Benedek, szindikusz és Baitz János Kristóf, belső tanácsos. 1712-1715: Wabler Ferenc belső tanácsos, Vanossi Ferenc szindikusz. 1722–23: Roth János Keresztély szindikusz, Keppeler Gáspár Rüdiger, belső tanácsos. 1728-29: Roth János Keresztély szindikusz (1728.július 26-án elhunyt), Mayer János György (visszahívják), Peyerl Mihály aljegyző(1728 novemberétől). 1741:Perger János Benedek, belső tanácsos és Klinglmayer József jegyző. 1751: Miller János Ferdinánd, jegyző és Klinglmayer József szenátor. 1764-65: Szpevák (Spevagh)János, szenátor és Balásy Ágoston bíró. 1790–1791: Laszlovszky József bíró és Margalics János polgármester, 1792: Laszlovszky József bíró és Margalics János polgármester.

¹³⁷ Kalmárfy (korábban Krammerlauf) Ignác budai bíró az 1811-12. évi diétán például a város követe volt, mialatt számos besúgóji jelentést továbbított a bécsi kormányzatszervek felé: BFL IV. 1002. ff 14. doboz. 1811-12. évi országgyűlés iratai. „*Characteres individuorum in Diaeta anni 1811 existentium*”. Politikai tevékenységére: *Wertheimer Ede*: Az 1811-12-iki magyar országgyűlés. Bp., 1899. 61–62. ; *Takáts Sándor*: Egy budai bíróról. In: A Bécsi Magyar Történelmi Intézet Évkönyve. 2. évf., Bp., 1932. 259-271. , különösen 267.

ZASTÚPENIE MIEST A MESTSKÍ ZÁSTUPCOVIA V OBDOBÍ DUALIZMU

PAP József

REPRESENTATION OF TOWNS AND TOWN REPRESENTATIVES IN THE PERIOD OF DUALISM. *The representation of towns in the state policy changed significantly up to the period of Reformation, and the issue of the town representations became one of the central elements of reform purposes concerning legislation. National-representative transformation also represented re-adaptation of municipal corporations, representatives of electoral groups and circles of municipalities which were charged with representation. In the period of the 18th century, the representatives of counties gained the important positions in legislation. It resulted in the reduction of the major social spheres/professional associations role to the right of veto by 1825, while the votes of canonries and towns were presented as one vote. Along with this transformation the institution of counting votes arose. For this reason the decision-making mechanism of assemblies was significantly changed since by that time personal voting occurred extraordinarily. Counting votes and radical decline in the number of municipal (clerical) votes were a parallel phenomena linked irreversibly. The assumption of increasing the number of municipal votes was demand for the reform of the town inner structure. The submitted paper provides the overview of this process and consequently the general overview of public representatives of towns in the period of dualism.*

Keywords: *Period of dualism. Diet. Representation of towns. Representatives of towns.*

Snemové zastúpenie slobodných kráľovských miest predstavovalo jednu z evidencií obdobia bitky pri Moháči, ba dokonca práve tento faktor bol jedným z najistejších ukazovateľov mestského titulu.¹ Reprezentácia miest v celoštátnej politike sa však do reformného obdobia výrazne zmenila a otázka zastúpenia miest sa stala jedným z ústredných elementov návrhov reforiem týkajúcich sa zákonodarstva. Ľudovo-reprezentačná premena totiž súčasne znamenala

¹ H. NÉMETH, I. A szabad királyi városi rang a kora újkorban. In *Urbs. Magyar várostörténeti évkönyv 1.* 2006, s. 113; O snemových úlohách miest v ranom novoveku: Tamže, s. 114 – 117.

opätovné upravenie mestských zastupiteľstiev, zástupcov voličských skupín a okruhu obcí poverených zastupovaním. V predložennom príspevku sa najskôr pokúsim o prehľad tohto procesu, následne poskytnem všeobecný prehľad o ľudových zástupcoch miest v období dualizmu.

Právna regulácia mestského zastúpenia

Mestské zastúpenie v reformnom období

Počnúc od snemu v rokoch 1825 – 1827 sa volebné právo miest zmenilo na kuriálne, teda všetky obce, disponujúce zastupovacím právom, mali iba jeden stoličný hlas na dolnej tabuli snemu.² Táto situácia – podľa názoru Istvána M. Szijártóa – sa vytvorila v dôsledku toho, že *bene possessionatus* prebrala moc v stoliciach v 18. storočí. Počas 18. storočia sa totiž do významných pozícií v zákonodarstve dostali zástupcovia stolíc.³ Výsledkom bolo to, že úloha hlavných stavov sa zúžila do roku 1825 takmer iba na právo veta, kým hlasy kapitúl a miest tvorili iba jeden hlas. Súčasne s touto premenou sa objavila aj inštitúcia počítania hlasov, čím sa výrazne zmenil rozhodovací mechanizmus snemov, keďže dovtedy dochádzalo k osobnému hlasovaniu len vo výnimočných prípadoch.⁴ Počítanie hlasov a radikálny pokles počtu mestských (cirkevných) hlasov teda boli paralelnými javmi, ktoré boli ireverzibilne prepojené. Predpokladom k zvýšeniu počtu mestských hlasov bola potreba reformy vnútornej štruktúry miest.⁵ Pri jej absencii totiž úzku skupinu voličských vy-

² ANTAL, T. *Város és népképviselő. Az 1848. év: XXIII. tc. és intézményei Debrecenben (1848 – 1872)*. Szeged 2011, s. 15.

³ SZIJÁRTÓ M., I. *A Diéta. A magyar rendek és az országgyűlés 1708 – 1792*. Keszthely 2010, s. 402 – 403.

⁴ SZIJÁRTÓ M., I. *A Diéta c. d.*, s. 296.

⁵ ANTAL, T. *Városok és népképviselő c. d.*, s. 16.; CZOCH, G. *A reformkori urbanizáció és a polgárság megítélésének kérdései*. In „*A városok szíverei*”. *Tanulmányok Kassáról és a reformkori városokról*. Czoch Gábor (szerk.). Pozsony 2009, s. 26. V tejto štúdiu sa nevenujem problematike národných očakávaní od miest a ich vzťahu s politickou mocou. K tomu detailne pozri: Tamže, s. 28 – 39; K počtu hlasov miest a k otázke vzťahu k reforme vnútornej štruktúry pozri: Sz. kir. városok rendezése. In *Jelenkor*. 10. (1841. április 24.), 33., s. 130 – 131. Tu sa neznámy autor jednoznačne priklonil k tomu, aby mestá boli položené na ľudovo-reprezentačnom základe, čo spája aj so zvyšovaním snemového volebného práva. Tajnú voľbu by pripojil k majetkovému a inte-

slancov miest, považovaných za oligarchickú a z „národného“ hľadiska za nedôveryhodnú, nepovažovali za vhodnú na to, aby prostredníctvom ich vyslancov mali rovnakú snemovú reprezentáciu ako stoličná šľachta.⁶

Je verejne známe, že jednou z ústredných otázok snemu v rokoch 1843 – 1844 bola záležitosť mestskej reformy. V systéme argumentov centralistov sa už vtedy dostali do stredobodu pozornosti nové dôvody, ktoré prekonali obyčajné mocensko-technické argumenty. Centralistickí politici Augustín Trefort a Ladislav Szalay, ktorí sa objavili ako mestskí vyslanci, urgovali úplnú reštrukturalizáciu zákonodarstva, počas ktorej by sa do kľúčových pozícií dostali mestá, zakladajúce sa na zastupovaní ľudu.⁷ Väčšinový názor opozície však obsahoval iný návrh zákona, ktorý vypracoval Móric Szentkirályi.⁸ Jeho návrh však tiež nevyhovoval predstavám slobodných kráľovských miest, ktoré pripravili samostatný návrh zákona. Dva posledné návrhy sa líšia od seba v niekoľkých bodoch, spomedzi ktorých by som teraz chcel upozorniť na tie, ktoré regulovali udelenie občianskeho práva, keďže tu navrhovaná zmena by mohla podľa návrhu šľachty zoslabiť alebo úplne zrušiť oligarchický mocenský aparát miest. Na tom sa v zásade obidve strany zhodli, že zvýšenie pomeru snemových hlasov je možné si reálne predstaviť iba paralelne so zvyšovaním pomeru tých, ktorým bude udelené občianske právo (a paralelne s tým aj právo hlasovať). Mestskí vyslanci však sformulovali svoj návrh na rozšírenie práv oveľa prísnejšie. Z občianskeho práva

lektuálnemu cenzu, keďže „iba takýmto rozšírením volebného práva je možné obísť to zlo, ktoré je jedným z najbohatších prameňov mestských zneužití, mám na mysli nepotizmus“.

⁶ V súvislosti s fráзовitým konštatovaním o mestách (t. j. že poslanci mohli na sneme reprezentovať názor iba veľmi úzkej miestnej elity) však Gábor Czoch upozorňuje na to, že na mieru lokálnej podpory stanoviska rozvinutého miestnymi vyslancami nie je možné hľadieť konštantným spôsobom. Keďže okrem iných aj Košice sa obrátili na Ferdinanda V. s takou žiadosťou, v ktorej prosili, aby sa každý mešťan mohol zúčastniť na voľbách vyslancov. To bolo mestu v roku 1843 povolené. Vyslanci Košíc teda odvtedy nereprezentovali iba názor vedenia mesta, ale aj celkového mešťanstva. CZOCH, G. Kassa polgársága a 19. század első felében. In *Limes*. 1998, 11., 2 – 3., s. 69.

⁷ BERENGER – KECSKEMÉTI, s. 264 – 265.

⁸ V súvislosti s textom návrhu pozri: KAJTÁR, I. *Magyar városi önkormányzatok (1848 – 1918)*. Budapest 1992, s. 36 – 41.

by vopred vylúčili židov, voči čomu Szentkirályi zaujal stanovisko rozšírenia práv. Zúžiac tiež aj občianske právo, prináležiace na základe majetku, považovali za možné zaviesť určenie minimálnej hodnoty nehnuteľností (vo veľkomestách 1500, v stredných mestách 1000, v malých mestách 500 zlatých). V prípade remeselníkov a obchodníkov, ktorí sa prisťahovali do miest a platili tam dane, stanovili minimálny časový limit na prijatie – u nich povinných – občianskych práv na jeden rok, namiesto pôvodných troch rokov. V prípade občianskych práv prináležiacich na základe istej sumy príjmov, sa dva návrhy zhodovali (vo veľkomestách 400, v stredných mestách 300, v malých mestách 200 zlatých), mestá však presne vymenovali tie povolania, pre ktoré by táto možnosť platila. Na základe návrhu miest mohli občianske právo získať aj slobodné ženy a vdovy, spĺňajúce kritériá. Podľa Gábora Czocha je možné v návrhu mestských vyslancov pozorovať dvojité očakávanie, keďže na jednej strane určili okruh tých, ktorí majú získať občianske právo, oveľa užšie v porovnaní s návrhom opozície, na druhej strane chceli nových mešťanov pripútať k mestu oveľa tesnejšie. Za touto vôľou sa skrýva lipnutie na tradičnú mestskú komunitu.⁹ Tvorcovia návrhov si vytvorili opačný názor aj v súvislosti s mienkou na úlohu miest. Šľachtickí vyslanci vyžadovali od miest počet obyvateľov, hospodársku váhu a charakter obchodného a kultúrneho centra. Môžeme to aj tak sformulovať, že dobovú uhorskú sieť obcí skúmali cez prizmu funkcionálneho aspektu miest. Mestá oproti tomu považovali za smerodajný počet obyvateľov, disponujúcich občianskymi právami a na túto spoločenskú skupinu hľadali ako na slobodnú komunitu, reprezentujúcu bezúhonné morálne hodnoty.¹⁰

⁹ CZOCH, G. Kassa polgársága c. d., s. 69 – 70.; Nemáme presné údaje o počte ľudí s občianskym právom v rámci obyvateľstva miest, keďže ani počet obyvateľov presne nepoznáme. V prvej polovici 19. storočia bol ich pomer v prípade Pešti 2 – 3 %, v prípade Prešporku, Košíc a Győru 5 – 6 %, kým v prípade Debrecínu až 11 %. TÓTH, Á. Polgárfelvételei stratégiák és a polgári cím vonzereje Pozsonyban a 19. század első felében. In *Urbs. Magyar várostörténeti évkönyv I.* 2006, s. 245.

¹⁰ V súvislosti s diskusiou detailne pozri: CZOCH, G. Kassa polgársága c. d., s. 71 – 72.

Do polovice 40. rokov 19. storočia sa teda vytvorila taká vnútro-politická situácia, na ktorú jednou z riešení mohlo byť pozdvihnutie širších skupín mestského obyvateľstva do politického života, diferencovanie snemových pozícií miest a preformovanie okruhu obcí s právom zastupovať.

Regulácia zastúpenia miest v období premien reprezentovania ľudu

Pri poznaní predchádzajúcich okolností je možné skutočne interpretovať reguláciu, ktorá sa zrodila na poslednom stavovskom sneme. Vnútorou cezúrou snemových udalostí v rokoch 1847 – 1848 je, samozrejme, marec 1848, táto dvojitosť je pozorovateľná aj v súvislosti so zákonným článkom o mestách. Pri otvorení snemu sa zo strany vlády dostal na stôl stavov návrh, pozostávajúci zo 170 paragrafov.¹¹ Stav sa však rozhodli vypracovať samostatný návrh, o ktorom sa prvýkrát rokovalo na obvodnom zasadnutí 18. januára 1848.¹² Nie je mojím cieľom detailne predstaviť diskusiu, keďže tak už viacerí učinili,¹³ iba by som vyzdvihol fakt, že v tomto období ešte vo všeobecnosti aj naďalej uvažovali účastníci politiky nad takým jednotným návrhom zákona, ktorý by obsahoval nielen reformu vnútornej štruktúry miest, ale reguloval by aj ich snemové úlohy. Návrh zákona sa teda zaoberal nielen otázkami obecnými, ale aj snemovými.¹⁴

Po vypuknutí revolúcie však zákonný článok zmizol z rokovacieho poriadku a aprílové zákony už regulovali predtým jednotne riešený problém na dvoch zvláštnych miestach. Zreformovanie snemovej úlohy a problematika volebného práva bola zaradená do okruhu snemových otázok, kým vnútornú reformu reguloval mestský zákonný článok.

¹¹ ANTAL, T. Városok és népképviselőket c. d., s. 18.

¹² Diskusia sa začala príhovormi mestských vyslancov, ale ani oni sa nedokázali dohodnúť v otázke, či má byť reforma vnútornej štruktúry a snemové volebné právo regulované prostredníctvom zákonného článku, ale zvlášť. K diskusii bližšie pozri: Magyarország és Erdély. Országgyűlés. In *Jelenkor*. 17. (1848. január 27.), 12., s. 45 – 47.

¹³ Bližšie pozri: ANTAL, T. Városok és népképviselőket c. d., s. 21 – 40.

¹⁴ Text publikuje: ANTAL, T. Városok és népképviselőket c. d., s. 90 – 94.

V dvoch častiach krajiny, ktoré sa spojili do únie, určili zvláštnym spôsobom okruh obcí, ktoré mohli na základe samostatného práva voliť zástupcu. Na území Uhorska brali do úvahy počet obyvateľov, kým v prípade Sedmohradska vymenoval 3. § 7. zákonného článku o únii, kto sa môže zúčastniť na uhorskom sneme (v zmysle 11. zákonného článku z roku 1791 „slobodné kráľovské mestá a mestá nazývané taxálnymi miestami“). Slobodné kráľovské mestá Marosvásárhely, Kluž a Alba Iulia získali po dve poslanecké miesta, kým ďalších 13 privilegovaných obcí po 1 mieste,¹⁵ tým pádom zo 69 mandátov, ktoré Sedmohradsko dostalo, obsadili 19 miest skôr, na základe stavovského práva privilegované obce.¹⁶ Na rokovaníach sedmohradského snemu vyšlo najavo, že v Prešporke omylom vynechali zo zákonného článku dve slobodné kráľovské mestá – Erzsébetváros a Szamosújvár. Po vyriešení tohto problému dostalo Sedmohradsko ďalšie štyri miesta.¹⁷

Počas marcových a aprílových diskusií o 5. zákonnom článku v Prešporke sa vykryštalizovalo, čo znamená pre mestá premena, riadená stoličnými opozičnými poslancami. Mandáty budúceho snemu už boli pripojené k počtu obyvateľov. Podľa myšlienky, ktorú vypracoval Kossuth, sa jedno poslanecké miesto udeľovalo vo väčších obciach na 15 000 – 20 000 obyvateľov, kým mimo týchto obcí na 30 000 obyvateľov.¹⁸ Nie je však náhodné, že len v prípade stolíc trvali na tom, aby ani jedna zo samospráv nestratila mieru stavovského zastúpenia. Kým stolice dostali minimálne dve poslanecké miesta, v prípade slobodných kráľovských miest, neistých z „národného“ hľadiska, konzekventne sledovali počet obyvateľov. Ten-

¹⁵ Íšlo o týchto 13 obcí: Abrudbánya, Vízakna, Vajdahunyad, Hátszeg, Szék a Kolozs, a zo Sikulskej oblasti Oláhfalva, Székelyudvarhely, Kézdivásárhely, Sepsiszentgyörgy, Illyefalva, Csíkszereda a Bereck.

¹⁶ K otázke bližšie pozri: DÓSA, E. *Erdélyhoni jogtudomány, az alkotmányos Erdélyhonban az 1000-ik év óta törvényszerűen költ s az 1849. évig érvényességgel birt törvények és szokások szerint szerkesztve*. Kolozsvár 1861, s. 74 – 76, 94 – 95.

¹⁷ EGYED, Á. *Erdély 1848. évi utolsó rendi országgyűlése*. Marosvásárhely 2001, s. 62.

¹⁸ Kossuth felszólalásai a népképviselői törvény vitáiban. Pozsony, 1848. március 30. In *Kossuth Lajos összes munkái XI. Kossuth Lajos 1848/49-ben I. Kossuth Lajos az utolsó rendi országgyűlésen 1847/48*. Barta István (ed.). Budapest, 1951. (ďalej len KLÖM XI.) s. 688., 703.

to rozdielny prístup je zvlášť výrazný, keď porovnáme osudy sedmohradských miest, považovaných šľachtou za uhorské, s osudmi uhorských miest. Kým tam si každý zachoval svoje úlohy, v Uhorsku výrazne preosiali okruh slobodných kráľovských a banských miest, ktoré mohli vyslať na snem samostatného vyslanca.

K predstaveniu vplyvu reformy zastúpenia ľudu najprv musíme určiť okruh slobodných kráľovských miest, prítomných na stavovských snemoch v reformnom období, čo sa mi podarilo určiť pomocou snemov v rokoch 1830, 1843 – 1844 a 1847 – 1848.¹⁹ Obce som vyznačil na mape, na ktorú som umiestnil 17 sedmohradských privilegovaných miest a tiež mesto Zilah, ktoré sa ocitlo po opätovnom pripojení Partia v špeciálnej pozícii a tak od roku 1848 bolo zo snemov vynechané (mapa č. 1). Zo 48 obcí, ktoré disponovali skorším privilegiom, dostalo právo na samostatné zastupovanie 21 obcí. Spomedzi 27 miest, ktoré boli vynechané, 6 sa nachádzalo na území dnešného Chorvátska (Záhreb, Križevci, Varaždin, Koprivnica, Senj a Karlovec), teda iba polovica slobodných kráľovských miest Uhorska v užšom zmysle si zachovala aj naďalej staršie privilegia. Okrem nich ďalších 29 miest dostalo právo samostatného zastúpenia, tak na novom zozname, nepočítajúc Chorvátsko, oproti niekdajším 42 obciam figurovalo 49 obcí (mapa č. 2).

Tvorcovia zákonného článku sa už mohli opierať o prácu Eleka Fényesa s názvom *Magyarország leírása* (Opis Uhorska). V prípade novovytvorených mestských obvodov sa uhorský snem v zásade držal stanovených princípov, keďže priemerný počet obyvateľov obecných obvodov bol 17 243 osôb. Všetky obecné obvody sa dostali do pásma 13 000 – 23 000 obyvateľov, výnimiek bolo iba päť: Kremnica s 5 052, Banská Bystrica s 5 630 a Ostrihom s 8 236 obyvateľmi zaostali, kým mestá Békéscsaba (24 033) a Hódmezővásárhely (32 393) museli zvoliť jedného poslanca. Vo všetkých vypadnutých obciach bývalo menej než 10 000 ľudí, 18 z nich nedosiahla počet obyvateľov ani 5 000. Bolo sedem takých obcí, ktoré buď o málo prevýšili najmenej ľudnaté, ale

¹⁹ VASZARY, K. *Az 1830-iki országgyűlés történetéhez*. Győr, 1885. s. 16 – 17., KOVÁCS, F. *1843/44-ik évi magyar országgyűlési alsó tábla kerületi üléseinek naplója*. Budapest, 1894. I. s. 94 – 97.; PÁLMÁNY, B. *A reformkori magyar országgyűlések történeti almanachja, 1825 – 1848*. Budapest, 2011. s. 2314 – 2315., 2444 – 2446., 2476 – 2478.

mandátom zachované obce, alebo predstavovali rovnakú hodnotu, ako tie (Brezno 5 262, Baia Mare 5 415, Levoča 5 611, Kőszeg 6 823, Skalica 6 852, Trnava 7 717, Prešov 9 947)²⁰ (mapa č. 3). Okruh miest disponujúcich zastúpením sa teda radikálne zmenil, najdôležitejšou charakteristickou črtou sa stala uhorská dominancia oproti niekdajšej nemeckej.²¹ Zmeny sa však ešte nezastavili, keďže aj v prípade práva hlasovania boli zvlášť regulované obce považované za mestá.

Podmienky zvoliteľnosti zhrnuli prvé tri paragrafy 5. zákonného článku.²² Prvý paragraf aj naďalej zabezpečoval hlasovacie právo v stoličiach a obvodoch všetkým tým, ktorí „*disponovali hlasom pri voľbe snemových poslancov aj doteraz*“. V zmysle druhého paragrafu dostal spomedzi obyvateľov miest („*v slobodných kráľovských mestách, alebo v obciach s usporiadanou radou*“) hlasovacie právo „domáci alebo domestikovaný“ samostatný muž starší ako 20 rokov, príslušník zákonom schválenej náboženskej konfesie, ktorý spĺňal jednu z nasledujúcich podmienok: 1. vlastnil dom alebo pôdu v hodnote 300 zlatých; 2. ako remeselník, obchodník alebo továrnik disponoval prevádzkou a pracoval aspoň s jedným pomocníkom; 3. z majetkov alebo z kapitálu vedel vykázať ročný príjem 100 zlatých alebo 4. „*bez ohľadu na príjem*“ vykonával jedno z vymenovaných inteligentných povolání. Bod „e“ tohto paragrafu zabezpečoval hlasovacie právo aj tým, „*ktorí boli doteraz obyvateľmi mesta, aj keď nespĺňajú ani jedno z hore uvedených bodov*“.²³ Tento bod sa však sťahoval iba na osoby disponujúce občianskym právom v slobodných kráľovských mestách. Interpretácia tohto bodu však ešte spôsobila veľa komplikácií, keďže zo začiatku bol

²⁰ K určeniu počtu obyvateľov miest som použil prácu: FÉNYES, E. *Magyarország leírása*. Pest, 1847.

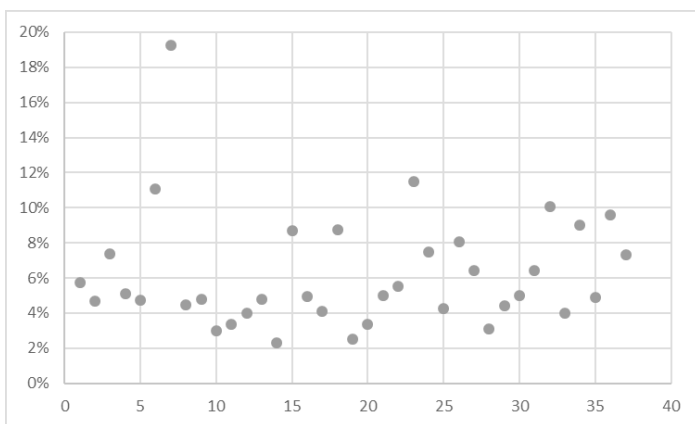
²¹ Pešť mala k dispozícii 5 mandátov, Debrecín 3, Prešporok, Subotica, Segedín a Miskolc po 2 a ďalších 42 miest po 1. Takto popri 19 sedmohradských mestských obvodoch dostali v Uhorsku mestá 58 miest, čím získali 17-percentnú váhu v novom parlamente. Tento pomer zaostáva o približne 6 % od toho, čo by dostali slobodné kráľovské mestá na dolnej tabuli snemu podľa opozičného návrhu z rokov 1843 – 1844.

²² *Magyar törvénytár 1836 – 1868. évi törvényczikkek*. Márkus Dezső (szerk.). Budapest, 1896. (ďalej len: CJH 1836 – 1868). s. 223 – 230.

²³ CJH 1836 – 1868. s. 223 – 224.

uplatňovaný aj v jednotlivých zemepanských mestečkách v prípade osôb, ktoré boli v danej lokalite evidované ako „obyvatelia“.²⁴

Andor Csizmadia publikoval na základe spisového materiálu z ministerstva vnútra z roku 1848 počet obyvateľov a voličov časti volebných obvodov.²⁵ Na základe jeho práce poznáme údaje z 37 uhorských obcí. Priemer pomeru voličov bol 6,2 %, ale pri niektorých hodnotách sa ukazuje veľký rozdiel. Maximálna hodnota sa ukázala v prípade Ostrihomu (19,24 %) a najmenší pomer voličov bol v meste Kecskemét.

Obr. č. 1 – Pomer voličov v mestských obvodoch v roku 1848

Na obrázku je možné dobre vidieť, že vo väčšine obvodov (21), z ktorých sú známe údaje, bolo spísaných 3 – 6 % obyvateľov ako voličov. Táto hodnota je adekvátna, keď berieme do úvahy priemerný pomer osôb disponujúcich občianskym právom v slobodných kráľovských mestách. Miera rozširovania práva teda výrazne neprekročila pomer mestského obyvateľstva, ktoré získalo občianske práva.²⁶

²⁴ K tomu pozri: PAP, J. Eger választópolgárai a 19. század közepén. In *Történelmi Szemle*. 2016, 58., 1., s. 156 – 158.

²⁵ CSIZMADIA, A. *A magyar választási rendszer 1848 – 1849-ben. (Az első népképviseleti választások.)*. Budapest, 1963. s. 326 – 328. Je nutné poznamenať, že Andor Csizmadia vymenoval medzi mestskými obvodmi aj také mestá, ktoré zákonný článok uvádza spoločne so stolicami a berie do úvahy iba ako sídla stoličných obvodov. Tieto obce som nezaradil do skúmania.

²⁶ K občianskemu právu pred rokom 1848 automaticky nepatrilo aj volebné právo, vedenie miest a vyslancov volila úzka elita. Tento údaj je zaujímavý

Priemer pomeru voličov v uhorských mestských obvodoch a jeho rozptyl je adekvátny, keď sa pozrieme na údaje získané v prípade stoličných obvodov.

Otázka volebného práva sa objavila aj v 18. zákonom článku,²⁷ keďže v roku 1848 ešte určovali obecné a snemové pravidlá volieb miest (slobodných kráľovských miest, banských miest a miest disponujúcich súdnou stolicou, teda tzv. miest s usporiadanou mestskou radou) a mieru cenzu, ktorú tam bolo možné vziať do úvahy iným spôsobom. V tomto prípade boli mestá rozdelené podľa počtu obyvateľov do štyroch kategórií – pod 12 000 obyvateľov malé mesto, 12 000 – 30 000 obyvateľov stredné mesto, nad 30 000 veľké mesto, zvlášť upravovali Pešť a adekvátne vytvoreným kategóriám výrazne diferencovali pravidlá volebného práva. Veľký rozdiel teda bol medzi systémom volebného práva v prípade snemových volieb a volieb do miestnej samosprávy.²⁸ Tento rozdiel predstavuje nasledovná tabuľka.

	Malé mesto	Stredné mesto	Veľké mesto	Pešť	Snemový cenzus
Staré právo	Rovnaká regulácia				
Nehnutelnosť (jednoročné vlastníctvo, s výnimkou dedenia)	300 zl.	700 zl.	1.000 zl.	2.000 zl.	300 zl.
Remeslo, obchod	Jednoročné povinné miestne bývanie, zamestnanie jedného pomocníka				Zamestnanie jedného pomocníka
Kapitálový príjem	200 zl.	400 zl.	600 zl.	1.000 zl.	100 zl.
Inteligencia (na základe plateného nájomného, jednoročné miestne bývanie)	40 zl.	60 zl.	80 zl.	100 zl.	Nie je daný

Tabuľka č. 1: Základ cenzu miest pre voľby snemové a do miestnej samosprávy na základe príslušného zákonného článku (1848 – 1871)

preto, lebo ak s hodnotou miest, ktoré sa po novom dostali do snemu, porovnáme slobodné kráľovské mestá, kde mohlo byť staré právo určujúcou kategóriou.

²⁷ CJH 1836 – 1868. s. 246 – 248.

²⁸ K tomu detailne: PAP, J. Eger választópolgárai c. d., s. 151 – 154.

Pre voliteľnosť neboli dané také prísne podmienky, povinnosťou bolo iba miestne bývanie. Na to je však potrebné upozorniť, že aj mestá prešli na ľudovo-reprezentačný základ, aj keď v užšom zmysle, ako to platilo pre snem. Oproti stoliciam tu nariadil posledný stavovský snem obnovu funkcií. Samozrejme, ani tento rozdielny prístup nebol náhodný, keďže kým v stoliciach nepovažovala väčšina opozície, ktorá sa dostala do vlády, zníženie vplyvu šľachty, tá sa v reformnom období dostala do rôznych pozícií, za aktuálne a potrebné, v prípade miest však považovali za potrebné výmenu zborov, zvolených niekedy veľmi úzkou skupinou mešťanov. Dôvodom bolo aj to, že liberálna šľachtická politika, ktorá bola bázou formujúcej sa Bátthyányho vlády, mala iba minimálnu podporu v kruhoch konzervatívnej mestskej elity. Práve toto chceli zmeniť pomocou rozšírenia volebného práva, použitého počas snemových volieb.²⁹ Volebné právo, ktoré vytvorilo základy mestského zastupiteľského zboru, bolo zároveň oveľa užšie, vplyvom toho mohlo zostať vedenie mesta v rukách staršej elity. Túto reguláciu môžeme považovať aj za istý špecifický kompromis, keďže premena súčasne rozširovala snemovú bázu liberálov, ktorí sa dostali do vlády – pozdvihnúc tam nové, uhorské obce a odstraňujúc slobodné kráľovské mestá s neistým názorom a s prevažne nemeckým obyvateľstvom – a zaisťovala lokálnu moc

²⁹ Kossuth, žiadajúci, aby stolice boli položené na ľudovo-reprezentačnom základe, zostal do začiatku apríla 1848 sám proti ostatným ministrom. V zmysle kompromisu, ktorý sa v otázke zrodil, bol zákonný článok o stoliciah vyhotovený iba provizórne, mal ho modifikovať nasledujúci snem. V súvislosti s diskusiou stoličného zákonného článku pozri: URBÁN, A. *Batthyány Lajos miniszterelnöksége*. Budapest 1986, s. 206 – 212., STIPTA, I. *Törekvések a vármegyék polgári átalakítására*. Budapest 1995, s. 29 – 33. Najnovšie na to upozornil András Gergely, že Kossuth vtedy inicioval zavedenie všeobecného volebného práva. GERGELY, A. *Általános választójog 1848-ban? A megyei törvény vitája az utolsó rendi országgyűlésen*. In *Századok*. 2005, 139, s. 588 – 589. Jeho štúdia ponúka zároveň skvelý historiografický súhrn diskusie. Tamže, s. 585 – 594. K opozičnému stanovisku v súvislosti s mestami: Kossuth Lajos beszéde a kerületi ülésen a városi reform tárgyában. Pozsony, 1847. 11. 17. KLÖM XI., s. 304 – 305.; k diskusií vo februári 1848 o mestskom zákonnom článku, najmä k návrhu Bartolomeja Szemereho, v ktorom inicioval oddelenie mestského a snemového cenzu: KLÖM XI., s. 539 – 552; k mestskému zákonnému článku, ktorý obsahoval významnú časť pravidiel volebného práva v neskoršom zákone: KLÖM XI., s. 566 – 567.

tých, ktorí v stavovskom zmysle disponovali občianskym právom.³⁰ Takýto rozdiel existoval do schválenia 18. zákonného článku z roku 1871, keď obecné volebné právo pripadlo pod miernejšiu reguláciu než snemové.

Regulácia zastúpenia miest v období dualizmu

5. zákonný článok z roku 1848 určil rámec zastúpenia ľudu iba s dočasným charakterom. Po vyrovnaní sa viacero zákonov dotklo zloženia snemu, volebného práva a v dôsledku toho aj zastúpenia miest. Po chorvátsko-uhorskom vyrovnaní pripadli Chorvátsku Požega a Osijek, ale samotný systém sa najviac zmenil v prípade Sedmohradska.

Regulácia obecného volebného práva sa uskutočnila v 18. zákonom článku z roku 1871. Návrh zákona, predstretý ministrom vnútra Pavlom Rajnerom 27. apríla 1870, obsahoval formuláciu, že v mestách s usporiadanou radou by mohol volebné právo dostať dospelý občan, ktorý „už dva roky platí v obci pozemkovú, domovú daň alebo daň z príjmu z vlastného majetku či príjmu“.³¹ O mesiac neskôr sa však pred parlament dostal nový dokument, v ktorom minister vnútra pridal odôvodnenie k návrhu zákona. V tomto dokumente sa môžeme dočítať nasledovné myšlienky: „*To opatrenie návrhu, aby volič a volený mohol byť len ten, ktorý má oprávnenie voliť snemového poslanca, nachádza vysvetlenie v tom, že zastúpenie magistrátu nemôže mať širší základ ako samotné zastúpenie krajiny, teda snemovňa. Je potrebné zavrhnúť aj možnosť*

³⁰ Žiaľ, disponujeme veľmi malým množstvom informácií v súvislosti so zavedením ľudovo-reprezentačného základu v mestách a spracovanie menných zoznamov voličov je ešte zriedkavejšie. V prípade Košíc je však k dispozícii niekoľko vážnych výskumov, na základe ktorých sa zdá byť pravdepodobné, že v tomto meste sa nezmenil okruh voličov, ktorí mohli byť účastníkmi mestských volieb, cenzu prakticky vyhovovalo toľko ľuďí, koľko aj skôr disponovalo občianskym právom. Vo vedení mesta síce k radikálnej zmene nedošlo, avšak je badateľná reorganizácia pozícií. CZOCH, G. Városi tisztújítás Kassán. In *Századok*. 2015, 149., 5., s. 1031 – 1032. Podľa odhadov Istvána Kajtára iba 70 – 75 % tých, ktorí disponovali v slobodných kráľovských mestách snemovým volebným právom, disponovali aj miestnym volebným právom. KAJTÁR, I. Magyar városi önkormányzatok c. d., s. 50.

³¹ Č. 455. Návrh zákona o organizácii magistrátov. Dokumenty snemu zvoleného na 20. apríla 1869. In *Képviseletőház – Irományok* (ďalej len: Képviseletőházi Irományok). 1869 – 1872, V, s. 24.

položenia takej otázky, či okolnosť krajiny vyjadruje skôr väčšina snemovne alebo väčšina magistrátnych komisií.“³² Väčšinový názor výboru, vytvoreného z rečníkov jednotlivých odborov, ktorý bol datovaný 14. decembra 1870, sa však opätovne priblížil k pôvodnému návrhu, upresňujúc jeho text. Volebné právo znovu chápali širšie a iba v prípade voliteľnosti považovali za potrebné, aby kandidát vyhovoval snemovému cenzu a tiež aby vedel čítať a písať.³³ Diskusia o zákonomnom článku prebiehala na jar 1871, do centra pozornosti sa však nedostali tieto záväzky, ale inštitúcia virilizmu. Podľa textu, ktorý panovník prijal 7. júna 1871 sa voličom stal „každý obyvateľ obce po dovŕšení 20 rokov, keď zo svojho majetku alebo príjmu odvádza pozemkovú, domovú daň alebo daň z osobného príjmu v obci už aspoň dva roky; kto však okrem dane z osobného príjmu inú daň neplatí, iba vtedy, keď nie je pod mocou majiteľov“, a tiež takí „cudzinci“, ktorí už dva roky bývajú na danom mieste a systematicky odvádzajú dane. Sprostredkovaným hlasom disponovali majetní maloletí, ženy a tiež právnické osoby. Z volebného práva boli vylúčení ľudia na základnej vojenskej službe, páchatelia zločinov počas doby ich trestu, skrachovaní obyvatelia a tí hodnostári, ktorí zo svojho príjmu neplatili daň v danej obci. Podmienkou voliteľnosti bol snemový cenzus a znalosť čítania a písania.³⁴ Táto regulácia sa nezmenila ani v zákonomnom článku č. 22 z roku 1886. Provizórnu situáciu z roku 1848 teda vyriešili tak, že prostredníctvom rozšírenia práv teoreticky zvýšili počet tých, ktorí sa mohli zúčastniť na voľbách do mestských samospráv. Obyvateľstvo izraelitského vyznania už na základe zákonného článku č. 17 z roku 1867 dostalo teoretickú možnosť voľby. Dôležitým prvkom mohlo byť aj to, že staré právo ako samostatná kategória už nefigurovalo medzi možnosťami volebného právneho základu. Preto teoreticky bolo možné predstaviť si, že niekto síce stratil volebné právo, ale na základe starého práva si zachoval voliteľnosť. Žiaľ, nedisponujeme takým celoštátnym vý-

³² Č. 485. Odôvodnenie k návrhom zákona o organizácii magistrátov a obcí. In *Képviseletőházi Irományok*. 1869 – 1872, V., s. 190.

³³ Č. 715. Hlásenie centrálného výboru zriadeného z rečníkov odborov vo veci návrhu zákona pod č. 350 o organizácii obcí. In *Képviseletőházi Irományok*. 1869 – 1872. VII., s. 198.

³⁴ Č. 1052. XVIII. zákonný článok z roku 1871 o organizácii obcí. In *Képviseletőházi Irományok*. 1869 – 1872. X., s. 185 – 186.

skumom, pomocou ktorého by bolo možné predstaviť vývoj počtu voličov, otázka, zdá sa, vo všeobecnosti nie je v centre pozornosti bádateľov, ale poznáme taký príklad, keď počet voliteľných občanov po roku 1872 radikálne klesol.³⁵

Zákonné články z roku 1848 provizórne regulovali aj snemové volebné právo. Všeobecná diskusia nového volebno-právneho zákona sa napokon začala v sneme 1. júla 1874. Všeobecná diskusia sa skončila 7. júla a následne 8. júla sa začala detailná diskusia.³⁶ Rokovanie o zákonnom článku a hlavne súvislosti týkajúce sa Sedmohradska som už predstavil v skoršej práci, v tejto štúdiu by som chcel zhrnúť časti týkajúce sa miest.³⁷ Dôležitým bodom diskusie bola otázka volebného práva na základe starého práva. To sa týkalo aj miest, keďže mešťania niekdajších slobodných kráľovských miest, ktorí v roku 1848 disponovali volebným právom, mohli voliť na základe starého práva. Napriek tomu sa takmer o týchto mešťanoch nezmenili, polemika prebiehala o volebnom práve šľachty a Sikulov a tiež o špeciálnej pozícii Sedmohradska.³⁸ V súvislosti s mestami predstavovala problém v prvom rade zmena volebného práva na základe nehnuteľného majetku. Návrh zákona, predstretý vládou, by totiž zmenil volebné právo na základe vlastníctva mestského domu takým spôsobom, že ho chcel dotlačiť k plateniu činžovej dane alebo dane z bezprostredného užívania domu. Toto obmedzenie bolo odôvodnené tým, že nebolo jednoznačne regulované, ako je potrebné potvrdiť

³⁵ V roku 1872 figurovalo v meste Eger 2 222 mien na zozname voliteľných mešťanov, kým do roku 1875 sa toto číslo znížilo na 1213 osôb. Príčinou poklesu mohla byť aj revízia, ktorá bola potrebná z dôvodu predčasných úmrtí. BEREZ, A. Az egri képviselőtestület választott tagjainak összetétele 1872 – 1911 között. In *Konferenciák és műhelybeszélések XII.* Fábrián Máté (szerk.). Eger 2016, s. 30.

³⁶ 260. zasadnutie. 1. júla 1874. Dokumenty snemu zvoleného na 1. septembra 1872. In *Képviseelőházi Napló.* (ďalej len: Képviseelőházi Napló) 1872 – 1875. XI., s. 152.; K predchádzajúcim okolnostiam zákonného článku pozri: GERŐ, A. *Az elsőprő kisebbség. Népképviselet a Monarchia Magyarorszáján.* Budapest 1988, s. 30 – 55.

³⁷ PAP, J. A választójog és a választókerületi beosztás problematikája Erdélyben (1848 – 1877). In *Tanulmányok a dualizmus kori magyar parlamentarizmus történetéből.* J. PAP. Budapest 2014, 239 – 269.

³⁸ PAP, J. A választójog és a választókerületi beosztás c. d., s. 244 – 256.

hodnotu domu, ktorý tvorí základ volebného práva.³⁹ Ústredný výbor snemovne však okrem iného aj v tomto bode navrhoval zmenu. Namiesto predpísania minimálnej výšky dane považoval za účelné vyžadovanie troch obytných častí za dom.⁴⁰ K názoru výboru pripojil zvláštnu mienku poslanec ľavicovo-strednej strany z obvodu Szikszó, Tomáš Péchy, ktorý odmietol obmedzenie vzťahujúce sa na tri obytné časti, keďže podľa jeho názoru trhová hodnota všetkých mestských domov dosahuje tú hodnotu, ktorú vyžadovali pôvodné zákony z roku 1848.⁴¹ Počas detailnej diskusie sa 9. júla začali rokovania o otázke volebného práva na základe nehnuteľnosti. Podľa návrhu zákona, upraveného v duchu názorov výboru, dostal volebné právo občan, žijúci v meste, iba v tom prípade, keď jeho dom, z ktorého platí daň, pozostáva minimálne z troch obytných častí. Jeden z najaktívnejších účastníkov volebno-právnej diskusie Blažej Orbán podal námietku proti tejto regulácii ochraňujúcej volebné právo obyvateľov Marosvásárhelyu, keďže – podľa jeho slov – v zmysle skoršej regulácie stačilo k získaniu volebného práva 315 zlatých, kým novým zákonom vyžadovaný dom s tromi obytnými časťami má hodnotu „niekoľko tisíc zlatých“. Orbán nazval vládu prenasledovateľom meštianstva, jej činnosť považoval za úzko rozhládenú, keďže „takéto vyúčenie najvzdelanejšej, najpatriotickejšej a najmaďarskejšej skupiny“ zvalí

³⁹ „V bode a) 2.§. V. zákonného článku z roku 1848 a v bode a) 3. § sedmohradského II. zákonného článku sa otedy považujú domy v slobodných kráľovských mestách a v mestách s usporiadanou radou za tie, ktoré majú hodnotu 315 zlatých, keď po číslom prijme 16 zlatých na základe činžovej dane v zmysle XXII. zákonného článku z roku 1868 alebo podľa dane z bezprostredného užívaní domu v zmysle 10. §. rovnakého zákonného článku boli určené podľa III. skupiny.“ 692. návrh zákona o modifikovaní a doplnení zákonného článku č. V. z roku 1848 a II. sedmohradského zákonného článku. In *Képviselelőházi Irományok*. 1872 – 1875. XVI., s. 257.

⁴⁰ 1872 – 745. Hlásenie centrálného výboru vytvoreného z rečníkov snemových odborov vo veci modifikovania a doplnenia zákonného článku č. V. z roku 1848 a II. sedmohradského zákonného článku. In *Képviselelőházi Irományok* 1872 – 1875. XVII., s. 326; *V slobodných kráľovských mestách a mestách s usporiadanou radou disponujú volebným právom tí, ktorí vlastnia sami, alebo s manželkami, resp. s maloletými deťmi spoločne taký dom, ktorý má 3 obytné časti pripadajúce pod domovú daň, aj keď sú dočasne nezdanené.*“ Tamže, s. 333.

⁴¹ *Képviselelőházi Irományok*. 1872 – 1875. XVII., s. 355.

„najsilnejší stĺp nášho pokroku, ba existencie“.⁴² Problém sa však netýkal iba Sedmohradska. V súvislosti s mestom Gyula podal námietku ľavicovo-stredný poslanec mesta Rezső Beliczey.⁴³ Július Szapáry vo svojej odpovedi však reagoval len na námietku Beliczeyho. Vyjadril pochybnosť, že obytné domy, spísané v hodnote 315 zlatých, majú reálne takú hodnotu. Odkázal na to, že vyžadovanie troch obytných častí je možné oveľa lepšie kontrolovať, než trhovú hodnotu nehnuteľnosti.⁴⁴ Do zákonného článku sa napokon dostal text navrhovaný názorom výboru a mestské volebné právo záviselo od domu s tromi obytnými časťami.

V počte obyvateľov a voličov volebných obvodov však boli pozorovateľné mimoriadne anomálie. O potrebe zmeny sa hovorilo aj počas diskusie o volebnom práve v roku 1874 a aj počas diskusie o zákone regulujúcom nový administratívny systém v roku 1876. Diskusia o zákonom článku, regulujúcom nové obvodné rozdelenie, prebehla v sneme na konci roku 1877, už v období Tiszovho kabinetu. Vládny návrh, predstretý 28. apríla, sa dôrazne zaoberal sedmohradskými obcami. Návrh by zrušil právo na samostatné zastúpenie v prípade obcí Abrudbánya, Csíkszereda, Illyefalva, Hátszeg a Vajdahunyad, mestá Szamosújvár, Gyulafehérvár a Erzsébetváros by dostali právo na zvolenie jedného poslanca namiesto niekdajších dvoch poslancov, Brašov a Sibiu by mohli mať v novom parlamente dvoch zástupcov a počet mandátov zjednotenej Budapešti by sa zvýšil o dva.⁴⁵ Počas diskusie hovoril Koloman Tisza o tom, že s výnimkou mesta Erzsébetváros by chceli každú takú obec, kde počet voličov nedosahuje 300

⁴² Komentár Blažeja Orbána. 268. zasadnutie. 9. júla 1874. In *Képviseelőházi Napló*. 1872 – 1875. XI., s. 364 – 365.

⁴³ Komentár Rezső Beliczeyho. 268. zasadnutie. 9. júla 1874. In *Képviseelőházi Napló*. 1872 – 1875. XI., s. 365 – 367.

⁴⁴ Komentár Júliusa Szapáryho. 268. zasadnutie. 9. júla 1874. In *Képviseelőházi Napló*. 1872 – 1875. XI., s. 367.

⁴⁵ Príhovor Kornela Pulayho vo všeobecnej diskusii zákonného článku XXXIII. z roku 1876. 233. zasadnutie. 26. apríla 1877. In *Képviseelőházi Napló*. 1875. X., s. 287; Odôvodnenie zákonného článku pozri: 1875 – 539. Návrh zákona, o novom rozdelení volebných obvodov v magistrátoch, regulovaných podľa ich územia prostredníctvom zákonného článku XXXIII. z roku 1876 a o opatreniach v súvislosti s tým. In *Képviseelőházi Irományok*. 1875 – 1878. XIV., s. 132 – 133.

osôb, pripojiť k stoličnému obvodu. S výnimkou dvoch najvýznamnejších saských miest, Brašova a Sibiu, sa vláda uzavrela pred tým, aby zvýšila počet mestských mandátov.⁴⁶ Vládny návrh bol vplyvom diskusie zmenený na dvoch miestach, z nich jedna zmena sa týkala aj miest. Liberálny poslanec spišskosobotského obvodu, Ede Zsedényi, vystúpil preto, aby sa zachovalo právo na samostatné zastúpenie v prípade obcí Abrudbánya a Verespatak. Navrhoval, aby týmto obciam, považovaným z národného a hospodárskeho hľadiska za dôležitejšie, bol odovzdaný mandát Kolozsu. Svoj návrh zmeny odôvodnil týmito slovami: „*Prostřednictvóm ich obyvatel'ov* (čiže obcí Abrudbánya a Verespatak) *majúc užší vzťah s maďarskými elementmi, žijúcimi v tejto oblasti redšie, pri voľbe ich poslanca boli stále vedení vlasteneckým duchom.*“ Koloman Tisza ponechal rozhodnutie v tejto záležitosti na snemovňu, keďže výmena medzi banskou obcou, disponujúcou väčším počtom obyvateľov a menším počtom voličov a Kolozsom, disponujúcim menším počtom obyvateľov a väčším počtom voličov, nemala významnejší vplyv na vytvorený systém. Následne snemovňa navrhovanú zmenu prijala.⁴⁷ V zmysle zákonného článku č. 10 z roku 1877 sa teda Csíkszereda, Illyefalva, Kolozs, Hátszeg a Vajdahunyad stali stoličnými obvodnými centrami a Brašov a Sibiu, ktoré nefigurovali v 2. sedmohradskom zákonnom článku z roku 1848, sa dostali do radu miest s dvoma mandátmi. Samozrejme, vznik Budapešti znížil počet miest o jeden, tým pádom po roku 1877 disponovalo právom samostatnej voľby poslanca 62 obcí rozdelených na 81 obvodov.

Systém, vytvorený do roku 1876, sa výrazne nezmenil až do posledných všeobecných volieb obdobia dualizmu, ktoré boli v roku 1910. Generálne zmeny v prípade volebného práva a volebného systému alebo aspoň také, ktoré by boli konkrétne zavedené, sa neuskutočnili. Verejne známe anomálie v počtoch obyvateľov volebných ob-

⁴⁶ Príhovor Kolomana Tiszu vo všeobecnej diskusii o zákonnom článku č. XXXIII. z roku 1876. 233. zasadnutie. 26. apríla 1877. In *Képviseletőházi Napló*. 1875 – 1878. X., s. 300 – 302.

⁴⁷ Príhovor Ede Zsedényiho vo všeobecnej diskusii o zákonnom článku č. XXXII. z roku 1876. 234. zasadnutie. 30. apríla 1877. In *Képviseletőházi Napló*. 1875 – 1878. X., s. 319 – 321.

vodov a v rámci nich pomerov voličov sa zachovali a tie sa významne týkali miest.

Štatistická analýza mestských poslancov

Po prehľade zákonov regulujúcich zastúpenie miest by som chcel v ďalšej časti štúdie predstaviť čiastkové výsledky výskumu OTKA v súvislosti s mestskými poslancami. V tejto chvíli sa ešte nemôžem podujat' na to, aby som sa venoval všetkým nadhodeným otázkam, lebo popri jednoduchých údajoch (meno poslanca, základné životopisné údaje, stranícka príslušnosť) ešte nedisponujeme celkovými informáciami, pozbieranými na základe jednotných princípov, ktoré by boli rozšírené na celý poslanecký zbor. Náš výskumný tím na tom momentálne pracuje. V zásade sa priblížim k skúmanej skupine z makroúrovne, pokúsim sa načrtnúť také tendencie, s ktorými je možné porovnať výsledky lokálnych výskumov. Pozriem sa na dve dôležité otázky: 1. Aký bol vzťah medzi obvodom a poslancom, išlo o cudzinca alebo pochádzal z miestnej elity; 2. Či sa vykreslia také skupiny, ktorých voliči sledovali podobné stranícke preferencie počas volieb v období dualizmu. K analýze používam štatistické metódy, v štúdiu chcem upozorniť aj na bariéry, vyplývajúce z nich.

Počet mandátov poslancov

V prvom rade si musíme položiť otázku, aká veľká je tá skupina, ktorá sa z miest dostala do parlamentu? Pri zodpovedaní otázky som bral do úvahy tie mandáty, v rámci ktorých daná obec vyslala poslanca na základe samostatného práva na snemy v rokoch 1848 - 1918. K 102 variáciám obvodov⁴⁸ patrilo 1393 celkových cyklov, ale kvôli doplňovacím voľbám, neberúc do úvahy zvolenie vo viacerých obvodoch, máme informácie o 1542 mandátoch. Počas volieb sa odtiaľto do parlamentu dostalo 759 osôb, teda priemerne dva cykly pripadajú na jedného zvoleného poslanca. Rozdelenie počtu mandátov nám predstavuje nasledovná tabuľka. Počas jej prípravy som použil aj celoštátne údaje (7 557 volieb, 3 184 zvolených poslancov, v 82 prípa-

⁴⁸ Každý výskyt teraz beriem do úvahy zvlášť, napr. do roku 1878 Erzsébetváros I. a II., potom má Erzsébetváros iba jeden obvod, celkom teda 3 variácie na obvody v meste Erzsébetváros.

doch doteraz neznámy údaj). Je dôležité totiž zobrať do úvahy aj to, že poslanci mohli počas svojej politickej kariéry pôsobiť nielen v teraz skúmaných obvodoch.

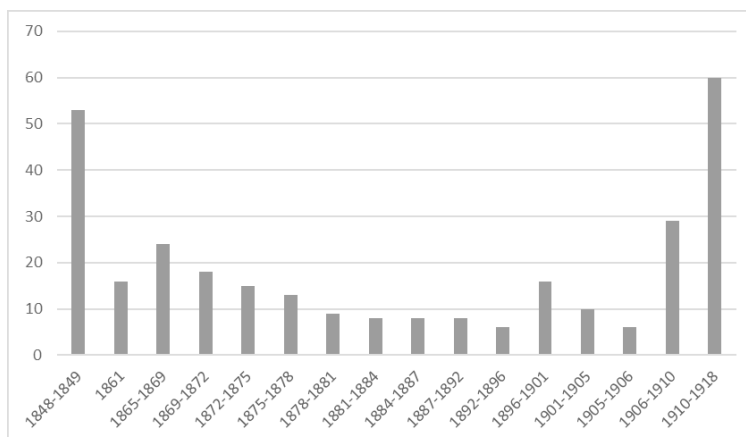
Počet mandátov	Len v mestských obvodoch		So zreteľom na celkovú kariéru		Celoštátne údaje
	Počet osôb	Percentuálny pomer	Počet osôb	Percentuálny pomer	
1	426	56,1%	304	40,0%	46,9%
2	148	19,5%	145	19,1%	22,5%
3	68	9,0%	86	11,3%	11,4%
4	59	7,8%	71	9,3%	7,6%
5	22	2,9%	42	5,5%	4,1%
6	16	2,1%	31	4,0%	2,8%
7	6	0,8%	19	2,4%	1,6%
8	8	1,1%	16	2,0%	1%
9	4	0,5%	21	2,7%	1%
10	2	0,3%	9	1,1%	0,5%
11	-	-	7	0,9%	0,3%
12	1	0,1%	4	0,5%	0,2%
13	-	-	2	0,3%	0,03%
14	-	-	1	0,1%	0,03%
15	-	-	1	0,1%	0,03%
Celkovo	759	100%	759	100%	100%

Tabuľka č. 2: Počet mandátov poslancov v rôznych typoch obvodov

Prezerajúc tabuľku je možné vidieť, že keď zoberieme do úvahy celoštátne volebné výsledky, vieme pridať k 1542 ďalších 710 volebných úspechov. Takto je možné vidieť aj to, že tí, ktorí pôsobili aj v mestách – vzhľadom na ich celkovú kariéru – boli stabilnejšími účastníkmi uhorského politického života než politici pôsobiaci iba v stoličných obvodoch. V prípade tých, ktorí disponovali štyrmi alebo viacerými mandátmi, je možné spozorovať výraznú nadreprezentáciu. Stáli účastníci politického života teda získavali svoj mandát v istom úseku ich kariéry veľmi často v mestských obvodoch. O tomto, napr. v Sedmohradsku veľmi častom jave, sa ešte neskôr zmienim.⁴⁹

Oplatí sa zvlášť preskúmať aj diagram rozdelenia poslancov, ktorý zastávali len jeden mandát.

⁴⁹ Upozorňujem na to, že k otázke sa vrátim na konci podkapitoly s názvom Oddanosť poslancov danému miestu.

Obr. č. 2: Rozloženie poslancov zastávajúcich jeden mandát podľa cyklov (osoby)

Po vyskakujúcich počiatkových hodnotách sú po roku 1875 badaateľné znaky stabilizácie. V rokoch 1896 a 1906 sú spozorovateľné vnútropolitickými dôvodmi dobre vysvetliteľné výbežky – teda väčšina tých, ktorí sa dostali v týchto rokoch do parlamentu, nedokázala zopakovať úspech pri ďalších voľbách – a taktiež po roku 1910. Tento posledný údaj je prirodzene vysoký, keďže tí, ktorí sa dostali do parlamentu ako noví poslanci, už nemali možnosť zabojovať v nových voľbách. V mestských obvodoch v porovnaní s celoštátnymi údajmi je možné markantnejšie vykázat proces stabilizácie po roku 1875, ale v protiklade k voľbám v roku 1896 a najmä v roku 1906 lepšie preformovali osobné vzťahy v mestách.⁵⁰

Oddanosť poslancov danému miestu

Lokálna alebo celoštátna úspešnosť mohla súvisieť aj s tým, či poslanec vystúpil na pódium štátnej politiky z mestskej elity alebo, naopak, prišiel odtiaľ na vidiek v dôsledku tzv. importu poslancov. Je dôležité vidieť aj to, že existovali také obce, kde politici pochádzali skôr z lokálnej či, naopak, z celoštátnej elity. A tiež si môžeme položiť otázku, či bol rozdiel medzi volebnou úspešnosťou miestnych ľudí a cudzincov.

⁵⁰ Porovnaj s 36. diagramom v: PAP, J. Az első népképviselő és a népképviselő kezdetei Magyarországon. In *Aetas*. 2016, 31, 1.

Jednoznačné pripojenie poslancov k mestám si vyžaduje dôkladný a hlboký lokálny výskum. Takéto výskumy sa uskutočnili doteraz iba sčasti. Výskumy vzťahujúce sa na mestá v Sedmohradsku⁵¹ a v Partiu⁵² sa viažu k nášmu výskumnému tímu. Judit Pál vypracovala taký systém výskumných hľadísk, ktorý môže pomôcť lepšie vykonať analýzu viazanosti k danému miestu. Judit Pál brala v prípade miest ohľad nielen na to, či daný poslanec pochádzal zo širšieho okolia, ale oddelil poslancov z nižšej šľachty a aristokracie stolíc od príslušníkov meštianstva. Do zvláštnej kategórie zaradila šľachtu z okolia mesta a aj šľachtu oddanú mestu, ale nebývajúcu v ňom. Tiež poukázala na fakt, že v niektorých prípadoch je veľmi náročná kategorizácia i na základe adekvátnych informácií. Napr. Vojtech Lukács, poslanec za Szamosújvár, neskôr za Erzsébetváros, sa síce narodil v Sedmohradsku, ale žil v Budapešti, no prostredníctvom príbuzenstva mali naďalej s miestom puto. Podobná situácia nastáva aj v prípade úradníkov, ktorí odišli z daného miesta. „Ja som ich zaradila ako Sedmohradčanov, aj keď bez pochýb pri ich zvolení zohrával dôležitú úlohu ich úrad, avšak nie je možné pre každého poslanca zriadiť novú kolónku,“ povedala.⁵³ V ďalšej svojej štúdiu sa pokúsila zmapovať rodiská, pôvod rodín, miesta bývania, miesta pôsobenia, majetky a rodinné kontakty. Keď sa každá súčasť pripájala k jednému obvodu, hovorila o úplnej oddanosti, pri existovaní troch hovorila o úzkom vzťahu. Aj v tomto prípade boli zvlášť uvedení tí, ktorí sa odsťahovali, ktorí mali slabé puto (napr. majitelia susedných území), resp. cudzinci.⁵⁴ Medzi sedmohradskými vzťahmi už tradične patrí zvýšená pozornosť uhor-

⁵¹ PÁL, J. Az erdélyi városok képviselőinek alakulása a kiegyezés után – a képviselők helyi kötődése. In *Szám- (és betű)vetés. Tanulmányok Faragó Tamás tiszteletére*. Őri Péter (szerk.). Budapest 2014, s. 77 – 92; PÁL, J. The Representation of Transylvanian Towns in Parliament in the Period 1878 – 1910. In *Transylvanian Review /Revue de Transylvanie*. 2013, 23., 4., s. 46 – 67.

⁵² SZENDREI, Á. Országgyűlési képviselők párthovatartozása és társadalmi háttere a dualizmuskori Debrecenben, Nagyváradon és közös vonzásokörzeteikben. In *Aetas*. 2016, 31., 1., s. 76 – 101.

⁵³ PÁL, J. Az erdélyi városok képviselőinek alakulása a kiegyezés után c. d., s. 82 – 83.

⁵⁴ PÁL, J. Választók, választási részvétel és választói magatartás Székelyföldön a dualizmus korában. Az erdélyi választójog sajátosságai és a választókerületek átalakulása. In *Aetas*. 2016, 31., 1., s. 64 – 65.

ským poslancom. Judit Pál dokázala v prípade cudzincov poukázat na viaceré markantné skupiny: ministri, štátni tajomníci, ministerskí úradníci s vysokou hodnotou; spisovatelia, novinári, redaktori novín; bankári, podnikatelia, veľkostatkári, vplyvní právnici.⁵⁵

Na takúto komplexnú analýzu sa sám poujať nemôžem, keďže údaje, ktoré sa týkajú otázky, majú iba informatívny charakter. Keď sa budem riadiť kategóriami, ktoré určila Judit Pál, tak poslancov môžem rozdeliť na tých, ktorí majú silnejšie alebo slabšie puto, resp. ktorí majú status cudzinca. Cizelovanejší prístup bude možný až po preskúmaní kariér poslancov. Pomocou údajov, ktoré sú už teraz k dispozícii, je prostredníctvom analýzy na makroúrovni možné predstaviť hlavné tendencie.

Počas 1512 volieb (opakovanie v rámci cyklu som bral do úvahy len raz) malo 951 poslancov (64 %) silné, 102 poslancov (7 %) slabé puto k danému obvodu, kým v 435 prípadoch (29 %) išlo o cudzinca. Neznáme údaje som registroval v 35 prípadoch, tieto v tomto pomere rozdelení nefigurujú. V nemestských obvodoch krajiny v 3 220 prípadoch (54 %) mal poslanec silné puto a 654 prípadoch slabé puto k danému obvodu, kým v 819 prípadoch (14 %) môžeme hovoriť o cudzincovi. Pomer neznámej oddanosti (1540 prípadov, 26 %) je však stále veľmi vysoký. Tieto údaje budú neskôr oveľa presnejšie. Je však badateľné, že keď nepočítame neznáme prípady (silné puto: 73 %, slabé puto: 8 %, cudzinci: 18 %), dostaneme veľmi podobné hodnoty ako tie, ktoré pochádzajú zo sikulských stolíc.⁵⁶ Dokonca vieme potvrdiť aj skúsenosť Judity Pál zo Sikulskej oblasti Sedmohradska, podľa ktorej bol v mestách vyšší pomer cudzincov v porovnaní s tým, čo je možné spozorovať v stoličných obvodoch.

Triedenie množstva informácií pozostávajúcich z viacerých prvkov môžeme uskutočniť metódou klasterovej analýzy. Tento postup triedi jednotlivé prvky podľa toho, že skúma ich vlastnosti (premenné) a na základe ich podobnosti vytvára skupiny, tzv. klastery. Vznikajúce skupiny však musí nazvať a opísať bádateľ. Počas klasterovej

⁵⁵ PÁL, J. A Székelyföld metamorfozisa. In *Székelyföld története III. 1867 – 1990*. Bárdi Nándor – Pál Judit (szerk.). Székelyudvarhely, 2016. s. 101.

⁵⁶ PÁL, J. Választók, választási részvétel c. d., s. 65.

analýzy som použil postup k-means cluster.⁵⁷ V tomto prípade som bral do úvahy všetky zvolenia poslancov, keďže som bol zvedavý na to, koľkokrát sa počas zmien dostal do parlamentu z daného obvodu cudzinec alebo miestny politik. Na porovnanie bolo potrebné údaje štandardizovať, čo som vyriešil vypočítaním percentuálneho pomeru. Počas počítania som zbral do úvahy možné mandáty, teda v prípade tých obvodov, ktoré v roku 1878 stratili samostatnosť, predstavovali 100 % v Sedmohradsku 4 a v Uhorsku 5 mandátov. Počas predošlého výskumu, čo si vyžadoval samotný postup, bolo zrejmé, že mestské obvody je možné zaradiť do 4 skupín. Výsledky obsahuje nasledovná tabuľka.

	Obvod vo veľkej miere sa opierajúci o cudziu elitu	Obvod opierajúci sa o miestnu elitu so silným putom a o cudzincov	Obvod opierajúci sa o miestnu elitu so silným a so slabým putom	Obvod opierajúci sa o miestnu elitu so silným putom
Silné puto (stredná hodnota %)	,29	,61	,55	,90
Slabé puto (stredná hodnota %)	,05	,03	,29	,01
Cudzinec (stredná hodnota %)	,65	,36	,16	,09
Počet obvodov	13	36	12	41

Tabuľka č. 3.: Puto poslancov k danému miestu, klasterové vlastnosti

Dominantná časť obvodov sa teda síce v rôznej miere, ale opierala o poslancov so silným alebo so slabým putom. Avšak v prípade 12 obvodov bol pomer cudzincov určujúci a aj v ďalších 36 obvodoch zohrávali významnú úlohu. Presné rozdelenie konkrétnych obvodov predstavuje ďalšia tabuľka.

⁵⁷ K použitej štatistickej metóde pozri: FALUS, I. – OLLÉ, J. *Az empirikus kutatások gyakorlata. Adatfeldolgozás és statisztikai elemzés.* Budapest 2008, s. 246 – 261; SAJTOS, L. – MITEV, A. *SPSS kutatási és adatelemzési kézikönyv.* Budapest 2007, s. 283 – 327.

Obvod vo veľkej miere sa opierajúci o cudziu elitu	Obvod opierajúci sa o miestnu elitu so silným putom a o cudzincov	Obvod opierajúci sa o miestnu elitu so silným a so slabým putom	Obvod opierajúci sa o miestnu elitu so silným putom
Abrudbánya, Békés, Cegléd, Csongrád, Jászberény, Kolozs, Oláhfalú, Pápa, Szászváros, Szék, Szentes, Versec, Vízakna	Arad, Bereck, Banská Bystrica, Brašov I., Budín I., Erzsébetváros, Ostrihom, Fiume, Hajdúböszörmény, Hódmezővásárhely, Kecskemét I., Kiskunhalas, Kluž I., Komárno, Kremnica, Miskolc I., Veľký Varadín, Nagyikinda, Nagykőrös, Pešť IV., V., Prešporok II., Šopron, Szamosújvár, Szarvas, Székelyudvarhely, Temešvár, Nový Sad, Zenta Výrazne vyšší pomer cudzincov od skupinového priemeru: Debrecín I., Alba Iulia II., Košice, Kézdivásárhely, Prešporok I., Sepsiszentgyörgy, Segedín I	Baja, Békéscsaba, Brašov II., Eger, Erzsébetváros II., Gyöngyös, Győr, Alba Iulia, Kiskunfélegyháza, Sibiu II., Banská Štiavnica a Banská Belá, Székesfehérvár	Bakabánya, Budín II., Budapešť I-IX., Csíkszereda, Debrecín II-III., Erzsébetváros I., Gyula, Alba Iulia I., Hátszeg, Illyefalva, Kecskemét II., Kluž II., Krupina, Makó, Marosvásárhely I-II. Miskolc II., Nagybecskerek, Sibiu I., Nyíregyháza, Pécs, Pešť I-III., Szabadka I-II., Szamosújvár I-II., Szatmárnémeti, Segedín II., Vajdahunyad, Zombor

Tabuľka č. 4.: Puto poslancov k danému miestu, obvody patriace do jednotlivých klasterov

Hore uvedené triedenie s istými výhradami zodpovedá našim skorším znalostiam, teda tie obvody, o ktorých sme už mali aj skôr vedomosti, sa dostali do správnych skupín.⁵⁸ Prípadné rozdiely prameňa z toho, že v prípade niektorých lokalít bol v rôznych periódach výsledok volieb iný, a preto sa tieto obvody mohli dostať do iných kategórií počas skúmania koncentrovaného na obdobie dualizmu ako celku a na jednotlivé periódy. Ja som v tomto prípade spracoval jednotne celý dualizmus a nerozobral som ho na menšie obdobia.

Odborná literatúra všeobecne hodnotí pôsobenie cudzincov dvomi slovami. V prípade Sedmohradska je namieste hovoriť o tomto jave ako o importe poslancov. V inom kontexte však je možné odôvodniť zvolenie poslanca jeho výrazným kontaktným kapitálom a možnou úlohou vo vybavovaní záujmov. V prvom prípade sa objavuje obvod ako podriadený štátnej politike, tzv. „*rotten borough*“, ako ľahká korisť politikov vládnej strany a rytierov šťastia.⁵⁹ V druhom prípade voliči poslancov, využívajúc vedomú politiku uplatnenia svojich záujmov, opúšťajú reprezentantov miestnej elity a volia, dokonca súťažia s inými o priazeň celoštátne známeho politika.⁶⁰ Dve interpretácie stavajú ten istý jav do ostrého protikladu, keďže výsledok volebného správania, kde v centre pozornosti sú záujmy voličov, môže byť zároveň anachronisticky tradičný a vyslovene moderný.

Hore uvedené údaje odkazujú na to, že v mestských obvodoch bol tento jav častejší ako v stoličných. Dôvody by však bolo možné odhaliť iba lokálnymi výskumami. V prípade sedmohradských obvodov sa zdá byť pravdepodobnejším prvé vysvetlenie, kým napr. v Debrecíne a vo Veľkom Varadíne druhé. Dôležitým hľadiskom neskorších výskumov môže byť odôvodnenie rôznych osobitostí po sebe na-

⁵⁸ PÁL, J. The Representation of Transylvanian Towns c. d., s. 61.

⁵⁹ PÁL, J. Az erdélyi városok képviselőitök alakulása c. d., s. 85. Judit Pál v tejto štúdií vykázala popri malom množstve údajov úzky vzťah medzi pomerom cudzincov a počtom voličov obvodu. Tamže, s. 89; BERTÉNYI, I. ifj. „Képviselői import“ Erdélyben, avagy az unió egyik velejárója? In *Tradíció és modernizáció a XVIII – XIX. században*. Bodnár Erzsébet – Demeter Gábor (szerk.). Debrecen 2008, s. 202 – 213.

⁶⁰ CIEGER, A. Érdekek és stratégiák. A helyi politikai elit érdekérvényesítési lehetőségei a kárpátaljai régió vármegyéiben a dualizmus időszakában. In *Korall*. 2010, 11., 42., s. 96 – 98; SZENDREI, Á. Országgyűlési képviselők párt-hovatartozása c. d., s. 89.

sledujúcich období a tiež rozdielov, ukazujúcich sa medzi obvodmi v rámci jednotlivých miest. Lokálne výsledky je možné potom porovnať s kategóriami, ktoré boli vytvorené pri tvorbe skupín.

Naša ďalšia otázka v súvislosti s uvedenými sa vzťahuje na to, či súvisel pomer cudzích poslancov s počtom a zložením voličov, keďže tieto údaje môžeme považovať za istý druh modernizačných ukazovateľov. Otázku môžeme zodpovedať korelačným výskumom. Pomer cudzích poslancov som podrobil takémuto skúmaniu (tzv. bivariate correlation), k čomu som využil údaje o voličoch z volieb v roku 1900.⁶¹

	Odchýlka počtu voličov od priemeru	Staré právo	Dom a majetok	Príjem	Inteligencia	Füstök ⁶²
Pearsonov korelačný koeficient	-,329	,313	,347	-,342	,163	,340
Úroveň signifikancie	,003	,004	,001	,002	,146	,002

Tabuľka č. 5.: Vzťah medzi pomerom cudzích poslancov a voličskými údajmi z roku 1900

⁶¹ K vykonaniu skúmania je potrebné číselné hodnoty prepočítať, aby boli na rovnakej škále. V prípade štruktúry cenzu som jednotlivé hodnoty určil v percentách počtu voličov v roku 1900. Počet voličov som zas zadal v percentách rozdielu od mestského obvodného počtu. Teda v roku 1901 bol priemerný počet voličov 81 mestských obvodov 2 048 osôb. Dve okrajové hodnoty poskytli Bereck a VII. obvod Budapešti. Bereck mal 166 voličov, čo je o 1882 osôb menej ako priemer, percentuálne -92 %. V budapeštianskom VII. obvode bol počet voličov 10 515, čo je oproti priemeru o 8 467 osôb viac, teda ide o rozdiel +413 %. V súvislosti s výskumom pozri: FALUS, I. – OLLÉ, J. *Az empirikus kutatások c. d.*, s. 178 – 186; SAJTOS, L. – MITEV, A. *SPSS kutatási c. d.*, s. 205 – 243.

⁶² Füstök (v anglickom preklade hearths) bola špecifická sedmohradská volebno-právna kategória v uhorskom ľudovo-reprezentačnom systéme po roku 1848. Bola používaná v takých obciach, kde by kvôli iným cenzovým kategóriám ani jeden z obyvateľov nemal volebné právo. V takých obciach, po 100 dymov (teda ohnisko, domácnosť), získala jedna osoba volebné právo. Tento jav, t. j. že ani jeden z obyvateľov sa iným spôsobom nedostane do kruhu voličov, postihoval predovšetkým rumunské obyvateľstvo a jeho dôvodom bol vysoký cenzus používaný v Sedmohradsku.

Na základe skúmania môžeme skonštatovať, že nízky počet voličov a dominantná prítomnosť voličských skupín, odkazujúcich na tradičnejšie hospodárstvo (vyšší pomer voličov na základe starého práva, nehnuteľného majetku a füstök), urobili pravdepodobnejším pôsobenie cudzincov. Naopak, význam voličov na základe príjmu, čo naznačuje vyvinutejšie hospodárske pomery, preukázal vzťah s pôsobením miestnych poslancov. Pomer intelektuálov, ktorý bol nezávislý od uvedených faktorov (keďže tí mohli byť zároveň príslušníci modernej a tradičnej inteligencie), nemal vplyv na tieto volebné výsledky. Okrem toho je viditeľné, že dve hodnoty, charakteristické pre Sedmohradsko – staré právo a füstök, súviseli s pomerom cudzincov, avšak nie sú samo o sebe odôvodnením. V Sedmohradsku bol teda jav častejší, ale nebol charakteristický iba pre Sedmohradsko. Výskum, vzťahujúci sa na celú krajinu, teda potvrdzuje a dáva všeobecnú platnosť vyhláseniu JUDITY PÁL o sedmohradských mestách, podľa ktorého v tých obciach, „ktoré sa iba nazývali mestom a väčšina obyvateľstva sa zaoberala poľnohospodárstvom a bola analfabetom“, sa cudzinci objavovali vo väčšej miere.⁶³

Je potrebné však poznamenať, že to je len jedno z možných vysvetlení, keďže síce existoval vzťah medzi jednotlivými faktormi, ale jeho vysvetľujúca sila nie je výlučná, lebo korelačné koeficienty odkazujú na menej ako priemerný súvis, teda aj iné faktory zohrávali úlohu pri vývoji volebných výsledkov. Vo veľkej časti miest však nešlo o najdôležitejší vysvetľujúci faktor.

Miestnych a cudzích poslancov je potrebné preskúmať ešte z ďalšieho aspektu: či je možné vykázať rozdiel medzi priemernými časovými intervalmi, keď zastávali funkciu poslanca. V rámci tohto výskumu som nezobral do úvahy počet cyklov, ale dĺžku funkčného obdobia v dňoch. A tiež bolo potrebné vylúčiť z výskumu tie osobnosti, ktoré figurovali vo viacerých mestských obvodoch. Súvis takéhoto typu je možné preskúmať metódou jednofaktorovej variančnej analýzy.⁶⁴ Tento štatistický postup analyzuje, či sa charakteristické črty jednotlivých skupín – v tomto prípade vzťah k obvodu – líšia

⁶³ PÁL, J. Az erdélyi városok képviselőinek alakulása c. d., s. 89.

⁶⁴ V súvislosti s metódou pozri: SAJTOS, L. – MITEV, A. SPSS kutatási c. d., s. 163 – 177.

od seba výraznejším spôsobom. Vzhľadom na rozsahové bariéry nemám možnosť detailne predstaviť postup, avšak po vykonaní výskumu je možné vyhlásiť, že údaje miestnych poslancov a cudzincov sa od seba výrazne líšili. Hodnoty rôznych kategórií predstavuje nasledujúca tabuľka.

	Počet prvkov	Priemer (%)	Minimum (%)	Maximum (%)
Miestny, silné puto	472	-,050591	-,9868	4,9453
Miestny, slabé puto	27	,122073	-,9608	1,6740
Cudzinec	164	,189149	-,9944	6,6994
Celkom	663	,015743	-,9944	6,6994

Tabuľka č. 6.: Vzťah medzi putom poslancov k danému obvodu a dĺžkou mandátu

Miestni poslanci teda boli v priemere kratšie poslancami, kým cudzinci držali mandát dlhšiu dobu. Na základe toho je možné predpokladať, že pre miestnych politikov malo snemové poslanectvo len dočasný charakter, kým v prípade cudzincov sa výrazne dlhšia časť ich kariéry spájala s parlamentom. Rozdiel vykázaný ako prvý krok štatistického skúmania, čiže rozdiel v dĺžke mandátu poslancov mestských a vidieckych obvodov, teda vyplýval z vyššieho pomeru mestského pôsobenia cudzincov. Oni totiž boli členmi parlamentu dlhšiu dobu, keďže boli prakticky považovaní za politikov z povolania, na ktorých voliči hľadali ako na tých, ktorí budú zastupovať ich záujmy. Oproti nim osoby s lokálnym putom sa pomerne rýchlo vrátili do užšieho bydliska a tam pokračovali vo svojej kariére.

Reálny rozdiel teda nebol medzi mestom a vidiekom, ale medzi miestnymi a cudzími poslancami. Miestni mestskí a stoliční poslanci účinkovali v parlamente veľmi podobným spôsobom. Zastávanie úlohy v celoštátnom meradle bolo pre nich buď odrazovým mostíkom v ich kariére, alebo, naopak, bolo čerešničkou pred politickým ústupom. Zdá sa, že v mestách mohol byť častejším javom druhý spomenutý. Skutočné porovnanie teda bude potrebné vykonať medzi miestnymi a cudzími poslancami, ale na to ešte nie je k dispozícii dostatočné množstvo údajov.

Obvodné volebné výsledky

V ďalšom kroku podrobím skúmaniu volebné výsledky mestských obvodov vzhľadom na to, či je možné vykázať spomedzi nich skupiny produkujúce rovnaké volebné výsledky. Aj v tomto prípade považujem za svoju úlohu iba načrtnutie problematiky a prípadných tendencií, keďže k vysvetleniu výsledkov sú potrebné detailné lokálno-historické výskumy. Zbieranie údajov z posledných rokov umožňuje, aby sme volebné údaje analyzovali vo vzťahu k celému obdobiu. Na to znovu použijem metódu klasterovej analýzy.

V rámci skúmania môžem pracovať iba s tými mestami, v prípade ktorých sú známe všetky volebné výsledky z obdobia dualizmu. Keďže tie sú k dispozícii vo všetkých prípadoch, všetky mestá sú skúmateľné. Problém však predstavuje premena okruhu miest, ktoré volili poslancov. Preto som bol nútený pridať dvojsmerný dodatok v prípade volebných výsledkov spred roku 1878. V takom prípade, keď mesto dostalo možnosť voľby po roku 1878 (Brašov, Sibiu), zobrať som do úvahy tie obvody, z ktorých boli dané mestá vyňaté. Dva obvody miest Erzsébetváros, Alba Iulia a Szamosújvár boli v roku 1877 zjednotené, avšak keďže vo všetkých troch prípadoch boli výsledky zo zjednotených obvodov totožné, bolo ich možné ľahko využiť aj spred roku 1878. Tiež v prípade Budapešti bolo možné celkom presne vyhľadať kontakt medzi obvodmi pred a po roku 1878, keďže volebné výsledky pred rokom 1878 boli takmer v jednej rovine. Vynechal som však tie obce, ktoré po roku 1878 stratili svoje niekdajšie právo, keďže štyri cykly nasledovalo ďalších desať, čiže pre mestá bol charakteristický skôr druhý stav vzhľadom na obdobie dualizmu ako celku. Keďže snemu v roku 1861 sa nemohli zúčastniť poslanci zo Sedmohradska, skúmanie som začal od roku 1865. Zo skúmaných 81 obvodov je k dispozícii 1134 výsledkov. Vykonanie triedenia si však vyžadovalo aj ďalšie kroky. V prípade každého cyklu bolo možné brať do úvahy len jeden výsledok, teda museli sme vynechať doplňujúce voľby. Výsledky tých sa však vo väčšine zopakovali aj v ďalších, riadnych voľbách. Okrem toho som nemohol brať ohľad ani na zmeny straníckej príslušnosti. V súvislosti s nimi je potrebné spomenúť, že k takému kroku dochádzalo z vlastnej vôle poslanca, teda nesúvi-

sel so straníckymi preferenciami voličov obvodu. Keď im poslanec aj tak vyhovoval, v ďalších voľbách ho prijali aj v novej strane, ak nie, mandát obvodu mohol dostať niekto iný. Ani toto zjednodušenie teda neznižuje relevanciu výsledkov straníckej preferencie v obvode.

V záujme vykonateľnosti výskumu bolo potrebné priradiť k politickým stranám titulné čísla a pomocou nich ich bolo potrebné štandardizovať. Politické strany som triedil na základe ich vzťahu k systému z roku 1867 podľa ich názoru vo verejno-právnych otázkach, určujúcich politický život v období dualizmu. Takto vzniknuté skupiny strán už bolo možné analyzovať.⁶⁵ Strany, ktoré získali mandát som umiestnil na škále s piatimi premennými (1, 2, 3, 4, 5). Číslo 1 som priradil k skupine, ktorá prijala vyrovnanie (Deákova strana, Slobodomysel'ná strana, Národná robotnícka strana), kým číslom 5 bola označená opozícia, žiadajúca nezávislosť. Nestraníci dostali číslo 3, čo predstavuje prechodnú situáciu medzi dvomi koncami. Stranícke formácie pravicovej opozície, tzv. Stranu 67 a Katolícku ľudovú stranu som umiestnil medzi vládnu stranu a centrum (číslo 2) a mandáty tzv. demokratickej opozície medzi centrum a opozíciu, žiadajúcu nezávislosť (číslo 4). Predstavitelia národností a antisemitizmu sa dostali tiež do centra, keďže ani oni nepolitizovali na základe verejno-právnej otázky, určujúcej stranícku štruktúru.⁶⁶

Keďže kvôli veľkému množstvu údajov nebolo možné využiť metódu hierarchickej klasterovej analýzy, opäť som pristúpil k metóde k-means cluster. Na základe prvotných skúmaní som uskutočnil 3 klasterové analýzy.⁶⁷ Počas skúmania vyšlo najavo, že voľby z rokov 1905 a 1906 je nutné vynechať z analýzy, keďže tie by výrazne skreslili dlhodobé tendencie. Výsledok analýzy predstavuje nasledujúca tabuľka.

⁶⁵ Bez zjednodušenia existuje pri 5 voľbách takmer 7 000 variácií, ktorých počet sa zníži pri využívaní skupín politických strán na 120 možností.

⁶⁶ Túto metódu som použil: PAP, J. Az 1887 és 1905 közötti országyűlési választások eredményeinek statisztikai vizsgálata. In PAP, J. *Tanulmányok a dualizmus kori magyar parlamentarizmus történetéből*. Budapest 2014, s. 73 – 96.

⁶⁷ Kvôli obsahovým bariéram štúdie predstavíme iba najdôležitejšie štatistické kroky.

	Obvody s dominanciou vládnej strany	Obvody s počiatocnou dominanciou opozície, neskôr s dominanciou vládnej strany	Obvody s dominanciou opozície
Počet obvodov	44	20	17
Obvody primerané skupinovému priemeru	Abrudbánya, Arad, Bereck, Banská Bystrica, Brašov I-II., Budapešť I-IX. Erzsébetváros, Fiume, Alba Iulia, Kluž I-II. Kremnica, Miskolc I., Nagybecskerek, Sibiu I-II., Oláhfalú, Pápa, Prešporok I-II., Banská Štiavnica a Banská Belá, Sepsiszentgyörgy, Šopron, Szamosújvár, Segedín I., Szék, Temešvár, Nový Sad, Versec, Vízakna, Zombor	Békéscsaba, Ostrihom, Gyula, Komárno, Pécs, Szarvas, Csongrád, Debrecín III., Košice, Nagykikinda, Veľký Varadín, Subotica I., Subotica II.,	Békés, Cegléd, Debrecín I., Gyöngyös, Hajdúböszörmény, Hódmezővásárhely, Kecskemét I., Kecskemét II., Kiskunfélegyháza, Makó, Nagykőrös, Nyíregyháza, Segedín II., Szentes
Obvody líšiace sa od skupinového priemeru	Baja, Győr, Marosvásárhely I., Miskolc II. Príčina odlišnosti: víťazstvo opozície v roku 1901	Jászberény, Kézdivásárhely, Marosvásárhely II., Szatmárnémeti, Székesfehérvár, Debrecín II., Székelyudvarhely Príčina odlišnosti: víťazstvo opozície v roku 1910	Eger, Kiskunhalas, Zenta Príčina odlišnosti: víťazstvo vládnej strany v rokoch 1901 a 1910

Tabuľka č. 7.: Skupiny mestských obvodov vytvorených na základe straníckej preferencie

Na základe vytvorených skupín je možné načrtnúť dva také okruhy, pre príslušníkov ktorých sú charakteristické rovnaké tendencie. Časť miest sa stabilne orientovala na vládnu stranu, kým voči nim existoval omnoho menší okruh, ktorý bol skôr oporou opo-

zície. Existovala aj stredná skupina, pre ktorú bola charakteristická nestabilnejšia stranícka preferencia. Je zaujímavé upozorniť aj na to, že boli aj také mestá, ktorých obvody vo väčšej alebo menšej miere vykazovali rozdielny postoj. Takými mestami boli, napr. Debrecín, Marosvásárhely, Miskolc a Segedín. K odôvodneniu tohto javu je potrebná mikroaspektová analýza, keďže môže byť vážny súvis medzi voličským správaním obvodov s rozdielnym obyvateľstvom.

Nám môže byť nápadné aj to, že mestské stranícke preferencie sa veľmi neodlišovali od charakteristických črt susedných oblastí. Mestá v Sedmohradsku a v západnom a severnom Uhorsku podporovali skôr vládnu stranu, kým mestá na Veľkej nížine, obývané zväčša maďarským obyvateľstvom, boli na strane opozície, resp. ich nebolo možné považovať za stabilnú bázu vládnej strany.

V nasledujúcej tabuľke sa nachádzajú údaje o pozorovateľných pomeroch v jednotlivých cykloch.

Snemový cyklus	Skupina strán „67“		„Pravicová opozícia“		Verejno-právne neutrálne strany		„Demokratická“ opozícia		Skupina strán žiadajúca nezávislosť	
	59	73 %	-	-	2	2 %	-	-	20	25 %
1865 – 1868	59	73 %	-	-	2	2 %	-	-	20	25 %
1868 – 1872	42	52 %	-	-	3	4 %	-	-	36	44 %
1872 – 1875	43	53 %	3	4 %	2	2 %	-	-	33	41 %
1875 – 1878	64	79 %	1	1 %	4	5 %	-	-	12	15 %
1878 – 1881	43	53 %	9	11 %	7	9 %	-	-	22	27 %
1882 – 1884	41	51 %	9	11 %	7	9 %	-	-	24	30 %
1884 – 1887	50	62 %	7	9 %	8	10 %	-	-	16	20 %
1887 – 1892	50	62 %	6	7 %	5	6 %	-	-	20	25 %
1892 – 1896	49	60 %	12	15 %	1	1 %	-	-	19	23 %
1896 – 1901	63	78 %	6	7 %	-	-	-	-	12	15 %
1901 – 1905	51	63 %	3	4 %	4	5 %	1	1 %	22	27 %
1905 – 1906	28	35 %	15	19 %	1	1 %	2	2 %	35	43 %
1906 – 1910	-	-	18	22 %	2	2 %	2	2 %	59	73 %
1910 – 1918	52	64 %	3	4 %	1	1 %	2	2 %	23	28 %
Celkom	636	56 %	92	8 %	47	4 %	7	1 %	353	31 %

Tabuľka č. 8.: Výsledky skupín strán v mestských voľbách obdobia dualizmu

Z tabuľky je možné vyčítať, že skupina strán „67“ získala vždy viac mandátov, ako by to vyplývalo zo skupín obvodov, keďže orientačným smerom neistých mandátov bola tiež samotná vládna strana. Oproti tomu, skupine strán žiadajúcich nezávislosť sa nepodarilo pri všetkých voľbách získať ich mestské bázy.

Ako poslednú otázku ešte musíme preskúmať, či existoval vzťah medzi straníckou preferenciou obvodu a vzťahom zvoleného poslanca k obvodu. Odpoveď na túto otázku môžeme získať pomocou krížovej tabuľky.⁶⁸

	Obvod s dominanciou vládnej strany	Obvod spočiatku opozičný, neskôr s dominanciou vládnej strany	Obvod s dominanciou opozície	
Opierajúci sa vo výraznej miere o cudziu elitu	54,5 %	18,2 %	27,3 %	100 %
Opierajúci sa o miestnu elitu so silným putom a o cudzincov	53,1 %	25 %	21,9 %	100 %
Opierajúci sa o miestnu elitu so silným a slabým putom	54,5 %	18,2 %	27,3 %	100 %
Opierajúci sa o miestnu elitu so silným putom	55,6 %	29,6 %	14,8 %	100 %
Celkom	54,3 %	24,7 %	21 %	100 %

Tabuľka č. 9.: Vzťah medzi pôvodom poslancov a straníckymi preferenciami obvodu

Kvôli nízkemu počtu údajov (81 skúmateľných obvodov) síce nie je možné vykonať analýzu pomocou krížovej tabuľky,⁶⁹ ale vďaka nej je dobre viditeľné, že stranícke preferencie jednotlivých typov obvo-

⁶⁸ V súvislosti s postupom pozri: SAJTOS, L. – MITEV, A. SPSS kutatási c. d., s. 137 – 163.

⁶⁹ Postup si vyžaduje, aby minimálne 20 % ciel obsahovalo viac ako 5 prvkov. Táto podmienka sa v prípade krížovej tabuľky nespĺní.

dov sa výrazne neodlišovali od rozloženia všetkých obvodov. Dve veci teda nesúviseli, aj v opozičných obvodoch, aj v obvodoch vládnej strany sa cudzí a miestni poslanci objavovali v podobnej miere. Vzťah môžeme vykázať iba medzi modernizačným stupňom obvodu a prítomnosťou cudzích poslancov, ale ani miera tohto vzťahu nie je veľmi výrazná.

Krátko zhrnúc skúsenosti z vyššie uvedených výskumov môžem skonštatovať, že pôsobenie cudzích poslancov nezáviselo od politickej orientácie daného mesta. Za dôvod tohto javu nemôžeme označiť ani jeden dominantný faktor, ide o pravý unikát, ktorý môže byť znakom aj tradičného a moderného správania voličov. Takáto situácia dokonale ilustruje rámce štatistického skúmania na makroúrovni. Pomocou analýzy na makroúrovni teda nemôžeme zistiť presné príčiny javov, na to sú potrebné mikrovýskumy. Pre nás môžu byť zvlášť zaujímavé tie výskumy, ktoré sú zamerané na také mestá, v ktorých nasledovali rôzne obvody rôzne vzory správania. Príčiny je však možné objasniť pomocou skúmania citlivého aj na tento faktor. Analýza na makroúrovni pomáha lokálnym výskumom predovšetkým v tom, že postaví kategórie a v rámci nich interpretuje miestne javy. Prostredníctvom tabuliek, ktoré boli pripravené štatistickými metódami, sa stávajú výsledky lokálnych výskumov porovnateľnými na úrovni celej krajiny a aj cieľové oblasti prípadne potrebných kontrolných výskumov je možné si vybrať ľahšie. To je teda funkciou tejto metódy pre náš výskumný tím, keďže objavovaním životopisov sa do našich rúk dostane taký korpus, pomocou ktorého je možné znižovať bariéry dvoch hľadísk zdola nahor.

A VÁROSI KÉPVISELET, VÁROSI KÉPVISELŐK A DUALIZMUS IDŐSZAKÁBAN

PAP József

A szabad királyi városok országgyűlési képvisellete a Mohács utáni korszak egyik evidenciáját jelentette, sőt éppen ez számított a városi rang egyik legbiztosabb mutatójának.¹ A *civitasok* országos politikai reprezentációja azonban a reformkorra jelentősen átalakult és a városi képviselet kérdése a törvényhozást érintő reformjavaslatoknak az egyik központi eleme lett. A népképviseleti átalakulás ugyanis egyszerre jelentette a városok képviseletének, a képviseléválasztók csoportjának, és a képviselettel felhatalmazott települések körének az újraszabályozását. Jelen írásban elsőként ezt a folyamatot tekintem át, majd ezt követően a városok dualizmus kori népképviseleiről nyújtok általános áttekintést.

Városi képviselet jogi szabályozása

Városi képviselet a reformkorban

Az 1825–27-es országgyűléstől kezdve a városok szavazati joga kuriálissá alakult, azaz az összes képviselettel rendelkező település csupán egy megyei szavazattal bírt a diéta alsó tábláján.² Ez a helyzet – Szijártó M. István véleménye szerint – *a bene possessionatus* 18. századi vármegyei hatalomátvételének következtében alakult ki. A 18. század folyamán ugyanis a törvényhozásban a vármegyék követői

¹ H. Németh István: A szabad királyi városi rang a kora újkorban. Urbs. Magyar várostörténeti évkönyv 1. (2006) 113.; A városok kora újkori országgyűlési szerepéről uo. 114–117.

² Antal Tamás: Város és népképviselet. Az 1848. év: XXIII. tc. és intézményei Debrecenben (1848–1872). Szeged 2011. 15.

kerültek meghatározó pozícióba.³ Ennek eredményeképpen a főrendek szerepe 1825-re szinte a vétójogra zsugorodott, a káptalanok és a városok szavazata pedig egy vokstra csökkent. Az átalakulással párhuzamosan megjelent a szavazatszámolás intézménye is, ezáltal jelentősen megváltozott a diéta döntési mechanizmusa, hiszen korábban csak kivételes esetben került sor a fejenkénti szavazásra.⁴ A szavazatok számolása és a városi (egyházi) szavazatok számának radikális csökkenése tehát egymással párhuzamos folyamat volt és irreverzibilisen kapcsolódott egymáshoz. A városi szavazatok növelésének előfeltételeként fogalmazódott meg a korban a civitasok belszerkezeti reformjának a szükségessége.⁵ Ennek hiányában ugyanis, a városi követválasztók oligarchikusnak és „nemzeti” szempontból gyakran megbízhatatlannak tartott rendkívül szűk csoportját nem tartották alkalmasnak arra, hogy követei révén, a vármegyei nemesiséggel azonos diétai reprezentációval bírjon.⁶

³ *Szűjártó M. István*: A Diéta. A magyar rendek és az országgyűlés 1708–1792. Keszthely 2010. 402–403.

⁴ *Szűjártó M. I.*: A Diéta i.m. 296.

⁵ *Antal T.*: Városok és népképviselő i.m. 16.; *Czoch Gábor*: A reformkori urbanizáció és a polgárság megítélésének kérdései. In: „A városok szíverek” Tanulmányok Kassáról és a reformkori városokról. Szerk. Czoch Gábor. Pozsony. 2009. 26.. A tanulmányban most itt nem érintett problémáról, a városokkal kapcsolatos nemzeti elvárásokról és ennek a politikai súllyal való kapcsolatáról lásd részletesen: uo. 28–39.; A városi szavazatok száma és a belszerkezeti reform kapcsolatának kérdésében lásd: Sz. kir. városok rendezése. Jelenkor 10. (1841. április 24.) 33. 130–131. Itt az ismeretlen szerző határozottan kiállt a városok népképviselői alapa helyezése mellett, melyet a diétai szavazati jog növelésével is összekapcsol. A titkos választást vagyoni és értelmi cenzushoz kötné, hiszen „Csak a’ választási jog illy kiterjesztésével, kerülhetni el azon rosztat, melly a’ városi visszaélések egyik legbővebb forrása, értem a’ vérkegyelést (nepotismust)”.

⁶ A városokról alkotott közhelyszerű megállapítással kapcsolatban (ti. a követek csupán egy nagyon szűk helyi elit véleményét reprezentálták az országgyűlésen) Czoch Gábor azonban arra hívja fel a figyelmet, hogy a városi követek által kifejtett álláspont lokális támogatottságának a mértékére nem szabad konstans módon tekinteni. Hiszen többek között Kassa is olyan kéréssel fordult V. Ferdinándhoz, melyben az kérte, hogy a követválasztásban az összes városi polgár részt vehessen. Erre pedig 1843-ban engedélyt is kapott. Kassa követei tehát nemcsak a városi vezetőség véleményét, hanem az egész polgárságét reprezentálták már ezt követően. *Czoch Gábor*: Kassa polgársága a 19. század első felében. Limes 11. (1998) 2–3. 69.

Közismert, hogy az 1843–44-es országgyűlés egyik központi kérdése a városi reform ügye volt. A centralisták érvrendszerében ekkorra már a pusztá hatalomtechnikai érveken túl, új indokok kerültek a középpontba. A városi követként megjelenő centralista politikusok, Trefort Ágoston és Szalay László, a törvényhozás teljes átalakítását szorgalmazták, melynek során kulcspozíciót kaptak volna a népképviselői alapra helyezett városok.⁷ Az ellenzék többségi véleményét azonban nem ez, hanem a Szentkirályi Móricz által kidolgozott törvényjavaslat tartalmazta.⁸ Szentkirályi indítványa azonban szintén nem felelt meg a szabad királyi városok elképzeléseinek, akik önálló törvényjavaslatot készítettek. A két utóbbi elképzelés több ponton eltér egymástól, melyek közül most azokra hívom fel a figyelmet, melyek a polgárjog megadásának feltételeit szabályozták, hiszen az itt megkövetelt változás a köznemesek szerint enyhítette, vagy éppen megszüntethette volna a városok oligarchikus hatalomgyakorlási rendszerét. Abban alapvetően mindkét fél egyetértett, hogy csak a polgárjogban (és ezzel párhuzamosan valódi szavazati jogban) részesítettek arányának növelésével párhuzamosan lett volna reálisan elképzelhető a diétai szavazati arány emelkedése. A városi követek azonban sokkal szigorúbban fogalmazták meg jogkiterjesztő javaslatukat. A polgárjogból eleve kizárták volna a zsidókat, akikkel szemben Szentkirályi a jogkiterjesztés álláspontjára helyezkedett. A tulajdon alapján járó polgárjogot szintén szűkítve, az ingatlan minimális értékének meghatározásával párhuzamosan tartották bevezethetőnek (nagyvárosokban 1.500, középvárosokban 1.000, kisvárosokban 500 forint). A városba betelepült és ott adózó kereskedők, iparosok esetében a három év helyett azonban csak egy évben szabták meg a polgárjog – náluk – kötelező felvételének minimális időkorlátját. A jövedelem alapján járó polgárjog összeghatáraiban megegyezett a két javaslat (nagyvárosokban 400, középvárosokban 300, kisvárosokban 200 forint), a városok azonban pontosan felsorolták azokat a foglalkozásokat, melyre ez a lehetőség érvényes lett volna. A városok tervezete alapján, a kritériumoknak megfelelő hajadonok és özvegyek

⁷ Berenger-Kecskeméti 264–265.

⁸ Javaslat szövegével kapcsolatban lásd: *Kajtár István: Magyar városi önkormányzatok (1848–1918)*. Bp. 1992: 36–41.

is polgárjogot kaphattak volna. Czoch Gábor szerint a városi követek elképzelésében egy kettős elvárás figyelhető meg, hiszen egyrészt az ellenzéki elképzeléshez képest jóval szűkebben határozták meg a polgárjogban részesítendő körét, másrészt pedig az új polgárokat sokkal szorosabban akarták a városhoz kapcsolni. E szándékok mögött a hagyományos városi közösséghez való ragaszkodás húzódik meg.⁹ A javaslat alkotói ellentétes véleményt alakítottak ki a városok szerepének megítélésével kapcsolatban is. A nemesi követek a lakosságszámot, a gazdasági súlyt, a kereskedelmi és kulturális központ jellegét kérték számon a településeken. Fogalmazhatnánk akár úgy is, hogy a funkcionális városszemlélet szemüvegén keresztül vizsgálták a kor magyar településhálózatát. A városok azonban ezzel szemben a polgárjogúak számát tekintették irányadónak és erre a társadalmi csoportra mint egy fedhetetlen erkölcsi értékeket képviselő, szabad közösségre tekintettek.¹⁰

Az 1840-es évek közepére tehát egy olyan belpolitikai szituáció alakult ki, melynek egyik lehetséges megoldása a városi lakosság szélesebb csoportjainak a politikai életbe való beemelése, a városok országgyűlési pozíciójának differenciálása és a képvisellel rendelkező települések körének az átformálása lehetett.

Városi képviselet szabályozása a népképviseleti átalakulás időszakában

Az előzmények ismeretében értelmezhető igazán az utolsó rendi országgyűlésen megszületett szabályozás. Az 1847–48-as diétai események belső cezúrája természetesen 1848 márciusa, ez a kettősség a városi törvénycikkkel kapcsolatban is megfigyelhető. Az országgyűlés megnyitásakor a kormányzat részéről egy 170 paragrafusból álló javaslat került a rendek asztalára,¹¹ ők azonban egy önálló tervezet

⁹ Czoch G.: Kassa polgársága im. 69–70.; A polgároknak a városok lakosságán belüli arányairól nincsenek pontos adataink, hiszen a lakosságszámot sem ismerjük pontosan. Pest esetében 2–3%, Pozsony, Kassa, Győr esetében 5–6% Debrecenben azonban 11%-ot tettek ki a 19. század első felében. Tóth Árpád: Polgárfelvételi stratégiák és a polgári cím vonzereje Pozsonyban a 19. század első felében. Urbs. Magyar várostörténeti évkönyv I. (2006) 245.

¹⁰ A vitával kapcsolatban lásd részletesen: Czoch G.: Kassa polgársága im. 71–72.

¹¹ Antal T.: Városok és népképviselet i.m. 18.

elkészítést határozták el, melyet először az 1848. január 18-i kerületi ülésen tárgyaltak.¹² Nem célom részletesen ismertetni a vitát, hiszen azt már többen megtették,¹³ hanem azt emelném ki, hogy ekkor még általában továbbra is egy olyan egységes törvénytervezetben gondolkodtak a politika szereplői, mely nemcsak a városok belszerkezeti reformját foglalta magába volna, hanem egyben azok országgyűlési szerepét is szabályozta volna. A törvényjavaslat tehát nemcsak települési, hanem diétai kérdésekkel is foglalkozott.¹⁴

A forradalommal azonban a törvénycikk lekerült a napirendről, az április törvények pedig már két külön helyen szabályozták a korábban egységesen kezelt problémát. A diétai szerep megreformálása és a választójog problematikája a népképviselési alapra helyezett országgyűlés kérdéskörébe sorolódott, a belszerkezeti reformot pedig a városi törvénycikk szabályozta.

Az unióra lépő két országrészben különböző módon határozták meg az önálló jogon képviselőválasztó települések körét. Magyarországon a lakosságszámot vették figyelembe, Erdély esetében azonban az uniót kimondó 7. tc. 3. §-a sorolta fel, kik vehettek részt a magyar országgyűlésen (az 1791. évi 11. tc. értelmében „szabad királyi és a taksás helyeknek nevezett városok”). Marosvásárhely, Kolozsvár és Gyulafehérvár szabad királyi városok 2–2, 13 egyéb kiváltságos település 1–1¹⁵ képviselői helyet kapott, így az Erdélynek jutatott 69 mandátumból tizenkilencet adtak a rendi jog alapján korábban kiváltságolt települések.¹⁶ Az erdélyi diéta tárgyalásain derült ki, hogy

¹² A vita a városi követek felszólalásaival vette kezdetét, de ők sem tudtak megállapodni abban a kérdésben, hogy a belszerkezeti reform és az országgyűlési szavazati jog egy törvénycikk által, vagy külön kerüljön szabályozásra. (A vita részletesen: Magyarország és Erdély. Országgyűlés. Jelenkor 17. (1848. január 27.) 12. 45–47.)

¹³ Részletesen lásd: *Antal T.: Városok és népképviselés* i.m. 21–40.

¹⁴ A szöveget közli: *Antal T.: Városok és népképviselés* i.m. 90–94.

¹⁵ A 13 település a következő volt: a megyék területéről Abrudbánya, Vízakna, Vajdahunyad, Hátszeg, Szék és Kolozs, a Székelyföldről Oláhfalva, Székelyudvarhely, Kézdivásárhely, Sepsiszentgyörgy, Illyefalva, Csíkszereda és Bereck.

¹⁶ A kérdéstről részletesen lásd: *Dósa Elek: Erdélyhoni jogtudomány, az alkotmányos Erdélyhonban az 1000-ik év óta törvényszerűen költ s az 1849. évig érvényességgel bírt törvények és szokások szerint szerkesztve. Kolozsvár, 1861. 74–76., 94–95.*

Pozsonyban két szabad királyi várost – Erzsébetvárost és Szamosújvárt – úgymond kifejejtettek a törvénycikkből. Ennek orvoslása után még négy városi hely jutott Erdélynek.¹⁷

Az 5. törvénycikk március–áprilisi vitái során kristályosodott ki Pozsonyban, hogy mit is jelent a városok számára a megyei ellenzéki követek által levezényelt átalakulás. A leendő népképviselői országgyűlés mandátumait már a lakosságszámhoz kapcsolták. Kossuth által kidolgozott elv szerint a nagyobb „községekben” 15–20.000, „síkföldön” pedig 30.000 fő után állapították meg egy képviselői helyet.¹⁸ Nem véletlen azonban, hogy csupán a megyék esetében ragaszkodtak ahhoz az alapelvhez, hogy a rendi képviseletének mértékét egyik törvényhatóság sem veszthette el. Míg a megyék minimum 2 képviselői helyet kaptak, a „nemzeti” szempontból bizonytalan szabad királyi városokkal szemben következetesen figyeltek a lakosságszámra. Különösen feltűnő ez a különbségtétel, ha összehasonlítjuk a köznemesek által magyarnak tekintett erdélyi városok sorsát a magyarországiakéval. Míg ott mindenki megőrizte szerepét, Magyarországon jelentősen megrostálták az országgyűlésre önálló képviselőt küldhető szabad királyi és bányavárosok körét.

A népképviselői reform hatásának bemutatásához először meg kell határoznunk a reformkori rendi országgyűléseken megjelent szabad királyi városok körét, ezt az 1830-as, az 1843–44-es és az 1847–48-as országgyűlés segítségével állapítottam meg.¹⁹ A településeket térképen ábrázoltam, melyen elhelyeztem a 17 erdélyi kiváltságolt várost, valamint a Partium visszacsatolása miatt speciális helyzetbe került, és így 1848-tól az országgyűlésből kimaradt, Zilahot. (1. tér-

¹⁷ *Egyed Ákos*: Erdély 1848. évi utolsó rendi országgyűlése. Marosvásárhely, 2001. 62.

¹⁸ Kossuth felszólalásai a népképviselői törvény vitáiban. Pozsony, 1848. március 30. In: Kossuth Lajos összes munkái XI. Kossuth Lajos 1848/49-ben I. Kossuth Lajos az utolsó rendi országgyűlésen 1847/48. S. a. r. Barta István. Bp. 1951. (a továbbiakban: KLÖM XI.) 688., 703.

¹⁹ *Vaszary Kolos*: Az 1830-iki országgyűlés történetéhez. Győr. 1885. 16–17., *Kovács Ferencz*: 1843/44-ik évi magyar országgyűlési alsó tábla kerületi üléseinek naplója. Bp. 1894. I. 94–97.; *Pálmány Béla*: A reformkori magyar országgyűlések történeti almanachja, 1825–1848. Bp. 2011. 2314–2315., 2444–2446., 2476–2478.

kép). A korábbi kiváltsággal rendelkező 48 település közül 21 kapott önálló képviselőre jogot. Az 1848-ban kimaradt 27 város közül 6 horvátországi volt (Zágráb, Körös, Varasd, Kapronca, Zengg, Károlyváros), tehát a szűkebb értelemben vett Magyarország szabad királyi városainak csupán a fele élhetett továbbra is kiváltságaival. Mellettük azonban 29 új város kapott önálló képviselői jogot, így az új listán – Horvátországot nem számítva – a korábbi 42-vel szemben már 49 település szerepelt (2. térkép).

A törvénycikk készítői már támaszkodhattak Fényes Elek *Magyarország leírása* c. munkája. Az újonnan kialakított városi kerületek esetében a magyar országgyűlés alapvetően tartotta magát a lefektetett alapelvekhez, hiszen a települések kerületeinek lakosságszám-átlaga 17.243 fő volt. 5 kivétellel a 13 és 23.000 fő közötti sávba került minden községi kerület. Körmöcbánya 5.052, Besztercebánya 5.630 és Esztergom 8.236 lakossal elmaradt attól, Békéscsabának 24.033, Hódmezővásárhelynek pedig 32.393 fő után kellett egy képviselőt választania. A kiesett települések mindegyikében kevesebben laktak 10.000 főnél, közülük 18 még az ötezres lélekszámot sem érte el. Hét olyan település volt azonban, amely vagy meghaladta a legkisebb lélekszámú mandátumát megtartható hármat, vagy közel azonos értéket képviselt azokkal (Brezsnóbánya 5.262, Nagybánya 5.415, Lőcse 5.611, Kőszeg 6.823, Szokolca 6.852, Nagyszombat 7.717, Eperjes 9.947)²⁰ (3. térkép). A képviselővel rendelkező városok köre tehát radikálisan átalakult, a korábban elsősorban a német polgárság által meghatározható kategória legfontosabb jellemzője a magyar dominancia lett.²¹ A változás azonban itt még nem ált meg, hiszen a választójog esetében is külön szabályozták a városi jogállásúnak tekintett településeket.

²⁰ A települések lakosságszámának meghatározásához Fényes Elek: *Magyarország leírása*. Pest. 1847. munkát használtam fel.

²¹ Pest 5, Debrecen 3, Pozsony, Szabadka, Szeged és Miskolc 2-2, további 42 település pedig 1-1 mandátummal rendelkezett, így az erdélyi 19 városi kerület mellett Magyarországon 58 helyet kaptak a települések, így 17%-os lett a súlyuk az új parlamentben. Ez az arány nagyjából 6%-al marad el attól, ami az 1843–44-es ellenzéki javaslat alapján jutott volna a szabad királyi városoknak a diéta alsótábláján.

Az 5. törvénycikk első három paragrafusa foglalta össze a választhatóság feltételeit.²² Az első paragrafus a megyékben és a kerületekben továbbra is biztosította a választójokot mindazoknak, ki „az országgyűlési követek választásában eddig szavazattal birtak”. A városi lakosok („szabad királyi városokban, vagy rendezett tanácssal ellátott községekben”) közül, a 2. paragrafus értelmében, választójogot kapott az a törvényesen bevett vallásfelekezettű, 20 évnél idősebb „benszülött, vagy honosított” önálló férfi, aki teljesítette a következő lehetőségek egyikét: 1. 300 forint értékű házat vagy földet birtokolt, 2. kézművesként, kereskedőként vagy gyárosként telephellyel rendelkezett és legalább egy segéddel dolgoztatott, 3. birtokaiból vagy tőkéjéből 100 forint éves jövedelmet tudott felmutatni vagy 4. „jövedelmükre való tekintet nélkül” a tételesen felsorolt értelmiségi foglalkozások egyikét űzte. A paragrafus „e” pontja pedig azoknak is biztosította a választójogot, „Kik eddig városi polgárok voltak, ha a fentebbi pontokban leírt képességgel nem bírnak is”.²³ Ez a pont azonban csak a szabad királyi városokban polgárjoggal rendelkező személyekre vonatkozott. Értelmezése még sok bonyodalmat okozott, hiszen kezdetben egyes mezővárosokban is alkalmazták a településen „polgárként” nyilvántartott személyek esetében.²⁴

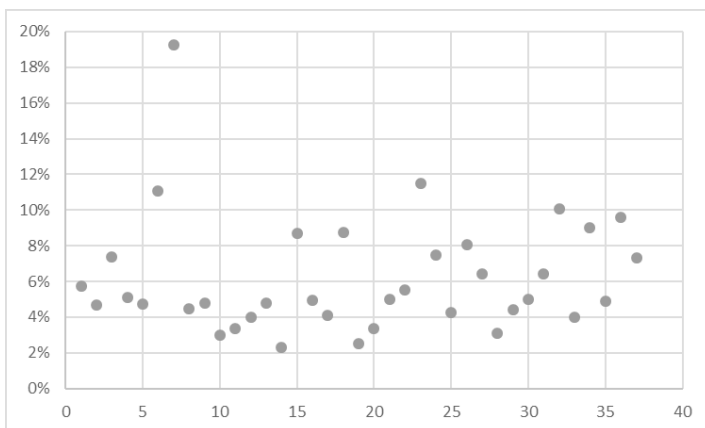
Csizmadia Andor az 1848-as belügyminisztériumi iratanyag alapján közölte a választókerületek egy részének lakosság- és választói létszámát.²⁵ Ennek alapján ismerjük 37 magyarországi település adatait. A választói arány átlaga 6,2% volt, az egyes értékek azonban jelentős szóródást mutattak. A maximális értékkel, 19,24%-al Esztergom rendelkezett, a legkisebb választói arányt pedig Kecskeméten mutatták ki.

²² Magyar törvénytar 1836–1868. évi törvénycikkek. Szerk. Márkus Dezső. Bp. 1896. (a továbbiakban: CJH 1836–1868) 223–230.

²³ CJH 1836–1868. 223–224.

²⁴ Erre nézve lásd: *Pap József*: Eger választópolgárai a 19. század közepén. Eger az én cikkem *Történelmi Szemle* 58. (2016) 1. 156–158.

²⁵ *Csizmadia Andor*: A magyar választási rendszer 1848–1849-ben. (Az első népképviseleti választások.) Bp. 1963. 326–328. Megjegyzendő, hogy Csizmadia Andor olyan településeket is felsorolt a városi kerületek között, melyeket a törvénycikk a megyékkel együtt tüntetett fel és pusztán megyei kerületi székhelyként vett figyelembe. Ezeket a településeket nem vettem be a vizsgálatba.

I. ábra: A városi kerületek választói aránya 1848-ban.

Az ábrán jól látható, hogy az ismert adatokkal rendelkező kerületek zömében (21) a lakosság 3 és 6%-a volt választóként összeírva. Ez az érték megfelel a szabad királyi városokban korábban polgárjogot bírt személyek átlagos arányának. A jogkiterjesztés mértéke tehát nem haladta meg jelentősen a városi lakosság polgárjogban való részesülési arányát.²⁶ A magyarországi városi kerületek választói arányainak átlaga, annak szóródása nagyjából megfelelt a megyei kerületek esetében tapasztalt adatoknak.

A választójog kérdése a 18. törvénycikkben is megjelent,²⁷ ugyanis 1848-ban még eltérő módon határozták meg a városok (szabad királyi-, bánya- és első folyamodású törvényszékkal rendelkező úgynévezett rendezett tanácsú városok) községi és országgyűlési választási szabályait, az ott figyelembe vehető cenzus mértékét. Ebben az esetben lakosságszámuk alapján négy kategóriába soroltatták a városokat – 12.000 fő alatt kisváros, 12–30.000 fő között középváros, 30.000 fő fölött nagyváros és külön kezelték Pestet – és a kialakított kategóriáknak megfelelően jelentősen differenciálták a választójogi szabá-

²⁶ A polgárjoggal 1848 előtt természetesen nem járt együtt automatikusan a választójogban való részesülést, a városok vezetőit, követeit egy szűk körű elit választotta. Ez az adat igazából azért érdekes, ha az újonnan országgyűlésbe bekerült települések értékeivel összehasonlítjuk a szabad királyi városokat, ahol a régi jog meghatározó kategória lehetett.

²⁷ CJH 1836–1868. 246–248.

lyokat. Nagy volt tehát az eltérés az országgyűlési és a helyhatósági választójogi rendszer között.²⁸ Ezt a különbséget mutatja be a következő táblázat.

	Kisváros	Középváros	Nagyváros	Pest	Országgyűlési cenzus
Régi jog	Azonos szabályozás				
Ingatlan (egy éves tulajdonlás, kivéve öröklés)	300 Ft.	700 Ft.	1.000 Ft.	2.000 Ft.	300 Ft.
Ipar, kereskedelem	egy éves kötelező helyben lakás, egy segéd alkalmazása				egy segéd alkalmazása
Tőkejövedelem	200 Ft.	400 Ft.	600 Ft.	1.000 Ft.	100 Ft.
Értelmiség (fizetett lakbér alapján, egy éves helyben lakás)	40 Ft.	60 Ft.	80 Ft.	100 Ft.	nincs megkötés

1. táblázat: A városok helyhatósági és országgyűlési cenzusalapja a vonatkozó törvénycikk alapján (1848–1871)

A választhatóságot nem kötötték ilyen szigorú feltételekhez, csupán a helyben lakást követelték meg. Arra is fel kell hívni azonban a figyelmet, hogy a városok, ha szűkebb értelemben is mint az országgyűlés, azért mégis népképviselői alapra helyeztek. A megyékkel ellentétben itt tisztújítást írt elő az utolsó rendi országgyűlés. Természetesen nem volt véletlen ez a különbségtétel sem, hiszen míg a megyékben a reformkorra pozícióba jutott köznemesek befolyásának csökkentését a kormányra került ellenzékiek többsége nem érezte időszerűnek és kívánatosnak, addig a korábban rendkívül szűk polgári csoport által választott testületeket mindenképpen lecserélendőnek tartották. Hiszen a liberális köznemesi politika, mely a formálódó Batthyány-kormány bázisát jelentette, minimális támogatottsággal bírt a konzervatív városi elit köreiben. Ezen óhajtottak változtatni az országgyűlési választások során alkalmazott választó-

²⁸ Erről részletesen: *Pap J.*: Eger választópolgárai i.m. 151–154.

jog kiterjesztésének a segítségével.²⁹ A városi képviselőtestület alapját megteremtő választójog ugyanakkor jelentősen szűkebb volt, ennek hatására a város vezetése a régi elit kezében maradhatott. Ezt a szabályozást akár egy speciális kompromisszumnak is tekinthetjük, hiszen az átalakulás egyszerre szélesítette a kormányra került liberálisok országgyűlési bázisát – beemelve új, magyar településeket és eltávolítva a bizonytalan megítélésű, döntően német lakosságú szabad királyi városokat – és biztosította a rendi értelemben polgárjoggal rendelkezők lokális hatalmát.³⁰ Az ilyen irányú különbségtétel az 1871. évi 18. törvénycikk elfogadásáig állt fent, amikor a községi választójog az országgyűlésinél enyhébb szabályozás alá esett.

²⁹ A megyék népképviselői alapra helyezését követelő Kossuth 1848 áprilisának elejére egyedül maradt minisztertársaival szemben, a kérdésben született kompromisszum értelmében a megyékről szóló törvénycikk ideiglenes jelleggel készült el, azt a következő országgyűlésnek kellett volna módosítania. A megyei törvénycikk vitájával kapcsolatban lásd: *Urbán Aladár*: Bathány Lajos miniszterelnöksége. Bp., 1986. 206–212., *Stipta István*: Törekvések a vármegyék polgári átalakítására. Bp. 1995. 29–33.. Újabbán Gergely András hívta fel rá a figyelmet, hogy Kossuth ekkor az általános választójog bevezetését indítványozta (*Gergely András*: Általános választójog 1848-ban? A megyei törvény vitája az utolsó rendi országgyűlésen. Századok 139. (2005) 588–589.), tanulmánya egyben a vita kiváló historiográfiai összefoglalását is adja. (uo. 585–594.

^A városokkal kapcsolatos ellenzéki álláspontról: Kossuth Lajos beszéde a kerületi ülésen a városi reform tárgyában. Pozsony, 1847. 11. 17. KLÖM XI. 304–305.; a városi törvénycikkkel kapcsolatos 1848 februári vitáról, különösen Szemere Bertalan 1848. február 18-i javaslatáról, melyben a városi és országgyűlési census szétválasztását indítványozta: KLÖM XI. 539–552.; a városi törvényjavaslatról, mely a későbbi törvény választójogi szabályainak jelentős részét tartalmazta: Kossuth Lajos követjelentése, Pozsony, 1848. február 28. KLÖM XI. 566–567.

³⁰ Sajnos nagyon kevés információval rendelkezünk a városok népképviselői alapra helyezésével kapcsolatban, a választói névjegyzékek feldolgozása pedig még ritkában történik meg. Kassa esetében azonban komoly kutatások állnak a rendelkezésünkre, melyek alapján az látszik valószínűnek, hogy ezen a településen nem változott meg a községi választásokon szereplő választók köre, a censusnak gyakorlatilag annyian feleltek meg, ahányan polgárjoggal bírtak korábban. A város vezetésében radikális változás nem történt ugyan, de jelentős pozícióátrendeződés figyelhető meg. (*Czoch Gábor*: Városi tisztújítás Kassán. Századok 149. (2015) 5. 1031–1032.) *Kajtár István* becslése szerint a szabad királyi városokban az országgyűlési választójoggal rendelkezőknek 70-75%-a bírt csak helyi választójoggal. (*Kajtár I.*: Magyar városi önkormányzatok i. m. 50.)

Városi képviselet szabályozása a dualizmus időszakában

Az 1848. évi 5. törvénycikk a népképviselet kereteit csupán ideiglenes jelleggel határozta meg, a kiegyezést követően több törvény érintette az országgyűlés összetételét, a választójogot, és ennek következtében a városok képviseletét. A horvát–magyar kiegyezés után Horvátországhoz került Pozsega és Eszék, de a rendszer Erdélyben esetében módosult a legjelentősebben.

A községi választójog szabályozása az 1871. évi 18. törvénycikkben történt meg. Rajner Pál belügyminiszter által 1870. április 27-én beterjesztett törvényjavaslat meg úgy fogalmazott, hogy a rendezett tanácsú városokban az a nagykorú polgár kaphatná meg a választójogot, aki „saját vagyonától vagy jövedelmétől a föld-, ház- vagy jövedelemadót a községben már 2 év óta fizeti.”³¹ Egy hónappal később azonban egy újabb dokumentum került a parlament elé, melyben a belügyminiszter indoklást fűzött a törvényjavaslatához. Ebben pedig a következő olvasható: „A javaslat azon intézkedése, hogy választó és választható csak az lehessen, a ki országgyűlési képviselő-választásra jogosítva van, abban találja magyarázatát, hogy a törvényhatóság képviselete nem fektethetik szélesebb alapra, mint maga az ország képviselete, a képviselőház. El kell vetni még a lehetőséget is egy olyan kérdés fölvetésének, hogy az ország körülményét a képviselőház többsége fejezi-e ki inkább, vagy a törvényhatósági bizottságok többsége.”³² Az osztályok előadóiból alakult bizottság 1870. december 14-ére keltezett többségi véleménye azonban ismét az eredeti javaslatához közelített, annak szövegét pontosította. A választójogot ismét szélesebben értelmezték és csak a választhatóság esetében tartották szükségszerűnek az országgyűlési cenzusnak való megfelelést, valamint az írni-olvasni tudást.³³ A törvénycikk vitáját 1871 tavaszán folytatták le, melyben azonban nem ezek a megkötések

³¹ 455. szám. Törvényjavaslat a köztörvényhatóságok rendezéséről. Az 1869-ik évi április hó 20-dikára hirdetett országgyűlés nyomtatványai. Képviselőház – Irományok. (a továbbiakban: Képviselőházi Irományok) V. 24.

³² 485. szám. Indoklása a köztörvényhatóságok, és a községek rendezéséről szóló törvényjavaslatokhoz. Képviselőházi Irományok. 1869–1872. V. 190.

³³ 715. szám. Az osztályok előadóiból alakult központi bizottság jelentése a községek rendezéséről szóló 350 szám alatti törvényjavaslat tárgyában. Képviselőházi Irományok. 1869–1872. VII. 198.

kerültek a figyelem középpontjába, hanem a virilizmus intézménye. Az uralkodó által 1871. június 7-én szentesített szöveg szerint választó lett „minden 20 éves községi lakos ha saját vagyontól vagy jövedelmétől a föld-, házjövedelmi, vagy személyes kereseti adót a községben már két év óta fizeti; a ki azonban személyes kereseti adón kívül egyéb adót nem fizet, csak azon esetben, ha gazdái hatalom alatt nem áll”, valamint az olyan „idegenek”, akik legalább két éve helyben laktak és folyamatosan adót fizettek. Közvetett szavazattal rendelkeztek a vagyonos kiskorúak és nők, valamint a jogi személyek. Kizárták a választójogból a sorkatonai szolgálatot teljesítőket, a bűntényt elkövetőket büntetésük időtartamára, a csőd alatt lévőket, és azokat a tisztviselőket, akik jövedelmük után nem az adott községben fizettek adót. A választhatóságot az országgyűlési cenzushoz és írni olvasni tudáshoz kötötték.³⁴ Ez a szabályozás a községekről szóló, 1886. évi 22. törvénycikkben sem változott meg. Az 1848-as átmeneti helyzetet tehát úgy oldották meg, hogy a jogkiterjesztés eszközével elvileg növelték a városok helyhatósági választásán megjelenők számát. Az izraelita vallású lakosok már az 1867. évi 17. törvénycikk alapján megkapták a választás elvi lehetőségét. Fontos elem lehetett az is, hogy a régi jog, mint önálló kategória, már nem szerepelt a választási jogalap lehetőségei között. Elméletileg elképzelhető volt emiatt, hogy valaki elveszítette ugyan választójogát, de régi jog alapján megőrizte választhatóságát. Sajnos nem rendelkezünk olyan országos kutatással, melynek segítségével bemutatható lenne a választók számának alakulása – a kérdés, úgy néz ki, általában elkerüli a kutatók figyelmét – de arra ismerünk példát, hogy a választható polgárok száma 1872 után jelentősen lecsökkent.³⁵

Az 1848-as törvénycikkek az országgyűlési választójogot is átmeneti jelleggel szabályozták. Az új választójogi törvény általános vitáját végül 1874. július elsején kezdte meg az országgyűlés. Az általános

³⁴ 1052. szám 1871. évi XVIII. törvénycikk a községek rendezéséről. Képviselőházi Irományok. 1869–1872. X. 185–186.

³⁵ 1872-ben Egerben 2.222 fő szerepelt a választható polgárok listáján, ez a szám azonban 1875-re 1.213 főre csökkent. A csökkenés oka lehetett az a revízió is, melyre az időközi elhalálozások miatt volt szükség. *Berecz Anita*: Az egri képviselőtestület választott tagjainak összetétele 1872–1911 között. In. Konferenciák és műhelybeszélgetések XII. Szerk. Fábián Máté Eger, 2016. 30.

vitát július 7-én zárták le és ezt követően július 8-án vette kezdetét a részletes vita.³⁶ A törvénycikk tárgyalását, annak elsősorban Erdélyt illető vonatkozásait, már részletesen bemutattam egy korábbi írásomban, ebben a tanulmányban a városokat érintő részeket foglalom össze.³⁷ A vita egyik fontos pontját alkotta a régi jog alapján való választójog kérdése, ez érintette a városokat, hiszen a volt szabad királyi városok 1848-ben a választójoggal rendelkező polgárai, a régi jog alapján választhattak. Ennek ellenére szinte meg sem említették a polgárokat, a polémia a nemesek, a székelyek választójogára és Erdély speciális helyzete körül folyt.³⁸ A városokkal kapcsolatban elsősorban az ingatlanalapú választójog változása jelentette a problémát. A kormány által beterjesztett törvényjavaslat a városi ház tulajdonlása alapján álló választójogot ugyanis úgy módosította volna, hogy azt a tulajdonos által fizetett házbéradóhoz, vagy a házosztályadóhoz kötötte. Ezt a korlátozást azzal indokolták, hogy, nem volt egyértelműen szabályozva, miként kell igazolni a választójog alapját képező ház értékét.³⁹ A képviselőház központi bizottsága azonban többek között ebben a pontban is változtatást javasolt. A minimális adóösszeg előírása helyett a házankénti három lakrész megkövetelését tartotta célszerűnek.⁴⁰ A bizottsági véleményhez Péchy Tamás,

³⁶ 260. ülés 1874. július 1. Az 1872. évi szeptember hó 1-jére hirdetett országgyűlés nyomtatványai. Képviselőházi Napló. (a továbbiakban: Képviselőházi Napló) 1872–1875. XI. 152.; A törvénycikk előzményeit illetően lásd: *Gerő András*: Az elsőpró kisebbség. Népképviselőlet a Monarchia Magyarországon. Bp. 1988. 30–55.

³⁷ *Pap József*: A választójog és a választókerületi beosztás problematikája Erdélyben (1848–1877). In: *Pap József*: Tanulmányok a dualizmus kori magyar parlamentarizmus történetéből. Bp. 2014. 239–269.

³⁸ *Pap J.*: A választójog és a választókerületi beosztás i. m. 244–256.

³⁹ „Az 1848: V. törvénycikk 2. §. a) és erdélyi II. törvénycikk 3. §. a) pontjában a szabad királyi és rendezett tanácsú városokban előírt házak akkor tekintetnek 315 o. é. frtnyi értékűeknek, ha az 1868: XXII. törvénycikk szerint házbéradó alapján 16 frt tiszta jövedelem után, vagy házosztály-adó alapján ugyanezen törvénycikk 10. §. értelmében legalább a III. osztály szerint rovatnak meg.” 692. Törvényjavaslat, az 1848:V. és az erdélyi 1848:II. törvénycikkek módosításáról és kiegészítéséről. Képviselőházi Irományok 1872–1875. XVI. 257.

⁴⁰ 1872–745. A képviselőház osztályainak előadói alakult központi bizottság jelentése az 1848:V. és az erdélyi 1848:II. törvénycikkek módosításáról és kiegészítéséről szóló törvényjavaslat tárgyában. Képviselőházi Irományok

a szikszói kerület balközép párti képviselője különvéleményt csatolt, melyben elutasította a három lakrésze vonatkozó megszorítást, hiszen véleménye szerint a városi házak mindegyikének piaci értéke elérte azt az összeget, melyet az eredeti 1848-as törvények megköveteltek.⁴¹ A részletes vita során, a július 9-i vitanapon, tértek rá az ingatlan alapján való választójog kérdésére. A bizottsági vélemények szellemében módosított törvényjavaslat szerint csak abban az esetben kapott választójogot a városban lakó polgár, ha a házadó alá eső háza legalább három lakrészből állt. A választójogi vita egyik legaktívabb résztvevője, Orbán Balázs, ekkor a marosvásárhelyi polgárok választójogát védelmezve tiltakozott a szabályozás ellen, hiszen – szavai szerint – a korábbi szabályozás értelmében 315 forint érték elegendő volt a választójog megszerzéséhez, az új szabály által megkövetelt három lakrészes ház azonban „több ezer forintot” ér. Orbán a polgárság üldözőjének nevezte a kormányt, melynek tevékenységét igen szűklátókörűnek tartotta, mivel a „legműveltebb, leghazafiasabb, és legmagyarabb osztályának ily kitagadása” „előrehaladásunk, sőt lételünk legerősebb oszlopát” dönti meg.⁴² A probléma azonban nem csupán Erdélyt érintette. Gyula kapcsán Beliczey Rezső, a város balközép párti képviselője tiltakozott.⁴³ Szapáry Gyula válaszában csak Beliczey felvetésére reagált. Kétségbe vonta, hogy a 315 forint értékben összeírt lakóházak valóban azzal az értékkel bírnak. Arra utalt, hogy a három lakrész megkövetelése sokkal jobban ellenőrizhető, mint az ingatlan piaci értéke.⁴⁴ A törvénycikkbe végül a bizottsági vélemény által javasolt szöveg került, és a városi választójogot már három lakrészes házhoz kötötték.

1872–1875. XVII. 326.; „Szabad királyi és rendezett tanácsú városokban választói joggal bírnak azok, kik kizáró tulajdonul vagy hitveseikkel, illetőleg kiskorú gyermekeikkel közösen oly házat bírnak, mely házadó alá eső legalább 3 lakrészt foglal magában, habár az ideiglenesen adómentes is;” uo. 333.

⁴¹ Képviselőházi Irományok 1872–1875. XVII. 355.

⁴² Orbán Balázs hozzászólása. 268. ülés. 1874. július 9. Képviselőházi Napló 1872–1875. XI. 364–365.

⁴³ Beliczay Rezső hozzászólása. 268. ülés. 1874. július 9. Képviselőházi Napló 1872–1875. XI. 365–367.

⁴⁴ Szapáry Gyula hozzászólása. 268. ülés. 1874. július 9. Képviselőházi Napló 1872–1875. XI. 367.

A választókerületek lakosság- és választói létszámában azonban rendkívüli anomáliák voltak megfigyelhetők, a változás szükségességéről a választójogi törvény 1874-es, valamint az új közigazgatási rendszert szabályozó törvény 1876-os vitája során is szó esett. Az új kerületi beosztást szabályozó törvénycikk vitáját már a Tisza-kabinet időszakában, 1877 áprilisának végén folytatta le az országgyűlés. Az április 28-án beterjesztett kormányjavaslat kiemelten foglalkozott az erdélyi településekkel. Az előterjesztés Abrudbánya, Csíkszereda, Ilylyefalva, Hátszeg és Vajdahunyad városok önálló képviselőhez való jogát megszüntette volna, Szamosújvár, Gyulafehérvár és Erzsébetváros a korábbi két-két képviselő helyett csak egy-egy választására kapott volna jogot, Brassó és Nagyszeben két-két képviselővel szerepelhetett volna az új parlamentben, az egységes Budapest mandátumainak számát pedig kettővel emelni szándékoztak.⁴⁵ A vita során Tisza Kálmán szólt arról, hogy Erzsébetváros kivételével minden olyan települést megyei kerülethez akartak kapcsolni, ahol a választók létszáma nem érte el a 300 főt. A két legjelentősebb szász település, Nagyszeben és Brassó kivételével a kormány elzárkózott attól, hogy növelje a városi mandátumok számát.⁴⁶ A kormány-előterjesztést a vita hatására két helyen megváltoztatták, ezek közül az egyik érintette a városokat. Zsedényi Ede, a szepesszombati kerület szabadelvű képviselője, Abrudbánya és Verespatak önálló képviselőhez való jogának megtartásáért emelt szót. Kolozs mandátumát javasolta átadni ezeknek a gazdasági és nemzeti szempontból fontosabbnak tartott településeknek. A következő szavakkal indokolta módosítását: „Annak lakosai (ti. Abrudbánya és Verespatak) által az e vidéken vékonyan elszórt magyar elemekkel szorosabb kapcsolatban állván, képviselőjük megválasztásában mindig hazafias szellem által vezéreltettek”. Tisza Kálmán a képviselőházra bízta az ügyet, mivel a nagyobb lélekszámú, de kevesebb választóval bíró bányásztelepülés és a kisebb

⁴⁵ Pulay Kornél felszólalása az 1876. évi XXXIII. tc. általános vitájában. 233. ülés. 1877. április 26. Képviselőházi Napló 1875. X. 287.; A törvénycikk indoklását lásd: 1875–539. Törvényjavaslat, az 1876. évi XXXIII. törvénycikk által területükre nézve szabályozott törvényhatóságokban a választókerületek új beosztásáról és az ezzel kapcsolatos intézkedésekről. Képviselőházi Irományok. 1875–1878. XIV. 132–133.

⁴⁶ Tisza Kálmán felszólalása az 1876. évi XXXIII. tc. általános vitájában. 233. ülés. 1877. április 26. Képviselőházi Napló 1875–1878. X. 300–302.

lakosság számú, de több választóval rendelkező Kolozs közötti cse-re érdemben nem befolyásolta a megalkotott rendszert. Ezt követően a képviselőház a változtatást elfogadta.⁴⁷ Az 1877. évi 10. törvénycikk értelmében Csíkszereda, Illyefalva, Kolozs, Hátszeg és Vajdahunyad megyei kerületi központ lett, az 1848. évi 2. erdélyi törvénycikkben nem szereplő Brassó és Nagyszében pedig két-két mandátummal bekerült a sorba. Természetesen Budapest létrejöttével egyfelől csökkentette a települések számát, ezáltal 1877 után 62 település 81 kerületre osztva bírt az önálló képviselőválasztás jogával.

Az 1876-ra kialakult rendszer 1910-ig, az utolsó dualizmus kori általános választásig érdemben nem változott. A választójog és a választási rendszer esetében generális változások, vagy legalábbis olyanok, melyeket konkrétan be is vezettek volna, nem történtek. A választókerületek lakosság számának és ezen belül a választók arányának közismert anomáliái fennmaradtak, ezek pedig kiemelten érintették a városokat.

Városi képviselők statisztikai elemzése

A városi képviseletet szabályozó törvények áttekintése után a tanulmány következő részében OTKA kutatásunknak a városi képviselőkkel kapcsolatos részeredményeit mutatom be. Jelenleg még nem vállalkozhatom arra, hogy minden felvetett és felvetendő kérdést körbejárjak, ugyanis az egyszerű adatok mellett (képviseelő neve, alapvető életrajzi adatok, párthovatartozás) még nem rendelkezünk átfogó, a teljes képviselői karra kiterjedő, egységes elvek alapján összegyűjtött információkkal. Kutatócsoportunk jelenleg ezen dolgozik. Alapvetően makroszintről közelítem meg a vizsgált csoportot, próbálok olyan tendenciákat felrajzolni, melyekhez viszonyítani lehet a lokális vizsgálatok eredményeit. Két fontos kérdést tekintek át: 1. milyen volt a kapcsolat a kerület és a képviselő között, idegen volt-e ott, vagy a helyi elitből került ki; 2. kirajzolódnak-e olyan csoportok melynek választói hasonló pártpreferenciákat követtek a dualizmus kori választások során. Az elemzéshez statisztikai módszereket használok, a tanulmányban ezek korlátaira is fel szeretném hívni a figyelmet.

⁴⁷ Zsedényi Ede felszólalása az 1876. évi XXXIII. tc. általános vitájában. 234. ülés. 1877. április 30. Képviselőházi Napló 1875–1878. X. 319–321.

Képviselők mandátumszáma

Elsőként fel kell tennünk azt a kérdést, mekkora is az a csoport, mely a városokból jutott a parlamentbe? A kérdés megválaszolása során azokat a mandátumokat vettem figyelembe, amikor az adott település önálló jogon küldött képviselőt az országgyűlésbe 1848 és 1918 között. A 102 kerületvariációhoz⁴⁸ 1.393 teljes ciklus tartozott, de az időközi választások miatt, a több kerületben való megválasztás figyelmen kívül hagyva, 1.542 mandátumbetöltésről van információnk. A választások során 759 személy került innen a parlamentbe, tehát átlagosan 2 ciklus jut egy-egy megválasztottra. A mandátumszámok megoszlását a következő táblázat mutatja meg számunkra, melynek elkészítése során felhasználtam az országos adatokat is (7.557 választás, 3.184 megválasztott képviselő, 82 esetben jelenleg ismeretlen adat). Fontos figyelembe venni ugyanis azt is, hogy a képviselők nem csak a jelenleg vizsgált kerületekben szerepelhettek politikusi pályájuk során.

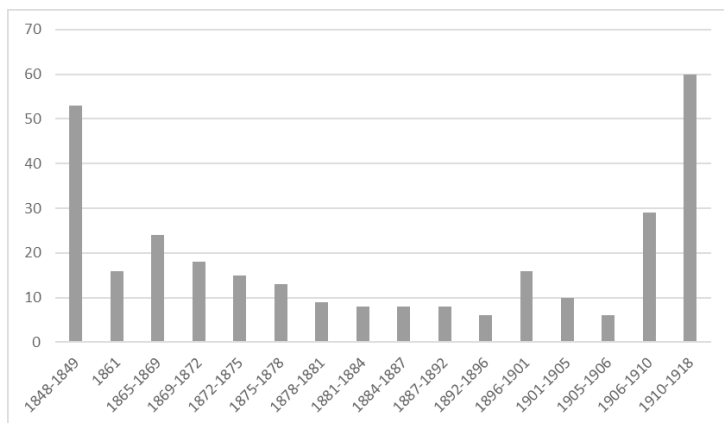
Mandátumszám	Csak a városi kerületekben		Teljes életpálya figyelembevételével		Országos adatok
	Fő	Részarány	Fő	Részarány	
1	426	56,1%	304	40,0%	46,9%
2	148	19,5%	145	19,1%	22,5%
3	68	9,0%	86	11,3%	11,4%
4	59	7,8%	71	9,3%	7,6%
5	22	2,9%	42	5,5%	4,1%
6	16	2,1%	31	4,0%	2,8%
7	6	0,8%	19	2,4%	1,6%
8	8	1,1%	16	2,0%	1%
9	4	0,5%	21	2,7%	1%
10	2	0,3%	9	1,1%	0,5%
11	-	-	7	0,9%	0,3%
12	1	0,1%	4	0,5%	0,2%
13	-	-	2	0,3%	0,03%
14	-	-	1	0,1%	0,03%
15	-	-	1	0,1%	0,03%
Összesen	759	100%	759	100%	100%

2. táblázat: Képviselők mandátumszáma a különböző kerülettípusokban

⁴⁸ Minden előfordulást külön veszek most figyelembe, pl.: Erzsébetváros I és II. 1878-ig, majd Erzsébetváros egy kerület, összesen tehát 3 erzsébetvárosi kerületvariáció.

A táblázatot áttekintve látható, hogy ha figyelembe vesszük az országos választási eredményeket, az 1.542 mellé még 710 egyéb választási sikert tudunk kapcsolni. Így az is látható, hogy a városokban is szereplők – teljes karrierjüket tekintve – stabilabb résztvevői voltak a magyar politikai életnek, mint a csupán a megyei kerületekben szereplő politikusok. A négy vagy több mandátummal rendelkezők esetében jelentős felülreprezentáció figyelhető meg. A politikai élet állandó szereplői tehát életük egy szakaszában igen gyakran a városi kerületekben szereztek meg mandátumukat. Erről a például Erdélyben oly gyakori jelenségről a későbbiekben még szölok.⁴⁹

Érdeemes külön megvizsgálni az egy mandátumot betöltő képviselők eloszlási diagramját is.

2. ábra: Az egy mandátumot betöltő képviselők megoszlása ciklusonként (fő)

A kiugró kezdőértékek után 1875-től a stabilizáció jelei láthatók. Belpolitikai okokkal jól magyarázható markáns kiugrás figyelhető meg 1896-ban és 1906-ban – tehát az ekkor bekerültek jelentős részben nem tudtak ismételni a következő választáson – és 1910 után. Ez utóbbi adat természetesen magas, hiszen az újonnan parlamentbe kerülteknek nem volt már lehetőségük újabb választási megmérette-

⁴⁹ Felhívom a figyelmet arra, hogy a kérdésre a Képviselők helyi kötődése c. fejezet végén még visszatérek.

tésre. A városi kerületekben, az országos adatokhoz képest markánsabban kimutatható az 1875-öt követő stabilizációs folyamat, de ezzel ellentétben az 1896-os és különösen az 1906-os választás a városokban jobban átformálta a személyi viszonyokat.⁵⁰

Képviselők helyi kötődése

A lokális vagy országos sikeresség kapcsolatban lehetett azzal is, hogy a képviselő a helyi elitből lépett-e be az országos politikai színpadra, vagy fordítva, úgymond a képviselőimport eredményeképpen érkezett onnan vidékre. Fontos látnunk, azt is hogy léteztek-e olyan települések, ahol a politikusok inkább a lokális, vagy ezzel ellentétben az országos elitből érkeztek. Valamint feltehetjük azt a kérdést is, hogy volt-e különbség a helyi emberek és az idegenek választási sikeressége között?

A képviselők egyértelműen városhoz való kapcsolása alapos és mély lokális kutatásokat igényel. Ilyen vizsgálatok eddig csak részben történtek meg. Az erdélyi⁵¹ és a partiumi városokra⁵² vonatkozó kutatások a kutatócsoportunkhoz kapcsolódnak. Pál Judit dolgozott ki egy olyan vizsgálati szempontrendszert, mely árnyaltabbá teheti a helyi kötődés elemzését. Pál Judit a városok esetében nemcsak arra volt tekintettel, hogy az adott képviselő a tágabb környezetből származott-e, hanem különválasztotta a vármegyei dzsentri vagy arisztokrata képviselőket a polgárság tagjaitól. Külön kategóriába sorolta a város környéki, a városhoz kötődő, de nem polgár nemeseket is. Valamint arra is hozott példát, hogy bizonyos esetekben még megfelelő információk alapján is igen nehéz a kategorizálás. Lukács Béla szamosújvári, majd erzsébetvárosi képviselő például Erdélyben született ugyan, de Budapesten élt, rokonsága révén pedig helyi kötődéssel

⁵⁰ Vö. *Pap József*: Az első népképviselők és a népképviselőlet kezdetei Magyarországon. *Aetas* 31. (2016) 1. 36. diagramjával

⁵¹ *Pál Judit*: Az erdélyi városok képviseletének alakulása a kiegyezés után – a képviselők helyi kötődése. In: Szám- (és betű)vetés. Tanulmányok Faragó Tamás tiszteletére. Szerk. Őri Péter. Bp. 2014. 77–92.; *Pál Judit*: The Representation of Transylvanian Towns in Parliament in the Period 1878–1910. *Transylvanian Review / Revue de Transylvanie*. 23. (2013) 4. 46–67.

⁵² *Szendrei Ákos*: Országgyűlési képviselők párthovatartozása és társadalmi háttere a dualizmuskori Debrecenben, Nagyváradon és közös vonzáskörzeteikben. *Aetas* 31. (2016) 1. 76–101.

bírt. Hasonló a helyzet az elszármazott hivatalnokokkal is. „Én erdélyiként soroltam be őket, bár kétségtelen, hogy megválasztásukban hivataluk fontos szerepet játszott, azonban nem lehet minden képviselő számára külön rovatot létrehozni.” – fogalmazott.⁵³ Egy másik tanulmányában a születési hely, a család származása, a lakhely, a tevékenység helye, a birtok és a családi kapcsolatok feltérképezését kísérelte meg. Ha minden egyes elem a kerülethez kapcsolódott, akkor teljes kötődéstől beszélt, három megléte esetén szoros kapcsolatot állapított meg. Itt is külön szerepeltetette az elszármazottakat, a gyengén kötődőket (pl. a szomszéd területek birtokosai) valamint az idegeneket.⁵⁴ Az erdélyi viszonyok között tradicionálisan kiemelt figyelmet kapnak a magyarországi képviselők. Pál Judit az idegenek estében több markáns csoportot tudott kimutatni: miniszterek, államtitkárok, magas rangú minisztériumi hivatalnokok; írók, újságírók lapszerkesztők; bankárok, vállalkozók, nagybirtokosok, befolyásos ügyvédek.⁵⁵

Ilyen összetett elemzésre magam nem vállalkozhatok, hiszen a kérdéshez kapcsolódó adatok jelenleg csak tájékoztató jellegűek. Ha a Pál Judit-féle kategóriákhoz igazodok, akkor a szoros és a részleges kötődésű valamint az idegen státuszba tudom besorolni a képviselőket. A cizelláltabb megközelítés csak az életpályák feltárása után válik lehetővé. A jelenleg rendelkezésre álló adatok azonban alkalmasak arra, hogy egy makroszintű elemzés által a fő tendenciák kimutathatók legyenek segítségükkel.

1.512 választás során (a cikluson belüli ismétlést most csak egyszer vettem figyelembe) 951 esetben (64%) a képviselő szorosan, 102 esetben (7%) gyengén kötődött a kerülethez, 435 esetben (29%) pedig idegen volt. Ismeretlen adatokat 35 esetben regisztráltam, ezek ebben a megoszlási arányban nem szerepelnek. Az ország nem városi kerületeiben 3.220 esetben szorosan (54%), 654 esetben gyengén kö-

⁵³ Pál J.: Az erdélyi városok képviseletének alakulása a kiegyezés után i. m. 82–83.

⁵⁴ Pál Judit: Választók, választási részvétel és választói magatartás Székelyföldön a dualizmus korában. Az erdélyi választójog sajátosságai és a választókerületek átalakulása. Aetas 31. (2016) 1. 64–65.

⁵⁵ Pál Judit: A Székelyföld metamorfozisa. In: Székelyföld története III. 1867–1990. Szerk. Bárdi Nándor–Pál Judit. Székelyudvarhely, 2016. 101.

tődött a képviselő a kerülethez, 819 esetben pedig idegen volt (14%). Az ismeretlen kötődés aránya (1540 eset, 26%) azonban még igen magas. Ezek az adatok a későbbiekben jelentősen pontosabbak lesznek. Az azonban feltűnő, hogy ha az ismeretleneket elhagyjuk (szoros kötődés: 73%, gyenge kapcsolat: 8%, idegen 18%), a székelyföldi megyei értékekhez nagyon hasonló értékeket kapunk.⁵⁶ Pál Judit azon Székelyföldet illető tapasztalatát is igazolni tudjuk országos viszonylatban, mely szerint a várásokban magasabb volt az idegenek aránya, annál mint ami a megyei kerületekben megfigyelhető.

Egy több elemből álló sokaság csoportosítását a klaszterelemzés módszerével végezhetjük el. Ez az eljárás úgy rendezi csoportokba az egyes elemeket, hogy azok tulajdonságait (változóit) vizsgálja meg, és ezek hasonlósága alapján alakítja ki a csoportokat, a klasztereket. A létrejövő csoportokat azonban kutatónak kell elneveznie és leírnia. A klaszterelemzés során a k-means cluster eljárást használtam fel.⁵⁷ Ebben az esetben a képviselők minden megválasztását figyelembe vettem, hiszen arra voltam kíváncsi, hogy a választások során hányszor került be a parlamentbe az adott kerületből idegen vagy helyi politikus. Az összehasonlításhoz az adatokat standardizálni kell, melyet a százalékos megoszlás kiszámolásával oldottam meg. A számítás során a lehetséges mandátumokat vettem figyelembe, tehát az 1878-ban önállóságát veszített kerületek esetében Erdélyben 4, Magyarországon 5 volt a 100%. Az eljárás által megkövetelt előzetes vizsgálat alapján kitűnt, hogy a városi kerületek 4 csoportba sorolhatók. Az eredményeket mutatja a következő táblázat.

⁵⁶ Pál J.: Választók, választási részvétel i. m. 65.

⁵⁷ Az alkalmazott statisztikai módszerről lásd: *Falus Iván–Ollé János: Az empirikus kutatások gyakorlata. Adatfeldolgozás és statisztikai elemzés.* Bp. 2008. 246–261.; *Sajtos László–Mitev Ariel: SPSS kutatási és adatelemzési kézikönyv.* Bp. 2007. 283–327.

	Jelentős mértékben idegenek elitre támaszkodó kerület	Szorosan kötődő helyi elitre és idegenekre támaszkodó kerület	Szorosan és gyengén kötődő helyi elitre támaszkodó kerület	Szorosan kötődő helyi elitre támaszkodó kerület
Szoros kapcsolat (középérték %)	,29	,61	,55	,90
Gyenge kapcsolat (középérték %)	,05	,03	,29	,01
Idegen (középérték %)	,65	,36	,16	,09
Kerületszám	13	36	12	41

3. táblázat: Képviselők helyi kötődése, klasztertulajdonságok

A kerületek domináns része tehát különböző mértékben ugyan, de a szorosan vagy gyengén kötődő képviselőkre támaszkodott. De az idegenek aránya 12 kerület esetében meghatározó volt és további 36 kerületben is jelentős szerepet vittek. A kerületek pontos megoszlását mutatja a következő táblázat.

Jelentős mértékben idegenek elitre támaszkodó kerület	Szorosan kötődő helyi elitre és idegenekre támaszkodó kerület	Szorosan és gyengén kötődő helyi elitre támaszkodó kerület	Szorosan kötődő helyi elitre támaszkodó kerület
Abrudbánya, Békés, Cegléd, Csongrád, Jászberény, Kolozs, Oláhfalu, Pápa, Szászváros, Szék, Szentés, Versec, Vízakna	Arad, Bereck, Besztercebánya, Brassó I., Buda I., Erzsébetváros, Esztergom, Fiume, Hajdúböszörmény, Hódmezővásárhely, Kecskemét I., Kiskunhalas, Kolozsvár I., Komárom, Körmöcbánya, Miskolc I., Nagyvárad, Nagyikinda, Nagykőrös, Pest IV., V., Pozsony II., Sopron, Szamosújvár, Szarvas, Székelyudvarhely, Temesvár, Újvidék, Zenta Csoportátlagnál jelentősen magasabb idegen arány: Debrecen I., Gyulafehérvár II., Kassa, Kézdivásárhely, Pozsony I., Sepsiszentgyörgy, Szeged I	Baja, Békéscsaba, Brassó II., Eger, Erzsébetváros II., Gyöngyös, Győr, Gyulafehérvár, Kiskunfélegyháza, Nagyszében II., Selmec- és Bélabánya, Székesfehérvár	Bakabánya, Buda II., Budapest I-IX., Csíkszereda, Debrecen II-III., Erzsébetváros I., Gyula, Gyulafehérvár I., Hátszeg, Ilyefalva, Kecskemét II., Kolozsvár II., Korpona, Makó, Marosvásárhely I-II. Miskolc II., Nagybecskerek, Nagyszében I., Nyíregyháza, Pécs, Pest I-III., Szabadka I-II., Szamosújvár I-II., Szatmárnémeti, Szeged II., Vajdahunyad, Zombor

4. táblázat: Képviselők helyi kötődése, az egyes klaszterekbe tartozó kerületek

A fenti besorolás bizonyos megkötésekkel, de megfelel a korábbi tudásunknak, tehát azok a kerületek, melyekről korábban is voltak ismereteink, a megfelelő csoportba kerültek.⁵⁸ Az esetlegesen tapasztalható eltérés abból adódik, hogy egyes települések esetében a különböző periódusokban más volt a választások eredménye, és így azok eltérő csoportokba kerülhetnek a kerületek a dualizmus egészét vizsgáló és az egyes periódusokra koncentrááló megközelítés során. Én magam jelen esetben egységesen kezeltem a teljes dualizmust, nem választottam szét azt alkorszakokra.

A szakirodalom az idegenek szereplését általában két magyarázattal szokta illetni. Erdély esetében szokás úgymond képviselőimportként beszélni a jelenségről. Más kontextusban azonban a politikus megválasztását annak jelentős kapcsolati tőkéjével és a lehetséges érdekkijáró szerepével lehet indokolni. Míg az első esetben a kerület az országos politika alárendeltjeként, ún. „rotten borough”-ként, a kormánypárti politikusok és szerencselovagok könnyű zsákmányaként jelenik meg.⁵⁹ A második esetben annak választói tudatos érdekérvényesítő politikát alkalmazva hagyják el a helyi elit reprezentánsait és választanak, az országosan ismert politikus kegyeiért akár másokkal is versenyre kelnek.⁶⁰ A két megközelítés ugyanazt a jelenséget szövegesen ellentétes megítélés alá helyezi, hiszen az egyszerre lehet anakronisztikusan tradicionális és a kifejezetten modern érdekközpontú választási magatartás eredménye.

A fenti adatok arra utalnak, hogy a városi kerületekben gyakoribb volt ez a jelenség, mint a megyeiekben. Ennek okait azonban csak lokális kutatásokkal lehet feltárni. Az erdélyi kerületek esetében az előző magyarázat tűnik valószínűbbnek, Debrecenben és Nagyváradon

⁵⁸ Pál J.: *The Representation of Transylvanian Towns* i. m. 61.

⁵⁹ Pál J.: *Az erdélyi városok képviselőletének alakulása* i. m. 85. Pál Judit ebben a tanulmányában, kis elemszám mellett ugyan, de szoros kapcsolatot mutatott ki az idegenek részaránya és a kerület választói létszáma között. uo. 89.; *íjf. Bertényi Iván: 'Képviselői import' Erdélyben, avagy az unió egyik velejárója?* In: *Tradíció és modernizáció a XVIII–XIX. században.* Szerk: Bodnár Erzsébet – Demeter Gábor. Debrecen, 2008. 202–213.

⁶⁰ Cieger András: *Érdekek és stratégiák. A helyi politikai elit érdekérvényesítési lehetőségei a kárpátaljai régió vármegyéiben a dualizmus időszakában.* Korall 11. (2010) 42. 96–98.; Szendrei Á.: *Országgyűlési képviselők párthovatartozása* i. m. 89.

az utóbbi. A későbbi kutatás fontos szempontja lehet az egymást váltó időszakok eltérő sajátosságainak, valamint az azonos településen belüli kerületek között mutatkozó különbségek indoklása. A lokális eredményeket pedig a csoportképzés eszközével létrehozott kategóriákhoz lehet viszonyítani.

Következő kérdésünk ehhez kapcsolódóan arra vonatkozik, hogy összefüggött-e az idegen képviselők aránya a választók összetételével és számával. Hiszen ezeket az adatokat úgymond egyfajta modernizációs mutatónak is felfoghatjuk. A kérdést korrelációs vizsgálattal válaszolhatjuk meg, az idegen képviselők arányát ennek a vizsgálatnak (bivariate correlation) vettem alá, melyhez az 1900-as választói adatokat használtam fel.⁶¹

	Választói létszám átlagtól való eltérése	Régi jog	Ház és birtok	Jövedelem	Értelmiség	Füstök
Pearson-féle korrelációs együttható	-,329	,313	,347	-,342	,163	,340
Szignifikancia szint	,003	,004	,001	,002	,146	,002

5. táblázat: Az idegen képviselők aránya és az 1900-as választói adatok közötti kapcsolat

⁶¹ A vizsgálat elvégzéséhez a számszerű értékeket azonos skálára kell átszámolni. A cenzusszerkezet esetében az 1900-as választói létszám százalékában határoztam meg az egyes értéket. A választók számát pedig az 1900. évi átlagos városi kerületi létszámtól való eltérés százalékában adtam meg. Tehát 1901-ben a 81 városi kerület átlagos választói létszáma 2048 fő volt. A két szélsőértéket Bereck és Budapest VII. kerületei adták. Bereck esetében a 166 választó 1882 fővel volt az átlagnál alacsonyabb, ami -92%-os, a Budapest VII. kerület 10.515 fővel pedig 8467 fővel volt magasabb, ami +413%-os eltérést jelentett. A vizsgálattal kapcsolatban lásd: *Falus I.–Ollé J.*: Az empirikus kutatások i. m. 178–186.; *Sajtos L.–Mitev A.*: SPSS kutatási i. m. 205–243.

A vizsgálat alapján elmondható, hogy az alacsony választói létszám, a tradicionálisabb gazdaságra utaló választói csoportok domináns jelenléte (magasabb a régi jogú, az ingatlan alapú vagy a füstök alapú arány) valószínűbbé tette az idegenek szereplését, míg a fejlettebb gazdasági viszonyokra utaló jövedelem alapú választók jelentősége a helyi képviselők szereplésével mutatott kapcsolatot. Az értelmiségi arány, mely ezektől a tényezőktől független volt (hiszen azok egyszerre lehettek modern és tradicionális értelmiségi szereplők), nem befolyásolta a választások ilyen eredményét. Mindamellet az is látható, hogy a két Erdélyre jellemző érték – a régi jog és a füstök – összefüggött az idegenek arányával, bár önmagában nem indokolta azt. Erdélyben tehát gyakoribb volt a jelenség, de nem csak Erdélyre volt az jellemző. Az ország egészére vonatkozó vizsgálat tehát igazolja és általánosan érvényessé teszi Pál Juditnak az erdélyi városokra tett kijelentését, miszerint azokon a településeken, melyek „csak nevükben voltak városok, a lakosság nagy része mezőgazdasággal foglalkozott és analfabéta volt”, magasabb arányban jelentek meg az idegenek.⁶²

Meg kell azonban jegyezni, hogy ez a lehetséges magyarázatok közül csupán az egyik, hiszen létezett ugyan kapcsolat a különböző tényezők között, de annak magyarázó ereje nem kizárólagos, hiszen a korrelációs együtthatók közepesnél valamivel gyengébb összefüggésekre utalnak, tehát más tényezők is szerepet játszottak a választási eredmények alakulásában. A városok egy jelentős részében pedig nem ez volt a legfontosabb magyarázó tényező.

Még egy aspektusból kell megvizsgálni a helyi és az idegen képviselőket: kimutatható-e különbség az általuk betöltött átlagos időintervallum között. Ehhez a vizsgálatához nem a ciklusok számát, hanem a betöltött időintervallum napokban mért hosszát vettem figyelembe. Valamint ki kellett zárni a vizsgálatból azokat a személyeket, akik több városi kerületben is szerepeltek. Az ilyen típusú összefüggés az egy szempontos varianciaelemzés módszerével vizsgálható.⁶³ Ez a statisztikai eljárás azt elemzi, hogy a különböző csoportok – jelen

⁶² Pál J.: Az erdélyi városok képviseletének alakulása i. m. 89.

⁶³ A módszerrel kapcsolatban lásd: Sajtó L.–Mitev A.: SPSS kutatási i. m. 163–177.

esetben a kerülethez való kapcsolat – jellemzői szignifikánsan eltérnek–e egymástól. Terjedelmi korlátok miatt részletesen nem tudom bemutatni az eljárást, de annak elvégzése után kijelenthető, hogy a helyi képviselők és az idegenek adatai szignifikánsan különböztek egymástól. A különböző kategóriák értékeit mutatja a következő táblázat.

	Elemsszám	Átlag (%)	Minimum (%)	Maximum (%)
Helyi, szoros kapcsolat	472	-,050591	-,9868	4,9453
Helyi, gyenge kapcsolat	27	,122073	-,9608	1,6740
Idegen	164	,189149	-,9944	6,6994
Összesen	663	,015743	-,9944	6,6994

6. táblázat: Képviselők kerülethez való kötődése és a mandátumhossz közötti kapcsolat

A helyi képviselők tehát átlagosan rövidebb ideig voltak képviselők, míg az idegenek hosszabb ideig birtokolták a mandátumot. Ennek alapján feltételezhető, hogy a helyi politikusok számára csak átmenetinek számított az országgyűlési képviselet, míg a befolyásos idegenek életpályájának jelentősen hosszabb szakasza kapcsolódott a parlamenthez. A statisztikai vizsgálat első lépéseként kimutatott különbség, a városi és a vidéki kerületek képviselőik mandátumhosszbeli eltérése tehát az idegenek városi szereplésének magasabb arányából következett. Ők ugyanis hosszabb ideig voltak a parlament tagjai, hiszen gyakorlatilag hivatásos politikusnak számítottak, akikre gyakran érdekkijáróként tekintettek választóik. Velük szemben a lokális kötődésű személyek viszonylag gyorsan visszatértek szűkebb pátriájukba és ott folytatták életpályájukat.

A valódi különbség tehát nem a város és a vidék, hanem a helyiek és az idegenek között húzódott. A helyi városi és megyei képviselők egymáshoz nagyon hasonlóan szerepeltek a parlamentben. Az országos szerepvállalás vagy az ugródeszka szerepet töltötte be karrierjükben, vagy azt koronázta meg a visszavonulás előtt. Úgy tűnik, hogy a városokban ez utóbbi lehetett a gyakoribb. Igazi összehasonlítást

tehát majd az idegenek és a helyiek között kell elvégezni, de erre jelenleg még nem áll rendelkezésünkre elegendő adat.

Kerületi választási eredmények

Következő lépésben a városi kerületek választási eredményeit vizsgálom meg abból a szempontból, hogy kimutathatók-e közöttük azonos választási eredményeket produkáló csoportok. Jelen esetben szintén a problémafelvetést, az esetleges tendenciák megrajzolását tartom csupán feladatommak, hiszen az eredmények magyarázatához részletes helytörténeti kutatásokra van szükség. Az elmúlt évek adatgyűjtése lehetővé teszi, hogy a teljes korszakra vonatkozóan elemezzük a választási adatokat. Ehhez újra a klaszterelemzés módszerét használom.

A vizsgálatba csak azokat a településeket tudom bevonni, melyeknek minden dualizmus kori választási eredménye ismert. Mivel ez minden esetben rendelkezésre áll, így minden település vizsgálható. Problémát jelent azonban a képviselőt választó települések körének átalakulása. Emiatt kétirányú kiegészítést kellett tennem az 1878 előtti választási eredmények esetében. Ha a település 1878-tól kapta meg a választás lehetőségét (Brassó, Nagyszében) azokat a kerületeket vettem figyelembe, melyekből azokat úgymond kikebelezték. Erzsébetváros, Gyulafehérvár és Szamosújvár két-két kerületét 1877-ben összevonták, de mivel mindhárom esetben az összeolvasztott kerületek eredményei azonosak voltak, azokat könnyen figyelembe tudtam venni 1878 előtt is. Budapest esetében pedig szintén viszonylag pontosan lehet kapcsolatot létesíteni az 1878 előtti és utáni kerületek között, hiszen a választási eredmények elég egysíkúak voltak 1878 előtt. Kihagytam viszont azokat a településeket, melyek 1878 után elvesztették korábbi jogukat, hiszen 4 ciklust további 10 követett, így ez utóbbi állapot volt inkább jellemző a településre a dualizmus teljes időszakát tekintve. Mivel az 1861-es országgyűlésen az erdélyi képviselők nem vehettek részt, 1865-től kezdhettem el a vizsgálatot. A figyelembe vett 81 kerülethez 1.134 eredmény tartozik. A csoportosítás elvégzése azonban további lépéseket is megkíván. Minden ciklus esetében csak egy eredmény vehető figyelembe, tehát ki kell hagynunk

az időközi választásokat. Ennek eredményei azonban leggyakrabban a következő rendes választáson megismétlődtek. Emellett a ciklusközi pártváltásra sem lehettem tekintettel, ezekkel kapcsolatban azt kell megjegyezni, hogy az ilyen lépés a képviselő saját akaratából következett be, tehát nem volt kapcsolatban a kerület választóinak pártpreferenciájával. Ha ez utóbbinak az mégis megfelelt, a következő választáson elfogadták a személyt és annak új pártját, ha nem, akkor más kaphatta a mandátumot. Ez az egyszerűsítés sem gyengíti tehát a kerület pártpreferencia-eredményének relevanciáját.

A vizsgálat elvégezhetőségének érdekében a pártokat rangszámmal kell ellátni, és ennek segítségével standardizálni kell azokat. A pártokat a 67-es rendszerhez való viszonyuk alapján, a dualizmus kori politikai életet meghatározó közjogi kérdésben kialakított véleményük szerint csoportosítottam. Az így létrehozott pártcsaládok már elemezhetőek.⁶⁴ A képviselői mandátumhoz jutott pártokat egy ötváltozós skálán (1, 2, 3, 4, 5) helyeztem el. Az 1-es számot a kiegyezést elfogadó csoporthoz (Deák Párt, Szabadelvű Párt, Nemzeti Munkapárt), az 5-öst pedig a függetlenségi ellenzékhez kapcsoltam. A pártonkívüliek 3-as számot kapták, ami a két véglet közötti átmeneti helyzetet jelzi. A kormánypártból levált ún. 67-es, vagy jobboldali ellenzék pártformációit és a Katolikus Néppártot a kormánypárt és a centrum között helyeztem el (2-es érték), az úgynevezett demokratikus ellenzék mandátumait pedig a centrum és a függetlenségek között (4-es érték). A nemzetiségi és az antiszemita képviselők szintén a centumba kerültek, hiszen ők sem a pártstruktúrát meghatározó közjogi kérdés alapján politizáltak.⁶⁵

Mivel a nagy adatszám miatt a hierarchikus klaszterelemzés módszere nem alkalmazható, ezért ismét a k-means cluster eljárást használtam fel. Az előzetes vizsgálatok alapján 3 klaszteres elemzést

⁶⁴ Az egyszerűsítés nélkül az öt választás alatt elméletileg majd 7.000 variáció van, amely a pártcsaládok alkalmazása esetén lecsökken 120 lehetőségre.

⁶⁵ Ezt a módszert alkalmaztam: *Pap József: Az 1887 és 1905 közötti országgyűlési választások eredményeinek statisztikai vizsgálata.* In: *Pap József: Tanulmányok a dualizmus kori magyar parlamentarizmus történetéből.* Bp. 2014. 73–96.

végeztem el.⁶⁶ Az vizsgálat során derült ki, hogy 1905-ös és az 1906-os választásokat ki kell hagyni az elemzésből, hiszen ezek nagymértékben torzítják a hosszú távú tendenciákat. Az elemzés eredményét a következő táblázat mutatja be.

	Kormánypárti dominanciájú kerületek	Kezdetben ellenzéki, majd inkább kormánypárti dominanciájú kerületek	Ellenzéki dominanciájú kerületek
Kerületszám	44	20	17
Csoportátlagnak megfelelő kerületek	Abrudbánya, Arad, Bereck, Besztercebánya, Brassó I-II., Budapest I-IX. Erzsébetváros, Fiume, Gyulafehérvár, Kolozsvár I-II. Körmöcbánya, Miskolc I., Nagybecskerek, Nagyszeben I-II., Oláhfalu, Pápa, Pozsony I-II., Selmec- és Bélabánya, Sepsiszentgyörgy, Sopron, Szamosújvár, Szeged I., Szék, Temesvár, Újvidék, Versec, Vízakna, Zombor	Békéscsaba, Esztergom, Gyula, Komárom, Pécs, Szarvas, Csongrád, Debrecen III., Kassa, Nagykikinda, Nagyvárad, Szabadka I., Szabadka II.,	Békés, Cegléd, Debrecen I., Gyöngyös, Hajdúböszörmény, Hódmezővásárhely, Kecskemét I., Kecskemét II., Kiskunfélegyháza, Makó, Nagykőrös, Nyíregyháza, Szeged II., Szentes

⁶⁶ A tanulmány tartalmi korlátai miatt csak a legfontosabb statisztikai lépéseket mutatjuk be.

Csoportátlagtól eltérő kerületek	Baja, Győr, Marosvásárhely I., Miskolc II. Eltérés oka: ellenzéki győzelem 1901-ben	Jászberény, Kézdivásárhely, Marosvásárhely II., Szatmárnémeti, Székesfehérvár, Debrecen II., Székelyudvarhely Eltérés oka: ellenzéki győzelem 1910-ben	Eger, Kiskunhalas, Zenta Eltérés oka: kormányparti győzelem 1901-ben és 1910-ben
----------------------------------	--	---	---

7. táblázat: Városi választókerületek pártpreferencia alapján képzett csoportjai

A csoportképzés eredményeképpen két olyan kört lehet felrajzolni, melynek tagjaira azonos tendenciák jellemzők. A városok egy része stabilan a kormánypart felé orientálódott, míg velük szemben létezett egy jóval kisebb kör, mely inkább az ellenzék fellegvárának számított. Egy közbülső csoportra pedig az instabilabb pártpreferencia volt jellemző. Érdekes arra is felhívni a figyelmet, hogy vannak olyan települések, melynek kerületei kisebb vagy nagyobb mértékben, de eltérő magatartást mutattak. Ilyen volt Debrecen, Marosvásárhely, Miskolc és Szeged. Ennek magyarázata mikroszemponitú elemzést igényel, hiszen komoly kapcsolat lehet az eltérő lakossággal rendelkező kerületek választói magatartása között.

Az is feltűnő lehet számunkra, hogy a városok pártpreferenciái nem tértek el lényegesen az őket körülvevő területek jellemzőitől. Az erdélyi, az észak- és nyugat-magyarországi települések a kormánypart felé mozdultak el, a magyarlakta alföldi terület városai pedig inkább az ellenzék támogatást, vagy legalábbis nem minősültek stabil kormányparti bázisnak.

A következő táblázatban az egyes ciklusokban megfigyelhető arányok adatait találjuk meg.

Országgyűlési ciklus	„67-es” pártcsalád		„Jobboldali ellenzék”		Közjogilag semleges pártok		„Demokrata” ellenzék		„Függetlenségi” pártcsalád	
1865-1868	59	73%	-	-	2	2%	-	-	20	25%
1868-1872	42	52%	-	-	3	4%	-	-	36	44%
1872-1875	43	53%	3	4%	2	2%	-	-	33	41%
1875-1878	64	79%	1	1%	4	5%	-	-	12	15%
1878-1881	43	53%	9	11%	7	9%	-	-	22	27%
1882-1884	41	51%	9	11%	7	9%	-	-	24	30%
1884-1887	50	62%	7	9%	8	10%	-	-	16	20%
1887-1892	50	62%	6	7%	5	6%	-	-	20	25%
1892-1896	49	60%	12	15%	1	1%	-	-	19	23%
1896-1901	63	78%	6	7%	-	-	-	-	12	15%
1901-1905	51	63%	3	4%	4	5%	1	1%	22	27%
1905-1906	28	35%	15	19%	1	1%	2	2%	35	43%
1906-1910	-	-	18	22%	2	2%	2	2%	59	73%
1910-1918	52	64%	3	4%	1	1%	2	2%	23	28%
Összesen	636	56%	92	8%	47	4%	7	1%	353	31%

8. táblázat: A pártcsaládok szereplése a dualizmus városi választásain

A táblázatból jól látható, hogy az ún. 67-es pártcsalád rendszeresen több mandátummal rendelkezett, mint amely a kerületcsoportokból következne, hiszen a bizonytalan mandátumok orientációs iránya maga a kormánypárt volt. Ezzel ellentétben azonban a függetlenségi-eknek nem minden választáson sikerült meghódítaniuk bázis településeiket.

Utolsó kérdésként még azt kell megvizsgálnunk, hogy létezett-e kapcsolat a kerület pártpreferenciája és a megválasztott képviselő kerülethez való kapcsolata között. Erre a kérdésre egy keresztábra segítségével válaszolhatunk.⁶⁷

⁶⁷ Az eljárással kapcsolatban lásd: *Sajtos L.-Mitev A.*: SPSS kutatási i. m. 137-163.

	Kormánypárti dominanciájú	Kezdetben ellenzéki, majd inkább kormánypárti dominanciájú k	Ellenzéki dominanciájú	
Jelentős mértékben idegenek elitre támaszkodó	54,5%	18,2%	27,3%	100%
Szorosan kötődő helyi elitre és idegenekre támaszkodó	53,1%	25%	21,9%	100%
Szorosan és gyengén kötődő helyi elitre támaszkodó	54,5%	18,2%	27,3%	100%
Szorosan kötődő helyi elitre támaszkodó	55,6%	29,6%	14,8%	100%
Összesen	54,3%	24,7%	21%	100%

9. táblázat: Képviselők származása és a kerület pártpreferenciája közötti kapcsolat

A kis elemszám miatt (81 vizsgálható kerület) keresztábra elemzés ugyan nem végezhető el,⁶⁸ de az a táblázat segítségével is jól látható, hogy az egyes kerülettípusok pártpreferenciája nem tértek el lényegesen az összes kerület megoszlásától. A két dolog tehát nem függött össze, ellenzéki és kormánypárti kerületekben hasonló mértékben jelentek meg az idegen és a helyi képviselők. Kapcsolatot egyedül a kerület modernizációs foka és az idegenek megjelenése között lehet kimutatni, azonban ennek mértéke sem túlságosan jelentős.

A fenti vizsgálatok tapasztalatát röviden összefoglalva megállapíthatom, hogy az idegenek szereplése tehát nem a település politikai beállítottságától függött. A jelenség indokaként egyetlen domináns faktort sem lehet megjelölni, igazi unikum, hogy az egyszerre lehet

⁶⁸ Az eljárás megköveteli, hogy a cellák minimum 20%-ának ötnél több elemet kell tartalmaznia, ennek a feltételnek ez a keresztábra nem felel meg.

a tradicionális és a modern választói magatartás jele. Ez a helyzet tökéletesen illusztrálja a statisztikai alapú, makroszintű megközelítés korlátait. Makroszintű elemzés segítségével tehát nem lehet megállapítani a jelenségek pontos okait, ehhez mikrokutatásokra van szükség. Különösen érdekesek lehetnek számunkra azok a vizsgálatok, melyek olyan településeket céloznak meg, ahol a különböző kerületek eltérő magatartásmintát követtek. Az okok azonban csak az erre a tényezőre is érzékeny vizsgálat segítségével tárhatók fel. A makroszintű elemzés elsősorban abban segíti a lokális kutatásokat, hogy kategóriákat állít fel és ezeken belül teszi értelmezhetővé a helyi jelenségeket. A statisztikai módszerekkel elkészült táblázatok által a lokális kutatások eredményei országosan összehasonlíthatóvá válnak, és az esetlegesen szükséges kontrolvizsgálatok célterületei is könnyebben kiválaszthatók. A módszer funkciója tehát ez s nem több kutatócsoportunk számára, hiszen az életrajzok feltárásával kezünkbe kerül egy olyan adattár, melynek segítségével, alulról felfelé tekintve, a két nézőpont korlátai mérsékelhetőek.

MOŽNOSTI A BARIÉRY UPLATNENIA ZÁUJMOV TEOFIL FABINY, SNEMOVÝ POSLANEC ŠOPRONU V OBDOBÍ DUALIZMU

CIEGER András

**OPPORTUNITIES AND BARRIES TO IMPLEMENTATION OF INTERESTS
TEOFIL FABINY, MEMBER OF PARLIAMENT FOR SOPRON IN THE
PERIOD OF DUALISM.** *The era beginning with the Austro-Hungarian
Compromise does not belong to the most famous period in the history of Sopron.
Economic prosperity and modernization, which had been characteristic for the
period of dualism, did not have any distinctive impact on the town Sopron. The
town lost its former prestige and role it had played in the region when compared to
its position in previous centuries and to the era of neo-absolutism, as well. Situation
in the town was characterised by delayed development, even stagnation in some
spheres. The town representatives laid their hope on finding favour with influential
governmental politicians. Those could have given a helping hand to the town in
submitting its local claims to those who were in charge of making decisions. In
the years 1872–1905 two ministers and one minister of state coming from Sopron
obtained their mandates. One of them was Teofil Fabiny, the Secretary of Justice at
the time, who represented the town Sopron at longest of all the politicians.*

Keywords: *Teofil Fabiny. Diet. Sopron. Period of dualism.*

Šopron v období dualizmu

V dejinách mesta nepatrí obdobie začínajúce sa vyrovnáním medzi najslávnejšie časy. Hospodárska prosperita a modernizácia, charakteristická pre obdobie dualizmu, výraznejšie neovplyvnila mesto Šopron. Mesto veľa stratilo z niekdajšej prestíže a z role, ktorú zastávalo v regióne v porovnaní s predchádzajúcimi storočiami aj s obdobím neoabsolutizmu. Na začiatku ústavného obdobia prišlo mesto Šopron v dôsledku reorganizácie verejnej správy o centrálnu úradu (totiž v období vlády Bacha tu bolo jedno zo sídel piatich samosprávnych obvodov) a na prelome storočí aj o niekdajšie trhy. Jarmoky

so zvieratami už nepatrili k veľkým trhom krajiny a nevytvoril sa ani výrazný priemysel, ba dokonca aj hlavné železničné trate zväčša obišli mesto.¹ Situáciu mesta v období dualizmu charakterizoval spomalený vývoj, ba dokonca v niektorých súvislostiach aj stagnácia.

To všetko bolo zavŕšené finančnými problémami, ktoré niekedy sprevádzali hospodárenie mesta, ale aj protikladmi a škandálmi, ktoré rozdeľovali vedenie mesta a niekedy mali dosah aj na miestnu politickú elitu (napr. bankrot Stavebnej banky v roku 1901). Okrem toho v tej dobe a aj neskôr zaznela myšlienka, ktorá akoby našla vysvetlenie na slabnúcu pozíciu mesta v mentalite šopronských mešťanov: „*Sporivé a nerád riskujúce mešťianstvo Šopronu radšej investovalo svoje peniaze do nájomných domov ako do veľkopriemyselných inštitúcií. Priemyselníkov deprimovala blízkosť Viedne a to isté je možné povedať aj o obchodníkoch. Vinice do konca storočia zničila filoxéra. Na každodennosti spoločnosti zanechala stopu pečať malomeštiackej priemernosti.*² Dnešný Šopron nie je mestom pokroku,“ písala odsudzujúco miestna tlač na začiatku 20. storočia. Šopron „*nedisponuje takou centripetálnou silou, aby dokázal pritiahnúť svoje prirodzené okolie*“.³

Samozrejme, naznačené zaostávanie bolo relatívne, keďže Šopron bol v hierarchii vyvinutosti miest ešte aj v roku 1910 na 13. mieste, zároveň však jeho konkurent mesto Győr bolo 10. v zozname a objavil sa aj nový vyzývateľ, mesto Szombathely, ktoré sa vďaka programu rozvoja mesta vypracovalo v tomto období na 15. miesto.⁴ „*Šopron patril aj v stredoveku do čelnej skupiny našich miest, aj v období dualizmu bol sídlom celého radu regionálnych inštitúcií, spoločne s mestami Győr a Szombathely vykonávali regionálne úlohy v severnom Zadunajsku. Avšak pravdepodobne práve preto, lebo jeho mešťianstvo vytvorilo prosperujúce mesto v období feudalizmu a malo silné puto k feudálnym inštitúciám, jeho »modernizácia« bola vlekľá, ako aj rast mesta v období dualizmu,*“ bi-

¹ GÜNTNER, P. *Az Infrastruktúra kiépítése Sopronban a XIX. század második felében.* Budapest 1999, s. 103 – 114.

² HÁRS, J. *Soproni olvasókönyv.* Sopron 2003. X.

³ Názory šopronskej tlače z prelomu storočia cituje: KALOCSAI, P. *Városi tömegközlekedés a Nyugat-Dunántúlon, 1867 – 1914.* Szombathely 2011, s. 34.

⁴ BELUSZKY, P. – GYÓRI, R. *Magyar városhálózat a 20. század elején.* Budapest 2005, s. 214 – 215.

lancovali o tomto polovičatom období bádatelia témy.⁵ Aj napriek tomu však boli verejné budovy mesta postupne rekonštruované, resp. doplnené o ďalšie (divadlo, radnica, kasárne), boli vytvorené verejné parky a námestia a na prelome storočia bolo zavedené aj verejné osvetlenie. Etnické zloženie mesta prešlo za krátky čas výraznou zmenou. V roku 1880 malo mesto 23-tisíc obyvateľov, z čoho sa k maďarskej národnosti hlásilo iba 21 %, kým v roku 1910 sa zvýšil pomer Maďarov už na 44 % z celkového počtu 34-tisíc obyvateľov. V dôsledku tohto procesu poklesol pomer nemeckého obyvateľstva do konca sledovaného obdobia zo 75 % na 51 %.

Poslanec vybavujúci záujmy

Čo môže urobiť mesto hrdé na svoju minulosť, vzdelanosť a na svojich mešťanov, ktoré však so žiarlivosťou a so zvýšenými obavami sleduje, ako sa do jeho blízkosti dostávajú regionálni susedia, resp. ho predbiehajú vo vývoji?

Zo strany vedenia mesta sa ponúkalo ako evidentné riešenie vyhľadanie predstaviteľov vlády, aby si vybojovali nejakú výhodu alebo aspoň nejaké povzbudzujúce prísľuby v súperení miest, napr. v súvislosti s nejakou štátnou investíciou v budúcnosti, resp. počas správnej reorganizácie týkajúcej sa regiónu, alebo si vybavili nejakú cieleňú podporu na riešenie spomenutých problémov mesta. Aj miestna tlač nabádala k tomu vedenie mesta: „*Obyvatelia mesta Szombathely hľadajú príležitosť, aby kvôli niečomu, čo môže byť v prospech mesta, mohli konať. [...] Mohli by sme si zobrať príklad od obyvateľov Szombathelyu. Mohli by sme sa od nich učiť.*“⁶

Najväčšiu pomoc pri doručení lokálnych požiadaviek tým, ktorí vynášali rozhodnutia, predstavovali aj v tomto období osobné kontakty. V ideálnom prípade existoval takýto kontakt priamo s vládnymi politikmi, ale veľkou pomocou mohli byť aj sprostredkovatelia, ktorí disponovali vplyvom vo veľkej politike a mali puto k danému miestu. Oni mohli uľahčiť mestu dosiahnutie svojich cieľov formálnou (napr. doručením žiadostí, parlamentnými vystúpeniami), resp.

⁵ BELUSZKY, P. – GYŐRI, R. *Magyar városhálózat* c. d., s. 199.

⁶ Časopis *Soproni Napló* cituje KALOCSAI, P. *Városi tömegközlekedés* c. d., s. 34.

neformálnou (dôvernými rokovaniaми) cestou. V rámci parlamentárneho systému sa do takejto sprostredkovateľskej pozície dostávali čoraz viac snemoví vyslanci. Samozrejme, z podobných služieb mohol plynúť vzájomný osoh, keďže na jednej strane sa mohol urýchliť vývoj danej komunity (napr. volebného okrsku, resp. mesta), na druhej strane vlastné záujmy politika mu diktovali tiež to, že keď chce zvíťaziť v nasledujúcich voľbách, musí vykonávať takéto služby, keďže každé jedno úspešné vybavenie požiadavky (alebo aspoň pekný príhovor, alebo súriaca interpelácia) mu zvyšovalo osobnú prestíž. Ľahšiu úlohu mal ten, kto prostredníctvom zastávaného úradu (napr. pozície ministra, resp. štátneho tajomníka), pozície v rámci politickej strany, rodinných vzťahov či súkromného majetku už disponoval istou mierou úcty a sieťou kontaktov, zároveň však ani osobné danosti a schopnosti neboli zanedbateľnými počas vybavovania požiadaviek. Pred jednotlivými voľbami sa medzi volebnými okrskami mohlo vytvoriť vážne súperenie v záujme toho, aby za poslaneckých kandidátov získali vplyvných politikov.

Iní zasa vnímali menšie, resp. väčšie povinnosti takého charakteru, ktoré vyplývali z postupnej zmeny roly politikov, ako ťarchu. V parlamentných skiciach Kolomana Mikszátha môžeme čítať mnoho humorných, sčasti zveličených, ale v zásade autentických príkladov o delegáciách voličov vyhládávajúcich poslancov, o spoločenských povinnostiach poslancov, resp. o očakávaniach volebných okrskov voči nim a o (viackrát neopodstatnených) nádejach, ktoré sa viazali k ich činnosti.⁷ Na prelome storočia bola vydaná aj politická satira, ktorá vnímala rolu poslancov vybavujúcich požiadavky ako znehodnotenie poslaneckého povolania. *„Chudák poslanec ani nevie, kde mu hlava stojí. On je prvým sluhom obvodu. Veľká časť jeho času uplynie čítaním listov, písaním listov a behaním k ministrom a úradom. [...] Pre obvod získajme gymnázium, kasáreň, súdnu stolicu, železnicu, odpustenie daní, sírouhlík, americké viniče a milé hospodárske zvieratá s rozumným pohľadom. Alebo aspoň si vynúťme niekoľko menovaní.“* Postťažoval sa autor, podľa

⁷ Pozri napr. MIKSZÁTH, K. A „Haluska Jánosok“. In Mikszáth Kálmán Összes Műve. Cikkek és karcolatok. XXI. Rejtő István (ed.). Budapest 1977, s. 202 – 206. (ďalej len: MKÖM CK)

ktorého sa vzťah politika a jeho voličov čoraz viac zmenil do podoby obchodnej zmluvy.⁸

Teraz sa pozrime na to, akú stratégiu mali obyvatelia Šopronu pri vyberaní ich poslancov. Už aj po rýchlom prezeraní menných zoznamov poslancov je dobre viditeľná tá tendencia, že mesto sa v období dualizmu snažilo získať pre svoje ciele vplyvných vládnych politikov: v rokoch 1872 – 1905 získali odtiaľto mandát dvaja ministri a jeden štátny tajomník.⁹ Išlo o ministra pre náboženstvá a verejné školstvo Augustína Treforta, o ministra spravodlivosti Teofila Fabinyho a o štátneho tajomníka ministerstva financií Vojtecha Graenzensteina. Spoločne mali nielen to, že boli kratšie, resp. dlhšie členmi liberálnej vlády, ale aj to, že nemali puto k mestu Šopron alebo iba v malej miere.¹⁰ Tento fakt sa stane do očí bijúcim najmä vtedy, keď ich životopis porovnáme so životopismi tých osôb, ktoré boli zvolené pred rokom 1872 a po roku 1905. Mesto do poslaneckej snemovne vysielalo v prvých a posledných rokoch dualizmu niekdajších richtárov, podnotárov, právnikov s autoritou, sudcov súdnej stolice alebo rodákov zo stolice. Voľby uvedených viac ako 30 rokov priniesli víťazstvá slávnych „cudzincov“, ktorí prišli zďaleka. Ako sme už spomenuli, v tomto období sa tento fakt nepovažoval za nič výnimočné, zároveň však to, že sa podarilo získať pre reprezentovanie Šopronu troch, v celej krajine známych politikov, svedčí o autorite mesta. Veľa takýchto výskumov síce ešte nebolo pripravených, ale vieme napr. to, že v regiónoch na opačnej strane krajiny, ako napr. vo vzdialených a pomerne chudobných stoliciach Podkarpatskej oblasti sa miestna elita snažila pri výbere snemových kandidátov postupovať podobne, avšak vplyvní politici najčastejšie odmietli prosby z týchto stolíc, keďže spravidla sa im podarilo nájsť volebný obvod s vyššou prestížou.

⁸ ÉRKÖVI, S. *A képviselői állás mint agentúra*. Budapest 1897, s. 14 – 16.

⁹ SARKADY, S. ifj. – TÓTH, I. *Országgyűlési választások és képviselők Sopronban, 1848 – 2004. Életrajzi tanulmányok*. Sopron 2005.

¹⁰ Poručník Augustína Treforta, grófka Petronela Csákyová žila ku koncu svojho života v Šoprone, stala sa predsedníčkou miestneho ženského spolku a aj finančne podporovala výchovu osirelých dievčat, dcér vojenských dôstojníkov. Trefort ju v 50. rokoch 19. storočia viackrát navštívil v meste, teda disponoval aspoň nejakým putom k mestu. Pozri: TREFORT, Á. *Önéletírása*. Sátoraljánhely, 1991. s. 8.

Takto učinil aj samotný Fabiny, ktorého v roku 1887 neúspešne požiadali o reprezentovanie ich záujmov obyvateľa Užhorodu.¹¹

Z celoštátnych politikov reprezentoval mesto Šopron najdlhšie Teofil Fabiny, a to v rokoch 1887 – 1905. Ďalej bude reč o ňom.

Čo získalo mesto s Fabiny?

Teofil Fabiny pri jeho prvom šopronskom zvolení povedal nasledujúce slová: „*Nehľadám, odkiaľ pochádza táto dôvera, lebo by som ani nedokázal nájsť popud.*“¹² V tomto prípade zrejme minister spravodlivosti nehovoril pravdu, keďže odpoveď bola pravdepodobne pred mnohými známa. Na zrejmé riešenie odkazuje aj krátka báseň predchádzajúceho poslanca Antona Zichyho, ktorý sa presunul do Hornej snemovne:

*„Vyskúšaj len Fabiny! Nebud' ty minister,
potom o chvíľu uvidíš, čo je to filister!“¹³*

Teda podľa Zichyho ho obyvatelia Šopronu zvolili len preto, lebo je členom vlády, ale keď opustí ministerské kreslo, mesto sa od neho odvráti. Rovnako výrečné je to, že Fabiny s jeho spolupracovníkmi z ministerstva už rok pred jeho zvolením prišli na oficiálnu cestu do Šopronu, počas ktorej chceli navštíviť všetky súdne inštitúcie mesta, nevynímajúc ani dovtedy vyhotovenú, ale oproti plánovanej sume za vyššiu čiastku postavenú novú väznicu.¹⁴ Možno počas tejto návštevy ho požiadali vedúci predstavitelia miestnej vládnej strany, aby sa stal poslancom. Šopronská elita zrejme očakávala od zvolenia Fabinyho ďalšie štátne investície.

Fabiny sa pre obyvateľov Šopronu mohol zdať ideálnym kandidátom z viacerých hľadísk: bol nielen členom vlády, ale dobre hovoril po nemecky a bol evanjelického vyznania (dokonca bol dištriktuálnym komisárom), tak ako približne jedna tretina obyvateľov mesta

¹¹ CIEGER, A. Érdekek és stratégiák. A helyi politikai elit érdékérvényesítési lehetőségei a kárpátaljai régió vármegyéiben a dualizmus időszakában. In *Korall*. 2003, 13., s. 87 – 106.

¹² *Soproni Napló*, 29. júna 1887, č. 52.

¹³ VADNAY, K. Zichy Antal emlékezete. In *A Kisfaludy-Társaság Évlapjai, Új Folyam*. 1898 – 1899, 33., s. 113 – 129. (citácia č. 125.)

¹⁴ *Fővárosi Lapok*, 5. augusta 1886, č. 215.

na prelome storočí. Rovnako jeho pôvod mohol zapríčiniť, že bol v očiach voličov sympatický, keďže sa narodil do patinovanej meštianskej rodiny v Pešti, jeho otec bol známy očný lekár a univerzitný učiteľ, ktorý za svoje zásluhy dostal v roku 1840 šľachtický titul.

O niekoľko rokov neskôr sa však do popredia dostali také životopisné činitele, ktoré boli prekážkou, aby Teofil Fabiny mohol úspešne zastávať funkciu reprezentanta požiadaviek v živote mesta Šopron. Samozrejme, najdôležitejším momentom takého charakteru bolo to, keď v apríli 1889 odstúpil z pozície ministra spravodlivosti, aby v záujme posilnenia pozícií vlády vedenej Kolomanom Tiszom prenechal miesto Deziderovi Szilágyimu. Fabiny tým stratil najdôležitejší nástroj, politický vplyv plynúci z vládnej pozície, a tak Šopron po dvoch rokoch zostal bez účinnej podpory. Odstúpenie z ministerskej pozície však neznamenalo zakaždým, že daný politik zostane v rámci strany bez politického vplyvu, keďže s potrebnou šikovnosťou mohol zúročiť kontaktný kapitál, ktorý získal ako člen vlády, aj v neskoršom období. Fabiny sa však nevyznanal v takomto politizovaní, navyše aj v parlamentárnej politike patril k začiatočníkom, nezainteresovanosť si zachoval aj počas ministerského pôsobenia a nepatril ani k dobrým rečníkom, mohol byť považovaný za odborného politika. Od roku 1843 až do konca života sa orientoval na právnickú dráhu, stúpал po kariérnom rebríčku, dosiahnuc vrchol na konci svojej kariéry (stal sa predsedom súdnej stolice kúrie). Do sveta politiky sa dostal prakticky až ministerským vymenovaním, pred rokom 1886 nebol ani členom snemu. Jeho spoločník v strane, Koloman Mikszáth, presne vystihol jeho politický charakter: „*Teofil Fabiny je zavalitý, nízky človek, s vyholenou bradou a dohľadka vyčesanými, nižšie kučeraťými tmavými vlasmi. Je z nenáročného, ale z trvalého materiálu. Jedným slovom vyzerá, ako keby aj svoju postavu dostal od Tisza.*¹⁵ *Je takým dobrým ministrom, akého si len môžeme želať, ale má to nešťastie, že v Parlamente je ešte stále cudzí. [...] ako keby sme si ho odniekiaľ požičali. A táto izolovanosť je jeho jediným problémom. Nevyrastal na jednej pôde s ostatnými.*“¹⁶ Príhovo-ry Fabinyho označil za monotónne a pomerne komplikované, svoje

¹⁵ MIKSZÁTH, K. A T. Házból (máj. 20.). In MKÖM CK XXII. s. 220 – 222.

¹⁶ MIKSZÁTH, K. A mai ülés (febr. 23.) In MKÖM CK XXIV. s. 109 – 110.

myšlienky predniesol podľa Mikszátha „referujúcim hlasom, so silným luteránskym štýlom.“¹⁷

Aj v tom sa líšil od ostatných politikov, že vekový priemer parlamentu v období dualizmu sa pohyboval okolo 46 rokov, kým Fabiny bol členom zákonodarného zboru ku koncu svojej kariéry, vo veku 65 – 83 rokov. Napr. v roku 1901 na ustanovujúcom zasadnutí snehu zastával pozíciu nestora. Jeho vysoký vek sám o sebe zabraňoval tomu, aby v záujme svojho mesta vyvíjal aktívne úsilie a aby sa dokázal vymaniť z izolovanosti, ktorú spomínal Mikszáth. V predvolebnej kampani v roku 1901 sa už aj sám odvolával na svoj vysoký vek: „Medzi voliacou verejnosťou a poslancom predstavuje najúctyhodnejší spojovací článok vzájomný osobný styk. V dôsledku môjho vysokého veku však, keďže mi dlhé cestovanie spôsobuje ťažkosti, stalo sa preto, čo by som najradšej iným spôsobom si želal, že v mojom volebnom obvode som sa viackrát neukázal.“¹⁸ Aj napriek uvedenému však zdôraznil, že vo veci tých, ktorí sa na neho obrátili – bez ohľadu na stranícku príslušnosť – sa snažil pomôcť.

Na politickú činnosť Fabinyho v neposlednom rade nemali pozitívny vplyv ani tie útoky, ktoré boli namierené proti jeho osobnej autenticke. Už v prvých rokoch po rakúsko-uhorskom vyrovnaní kolovali po krajine také zoznamy, ktoré obsahovali mená a výšku platu údajných udavačov absolutistickej doby po potlačení uhorskej revolúcie. V týchto zoznamoch od anonymného autora sa spravidla objavilo aj meno Fabinyho. V období okolo roku 1867 využila opozícia, kritizujúca systém, tieto zoznamy mien neistej autenticity a rôznej dĺžky na svoje vlastné politické ciele, urgujúc potrestanie kolaborantov a spochybňujúc legitimitu nového politického zriadenia.¹⁹ Na obvinenia, ktoré sa údajne týkali aj Fabinyho, si mohli spomenúť aj obyvatelia Šopronu. Mladším voličov však opozícia na prelome storočí aj pripomenula túto záležitosť. Počas volebného boja v roku 1892

¹⁷ MIKSZÁTH, K. Fabiny napja. In MKÖM CK XXII. s. 241 – 243.

¹⁸ Rukopis príhovoru so začiatkom „Hodne ctení páni a voliči“ pred voľbami v roku 1901. Dokument sa nachádza vo vlastníctve rodiny. Touto cestou sa chcem poďakovať Tiborovi Fabinyemu, že príslušné pramene mi dal k dispozícii.

¹⁹ DEÁK, Á. A besúgók és a közvélemény az 1860-as években. In *Századvég*. 2006, 39., s. 3 – 28.

časopis *Magyar Hírlap* uverejnil zoznam vyplatených osôb s menami tých, ktorí „od rakúskej vlády za vlastenecké služby“ svojho času dostali peniaze; pri Fabinyho mene bola uvedená suma 4 000 forintov.²⁰ Jeden z vodcov opozície Gejza Polónyi zopakoval tieto obvinenia aj v predvolebnom príhovore.²¹ Ba dokonca podľa správ od Mikszátha sa v snemovni vyskytlo aj to, že počas príhovoru ho vyrušovali pokrikmi „Bachov husár“.²² Týmto chcela opozícia naznačiť pravdepodobne to, že Fabiny aj počas pasívnej rezistencie v období Bachovho absolutizmu zastával úrad.

Proti znovu sa objavujúcim obvineniam sa rodina Fabinyho snažila zúfalo brániť, ale očividne nebola táto snaha veľmi úspešná. Dvaja synovia Teofila Fabinyho, František a Július, dokázali od opozičných časopisov vybojovať tlačovú opravu, ba aj od Gejzu Polónyiho dostali vyhlásenie ľútosti, keďže vyšlo najavo, že svoje tvrdenia sformulovali bez akéhokoľvek písomného dôkazu. Vyžiadali si potvrdenie aj od ministerstva financií a od finančného riaditeľstva o tom, že Fabiny okrem svojej sudcovskej mzdy nedostal pod inou zámenkou peniaze od absolutistickej vlády.²³ Je dôležité zdôrazniť, že ani neskorší historický výskum nenašiel údaje, ktoré by podporili obvinenia z udavačstva. Zároveň je pravda aj to, že v sudcovskej kariére Fabinyho ani v 50. rokoch 19. storočia nenastal zlom (bol zástupcom prokurátora Peštianskej župy, neskôr sa stal predsedom okresného súdu) a počas predvolebných kampaní alebo iných politických bojov to bolo dostatočným argumentom, aby mohli odznieť morálne obvinenia. Počas volieb v roku 1901 jeho náprotivok z radov radikálnych demokratov za účelom diskreditácie opäť pripomenul tieto obvinenia.²⁴ Po uvedení týchto skutočností sa pozrime na to, ako úspešne dokázal reprezentovať Fabiny záujmy svojho mesta na scéne veľkej politiky.

„Pre Šopron je skutočne zvláštnym nešťastím, že ho nepoznajú“

²⁰ Zo starých zlých čias. In *Magyar Hírlap*. 5. januára 1892, s. 5.

²¹ Gejza Polónyi v Szolnoku. In *Egyetértés*. 19. januára 1892, s. 3.

²² MIKSZÁTH, K. A nyolcadik nap. In MKÖM CK XXVIII. s. 85 – 87.

²³ Spisy z januára 1892, ktoré vznikli v súvislosti s tlačovými opravami a procesom potvrdzovania, sa nachádzajú vo vlastníctve rodiny.

²⁴ Teofil Fabiny a radikáli. In *Pesti Hírlap*, 23. októbra 1901, s. 3.

Spomedzi zákonodarných záležitostí rokov okolo prelomu storočia bola pre mesto celkom určite najdôležitejšia dlho sa naťahujúca štrukturálna reforma súdnictva, navyše vďaka odborným znalostiam Fabinyho sa tu ukazovala veľká šanca na úspešné lobovanie. Vláda chcela v záujme zrýchlenia súdneho konania decentralizovať pôsobenie súdnych tabúľ, čo chcela dosiahnuť zriadením nových súdov a prokuratúr. Po správach o návrhu zákona začali mestá Győr, Szombathely a Šopron aktívnu činnosť uplatnenia svojich požiadaviek: k rozhodujúcim orgánom vyslali delegácie, vláde ponúkli pozemky zadarmo, nábytky, výhodné ubytovanie atď. Veľmi dobre vedeli, že tieto inštitúcie by na jednej strane zvýšili ich prestíž v regióne, na druhej strane by zabezpečili pracovné miesta a určitý cestovný ruch v meste.²⁵

Obyvatel'ov Šopronu sa pravdepodobne dosť nepríjemne dotkla skutočnosť, že Fabiny ešte vo fáze prípravy návrhu zákona musel odstúpiť zo svojej pozície, ale mohli vkladať svoje nádeje do intervencie snemových poslancov župy a aj Fabinyho. Fabiny však vo svojom príhovore nie práve najšťastnejšie argumentoval za svoje mesto, keďže sa snažil vzbudiť sympatie ostatných poslancov dlhým vymenovávaním nevýhod Šopronu: „Mesto Šopron má zvláštny malheur [nešťastie] a tým je to, že v krajine je málo známe práve tak, ako keby Fertő tvorila štátnu hranicu, lebo o Šoprone sotva niečo vedia. Pravda, aj to má svoje príčiny. Po prvé Šopron ako železničná zastávka nijakú medzinárodnú premávku sprostredkovať povolaný nie je; Šopron je emporiom západnej hemisféry [pologule] častí nachádzajúcich sa za Dunajom. Železničné spojenie je tiež najnevýhodnejšie a bol by som odvážny upozorniť cteného pána ministra obchodu na to, že železničné spojenie Šopronu je také nešťastné, že takmer k tomu usmerňujú obyvatel'ov, aby Budapešť obchádzali alebo sa tam dostali len s ťažkosťami, keď ich záležitosti ich nevyhnutne tam privedú. Železničné spojenie medzi Győrom a Šopronom je nevýhodné, železničné cestovné poriadky sú neúčelné, doba čakania na jednotlivé vlaky predstavuje tri hodiny, a tak sa naozaj nemôžeme čudovať, že pre zábavu nikto do Šopronu

²⁵ O boji troch miest o súdnu tabuľu detailne píše ANTAL, T. *Törvénykezési reformok Magyarországon, 1890 – 1900*. Szeged 2006, s. 74 – 79.

nepríde. Na to všetko sa preto odvolávam, ctená snemovňa, lebo pre Šopron je skutočne zvláštnym nešťastím, že ho nepoznajú.“²⁶

Fabiny teda opísal Šopron ako miesto ťažko prístupné a menej príťažlivé, ktoré takmer ani nie je na mape Uhorska. Podľa nášho názoru po uvedení týchto myšlienok sa už nadarmo odvolával na mnohé školy a na vysokú vzdelanostnú úroveň mesta, citovaná argumentácia znížila hodnotu ďalších viet. Fabiny sa podobnou taktikou snažil získať výhodu z ďalšej nevýhody mesta. Uznal rozhodujúcu úlohu nemeckého jazyka v meste, ale domnieval sa, že vláda by práve v záujme pomadžarčenia mesta („z národnopolitického hľadiska“) mala sem priniesť ďalšie štátne inštitúcie a maďarských úradníkov.

Rečníci, ktorí vystupovali v zastúpení Győru, obrátili práve spomenuté argumenty proti Šopronu: leží na okraji krajiny, na izolovanom mieste, navyše proti mestu aj z hľadiska národného citenia môžu byť vznesené námietky. „Jediným právnym titulom Šopronu na kráľovskú tabuľu je to, že počas Bachovej vlády vyznačili Šopron za sídlo hlavného súdneho tribunálu. [...] Šopron bol mestom »gut gesinnt«, Győr zas práve nie.“²⁷ Teda, mesto Šopron, ktoré bolo za rakúskeho absolutizmu považované za „spoľahlivé“, kvôli niekdajšiemu politickému správaniu a nemeckému obyvateľstvu považuje za nehodné, aby počas vlády národných vlád sa stalo súdnym centrom voči rebelskému mestu Győr. Túto argumentáciu aj v nevyslovenej podobe posilnilo opätovne sformulované obvinenie z kolaborácie voči Fabiny.

25. zákonný článok z roku 1890 napokon určil za sídlo súdneho tribunálu a hlavnej prokuratúry spomedzi miest regiónu mesto Győr. Podľa dobových názorov mali na rozhodnutie významný vplyv hlavný župan Győru Ľudovít Batthyány a snemový poslanec mesta Gabriel Baross. Ako je všeobecne známe Baross bol v rokoch 1886 – 1892 úspešným ministrom dopravy a obchodu, kým veľmi populárny Batthyány, ktorý aktívne podporoval rozvoj mesta, bol zaťom

²⁶ Príhovor Teofila Fabinyho z 5. mája 1890 bližšie pozri: *Az 1887. évi szeptember hó 26-ára hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója*. XVIII. Budapest 1890, s. 67 – 70. (citácia č. 69.)

²⁷ Príhovor Vojtecha Godu z 6. mája 1890 bližšie pozri: *Az 1887. évi szeptember hó 26-ára hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója*. XVIII. Budapest 1890, s. 93 – 94.

niekdajšieho ministra zahraničných vecí a ministerského predsedu Júliusa Andrásyho st.

Počas 18 rokov poslaneckého pôsobenia vystúpil verejne na sne-
me Fabiny už len v jednom ďalšom prípade v záujme mesta: v súvis-
losti s návrhmi zákona o rozvoji zadunajskej (vertikálnej) miestnej že-
lezničnej siete. Ako aj z prípadu predošlej diskusie vidíme, že na zlé
železničné spojenia Šopronu sa mohli posudzovatelia odvolávať pre
aj proti. Mesto nikdy nebolo súčasťou výstavby železníc: hlavné do-
pravné tepny spravidla obchádzali Šopron a namiesto neho boli posil-
ňované dopravné pozície Gyóru a mesta Szombathely. Roztrpčenosť
miestnej hospodárskej a politickej elity ďalej zvyšovalo to, že kým oni
už takmer tridsať rokov pracovali na tom a diskutovali o tom, ako by
bolo možné Šopron a Bratislavu prepojiť železnicou, čím by sa zvýšili
obchodné kontakty mesta, za tú dobu rival mesto Szombathely bolo
šikovnejšie na poli uplatnenia požiadaviek a v roku 1891 otvorilo že-
lezničnú trať spájajúcu Szombathely cez mestá Mosonmagyaróvár
a Csorna s Bratislavou.²⁸

Ako posledná možnosť pre Šopron sa ponúkalo vybudovanie lo-
kálnych železničných tratí menšieho významu, ktoré na prelome sto-
ročia podporoval aj štát. V rade mnohých podobných návrhov záko-
na na jeseň 1896 došlo k prerokovaniu záležitosti povolenia železnice
medzi Šopronom a Bratislavou. Návrh nevyvolal väčšiu parlamentnú
diskusiu, jednotliví poslanci kritizovali iba plánovanú trasu trate (či
má viesť trať cez Ruszt, alebo skôr cez Kismarton). Fabiny však pova-
žoval za svoju povinnosť opätovne zdôrazniť národné cítenie mesta,
aj keď táto okolnosť tentokrát nemala vplyv na rozhodovanie: „*Ja po-
znám šopronské mestské pomery, trúfnem si povedať, dôkladne ich poznám,
opätovne tam chodievam, a hlavne vzhľadom na jazykové a národnostné
pomery som úplne informovaný. Stretol som sa dnes opäť s takým vyhlá-
sením, že Šopron je nemecké mesto, a keďže je nemecké mesto, mali by sme
sa chrániť o to viac, aby sme ho s Viedňou do užšieho kontaktu dostali. No
aj keď Šopron bol v minulosti nemeckým mestom, čo nepopieram, na druhej
strane môžem vyhlásiť, že málo miest urobilo taký pokrok na poli jazyka*

²⁸ HORVÁTH, Cs. S. A sopron-pozsonyi HÉV története. In *Korall*. 2013, 52.,
s. 43 – 68.

a národnosti ako mesto Šopron. Z tohto dôvodu skutočne veľmi bolestivo padne obyvateľom Šopronu, z ktorých starší skutočne po nemecky hovoria, ale sú naplnení takým čistým vlastenectvom ako možno nik v krajine.“²⁹

Po schválení zákonných článkov 28. a 29. z roku 1896 odovzdali lokálnu železnicu Šopron – Bratislava do prevádzky na konci roku 1897. Zároveň odborná literatúra má na to nasledovný pohľad: „*táto vicinálna bočná trať nezrealizovala pôvodné očakávania. Nedokázala zabezpečiť významnejšiu prepravu tovaru, a tak nemohla zmeniť hospodársky význam mesta. Tým sa aj posledný pokus Šopronu, aby sa mesto stalo významnou železničnou križovatkou a uzlovým bodom, skončil fiaskom.*“³⁰

Samozrejme, to, že mesto sa nevedelo dostať z týchto „macošských pomerov“,³¹ malo niekoľko objektívnych príčin. V našom príspevku nás však zaujímalo najmä subjektívne pozadie politických rozhodnutí, teda pôsobenie informálneho uplatnenia záujmov. V tom vedenie mesta v rokoch okolo prelomu storočí nebolo veľmi úspešné, strata pozícií aj na tomto poli bola citeľná oproti jeho rivalom. Na to, že pri vzniku „súťažnej straty“ mohli mať sprostredkovanú úlohu aj osobnosť a politické schopnosti Fabinyho, môže poskytnúť dôkaz to, keď porovnáme jeho poslaneckú činnosť s činnosťou Augustína Treforta.³²

Trefort reprezentoval Šopron na snemoch v rokoch 1872 – 1884. Až do konca tohto obdobia bol ministrom pre náboženstvá a verejné školstvo, ale niekedy vykonával aj úlohy ministra poľnohospodárstva, priemyslu a obchodu. Podľa svedectva snemových denníkov

²⁹ Príhovor Teofila Fabinyho z 21. septembra 1896, bližšie pozri: *Az 1892. február hó 18-ára hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója*. XXXIV. Budapest 1896, s. 151.

³⁰ GÜNTNER, P. *Az infrastruktúra kiépítése* c. d., s. 109.

³¹ Situáciu Šopronu hodnotil týmito slovami minister dopravy Ernest Dániel. Jeho príhovor z 21. septembra 1896 bližšie pozri: *Az 1892. február hó 18-ára hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója*. XXXIV. Budapest 1896, s. 154.

³² Je dôležité zdôrazniť, že okrem dvoch spomenutých prípadov mohol Fabiny zastávať úlohy sprostredkovateľa aj v iných prípadoch (napr. počas rokov poslaneckého pôsobenia ho vyhľadali delegácie šopronských učiteľov a pestovateľov viniča), avšak o ich úspešnosti nemáme dostupné informácie. Časopis *Soproni Napló* však v nekrológu v roku 1908 napísal, že Fabiny zastával úlohu pri vzniku väčšiny mestských verejných inštitúcií. Pozri: SARKADY, S. ifj. – TÓTH, I. *Országgyűlési választások* c. d., s. 34. My sme o tom dôkaz nenašli.

ani on veľmi nevystupoval v témach súvisiacich so Šopronom, avšak minister, ktorý bol zvolený vo svojich 50 rokoch a bol hrdý na svoju vytrvalosť a práceschopnosť,³³ vykonal omnoho viac v praxi v záujme školských inštitúcií jeho mesta. Zriadil štipendium pre najlepších študentov, ktorí sa narodili v Šoprone, po dlhých rokovaníach zobral do štátnych rúk mestskú reálnu školu a s vládnu pomocou začala pôsobenie Štátna vyššia dievčenská škola, ktorá sa ešte za jeho ministerského pôsobenia mohla presťahovať do novej budovy.³⁴

Koľko stál mesto Fabiny?

Nakoniec pramene, ktoré máme k dispozícii, nám umožňujú aj to, aby sme sa pozreli na finančné zákulisné tajomstvá zvolenia Fabinyho. Ako je známe, kvôli nerozvinutosti stranického systému v období dualizmu si museli kandidáti financovanie volieb po dlhú dobu zabezpečovať sami z vlastného majetku, z darov prívržencov a v niektorých prípadoch z dôverných zdrojov (napr. z podpory cirkvi alebo samosprávy). Neskôr, od začiatku 20. storočia začali v stranických kompaniach čoraz väčšiu úlohu zastávať tajné úvery rôznych finančných inštitúcií, ktoré mali zmluvu so štátom (alebo po nej túžili). Podľa našich výskumov sa suma, ktorú kandidát počas vlastnej kampane minul (samozrejme, neberúc do úvahy extrémne prípady), pohybovala priemerne medzi 2 až 10-tisíc forintov.³⁵ Z tohto hľadiska bol volebný obvod Šopronu s približne dvetisíc voličmi považovaný za pokojné, pre vládnu stranu isté miesto: Fabiny napr. v rokoch 1887 a 1892 nemal protikandidáta, tak bol zvolený jednohlasne. Zároveň však niekoľkoročná prax ukazuje, že voliči si nárokovali na isté výdavky aj vtedy, keď dané voľby prebiehali bez protikandidáta: za početnej účasti voličov sa uskutočnila kampaň (aj keď mala prebehnúť bez súpera), ktorá znamenala pre kandidáta spoločenskú legitimitáciu a pre voličov a okoloidúcich zas istú zábavu podobnú karnevalu.³⁶

³³ Pozri jeho príhovor pred svojimi šopronskými voličmi z 20. júla 1878. TREFORT, Á. *Beszédek és levelek*. Budapest 1888, s. 289.

³⁴ SARKADY, S. ifj. – TÓTH, I. *Országgyűlési választások c. d.*, s. 25 – 26.

³⁵ CIEGER, A. *Politikai korrupció a Monarchia Magyarországon (1867 – 1918)*. Budapest 2011, s. 43.

³⁶ K tomu viac: CIEGER, A. *Karnevál és hadjárat. A dualizmus kori választási kampányok*. In *Parlamenti választási kampányok Magyarországon*. Feitl István

Niet divu, že sa peštiansky novinový článok domnieval, že za jednohlasný šopronský mandát minul Fabiny tritisíc forintov.³⁷ Z čoho mohla pozostávať takáto suma, to presne nevieme, avšak pravdepodobne išlo o podobné položky ako v prípade nasledovných volieb, o ktorých sa nám už zachovali autentické informácie. Šopronský predseda vládnej strany Jozef Kania a pokladník strany poslali Fabiny nasledovný výkaz o „ústavných výdavkoch“.³⁸

Výdavky z roku 1896 sa vôbec nepovažovali za vysoké, keď zoberieme do úvahy priemer v tej dobe a fakt, že Fabiny tentokrát už mal protikandidáta v osobe bohatého mešťana Samu Gáabriela.³⁹ Je však pravdou, že táto suma predstavovala približne jednu tretinu ročného honorára jedného poslanca. Výkaz neobsahoval žiadny zápis, ktorý by naznačoval nezákonné výdavky. O niekoľko rokov neskôr bol prijatý zákonný článok č. 15 z roku 1899, ktorý ustanovil, že kandidáti môžu na výrobu „málo hodnotných“ straníckych odznakov a vlajok využiť peniaze legálnym spôsobom, ďalej právny predpis umožnil aj poskytovanie jedla voličom, „keď nepresahuje rámce obvyklého pohostenia“, povolenú mieru prepravného určovali v zvláštnom nariadení.

Kania mimochodom vo svojom liste oznámil aj to Fabiny, že šopronská liberálna strana bude pokračovať vo svojej činnosti až do mestských volieb na konci roka, aby zabránila posilneniu novozałożenej ľudovej strany a sociálnych demokratov. Strana preto každý mesiac chcela usporiadať informačné prednášky o situácii živnostníctva, o colných a obchodných zmluvách alebo prípadne o prednáškovom zavedenom občianskom uzavretí manželstva, „aby sme tak boli v stálom kontakte s voličmi a aby oni nám nemohli vyčítať, že iba počas volieb sa o nich staráme“.

Počas volieb v roku 1901 sa však podarilo zdolať celoštátne známeho Petra Kasicsa, zastavajúceho radikálno-demokratické názory

(ed.). Budapest 2016, s. 35 – 56.

³⁷ Parlament kúpený za peniaze. In *Budapesti Hírlap*, 1. februára 1892, č. 32. Veľkosť údajnej sumy považujeme za sčasti zveličenú.

³⁸ Jozef Kania Teofilovi Fabiny, Šopron, 11. novembra 1896. List a zoznam výdavkov v prílohe je majetkom rodiny Fabiny.

³⁹ Fabiny v roku 1896 zdolal svojho protikandidáta pomerom 765 : 326.

(požadoval napr. všeobecné a tajné volebné právo), len vďaka oveľa väčšiemu finančnému úsiliu. Fabiny pôvodne poslal na uhradenie výdavkov iba dvetisíc korún (teda tisíc forintov), vychádzajúc pravdepodobne z predošlých volieb, avšak po víťazstve Kaniu list hovoril o výdavkoch vo výške 4 119 korún (2 060 forintov).⁴⁰ Ba o niekoľko mesiacov neskôr požiadala a dostala šopronská liberálna strana od Fabinyho ďalších 610 korún.⁴¹ V tomto prípade sa medzi spismi už nenachádza výkaz, ktorý by obsahoval všetky položky, ale každý sa snažil ubezpečiť obávajúceho sa Fabinyho, že jeho peniaze boli využité najzákonnejším spôsobom. „*Predmetné volebné výdavky, ako som to už raz aj slovné vyhlásil, sú úplne zákonné, preto kvôli nim Milostivý pane nemôže byť vystavený žiadnym útokom, ani v tom prípade, keby sa náhodou zverejnili,*“ písal Emil Széchényi, hlavný župan Šopronskej stolice.⁴²

Obavy niekdajšieho ministra spravodlivosti neboli celkom neopodstatnené. Obavy nemal iba kvôli korupcii, ktorá bola sprievodným javom volieb v období dualizmu, a kvôli obvineniam s ňou spojeným, s ktorými mal skúsenosti, ale cítil podozrenie aj kvôli škandálom šopronskej politickej a hospodárskej elity, ktoré vypukli v tom období. Už v roku 1895 bol nútený odstúpiť z postu predsedu šopronskej liberálnej strany veľkopriemyselník a predseda mestského kasína Emil Lenck, pretože svoj úctyhodný majetok stratil v rôznych burzových transakciách (niekedy veľmi bohatý muž o rok neskôr prišiel aj o manželku, ktorá spáchala samovraždu). Ako sme to už spomenuli, predsedom strany sa stal dôverník Lencka, vplyvný šopronský právnik, Jozef Kania, ktorý bol aj členom valného zhromaždenia mesta. Ani on však dlho nezastával túto politickú hodnosť, keďže ako člen riaditeľstva Šopronskej stavebnej a pozemkovej úverovej banky (tiež tam bol zainteresovaný Lenck) niesol zodpovednosť za bankrot banky, ktorý nastal kvôli nedbalému hospodáreniu a zámernej sprene-

⁴⁰ Potvrdenie Kaniu, Šopron, 21. septembra 1901; tiež aj: Jozef Kania Teofilovi Fabiny, Šopron, 9. októbra 1901 (obidva dokumenty sú vo vlastníctve rodiny). Fabiny tentokrát zvíťazil v pomere 818 : 514.

⁴¹ Predseda strany Martin Szilvásy k Fabiny, 18. a 24. januára 1902 (rodinné vlastníctvo).

⁴² Emil Széchényi k Fabiny, 16. januára 1902 (rodinné vlastníctvo).

vere. Bankový škandál, o ktorom sa dozvedela celá krajina, vypukol na jeseň 1901, iba pár týždňov po zvolení Fabinyho.⁴³ Aj Kania sa musel postaviť pred súd: najprv bol odsúdený a mal ísť do väzenia, napokon však musel zaplatiť iba peňažný trest. Táto kauza však spečatila jeho pôsobenie vo verejnom živote a v konečnom dôsledku aj život: „Kania po celé desaťročia hral vedúcu úlohu vo verejnom živote Šopronu a bol aj predsedom liberálnej strany. Za zásluhy na poli verejného života ho jeho výsosť obdaroval uhorským šľachtictvom. Pri šopronskom bankovom páde však prišiel o majetok a ako člen predstavenstva banky spadal tiež pod obžalobu. Kania bol odvtedy chorý,“ písal časopis v hlavnom meste v jeho nekrológu.⁴⁴ Po krachu banky odstúpil aj richtár a majetok mesta Šopron sa mnohonásobne stenčil kvôli činnosti vedúcich predstaviteľov banky.

Zdanlivo sme sa vzdialili od otázky politickej úspešnosti Fabinyho, zároveň však uvedené prípady poukazujú na to, že sila uplatnenia záujmov nejakej komunity vo veľkom závisela aj od toho, do akej miery dokázali vedúci predstavitelia, zvolení danou komunitou, odlíšiť od seba službu verejnému záujmu a zveľaďovanie súkromného majetku. Fakt, že mesto Šopron v tom nebolo nijak zvlášť šťastné, nezávisel od Teofila Fabinyho.

⁴³ Viac k tomu: *A soproni bank-bukás. A bukás története és következményei a bírósági és közigazgatási ügyiratok nyomán.* Sopron 1902; HÁRS, J. *A Soproni Építőbank működése és bukása.* In *Soproni Szemle.* 1961, 15., s. 317 – 331.

⁴⁴ *Budapesti Hírlap,* 17. marca 1904, č. 77.

AZ ÉRDEKÉRVÉNYESÍTÉS LEHETŐSÉGEI ÉS KORLÁTAI FABINY TEOFIL, SOPRON ORSZÁGGYŰLÉSI KÉPVISELŐJE A DUALIZMUS IDEJÉN

CIEGER András

Sopron a dualizmus korában

A város történetében a kiegyezéssel kezdődő új korszak nem számít éppenséggel a legfényesebb időszaknak. A dualizmus korára jellemző gazdasági prosperitás és a modernizáció Sopronban nem érezte különösebben a hatását. A város sokat veszített korábbi presztízséből és a régióban játszott szerepéből, mind a korábbi évszázadokhoz, mind a neoabszolutizmus korszakához viszonyítva. Az alkotmányos korszak kezdetén Sopron a közigazgatás átszervezése miatt elvesztette központi hivatalait (ti. a Bach-korszakban az öt közigazgatási kerület egyikének itt volt a székhelye), a századfordulóra pedig korábbi piacait is. Állatvásárai kikerültek az ország nagy vásárai közül, s jelentős ipara sem alakult ki, ráadásul a vasúti fővonalak is jobbára elkerülték a várost.¹ Lassuló fejlődés, sőt bizonyos vonatkozásokban stagnálás jellemezte a város dualizmus kori helyzetét.

Mindezt tetézték a gazdálkodást időnként kísérő pénzügyi gondok, valamint a városi vezetést megosztó ellentétek és botrányok, amelyek a helyi politikai elitig is elértek (lásd például az Építőbank csődjét 1901-ben). Továbbá egykorúan és később is elhangzott olyan vélemény, amely a város gyengülő pozíciójának a magyarázatát – némileg túlozva – a soproni polgárok mentalitásában vélte megtalálni: „Sopron kockáztatni nem szerető, takarékos polgársága pénzét inkább fektette bérházakba, mint nagyipari létesítményekbe. Iparosait nyomasztotta Bécs közelsége, ugyanez mondható kereskedelmére is. A szőlőt a század végére elpusztította a filoxéra. A kispolgári középszer nyomta rá bélyegét a társa-

¹ Güntner Peter: Az Infrastruktúra kiépítése Sopronban A XIX. század második felében. (Tanulmányok Budapest Múltjából 28.). Bp. 1999. 103–114.

*dalom mindennapjaira.*² „A mai Sopron nem a haladás városa.” – írta elmarasztalóan a helyi sajtó a 20. század elején. Sopron „nem bír azzal a centripetális erővel, hogy a maga természetes vidékét ide vonzaná”.³

Persze az imént jelzett lemaradás viszonylagos volt, hiszen Sopron a városok fejlettségi rangsorában 1910-ben is a 13. helyet foglalta el, ugyanakkor vetélytársa, Győr a 10. volt a listán, valamint új kihívójuk is akadt a térségben: Szombathely, amely városfejlesztési programja révén a 15. helyre jött fel a korszakban.⁴ „Sopron a középkorban is városaink élmezőnyéhez tartozott, a dualizmus korában is egy sor regionális intézmény székhelye, Szombathellyel és Győrrel közösen látták el a regionális szerepkört az Észak-Dunántúlon. Ám feltehetően épp azért, mert polgársága a feudalizmus idején is prosperáló várost teremtett, s erősen kötődött a feudális intézményekhez, »modernizációja« vontatott, mint ahogy a város növekedése is az a dualizmus korában...” – vonták meg e felemás korszak mérlegét a téma kutatói.⁵ Mindazonáltal a város középületeit fokozatosan felújították vagy újakkal bővítették (színház, városháza, laktanyák), közparkokat és tereket alakítottak ki, a századfordulón bevezették a közvilágítást. A város etnikai összetétele pedig rövid idő alatt látványos változáson ment keresztül. 1880-ban a 23 ezer fős városnak még csupán 21%-a, 1910-ben viszont a 34 ezres lakosságnak már 44%-a vallotta magát magyarnak. Ennek következtében a németiség számaránya pedig 74%-ról a korszak végére 51%-ra csökkent.

A képviselő, mint érdekkijáró

Mit tehet egy a múltjára, műveltségére és polgárságára büszke város, amely azonban féltékenyen és növekvő aggodalommal figyelte, hogy régiós szomszédai miként közelítik meg, illetve hagyják el a fejlődésben?

Sopron irányítói részéről kézenfekvő megoldásként kínálkozott a kormányzati döntéshozók felkeresése, hogy valamiféle előnyt vagy

² Hárs József: Soproni olvasókönyv. Sopron 2003. X.

³ A századfordulós soproni sajtóvélekedéseket idézi: Kalocsai Péter: Városi tömegközlekedés a Nyugat-Dunántúlon, 1867–1914. Szombathely 2011. 34.

⁴ Beluszky Pál – Győri Róbert: Magyar városhálózat a 20. század elején. Bp. 2005. 214–215.

⁵ Beluszky P. – Győri R.: Magyar városhálózat i. m. 199.

legalább biztató ígéretet harcoljanak ki a városok versenyében például egy-egy jövőbeni állami beruházás kapcsán vagy a régiót érintő igazgatási átszervezés során, esetleg célzott támogatást járjanak ki a város imént említett problémáinak az orvoslására. A helyi sajtó is erre ösztönözte a város vezetőit: „A szombathelyiek keresve-keresik az alkalmat, hogy valami miatt, ami a városnak hasznára válnék, eljárhassanak. [...] Példát vehetnénk a szombathelyiekről. Tanulhatnánk tőlük.”⁶

A lokális igények döntéshozókhöz való eljuttatásában a legnagyobb segítséget ebben a korban is a személyes kapcsolatok jelentették. Ideális esetben magukkal a kormányzati politikusokkal állt fenn ilyen jellegű kapcsolat, de sokat segíthettek a nagypolitikai befolyással bíró és helyi kötődéssel is rendelkező közvetítők, érdekkijárók is, akik formális (pl. kérvények továbbításával, parlamenti felszólalásokkal), illetve informális utakon (bizalmas egyeztetésekkel) könnyíthették meg a város dolgát céljai elérésében. A parlamentáris rendszer keretei között egyre inkább az országgyűlési képviselők kerültek ilyen közvetítői szerepkörbe. Természetesen kölcsönös hasznok származhattak az ilyesféle szolgálatokból, hiszen egyrészt az adott közösség (pl. választókerület vagy város) fejlesztése gyorsulhatott fel általa, másrészt pedig a politikusnak saját érdekei szintén azt diktálták, hogy ha a következő választáson is győzni szeretne, akkor ellásson ilyesfajta szolgálatokat, hiszen minden sikeres érdekkijárás (vagy legalább a helyi ügyekben elmondott szép felszólalás, egy sürgető interpelláció) személyes presztízsét is növelte. Kétségtelen, hogy voltak politikusok, akik sikeresebbnek bizonyultak e téren, mások viszont kevésbé. Nyilvánvalóan könnyebb volt a dolga annak, aki hivatali tisztségei (például miniszteri, államtitkári rangja), pártbéli pozíciója vagy rokoni viszonyai, esetleg magánvagyonra révén már eleve rendelkezett bizonyos megbecsültséggel és kapcsolathálóval, ugyanakkor a személyes adottságok és képességek sem voltak elhanyagolhatók az érdekkijáró munka során. Egy-egy választás előtt a választókerületek között komoly verseny is kialakulhatott annak érdekében, hogy befolyásos politikusokat nyerjenek meg képviselőjelöltnek.

⁶ A *Soproni Naplót* idézi *Kalocsai P.*: Városi tömegközlekedés i. m. 34.

Mások viszont teherként élték meg a politikusi szerep fokozatos megváltozásából fakadó, egyre szaporodó ilyen jellegű kisebb-nagyobb kötelezettségeket. Mikszáth Kálmán parlamenti karcolataiban számos humoros – némileg túlzó, de alapvetően hiteles – példát olvashatunk a képviselőt felkereső választói küldöttségekről, a honatyák társadalmi kötelezettségeiről, illetve a velük szemben támasztott választókerületi elvárásokról és a tevékenységükhöz fűzött (sokszor alaptalan) reményekről.⁷ Politikai röpirat is jelent meg a századfordulón, amely a képviselői hivatás leértékelődéseként látta a honatyák érdekkijáró szerepét. „*A szegény képviselő azt sem tudja, hol áll a feje. Első szolgálja ő a kerületnek. Ideje nagy része levelek olvasásában, levelek írásában, miniszterekhez, hivatalokhoz való lóvás-futásban telik el. [...] A kerületnek kaparintsunk gimnáziumot, kaszárnyát, törvényszéket, vasutat, adóelengedést, szénkéneget, amerikai szőlőtelepet és okos nézésű, kedves tenyészállatokat. Vagy legalább is szorítsunk ki néhány kinevezést.*” – panaszkodott a szerző, aki szerint egyre inkább üzleti szerződéssé silányult a politikus és választói kapcsolata.⁸

Mindezek után nézzük meg, hogy a soproniak milyen stratégiát követtek képviselőik kiválasztásában! Már a képviselők névsorának gyors áttekintése után is jól látszik az a tendencia, hogy a város a dualizmus évtizedei alatt befolyásos kormányzati politikusokat igyekezett megnyerni saját céljainak: 1872 és 1905 között két miniszter és egy államtitkár szerzett innen mandátumot.⁹ Trefort Ágoston vallás- és közoktatási miniszter, Fabiny Teofil igazságügyi miniszter és Graenzenstein Béla pénzügyi államtitkárban nem csak az a közös, hogy hosszabb-rövidebb ideig a szabadelvű kormányzat részesei voltak, hanem az is, hogy soproni kötődéssel nem vagy csak kis mértékben rendelkeztek.¹⁰ Ez különösen akkor válik feltűnővé, ha összehasonlítjuk életrajzukat az 1872 előtt, illetve az 1905 után megválasztott

⁷ Lásd például Mikszáth Kálmán: A „Haluska Jánosok”. In: Mikszáth Kálmán Összes Műve. Cikkek és karcolatok. XXI. S.a.r. Rejtő István. Bp. 1977. 202–206. (a továbbiakban: MKÖM CK)

⁸ *Érkövi Sándor*: A képviselői állás mint agentúra. Bp. 1897. 14–16.

⁹ *ifj. Sarkady Sándor – Tóth Imre*: Országgyűlési választások és képviselők Sopronban, 1848–2004. Életrajzi tanulmányok. Sopron 2005.

¹⁰ Trefort Ágoston gyámja, gr. Csáky Petronella élete vége felé Sopronban élt, elnöke lett e helyi nőegyletnek és anyagilag is támogatta a a katonatiszti leányárvák nevelését. Trefort az 1850-es években több alkalommal is megláto-

személyekével. A város korábbi polgármestereit, aljegyzőjét, tekintélyes ügyvédeit, törvényszéki bíróját vagy a megye szülötteit küldte a képviselőházba a dualizmus első és utolsó éveiben. A közbülső több mint harminc év választásai azonban a messziről érkezett híres „idegenek” győzelmeit eredményezték. Mint említettük, a korszakban ez nem számított kivételesnek, ugyanakkor a város tekintélyét jelzi, hogy három országosan ismert politikust is sikerült megnyerni Sopron képviselőjére. Ugyan sok ilyen jellegű vizsgálat még nem készült, de az például tudható, hogy az ország átellenes régiójában, a mai Kárpátalja távoli és meglehetősen szegény vármegyéiben hasonló megfontolások vezették a helyi elitet az országgyűlési jelöltek kiválasztásánál, ám ott legtöbbször visszautasították a felkérést a befolyásos politikusok, mert rendszerint találtak maguknak magasabb presztízsű választókerületet. Így tett maga Fabiny is, akit az ungváriak sikertelenül kértek az ottani indulásra 1887-ben.¹¹

Az országos politikusok közül a leghosszabb ideig, 1887-től 1905-ig Fabiny Teofil képviselte a várost az országgyűlésben. A következőkben róla lesz szó.

Mit nyert a város Fabinyvel?

Fabiny Teofil első soproni megválasztásakor a következőket találta mondani: *„Nem keresem, honnét származik e bizalom, mert nem is tudnám annak indítóokát megtalálni.”*¹² Ezúttal minden bizonnyal nem mondott igazat az igazságügyi miniszter, hiszen a válasz feltehetően sokak előtt ismert volt. A nyilvánvaló megoldásra utal az előző képviselő, a főrendi házba távozó Zichy Antal alábbi bökverse is:

*„Próbáld csak Fabiny! ne légy te minister,
Majd meglátod mindjárt, mi az a filister!”*¹³

gatta a városban, így bizonyos kötődéssel rendelkezett. Lásd: *Trefort Ágoston: Önéletírása*. Sátoraljaújhely 1991. 8.

¹¹ Cieger András: *Érdekek és stratégiák. A helyi politikai elit érdekérvényesítési lehetőségei a kárpátaljai régió vármegyéiben a dualizmus időszakában*. Korrall 13. (2003) 87–106.

¹² Soproni Napló 1887. június 29. 52. sz.

¹³ *Vadnay Károly: Zichy Antal emlékezete*. In: *A Kisfaludy-Társaság Évlapjai, Új Folyam* 33. (1898–1899) 113–129. (idézet: 125.)

Azaz, Zichy szerint a soproni nyárspolgárok csak azért választották meg, mert a kormány tagja, amint azonban távozik a miniszteri székből, a város is elfordul majd tőle. Ugyancsak beszédes, hogy Fabiny minisztériumi munkatársai kíséretében már egy évvel megválasztása előtt hivatalos úton járt Sopronban, mely során végiglátogatták a város igazságszolgáltatási intézményeit, köztük az akkorra elkészült, ám a tervezettnél végül drágábban felépült új fegyházat.¹⁴ Talán e látogatás alkalmával kérték föl a helyi kormánypárt vezetői a minisztert a képviselőségre. A soproni elit minden bizonnyal további állami beruházásokat remélt Fabiny megválasztásától.

Fabiny több szempontból is ideális jelöltnek tűnhetett a soproniak számára: nemcsak kormánytag volt, hanem jól tudott németül és evangélikus vallású is volt (sőt, egyházkerületi felügyelő), mint ahogy a város lakosságának közel harmada a századfordulón. Ugyancsak szimpatikussá tehetette őt a választók előtt számozása, hiszen Teofil patinás pesti polgár családba született, édesapja pedig neves szemésorvos és egyetemi tanár volt, aki polgári érdemeiért 1840-ben részesült nemesi rangban.

Néhány év elteltével azonban azok az életrajzi tényezők kerültek előtérbe, amelyek megnehezítették, hogy Fabiny sikeres érdekérvényesítő szerepet tölthessen be Sopron életében. Természetesen a legfontosabb ilyen jellegű mozzanat az volt, amikor 1889 áprilisában leköszönt igazságügyi miniszteri tisztségéről, hogy a Tisza Kálmán vezette kormányzat helyzetének a megerősítése érdekében átadja helyét Szilágyi Dezsőnek. Fabiny ezzel legfontosabb eszközét, a kormányzati pozíciójából származó politikai befolyását veszítette el, így Sopron két év után hathatós támogatás nélkül maradt. A miniszteri posztról való távozás nem feltétlenül jelentette minden esetben, hogy az adott politikus súlytalanná vált a párton belül, hiszen kellő ügyességgel a kormánytagként megszerzett kapcsolati tőkét a későbbekben is kamatoztatni lehetett. Fabiny azonban nem igazán értett az efféle politizáláshoz, ráadásul a parlamenti politikában kezdőnek számított, kívülállását miniszterként is megőrizte; nem számított jó szónoknak sem, leginkább szakpolitikusként volt tekinthető. 1843-tól kezdve

¹⁴ Fővárosi Lapok 1886. augusztus 5. 215. sz.

végig jogi pályán mozgott, az igazságszolgáltatás ranglétráját járta be fokról-fokra, karrierje végén eljutva szakmája csúcsára (a Kúria ítélőszéki elnöke lett). A politika világába lényegében miniszteri kinevezésével csöppent bele, 1886 előtt nem volt tagja az országgyűlésnek sem. Párttársa, Mikszáth Kálmán pontosan rajzolta meg politikusi karakterét: „*Fabiny Teofil zömök alacsony ember, borotvált állal, simára fésült, alól göndörödő sötét hajjal. Igénytelen, de tartós anyagból való. Egyszóval úgy néz ki, mintha az alakját is Tiszától kapta volna.*”¹⁵ „*Olyan jó miniszter, aminőt csak kívánni lehet, de megvan az a szerencsétlensége, hogy a Házban még most is idegen. [...] mintha kölcsön volna kérve valahonnan. S ez az izoláltság az ő egyetlen baja. Nem egy talajon nőtt a többivel.*”¹⁶ Fabiny felszólalásait monotonnak és meglehetősen körülményesnek nevezte, gondolatait pedig Mikszáth szerint „*referáló hangon, erős lutheránus stílusban*”, adta elő.¹⁷

Abban is elütött legtöbb politikustársától, hogy míg a dualizmus idején a képviselőház életkori átlaga 46 év körül mozgott, addig Fabiny pályája vége felé, 65 és 83 éves kora között volt tagja a törvényhozó testületnek. 1901-ben például az országgyűlés alakuló ülésén ő töltötte be a korelnöki tisztséget. Magas kora önmagában is megnehezítette, hogy élénk tevékenységet fejtsen ki városáért és hogy kitörjön a Mikszáth által emlegetett izoláltságából. Az 1901-es választási kampányban már maga is hajlott korára hivatkozott: „*A választóközönség és a képviselő között a legbecsületesebb kapcsot az egymással való közös és személyes érintkezés képezi. Előre haladt koromnál fogva azonban a hosszabb utazás nekem nehézségeket okozván, ezért történt, amit nagyon szívesen másképpen kívántam volna, hogy választókerületemben többször meg nem jelentem.*”¹⁸ Mindazonáltal hangsúlyozta, hogy a hozzá forduló ügyeiben – pártállástól függetlenül – igyekezett segíteni.

Végül, de nem utolsó sorban azok a támadások sem kedveztek Fabiny politikusi működésének, amelyek személyes hitelességét vet-

¹⁵ Mikszáth Kálmán: A T. Házból (máj. 20.). MKÖM CK XXII. 220–222.

¹⁶ Mikszáth Kálmán: A mai ülés (febr. 23.) MKÖM CK XXIV. 109–110.

¹⁷ Mikszáth Kálmán: Fabiny napja. In: MKÖM CK XXII. 241–243.

¹⁸ „Igen tisztelt uraim és választóim!” kezdetű beszédkézirat az 1901-es választások előtt. A dokumentum a család birtokában van. Ezúton köszönöm meg Fabiny Tibornak, hogy a vonatkozó forrásokat rendelkezésemre bocsátotta.

ték célba. Már a kiegyezést követő években keringtek olyan listák, melyek a szabadságharc leverését követő abszolutista korszak állítólagos besúgóinak a neveit tartalmazta, fizetésük feltüntetésével. E névtelen szerzőjű listákon rendszerint Fabiny neve is felbukkant. Az 1867 körüli években e bizonytalan hitelességű és változó hosszúságú névsorokat a rendszert bíráló ellenzék saját politikai céljaira felhasználta, a kollaboránsok felelősségre vonását sürgetve és megkérdőjelezve az új politikai berendezkedés legitimitását.¹⁹ Elvileg a Fabinyt is érintő vádaskodásra a soproni polgárok is emlékezhetnek. A fiatalabb választók számára azonban az ellenzék a századfordulón fel is elevenítette az ügyet. Az 1892-es választási küzdelem során a *Magyar Hírlap* több nevet tartalmazó fizetési listát tett közzé azokról, akik „az osztrák kormánytól hazafiatlan szolgálatokért” annak idején pénzt kaptak; Fabiny neve mellett 4 ezer forintot tüntettek fel.²⁰ Az ellenzék egyik vezére, Polónyi Géza pedig választási beszédében ismételte meg a vádakot.²¹ Sőt, Mikszáth tudósítása szerint az is előfordult a képviselőházban, hogy felszólalása közben „Bach-huszár!” bekiabálásokkal zavarták meg.²² Utóbbival az ellenzékiek nyilvánvalóan arra utaltak, hogy Fabiny a passzív rezisztencia idején, a Bach-rendszerben is hivatalt vállalt.

Az újra és újra felbukkanó vádak ellen a Fabiny-család kétségbeesetten próbált védekezni, de láthatóan nem sok sikerrel. Fabiny Teofil két fia, Ferenc és Gyula helyreigazítást harcoltak ki az ellenzéki lapoktól, sőt Polónyi Gézától is egy sajnálkozó nyilatkozatot szereztek be, mert kiderült, hogy mindenféle írásos bizonyíték nélkül fogalmazták meg állításaikat. Kikérték a pénzügyminisztérium és a pénzügyi igazgatóság igazolását is arról, hogy Fabiny bírói fizetésén kívül nem kapott más jogcímen pénzt az abszolutista kormányzattól.²³ Fontos hangsúlyozni, hogy a későbbi történelmi kutatás sem talált az ügynökvádakat alátámasztó adatokat, ugyanakkor az is igaz, hogy

¹⁹ *Deák Ágnes*: A besúgók és a közvélemény az 1860-as években. Századvég 39. (2006) 3–28.

²⁰ A régi rossz időkből. *Magyar Hírlap* 1892. január 5. 5.

²¹ Polónyi Géza Szolnokon. *Egyetértés* 1892. január 19. 3.

²² *Mikszáth Kálmán*: A nyolcadik nap. MKÖM CK XXVIII. 85–87.

²³ A helyreigazításokkal és az igazolási eljárással kapcsolatban 1892 januárjában keletkezett iratok a család birtokában vannak.

Fabiny bírói pályája az 1850-es években sem szenvedett törést (Pest megyei alügyész, majd járásbíróági elnök volt ekkoriban), márpedig választási kampányok vagy más kiélezett politikai küzdelmek során ennyi éppen elegendő volt a morális vádak hangoztatásához. Az 1901-es választáson radikális demokrata ellenfele lejárató célzattal ismét felemlegette a rágalmakat.²⁴

Mindezek előrebocsátása után lássuk, Fabiny milyen eredményesen tudta képviselni városa érdekeit a nagypolitika porondján?

„Sopronra nézve valóban különös szerencsétlenség, hogy nem ismerik”

A századfordulós évek törvényhozási ügyei közül a város számára minden bizonnyal az igazságszolgáltatás régóta húzódó szervezeti reformja volt a legfontosabb, ráadásul Fabiny szakértelme révén itt komoly esély mutatkozott a sikeres lobbizásra. A kormány szándéka az volt, hogy az ítélkezési folyamat gyorsítása érdekében decentralizálja az ítélőtáblák működését, amelyet újabb bíróságok és ügyészségek létrehozásával kívánt megoldani. A készülő törvényjavaslat hírére Győr, Szombathely és Sopron egyaránt aktív érdekkijáró tevékenységbe fogott: küldöttségeket menesztettek a döntéshozókhoz, ingyen telket, bútorokat és kedvezményes lakhatást ajánlottak fel a kormányzatnak, stb. Jól tudták, hogy ezen intézmények egyrészt növelnék presztízsüket a régióban, másrészt munkahelyeket és bizonyos forgalmat is teremtenének a városukban.²⁵

Feltehetően kellemetlenül érintette a soproniakat, hogy Fabinynek még a törvényjavaslat előkészítési szakaszában távoznia kellett posztjáról, de bízhattak a megye országgyűlési képviselőinek és így Fabinynek is a közbenjárásában. Fabiny felszólalásában azonban nem a legszerencsésebben érvelt városa mellett, hiszen Sopron hátrányainak a hosszas sorolásával igyekezett rokonszenvet kelteni képviselő-társaiban:

²⁴ Fabiny Teofil és a radikálisok. Pesti Hírlap 1901. október 23. 3.

²⁵ A három városnak az ítélőtábláért folytatott küzdelméről részletesen *Antal Tamás*: Törvénykezési reformok Magyarországon, 1890–1900. Szeged 2006. 74–79.

„Sopron városának különös malheurje [szerencsétlensége] van és ezen malheurje az, hogy az országban alig ismeretes, épp úgy, mintha a Fertő képezné az ország határát, mert Sopronról alig tudnak valamit. Igaz, hogy ennek is meg van a maga oka. Először is Sopron, mint vasúti állomás semmiféle nemzetközi forgalmat közvetíteni hivatva nincs; Sopron emporiuma a Dunán túl lévő részek nyugati hemiszfájának [féltekéjének]. A vasúti összeköttetés is a lehető legkedvezőtlenebb és bátor volna a t. kereskedelmi minister úr figyelmét is felhívni arra, hogy Sopron vasúti összeköttetése oly szerencsétlen, hogy szinte oda terelik a soproni lakosságot, hogy Budapestet kerülje vagy pedig csak nehézségekkel jöjjön ide, ha dolgai okvetlenül ide vezetik. A vasúti összeköttetés Győr és Sopron között kedvezőtlen, a vasúti menetrendek célszerűtlenek, a várakozási idő az egyes vonatokra háromórát tesz ki, és így valóban nem lehet csodálkozni, hogy mulatozás kedvéért senki sem megy Sopronba. Mindezekre azért hivatkoztam, t. ház, mert Sopronra nézve valóban különös szerencsétlenség, hogy nem ismerik.”²⁶

Fabiny tehát Sopront nehezen megközelíthető, kevésbé vonzó helyeként írta le, amely szinte nincs is rajta Magyarország térképén. Úgy véljük, hogy ezek után hiába hivatkozott a város számos iskolájára és magas műveltségi színvonalára, az előbb idézett érvelés lerontotta e mondatok értékét. Fabiny hasonló taktikával próbált előnyt kovácsolni a város másik hátányából. Elismerte a német nyelv meghatározó szerepét a városban, de úgy vélte, hogy a kormánynak éppen ezért kellene a magyarosodás elősegítése érdekében („nemzetpolitikai szempontból”) idetelepítenie újabb állami intézményeket és magyar tisztviselőket.

A Győr érdekében felszólalók pontosan ezeket az érveket fordították Sopronnal szembe: az ország szélén, elszigetelt helyen fekszik, ráadásul a város a nemzeti érzés szempontjából is kifogás alá eshet. „Sopronnak egyedüli jogcíme a királyi táblára az, hogy a Bach-kormány alatt a kerületi főtörvényszék székhelyéül Sopront jelölték ki. [...] Sopron »gut-gesinnt« város volt, Győr pedig éppen nem...”²⁷ Azaz, az osztrák abszo-

²⁶ Fabiny Teofil 1890. május 5-i felszólalását lásd: Az 1887. évi szeptember hó 26-ára hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója. XVIII. Bp. 1890. 67–70. (idézet: 69.)

²⁷ Goda Béla 1890. május 6-i felszólalását lásd: Az 1887. évi szeptember hó 26-ára hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója. XVIII. Bp. 1890. 93–94.

lutizmus idején „megbízhatónak” tartott Sopront korábbi politikai magatartása, német nyelvű polgársága érdemtelenné teszi a rebellis Győrrel szemben arra, hogy a nemzeti kormányok alatt ítélkezési központ legyen. Kimondatlanul is ezt az érvelést erősítette a Fabinyval szemben ekkoriban újlag megfogalmazott kollaboráció vádja.

Az 1890. évi 25. törvénycikk végül a régió városai közül Győrbe helyezte az ítélőtáblát és a királyi főügyészséget. A korabeli vélekedések szerint a döntésre Batthyány Lajos győri főispánnak és Baross Gábornak, a város országgyűlési képviselőjének volt komoly befolyása. Mint köztudott, Baross 1886 és 1892 között sikeres közlekedési és kereskedelmi miniszter volt, a város fejlesztését aktívan támogató, nagy népszerűségnek örvendő Batthyány pedig id. Andrássy Gyula korábbi külügyminiszter és miniszterelnök veje.

18 évnyi soproni képviselősege alatt Fabiny mindössze további egy alkalommal emelt nyilvánosan szót az országgyűlésben a város érdekében: a dunántúli (vertikális irányú) helyi érdekű vasúthálózat fejlesztéséről szóló törvényjavaslatok kapcsán. Mint az előző vitából is kitűnt, Sopron rossz vasúti összeköttetése régóta hivatkozási alapot nyújtott a bírálók számára pro és kontra. A város ugyanis egyre-másra szorult ki a vasútépítkezésekből: a fővonalak rendre elkerülték Sopront és helyette Győr illetve Szombathely közlekedési pozícióit erősítették meg. A helyi gazdasági és politikai elit elkeseredését tovább növelte, hogy miközben ők lassan harminc éve azon dolgoztak és vitatkoztak, hogy miként lehetne Sopront Pozsonnyal vasúton összekapcsolni és így a város kereskedelmi kapcsolatait fellendíteni, addig a rivális Szombathely ügyesebbnek bizonyult az érdekérvényesítésben, így 1891-ben átadhatták a forgalomnak a városukat Mosonmagyaróváron és Csornán keresztül Pozsonnyal összekötő vasútvonalat.²⁸

Sopron számára az utolsó lehetőségként kínálkozott a kisebb fontosságú, helyi érdekű vasútvonalak kiépítése, amelyeket a századfordulón az állam is támogatásban részesített. Számos hasonló törvényjavaslat sorában 1896 őszén került megvitatásra a sopron–pozsonyi

²⁸ Horváth Csaba Sándor: A sopron–pozsonyi HÉV története. Korall 52. (2013) 43–68.

vasút engedélyezése. A javaslat nem váltott ki különösebb parlamenti vitát, csupán a vonalvezetést kritizálták egyes ellenzéki honatyák (ti. Ruszt helyett Kismarton felé haladjon-e a pálya). Fabiny azonban kötelességének tartotta ismételten a város nemzeti érzelmeit hangsúlyozni, mégha ezúttal e vonatkozásoknak nem is volt szerepük a döntés kimenetelében: *„Én ismerője vagyok a soproni városi viszonyoknak, merem mondani, alaposan ismerem azokat, ismételten fordulok meg ott, és különösen a nyelvi és nemzetiségi viszonyokra nézve teljesen tájékozva vagyok. Találkoztam ma ismét azon kijelentéssel, hogy Sopron német város és mivel német város, óvakodnunk kell annál inkább, hogy Bécsessel még szorosabb összeköttetésbe hozzuk. Hát ha Sopron a múltban német város volt, amit nem tagadok, másrészt állíthatom, hogy kevés város tett oly előhaladást épp a nyelv és nemzetiség terén, mint Sopron városa. Ennélfogva valóban nagyon fájdalmasan esik ez mindig a soproniaknak, akiknek, ha vénje-öregre csakugyan németül beszél is, de oly tiszta hazafiságtól vannak áthatva, mint talán senki az országban...”*²⁹

Az 1896. évi 28. és 29. törvénycikk elfogadását követően 1897 végén adták át a forgalomnak a Sopron–Pozsony helyi érdekű vasutat. Ugyanakkor a szakirodalom úgy látja, hogy a *„vicinális szárnyvonal nem valósíthatta meg az eredeti elképzeléseket. Nem bonyolított le jelentős áruszállítói forgalmat, így a város gazdasági jelentőségén sem változtathatótt. Ezzel Sopron utolsó próbálkozása, hogy a város jelentős vasúti kereszteződéssé, csomóponttá váljon, kudarcba fulladt.”*³⁰

Természetesen annak, hogy a város nem volt képes kikerülni a *„mostoha körülmények”* közül,³¹ számos objektív oka volt. Jelen írásunkban azonban a politikai döntések szubjektív hátterére, az informális érdekérvényesítés működésére voltunk kíváncsiak. Ebben a város vezetése a századforduló éveiben nem igazán teljesített jól, pozícióvesztése e téren is érzékelhető volt riválsaival szemben. Arra, hogy e versenyhátrány kialakulásában Fabiny személyiségének és

²⁹ Fabiny Teofil 1896. szeptember 21-i felszólalását lásd: Az 1892. február hó 18-ára hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója. XXXIV. Bp. 1896. 151.

³⁰ Güntner P.: Az infrastruktúra kiépítése i. m. 109. A Közeg–Sopron vasútvonalat 1908-ban adták át a forgalomnak.

³¹ Dániel Ernő közlekedési miniszter értékelté így Sopron helyzetét. 1896. szeptember 21-i felszólalását lásd: Az 1892. február hó 18-ára hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója. XXXIV. Bp. 1896. 154.

politikusai képességeinek is lehetett közvetett szerepe, bizonyítékul szolgálhat, ha röviden összevetjük képviselői tevékenységét Trefort Ágostonéval.³²

Trefort 1872 és 1884 között képviselte Sopront az országgyűlésben. Ezalatt mindvégig vallás- és közoktatásügyi miniszterként dolgozott, de néhány évig a földművelés-, ipar- és kereskedelmügyi tárca feladatait is ellátta. A képviselőházi naplók tanúsága szerint ő sem igen szólalt fel Sopronnal kapcsolatos témákban, ám az először az ötvenes évei közepén megválasztott, kitartására és munkabírására büszke miniszter³³ annál többet tett a gyakorlatban városa oktatási intézményeiért. Ösztöndíjat hozott létre a soproni születésű kitűnő tanulóknak, hosszú tárgyalások után állami kezelésbe vette a városi reáltanodát, ugyancsak kormányzati segítséggel megkezdte működését az Állami Felsőbb Leányiskola, amely még minisztersége alatt új épületbe is költözhetett.³⁴

Mibe került Fabinynek a város?

Végül a rendelkezésünkre álló források azt is lehetővé teszik, hogy betekintést nyerjünk Fabiny megválasztásának pénzügyi kulisszatitkaiba is. Mint ismeretes, a dualizmus kori pártrendszer fejletlensége folytán a választások finanszírozását sokáig a jelölteknek önmaguknak kellett fedezni saját vagyonukból, híveik adományaiból és eseti jelleggel bizalmas forrásokból (pl. egyházi vagy kormányzati támogatásból). Később, a 20. század kezdetétől a kormánypárti kampányokban már egyre nagyobb szerepet játszottak az állammal szerződésben álló (vagy arra vágyó) különféle pénzintézetek titkos hitelei is. Kutatásaink szerint átlagosan 2 és 10 ezer forint között mozgott

³² Fontos hangsúlyozni, hogy a két említett ügyön kívül Fabiny más esetekben is közvetítő szerepet játszhatott (például felkereste őt az évek során a soproni tanárok és a szőlősgazdák küldöttsége is), de ezek eredményességéről nem áll rendelkezésünkre információ. A *Soproni Napló* mindenestre 1908-as nekrológjában úgy fogalmazott, hogy Fabiny a legtöbb városi közintézmény létrehozásában szerepet játszott. Lásd: *ifj. Sarkady S. – Tóth I.: Országgyűlési választások i. m. 34.* Mi erre nem találtunk bizonyítékot.

³³ Lásd soproni választói előtt tartott beszámolóját 1878. július 20-án. *Trefort Ágoston: Beszédek és levelek. Bp. 1888. 289.*

³⁴ *ifj. Sarkady S. – Tóth I.: Országgyűlési választások i. m. 25–26.*

az az összeg, amelyet egy jelölt saját kampánya során elköltött (természetesen a szélsőséges eseteket leszámítva).³⁵ Ebből a szempontból a soproni választókerület a maga kétezer körüli választójával alapvetően nyugodt, a kormánypárt számára biztos helynek számított: Fabinynek például 1887-ben és 1892-ben nem is volt ellenjelöltje, így egyhangúlag választották meg. Ugyanakkor a több évtizedes gyakorlat azt mutatja, hogy a választók akkor is megköveteltek bizonyos költségeket, ha az adott választásnak valójában nem is volt tétje: a nagy részvétel mellett végbement választási kampány (még ha versenytárs nélkül is zajlott) a jelöltnek társadalmi legitimációt, a szavazóknak és a báméskódoknak pedig egyfajta karneváli szórakozást jelentett.³⁶ Ezek után nem csodálkozhatunk, hogy egy fővárosi újságcikk tudni vélte, miszerint a soproni egyhangú mandátum 3 ezer forintjába került Fabinynek.³⁷ Hogy miből tevődhetett össze ez a kiadás, pontosan nem tudjuk, ám minden bizonnyal hasonlatos lehetett a következő választás kampánytételihez, amelyekről már hiteles információk maradtak ránk. A kormánypárt soproni elnöke, Kania József és a párt pénztárnoka a következő kimutatást juttatta el Fabinyhez az „alkotmányos költségekről”:³⁸

Az 1896-os kiadások a kor átlagához és ahhoz képest, hogy Fabinynek ezúttal ellenjelöltje is akadt Gábrriel Samu helyi gazdapolgár személyében, egyáltalán nem számítottak magasnak.³⁹ Igaz, a korszakban ez egy képviselő éves honoráriumának a harmadát tette ki. A kimutatás nem tartalmazott semmilyen törvénytelen költség utaló bejegyzést. A néhány évvel később elfogadott 1899. évi 15. törvénycikk is kimondta, hogy a jelöltek „csekély értékű” pártjelvények,

³⁵ Cieger András: Politikai korrupció a Monarchia Magyarországon (1867–1918). Bp. 2011. 43.

³⁶ Bővebben: Cieger András: Karnevál és hadjárat. A dualizmus kori választási kampányok. In: Parlamenti választási kampányok Magyarországon. Szerk. Feitl István. Bp. 2016. 35–56.

³⁷ Pénzen vett parlament. Budapesti Hírlap 1892. február 1. 32. sz. Az állítólagos összeg nagyságát némileg túlzónak tartjuk.

³⁸ Kania József Fabiny Teofilhoz, Sopron, 1896. november 11. A levél és a mellékletét képező költségjegyzék a Fabiny család tulajdona.

³⁹ Fabiny 1896-ban 765: 326 arányban győzte le ellenfelét.

zászlók készítésére legális módon pénzt használhatnak fel, továbbá a jogszabály lehetővé tette a választók élelmezését, „ha az a szokásos vendéglátásnak határain túl nem terjed”; a fuvardíjak megengedett mértékét pedig külön rendeletben szabták meg.

Kania egybként levelében azt is közölte Fabinyvel, hogy a soproni szabadelvű párt tovább folytatja tevékenységét az év végén esedékes városi választásokig, hogy megakadályozzák a frissen alakult Néppárt és a szociáldemokraták esetleges megerősödését a városban. A párt ezért havonta felvilágosító előadásokat akart rendezni például a kisipar helyzetéről, a vám- és kereskedelmi szerződésről, vagy éppen a nemrég bevezetett polgári házasságkötésről, *„hogy így mindig érintkezésben legyünk a választókkal, és ne lobbantsák nekünk szemünkre, hogy csak a választáskor törődünk velük.”*

Az 1901-es választásokon azonban már jóval nagyobb anyagi erőfeszítés mellett sikerült legyőzni a radikális–demokrata nézetekeket hangoztató (például általános és titkos választójogot követelő), országosan is ismert Kasics Pétert. Fabiny eredetileg csupán 2 ezer koronát (azaz ezer forintot) küldött a kiadásokra, feltehetően az előző választásból kiindulva, ám a győzelem után Kania levele 4119 koronára (2060 forintra) rugó költségekről szólt.⁴⁰ Sőt, néhány hónappal később újabb 610 koronát kért és kapott a soproni szabadelvű párt Fabinytól.⁴¹ Ezúttal az iratok között már nem található minden tételre kiterjedő elszámolás, de mindenki sietett biztosítani az aggódó Fabinyt arról, hogy a legtörvényesebb módon használták fel a pénzét. *„A kérdéses választási költségek, mint azt már egy ízben szóbelileg is kijelentettem, teljesen törvényesek s azokból kifolyólag Kegyelmes Uram semmilyen megtámadtatásnak nem lehet kitéve, még akkor sem, ha azok netalán köztudomásúakká is válnának.”* – írta Széchenyi Emil Sorpon vármegye főispánja is.⁴²

⁴⁰ Kania nyugtája, Sopron, 1901. 09. 21.; valamint: Kania József Fabiny Teofilhoz, Sopron, 1901. október 9. (Mindkét dokumentum a család tulajdonában van.) Fabiny ezúttal 818: 514 arányban győzött.

⁴¹ Szilvásy Márton pártalelnök Fabinyhez, 1902. január 18 és 24. (családi tulajdon)

⁴² Széchenyi Emil Fabinyhez, 1902. január 16. (családi tulajdon)

A volt igazságügyi miniszter félelme nem nélkülözött minden alapot. Aggodalmában minden bizonnyal nem csak a dualizmus kori választásokat kísérő korrupció és az azzal kapcsolatos vádaskodások általános tapasztalata volt benne, hanem a soproni politikai és gazdasági elit ekkoriban kirobbant botrányai miatt érzett gyanakvás is. Már 1895-ben is azért volt kénytelen távozni a helyi szabadelvű párt elnöki székéből Lenck Emil nagyiparos, a városi kaszinó elnöke, mert tekintélyes vagyonát különféle tőzsdei ügyletekben elvesztette. (A korábban dúsgazdag férfi egy évvel később feleségét is elveszítette, annak öngyilkossága miatt.) Mint azt említettük, a párt elnökévé ezt követően Lenck bizalmasát, Kania József befolyásos soproni ügyvédet, a városi közgyűlés tagját választották. Ő sem viselhette azonban sokáig e politikai tisztséget, mert a Soproni Építő- és Földhitelbank (szintén Lenck érdekeltség) igazgatósági tagjaként felelősség terhelté a bank csődjéért, amely a hanyag gazdálkodás és szándékos sikkasztás miatt következett be. Az országos hírű bankbotrány 1901 őszén, alig néhány héttel Fabiny megválasztása után robbant ki.⁴³ Kania maga is bíróság elé állt: elsőfokon börtönre ítélték, de végül csak pénzbüntetést kellett fizetnie. Az ügy azonban megpecsételte közéleti működését és végső soron az életét is: *„Kania évtizedeken át vezérszerepet játszott Sopron közéletében és a szabadelvű párt elnöke is volt. A közélet terén szerzett érdemeiért ő felsége a magyar nemességgel tüntette ki. A soproni bankbukás alkalmával vagyonát elvesztette és mint a bank igazgatósági tagja szintén vád alá került. Kania azóta beteg volt.”* – fogalmazott egy fővárosi újság nekrológiájában.⁴⁴ A bank csődjébe belebukott a polgármester is, Sopron város vagyona pedig igencsak megcsappant a bankvezetők tevékenysége miatt.

Látszólag eltávolodtunk Fabiny politikusi sikerességének a kérdésétől, ugyanakkor az iménti esetek rámutatnak arra, hogy egy közösség érdekérvényesítő ereje nagyban függött attól is, hogy az általa választott vezetők mennyire voltak képesek különbséget tenni a kö-

⁴³ Bővebben lásd: A soproni bank-bukás. A bukás története és következményei a bírósági és közigazgatási ügyiratok nyomán. Sopron, 1902; *Hárs József: A Soproni Építőbank működése és bukása. Soproni Szemle 15. (1961) 317–331.*

⁴⁴ Budapesti Hirlap 1904. március 17. 77. sz.

zérdek szolgálata és a magánhaszon keresése között. Hogy Sopron
ebben nem volt különösebben szerencsés, az nem Fabiny Teofilon
múlt.

IMRICH HODOSSY, ZABUDNUTÝ PRÁVNÍK A POLITIK ZO ŠARIŠA¹

Patrik DERFIŇÁK

IMRICH HODOSSY, FORGOTTEN LAWYER AND POLITICIAN FROM SAROS. *At the turn of the 19th and 20th centuries, Saris became a region that had brought several truly exquisite politicians to the Hungarian political scene. Furthermore, these politicians were very active in solving issues of the country and each region, as well. One of them was Imrich Hodossy - the member of the Hungarian Parliament, who as a member for the Saris region represented Sabinov election district for almost forty years without break. Nowadays he is almost unknown personality also in the Saris region. In spite of this fact, to historians and persons concerned about the history at the turn of the 19th and 20th centuries, his life destiny can serve as an interesting example of an educated and hardworking man who had tried to contribute with his decisions first of all to improvement of everyday uneasy life of common people.*

Keywords: *Imrich Hodossy. Saris region. Political scene. Hungarian Parliament.*

Región Šariša sa v priebehu druhej polovice 19. a na začiatku 20. storočia stal oblasťou, ktorá pre uhorskú politickú scénu priniesla viacerých naozaj originálnych, navyše pri riešení záležitostí celej krajiny i jednotlivých regiónov veľmi aktívnych politikov. Dobre známe sú v tomto smere osobnosti, ako napríklad dr. Albert Berzeviczy či barón Imrich Ghillány, ktorí okrem poslaneckých mandátov v uhorskom sneme či iných významných funkcií, získali tiež ministerské kreslá v rôznych uhorských vládach v prvých desaťročiach 20. storočia. Už podstatne menej informácií však máme o viacerých ďalších osobnostiach, ktoré v rámci politického, ale i kultúrneho a hospodárskeho života regiónu, ba dokonca celého Uhorska zohrávali dlhodobu dôležitú úlohu, no na tie najvyššie posty pritom z rôznych dôvodov

¹ Štúdia vznikla ako jeden z výstupov v rámci riešenia grantového projektu VEGA č. 1/0428/15 s názvom Šariš v rokoch 1848 – 1948.

nakoniec nedosiahli.² Jedným z týchto dnes už neznámych, takmer úplne zabudnutých poslancov uhorského parlamentu, bol napríklad Imrich Hodossy (1840 – 1909), ktorý ako šarišský poslanec bez prerušenia zastupoval v uhorskom sneme takmer štyridsať rokov sabinovský volebný obvod.³

Jeho aktivity v tomto smere stručne, no pomerne výstižne charakterizovali slová uverejnené spolu so správou o jeho smrti začiatkom roku 1909. Podľa nich bol „... politikom, ktorý vyrástol v politickej škole Ferencza Deáka, pričom za svoj životný cieľ považoval nasledovanie jeho odkazu. Vážny, ako právnik veľmi vzdelaný, pričom bol dokonalým znalcom starého uhorského práva, o ktoré sa intenzívne a dlhodobo zaujímal. Bol predstaviteľom liberálnej západoeurópskej vedeckej školy druhej polovice 19. storočia, trochu poznačený dogmatizmom vyplývajúcim z desaťročia trvajúcich politických sporov“.⁴ I keď tieto slová mnohé naznačujú o politickom smerovaní, odborných kvalitách Imricha Hodossyho, jeho osobnosť mala podstatne širší rozmer. Žiaľ, informácií, ktoré by umožňovali bližšie spoznať túto zaujímavú osobnosť, nie je veľa. Jednou z takmer úplne neznámych oblastí je napríklad jeho osobný život, o ktorom okrem základných, všeobecne zachytených údajov nevieme takmer nič. Sporadické správy, ktoré sa zachovali roztratené v archívnych záznamoch či stručných oznamoch v rôznych periodikách naznačujú, že išlo o aktívneho človeka, zapájajúceho sa nielen do politického, ale i spoločenského života, predovšetkým v hlavnom meste krajiny. Napriek tomu, že zastupoval voličov z regiónu Šariša, zachované infor-

² Z ďalších je tu možnosť spomenúť osobnosť ako napríklad Szmrecsányi Jenő (1841 - 1930). Išlo o rodáka zo Šarišských Draviec, ktorý pôsobil okrem iného tiež ako sudca kráľovskej súdnej tabule v Budapešti, v rokoch 1888 – 1896 ako župan Šariša či poslanec uhorského parlamentu v rokoch 1905 – 1906. V tomto smere je možné uviesť i ďalšie zaujímavé osobnosti zastupujúce nielen región Šariša v uhorskom parlamente. V konečnom dôsledku im a ich aktivitám najmä v rokoch 1867 – 1918 však bola zatiaľ venovaná iba minimálna pozornosť.

³ V nasledujúcom texte uvádzame jeho meno zásadne v podobe Imrich Hodossy. V poznámkach sa objavuje i druhá možnosť písania jeho priezviska vo forme Hódossy. Pre potreby tohto príspevku sme zvolili prvý variant z dôvodu, že sám ako autor publikácií používal túto formu, prevažuje v dobových textoch a rovnako sa v tejto forme jeho meno uvádza na vlastníckych značkách v knihách z jeho osobnej knižnice.

⁴ Hodossy Imre (1840 – 1909). In *Vasárnapi Ujság*, 56, 1909, č. 10, s. 190.

mácie nám iba veľmi okrajovo umožňujú nazrieť do každodenného života typického predstaviteľa drobnej šarišskej šľachty, ktorý nedisponoval väčším pozemkovým majetkom a v podstate si na živobytie zarábal vykonávaním právnickej praxe v Budapešti. Jeho statok, ktorý mal predovšetkým v katastri dnešnej obce Malý Šariš (okr. Prešov), nebol síce zanedbateľný, na druhej strane však ani nezaručoval bezstarostný život v dostatku. V deväťdesiatych rokoch 19. storočia mu patrilo približne 250 ha pôdy, ktorú tvorili najmä orná pôda a lesy. Hospodárenie na tomto statku komplikovala skutočnosť, že jeho pozemky netvorili jeden celok. Nachádzali sa v chotároch až štyroch rôznych, aj keď susediacich obcí. Pri hospodárení na hodossyovskom majetku bolo zamestnaných 17 ľudí, využívajúcich iba to základné vybavenie. Okrem toho sa starali aj o dvadsaťpäť kráv, desať koní a šesť ošípaných.⁵

To, že on sám ani jeho rodina nedisponovali rozsiahlejším majetkom, nebol v tomto regióne žiadny výnimočný jav. Ved' ako napríklad konštatoval vo svojom úvodnom vystúpení vo funkcii župana Šariša v roku 1904 barón Imrich Ghillány: „*Sme chudobní, pričom u mnohých z nás je rozdiel iba vo veľkosti tej chudoby. Je pravdou, že i v nás bola chyba, keďže sme nečinne dúfali v lepšiu budúcnosť, a nepočítali sme s meniacimi sa pomermi. No tiež je nesporné, že ani zo strany štátu sa pre nás neurobilo nič...*“⁶ Menší objem majetku na druhej strane šarišskí šľachtici vyvažovali tradíciami a starobylosťou svojich rodov. I pôvod Hodossyovcov, ako starej sikulskej zemianskej rodiny, siahal hlboko do stredoveku. Jeden z členov tohto rodu Chaba napríklad sprevádzal kráľa Ondreja II. v roku 1217 na križiackej výprave. Hodossyovci sa postupne usadili vo viacerých častiach Uhorska, od začiatku 18. storočia sa s nimi stretávame aj v rámci Šarišskej stolice. V tejto časti Uhorska síce nepatrili k bohatým ani početným rodinám, postupne sa spojili manželskými zväzkami s významnými, hoci bohatstvom spravidla nevynikajúcimi rodinami.⁷

⁵ *A Magyar korona országainak gazdacsímtára*. Budapest : Magyar kir. központi statisztikai hivatal, 1897, s. 296 – 297.

⁶ Föispáni installáció. In *Eperjesi Lapok*. 29, 1904, č. 3, s. 3.

⁷ V súpisoch sa v rámci Šarišskej stolice medzi zemanmi – startkármi spomína v roku 1756 Imrich Hodossy, ktorý si za manželku vzal Krisztínu Sztankay.

V duchu rodinnej tradície bolo preto celkom prirodzené, že Imrich Hodossy si na zabezpečenie potrebných finančných prostriedkov vybral z existujúcich možností tú, ktorá bola pre človeka jeho spoločenského postavenia najbežnejšia. Dôvodom, prečo sa rozhodol vyštudovať právo, bol nielen záujem o humanitné vedy, ale tiež jeho pomerne slabá telesná konštrukcia. Prípravu na toto povolanie absolvoval postupne v Prešove, Košiciach a Pešti. Obdobie po páde Bachovho absolutizmu aj pre neho otvorilo viaceré nové možnosti. Možno i preto sa namiesto síce pomerne výnosnej, no súčasne dosť jednotvárnej práce advokáta v malom provinčnom Sabinove či v o niečo väčšom Prešove nakoniec rozhodol pre neistú politickú dráhu. O politické dianie sa pritom zaujímal od študentských čias. Už v roku 1861 sa zúčastnil, spolu s viacerými ďalšími mladými mužmi zo Šariša, zasadania uhorského snemu, na ktorý vlastne sprevádzali riadne zvolených šarišských zástupcov. V rovnakom čase sa mu na peštianskej univerzite podarilo realizovať všetky potrebné skúšky a získať aj advokátsky diplom. I keď sa mu podarilo nájsť výhodné miesto na Šariši, pričom sa rýchlo stal hlavným štátnym prokurátorom pre celú stolicu, politika ho neprestávala lákať. Už v roku 1869 tak kandidoval v rámci Deákovej strany za mesto Sabinov a k nemu patriaci obvod do uhorského snemu. Jeho prvý pokus o získanie mandátu bol úspešný. Úspešný až natoľko, že počas nasledujúcich tridsaťsedem rokov znovu a znovu zasadal do poslaneckej lavice.⁸

Tento nezvyčajne dlhý mandát mu zabezpečilo viacero faktorov. Dôležité bolo, že v rámci regiónu mal silné pozície nielen ako vzdelaný a skromný človek, vždy ochotný pomôcť, ale v neposlednom rade i vďaka svojmu pôvodu a príbuzenským vzťahom. Jeho manželkou bola od roku 1865 Anna Pillerová, dcéra bývalého podžupana Šarišskej stolice a zámožného statkára Gedeona Pillera.⁹ Tento zaujíma-

Jeho syn Antal sa oženil s Annou Gombosovou. Ich vnuk Ján Ambrus, otec Imricha Hodossyho, si v roku 1839 vzal za manželku Saroltu Dessewffy. Bližšie o rodine Hodossyovcov napríklad TÓTH, S. *Sárosvármegye I.*, s. 238.

⁸ KÓNYA, P. a kol. *Dejiny Sabinova*. Sabinov : Mestský úrad Sabinov, 2000, s. 259.

⁹ DERFIŇÁK, P. Hospodárske spisy v knižnici rodiny Piller z Mirkoviec. In *Z dejín šľachtických knižníc na Slovensku II.* Ed. Marcela Domenová. Prešov : Univerzitná knižnica PU, 2014, s. 87 – 88.

vý predstaviteľ podnikateľsky pomerne úspešnej rodiny Pillerovcov mal sám značné politické ambície. Stal sa nielen poslancom snemu, ale i podžupanom Šarišskej stolice. Na jeho podporu a skúsenosti mohol do istej miery nadviazať aj Imrich Hodossy. Regionálnu politiku na Šariši v tom čase totiž stále zásadným spôsobom ovplyvňovali niektoré miestne šľachtické rodiny. Jednotlivých ich príslušníkov bolo možné nájsť nielen na všetkých stupňoch miestnej samosprávy, ale postupne prenikali aj do okolitých stolíc, či dokonca na budapeštianske ministerstvá. Značný vplyv na Šariši mali v druhej polovici 19. storočia najmä rozvetvené rodiny Szinyei Merse, Berzeviczy a Péchy. S nimi pri presadzovaní vlastných zámerov často spolupracovali príslušníci „mladších“, na druhej strane však podstatne podnikavejších šľachtických rodín, ako napríklad Pulszky, Ghillány či Piller.¹⁰

Samotný Imrich Hodossy, pôsobiaci síce v Budapešti, no zostávajúci stále v úzkom spojení so svojím volebným obvodom, je dobrým príkladom toho, ako sa celkom prirodzene spájali v rámci jednej spoločenskej vrstvy záujmy hospodárske, spoločenské i politické. Jeho staršia dcéra Anna si v roku 1895 vzala za manžela statkára a cisársko-kráľovského komorníka Gejzu Pulszkého, disponujúceho pomerne rozsiahlym veľkostatkom.¹¹ Druhá dcéra Lili sa zasa vydala za ministerského radcu Jozefa Péchyho.¹² Jeden zo synov dr. Gedeon Hodossy sa neskôr stal hlavným policajným lekárom v Budapešti a dlhoročným poslancom budapeštianskeho parlamentu. Druhý syn, dr. Sándor Hodossy, bol rovnako ako jeho otec právnikom. Samotný Imrich Hodossy v rámci Šariša úzko spolupracoval s viacerými zaujímavými osobnosťami politického a kultúrneho života. V posledných

¹⁰ O situácii, keď najmä v poslednej štvrtine 19. storočia Šarišskú stolicu riadili dve vplyvné rodiny, liberálne orientovaní Szinyei Merseovci a konzervatívni Péchyovci, pričom povestným jazyčkom na váhach boli často už spomínaní Berzevicziiovci, bližšie napríklad HOLEC, R. – PÁL, J. *Aristokrat v službách štátu. Gróf Emanuel Péchy*. Bratislava : Kalligram, 2006, s. 208.

¹¹ Majetky Gejzu Pulszkého, ku ktorým okrem iného patrili aj známy rákocziovský kaštieľ či hrad vo Veľkom Šariši, sa nachádzali v katastroch obcí Župčany, Veľký Šariš, Šarišské Michaľany a Medzany. Do istej miery priamo susedili s hodossyovským statkom v Malom Šariši.

¹² Hódossy Imre meghalt. In *Eperjesi Lapok*. 34, 1909, č. 9, s. 3.

rokoch svojej kariéry najmä s dr. Albertom Berzeviczym¹³ či barónom Imrichom Ghillánym. Posledne menovaného napríklad osobne presvedčil, aby napriek niekdajším problémom v osobnom živote vstúpil do politiky, správne využíajac jeho schopnosti. Zaťažovalo ho množstvo povinností v parlamente, i v rámci vlastnej rozsiahlej advokátskej praxe, preto sa vo voľných chvíľach rád zdržiaval na rodnom Šariši. Ako neskôr spomínali jeho súčasníci: „... *Jak každy dobri človek bars rad vidzel svoju usšu vlasc, stolicu Sáros. Ščešlivoim še čul, ked domu mohol prisc do Kissárosu a špacirovac mohol vov šumnej zahradze a na majetku svojim.*“¹⁴

Jeho pozície ako poslanca v parlamente počas takmer štyri desaťročia trvajúceho mandátu neovplyvnil ani niekoľkonásobný prechod z jednej politickej strany do druhej. I keď do parlamentu kandidoval ako sympatizant Strany vyrovnaní Ferenc Deák (Deák párt), v roku 1875 po jej praktickom zániku sa ešte pred pripravovanými voľbami rozhodol pre prechod do Liberálnej strany (Szabadelvü párt). Ako sa však postupne ukázalo, napriek počiatočnému úspechu, keď v roku 1875 získala v dolnej snemovni až 76 % kresiel, ani táto strana v konečnom dôsledku nenaplnila jeho predstavy. Neumožnila mu v dostatočnej miere, predovšetkým pri riešení z jeho pohľadu zásadných otázok, prejavovať svoje osobné presvedčenie, preto sa nakoniec rozhodol z nej vystúpiť. Poslednou udalosťou, ktorá jeho odchod urýchlila, bola okupácia Bosny a Hercegoviny. S postupom, uplatneným v tomto prípade, ani s výsledkom procesu nesúhlasil, čo verejne demonštroval odchodom zo strany.

Z jeho strany pritom nešlo o jednoduché rozhodnutie. Samotná Liberálna strana však nemala dlhodobú programovú víziu, zámery a ciele, voči ktorým by sústredovala svoje úsilie. Jej vedenie pripravovalo iba krátkodobé programy pre jednotlivé volebné obdobia, resp. usilovalo sa účinne reagovať na existujúcu, aktuálnu politickú a hospodársku situáciu. Heterogénnosť strany sa prejavovala tiež v tom, že i napriek významnému víťazstvu dosiahnutému vo voľbách roku 1875, dochádza už od nasledujúceho roku k názorovému štiepeniu,

¹³ DERFIŇÁK, P. Albert Berzevici. In *Osobnosti Šariša I.* Ed. Martin Pekár. Prešov : PU v Prešove, 2010, s. 27 – 29.

¹⁴ Imre Hódossy. In *Naša zastava* 3, 1909, č. 5, s. 2.

vytváraníu frakcií a odchodom celých skupín poslancov. Celkovo 74 poslancov (G. Schwarz, F. Chorim, B. Lukács a iní), ktorí stranu opustili v roku 1876, vytvorilo tzv. nezávislú liberálnu stranu. V roku 1878 sa vydělila ďalšia frakcia (Szilágyi, gr. Bethlen, gr. Kuen Hederváry a iní), ktorej členovia sa však nepridali k žiadnej politickej strane, ale vytvorili v parlamente mimostranícku skupinu. Samotný Imrich Hódossy vystúpil z Liberálnej strany v tretej „vlné“ roku 1879, spolu s B. Horváthom, gr. M. Péchym, M. Wahrmannom a ďalšími.¹⁵

Pridal sa k opozičným poslancom, z ktorých sa neskôr pod vedením grófa Apponyiho sformovala Národná strana. V rámci parlamentného boja tejto skupiny, namiereného najmä proti politike Liberálnej strany, zohrával Imrich Hódossy vďaka svojim znalostiam a skúsenostiam významnú úlohu. Okrem iného vystupoval ako právny poradca a odborník v rôznych právnych problémoch, predstavujúcich dôležitú časť agendy novej strany. Práve tu dostala možnosť naplno verejne vyniknúť druhá, odborne zameraná stránka jeho osobnosti. Svojimi rozsiahlymi teoretickými znalosťami i praktickými skúsenosťami z advokácie si získal pri hľadaní riešení právnych otázok značný rešpekt. Vďaka tomu stál pri vzniku množstva dôležitých uhorských zákonov prijatých parlamentom od sedemdesiatych rokov 19. storočia až do jeho odchodu na odpočinok.¹⁶ Neraz pritom musel vystúpiť aj proti želaniam časti vlastných voličov. V roku 1873 ho napríklad konzervatívna časť šarišskej spoločnosti žiadala, aby pri hlasovaní podporil program cirkevnej politiky F. Deáka, čo však nemohol urobiť. Neskôr dokonca, v období, keď bol ministrom spravodlivosti B. Horváth, pripravil návrh o občianskych sobášoch.¹⁷

Dobré uplatnenie našiel i ako veľmi schopný a šikovný advokát. Už v priebehu sedemdesiatych rokov 19. storočia sa vypracoval na jedného z najvyhľadávanejších právnych zástupcov v Budapešti. Okrem podstatného nárastu príjmov mu za úspešné pôsobenie v tomto smere postupne udelili niekoľko vyznamenaní. Okrem iného

¹⁵ CHROMEKOVÁ, V. *Politické strany Uhorska*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1979, s. 144.

¹⁶ Hódossy Imre meghalt. In *Eperjesi Lapok*. 34, 1909, č. 9, s. 3.

¹⁷ 1901 – 1905. *évi országyűlés Sturm Albert, szerk. Országyűlési almanach 1901 – 1906*. Budapest 1901, s. 279 – 280.

ho napríklad v roku 1878 budapeštianska advokátska komora zvolila za svojho predsedu. Túto funkciu zastával až do roku 1893, keď sa jej vzdal, pričom bol hneď zvolený, vzhľadom na významné zásluhy z predošlých rokov, za čestného predsedu tejto vplyvnej organizácie.

Veľmi zaujímavé politické súboje realizoval Imrich Hodossy v priebehu osemdesiatych a deväťdesiatych rokov 19. storočia, keď sa v parlamentných diskusiách výrazne angažoval v prospech politiky grófa Alberta Apponyiho. Ten s časťou poslancov, pôvodne členov Liberálnej strany vytvoril najprv osobitnú frakciu, ktorá sa zameriavala prevažne na agrárne otázky. Z hľadiska upevnenia ich pozície a zviditeľnenia u voličov išlo o dobrý výber. V prevažne poľnohospodárskom Uhorsku totiž týmto problémom venovali voliči i médiá značnú pozornosť. Následne spolu s niekoľkými spolupracovníkmi založil tzv. Národnú stranu. No bez ohľadu na to či išlo o frakciu, alebo politickú stranu, sa grófovi Albetovi Apponyimu z pozície konzervatívnej, opozičnej strany nakoniec nedarilo získať dostatočnú podporu v zápase proti stále vládnucej Liberálnej strane. Jedným z dôvodov sa stala názorová roztrieštenosť rôznych politických prúdov, ktoré sa okolo neho združovali. Oveľa vážnejšou sa však z dlhodobého hľadiska ukázala absencia dlhodobého, pre voličov zaujímavého politického programu. Situácia sa v tomto smere nezlepšila ani po voľbách roku 1881, keď sa pod Apponyiho vedením aj samotný Imrich Hodossy stal členom tzv. Umiernenej opozície. Išlo o nový subjekt, ktorý vznikol ako výsledok jednaní grófa Apponyiho s rôznymi opozičnými zoskupeniami a frakciami. Nová strana získala približne 70 poslancov, keď okrem Imricha Hodossyho nachádzame v jej radoch zo známejších osobností napríklad gr. A. Dessewffyho, S. Bujanovicsa, B. Grünwalda, gr. S. Károlyiho a pod.

I keď vedúci predstavitelia mali pôvodne väčšie ambície, na výrazné odlišenie od vládnucej Tiszovej strany im stále chýbal jasný program. Navyše hrozilo, že akúkoľvek zaujímavú a pre verejnosť populárnu agendu by mohla, vzhľadom na svoj vplyv na všetkých úrovniach štátnej i verejnej správy, prevziať vládnuca Liberálna strana. Preto jednotlivé útoky proti vláde a jej politike mohla táto strana podnikáť iba na štátoprávnom základe, pričom v konkrétnych vnút-

ropolitických otázkach si mohli jej členovia uplatňovať aj vlastné stanoviská. A tak kým v roku 1881 zamerala táto strana svoje útoky iba všeobecnejšie, kriticky vystupujúc proti neschopnej politike Tiszovho kabinetu, od roku 1884 už začala predkladať do parlamentu konkrétne požiadavky. Spomedzi nich možno spomenúť, napríklad návrhy na zlepšenie finančných a hospodárskych podmienok pre Uhorsko v rámci novej colnej a obchodnej únie, možnosti širšieho používania uhorskej zástavy v diplomacii či vybudovanie vojenskej akadémie pre potreby uhorskej domobrany.¹⁸

Tiszova vláda i v nasledujúcich rokoch síce dávala možnosti opozícii k viacerým rozsiahlym výpadom a kritike, strane grófa Apponyiho sa však v konečnom dôsledku nepodarilo vytvoriť voči nej dostatočnú protiváhu. A keď sa rokovania o prípadnej fúzii oboch strán skončili neúspešne, znamenalo to tiež definitívny záver úvah o reálnych možnostiach jej členov ovplyvniť výraznejším spôsobom politický a hospodársky vývoj Uhorska. To spolu s vývojom politickej situácie v závere deväťdesiatych rokov 19. storočia viedlo k tomu, že Imrich Hodossy musel opäť zásadným spôsobom prehodnocovať svoje postoje.

Medzi významné prejavy parlamentnej aktivity samotného Imricha Hodossyho, tak v tomto pre neho komplikovanom období záveru 19. storočia, možno zaradiť jeho postoj k vážnej politickej kríze, ktorá postihla uhorskú politickú scénu v rokoch 1898 – 1899. Na protest proti tzv. obštrukcii v parlamente, ako destabilizačnému procesu, ktorý nakoniec viedol k pádu nepopulárnej a do istej miery autoritárskej vlády vedenej barónom Deziderom Bánffym¹⁹, vydal neskôr osobitný, veľmi kriticky zameraný spis.²⁰ Spomínaná kríza mala hlbšie korene. Od roku 1896 totiž prebiehali rokovania medzi zástupcami uhorskej a rakúskej vlády o novej obchodnej a colnej

¹⁸ CHROMEKOVÁ, V. *Politické strany Uhorska*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1979, s. 158.

¹⁹ KÓNYA, P. a kol. *Dejiny Uhorska*. Prešov : Vydavateľstvo Prešovskej univerzity v Prešove, 2013, s. 639 – 640.

²⁰ HODOSSY, I. *Az obstrukció*. Budapest : Budapesti Hirlap, 1903. V rámci tohto zaujímavého dielka pomerne podrobne popísal stav pred politickou krízou, jej priebeh i dôsledky. Osobitný dôraz pritom kládol na právnu stránku celej udalosti.

zmluve, upravujúcej vzájomné vzťahy medzi oboma časťami monarchie. Jednania boli z viacerých dôvodov komplikované, zdĺhavé a nevedli k reálnym, pre obe strany prijateľným výsledkom. I preto sa nakoniec v roku 1898 rozhodlo o dočasnom, päť rokov platiacom predĺžení dovedy platných zmlúv. Tento síce navonok logický výsledok však v konečnom dôsledku vyvolal destabilizáciu oboch parlamentov, rakúskeho i uhorského. V Budapešti proti vláde vystúpili nielen opoziční poslanci, ale podarilo sa im na svoju stranu získať aj časť poslancov vládnucej strany. Obštrukcia, ktorú následne spoločne vyvolali, mala vážne následky, predovšetkým v podobe neprijatia rozpočtu na nasledujúci rok či neschválenia problematickej dohody o obchodnej a colnej únii. Pokusy o riešenie tohto stavu sa nakoniec ukázali ako neúspešné a barón Dezider Bánffy bol vo februári roku 1899 nútený odstúpiť z funkcie predsedu vlády.²¹

I táto kríza zreteľne ukázala nielen vnútorné ťažkosti samotného Uhorska, ale i stále problematické vzťahy s rakúskou časťou monarchie. Obdobie vlády baróna Bánffyho sa, napriek počiatkovej snahe aspoň do istej miery nadviazať na predošlé úsilie o stabilizáciu vnútropolitických, hospodárskych a sociálnych pomerov, nedá charakterizovať ako úspešné. V zásadných otázkach sa nepodarilo nájsť možnosti reálnej spolupráce ani v radoch vládnucej strany, ani opozície. Sám Imrich Hodossy sa po páde Bánffyho vlády, spolu s viacerými ďalšími členmi Národnej strany, rozhodol opäť vstúpiť do Liberálnej strany. V jej radoch už následne zostal až do konca svojej politickej dráhy. Tá sa definitívne uzavrela v roku 1906. Po vypuknutí krízy začiatkom leta roku 1905 opozičná Nezávislá osemaštyridsiatnická strana po spojení s katolíckou Ľudovou stranou a Ústavnou stranou spoločne získali miernu väčšinu v podobe zhruba 57 % mandátov. No ani nová opozičná väčšina, usilujúca sa o zásadnejšiu prestavbu monarchie s cieľom získať pre Uhorsko väčšiu nezávislosť, si nedokázala získať dôveru cisára. Dňa 11. júna 1905 bol panovník nútený odvolať vládu grófa Štefana Tiszu. Liberálna strana tak stratila svoju

²¹ Predsedom vlády bol barón Dezider Bánffy od 14. januára 1895 do 26. februára 1899. Po odstúpení z funkcie sa následne vzdal aj poslaneckého mandátu a venoval sa výhradne funkcii kráľovského hlavného dvorného majstra, ktorou ho poveril panovník František Jozef I.

tridsať rokov trvajúcu väčšinu v parlamente.²² Odvolanú vládu preto následne nahradila dočasná úradnícka vláda Gejzu Féjerváryho. Pred snemovými voľbami sa v roku 1906 Liberálna strana na Tiszov návrh sama rozpustila.²³ Pri nástupe novej vlády pod vedením grófa Štefana Tizzu spolu so svojou stranou odišiel z verejného života. Od roku 1906 žil Imrich Hodossy utiahnuto, nekandidoval vo voľbách, nevyhľadával už verejné vystúpenia, pričom zomrel iba niekoľko dní predtým, ako mu budapeštianska advokátska komora mala odhaliť slávnostný portrét.²⁴

Z osobného života Imrich Hodossyho nie je zatiaľ známych veľa faktov. Jednou z mála oblastí, o ktorej sa podarilo získať podrobnejšie informácie, je jeho osobná zbierka kníh. Náročná práca právneho zástupcu, tvorca celouhorských zákonov, autora monografií i článkov venovaných právnickej problematike, si vyžadovali dlhodobú a sústavnú prípravu. Tú si nie je možné predstaviť bez primeranej osobnej knižnice. Hodossyovci z Malého Šariša nezanechali v našich ani zahraničných archívoch významnejšie množstvo materiálu osobnej či úradnej povahy, ktorý by vytvoril osobitný a bádateľom prístupný fond.²⁵ Informácie o jednotlivých členoch tejto rodiny i samotnom Imrichovi Hodossym sú tak roztrúsené a zachované iba zlomkovito. Chýbajú tak ucelené informácie aj o knižnici, ktorou disponoval. V tomto smere prvotnú orientáciu umožňujú sporadické zmienky o knihách, ktoré daroval, resp. požičiaval známym a priateľom. Niektoré krátke správy či stručné zmienky o takýchto daroch, spravidla navyše málo konkrétne, sa nachádzajú napríklad v ročenkách vybraných stredných škôl. Informujú zväčša v tom zmysle, že poslanec Imrich Hodossy daroval jeden či dva exempláre rôznych, prevažne od-

²² Samotný Imrich Hodossy bol jedným z odborníkov, ktorých názor na túto situáciu si vyžiadal cisár osobne. Bližšie 1905 – 1906. évi országyülés Fabro Henrik – Ujlaki József, szerk. Sturm – féle országyülési almanach 1905 – 1910. Budapest 1905, s. 286.

²³ *Politické strany na Slovensku 1860 – 1989*. Zostavil Ľubomír Lipták. Bratislava : Archa, 1992. s. 79.

²⁴ Hodossy imre (1840 – 1909). In *Vasárnapi ujság*. 56, 1909, č. 10, s. 190.

²⁵ Paradoxne, samotný Imrich Hodossy ako správca pozostalostí, resp. právny zástupca viacerých významných rodín zabezpečil uloženie niektorých rodinných archívov do Maďarského národného archívu. V roku 1881 tak napríklad odovzdal archív rodiny Teöke.

borných publikácií.²⁶ Ďalšími zmienkami o tom, že disponoval vlastnou zbierkou kníh, sú tiež rovnako sporadické správy o spolupráci s barónom Imrichom Ghillánym, ktorý bol sám vášnivým čitateľom a jeho politický učiteľ a vzor mu požičiaval niektoré publikácie, ktoré následne v knižnici, nachádzajúcej sa vo veži kaštieľa vo Fričovciach, čítal.²⁷

Pomerne dobrú predstavu o tom, aký bol rozsah či skladba knižnice Imricha Hodossyho, nám ponúka osobitná štatistika, ktorá vznikla v roku 1885. Zámer mapovať počty, stav a tematické zameranie jednotlivých väčších knižných zbierok vznikol v súvislosti so snahou o celkové štatistické spracovanie všetkých väčších verejných i súkromných knižníc v Uhorsku. I keď naozaj monumentálne dielo, ktoré v tejto súvislosti vzniklo nezahŕňa ani zďaleka všetky, predovšetkým súkromné knižnice, predstavuje cennú pomôcku na základnú orientáciu v tejto oblasti.²⁸

V prípade knižnice Imricha Hodossyho však narážame na problém, ktorý názorne dokumentuje ďalšie úskalia pri nie vždy dostatočne kritickom prístupe k tomuto inak veľmi zaujímavému a dôležitému prameňu. V konečnom dôsledku sám jeho zostavovateľ konštatoval, že výsledky, ku ktorým pri konečnej úprave dospel, ani zďaleka nenaplnili jeho pôvodné očakávania. Okrem niekoľkých starších partiálnych prác sa totiž najmä v súvislosti so súkromnými knižnicami mohol opierať iba o informácie, ktoré získaval buď pomocou v podobe inzerátov uverejňovaných žiadostí o informácie priamo od vlastníkov, alebo prostredníctvom odpovedí na viac ako pol druhu tisíce rozoslaných listov predpokladaným vlastníkom súkromných knižníc. Ako sám uviedol: „... hoci je možné, že značná časť z nich nemá knižnicu, ktorá by stála za pozornosť, získané odpovede považujeme za nedostatočné. Náš prehľad, keďže naše výzvy boli na všetkých miestach, kde by mohli vzbudiť pozornosť, mohli doplniť údaje ešte o niekoľkých stovkách sčasti

²⁶ ŠA Prešov. Fond Stredné školy a skúšobné komisie v Prešove, Sabinove, Michalovciach a Medzilaborciach. I. štátne gymnázium v Prešove. In. č. 133. kr. 31. Az eperjesi kir. kath. főgymnasium 1886-87. tanévi értesítője. Közzéteszi Schlott, T. Eperjes, 1887. s. 88 - 89.

²⁷ Báró Ghillány Imre. In Eperjesi Lapok. 30, 1905, č. 53, s. 1.

²⁸ Magyarország köz- és magánkönyvtárai 1885-ben. Szerkesztette György Aladár. I. - II. rész. Budapest 1886.

naozaj významných knižníc. Žiaľ, medzi tými, ktoré chýbajú, je aj štyri – päť prvotriednych a početné pozoruhodné súkromné knižnice.”²⁹ I napriek tomuto konštatovaniu však tento súpis knižníc predstavuje dôležitý informačný prehľad a sám zostavovateľ jeho prípravu v konečnom dôsledku hodnotil ako úspech.

Jednou zo zaujímavostí, ktorú síce nemôžeme považovať za presnú, skôr orientačnú informáciu, je predstava o zložení „priemernej“ súkromnej knižnice v Uhorsku v polovici osemdesiatych rokov 19. storočia. Štatistika vznikla na základe spracovania 596 súkromných knižníc, obsahujúcich viac ako 1,25 milióna kusov kníh. I keď jednotlivé kategórie z dnešného pohľadu nepredstavujú úplne jednoznačnú vzorku a v ideálnom prípade by vyžadovali ďalšie členenie, predsa len vykazujú istú výpovednú hodnotu, zachytenú v tabuľke č. 1. S týmito priemernými štatistickými hodnotami následne v uvedenej tabuľke porovnávame aj knižnicu Imricha Hodossyho. Jeho prístup k celej záležitosti bol podobne ako jeho prístup k úradným povinnostiam dôkladný. V tomto smere mohol predstavovať vzor pre mnohých iných majiteľov rozsiahlejších knižníc, ktorí sa síce celej akcie zúčastnili, ich prístup bol však formálny. Z viacerých prípadov, kde je možné ľutovať, že nemáme bližšie informácie o obsahu knižnice významných osobností, možno napríklad spomenúť dr. Alberta Berzeviczyho, v čase prípravy štatistického výkazu pracujúceho vo funkcii štátneho tajomníka. Ten síce uviedol, že jeho knižnica v Budapešti obsahuje 500 diel v 750 zväzkoch, žiadne ďalšie doplnujúce informácie však neposkytol.³⁰

²⁹ Magyarország köz- és magánkönyvtárai 1885-ben. Szerkesztette György Aladár. II. rész. Budapest 1886, s. 403.

³⁰ Magyarország köz- és magánkönyvtárai 1885-ben. Szerkesztette György Aladár. II. rész. Budapest 1886, s. 466.

Tabuľka č. 1. Knihy, rozdelenie podľa tematických okruhov.

Žáner	Priemer	Imrich Hodossy (%)	Imrich Hodossy (kusy)
Krásna literatúra	19,08 %	14	257
Historická literatúra	17,19 %	13	237
Štátovedné a právne publikácie	11,74 %	41	748
Jazykovedné publikácie	11,12 %	8	151
Filozofické publikácie	10,59 %	-	-
Iné (rôzne)	10,45 %	16	296
Prírodovedné publikácie	9,65 %	1	26
Encyklopédie	5,34 %	7	133
Učebnice	2,88 %	-	-
Noviny	1,96 %	-	-
Spolu	100,00 %	100 %	1821

(Zdroj Magyarország köz- és magánkönyvtárai 1885-ben. Szerkesztette György Aladár. II. rész. Budapest, 1886. s. 413, 536 - 537.)

Vlastníkom udávané zloženie knižnice v tomto prípade pomerne presne odzrkadľuje jeho profesionálne záujmy. Jednoznačne dominujú právne publikácie, ktoré spolu s prácami venovanými správnym a politickým otázkam tvoria viac ako 40 % knižnice Imricha Hodossyho. Rovnako zaujímavé sú aj ďalšie údaje, ktoré v tomto období o tejto knižnici evidujeme. Z jazykového hľadiska celkom jednoznačne dominovali publikácie maďarské (399 kusov) a nemecké (298). Iba v menšej miere boli zastúpené publikácie z latinčiny (79), francúzštiny (76), angličtiny (5) a z iných jazykov (30).³¹ Z tohto hľadiska prezentovaná súkromná knižnica zodpovedá nielen profesionálnej orientácii, ale i v tom čase tradičnej jazykovej príprave, keď v druhej polovici 19. storočia, najmä po rakúsko-maďarskom vyrovnaní sa popri tradičnej nemčine a latinčine dostáva do popredia v rámci Uhorska maďarský jazyk. Tak ako vo väčšine dobových súkromných knižníc, patriacich šľachticom, zámožným meštianskym vrstvám a rodinám zo vzdelaných vrstiev, ani v tomto prípade nechýbala francúzska literatúra. Vzhľadom na skutočnosť, že v súvislosti s knižnicou sa neuvádza

³¹ Magyarország köz- és magánkönyvtárai 1885-ben. Szerkesztette György Aladár. II. rész. Budapest 1886, s. 484 - 485.

iný zakladateľ, je veľmi pravdepodobné, že išlo o súkromnú knižnicu Imricha Hodossyho. Na základe jej zloženia môžeme konštatovať aktívnu znalosť minimálne týchto jazykov.

Jeho dlhoročný záujem o knihy a rôzne príležitostné publikácie dokumentuje nielen ich množstvo, ale i suma, ktorú vynaložil na ich získanie. Tú v roku 1885 odhadol na 424 zlatých.³² Dokladá to v neposlednom rade i zaujímavá zmienka o jednej z častí jeho knižnej zbierky, konkrétne: „*Naozaj pekná zbierka rímskych klasikov vo vydaniach zo 16. – 18. storočia, prevažne holandské a parížske skvostné vydania, nejedna bibliografická vzácnosť.*“³³

Vzhľadom na skutočnosť, že o šľachtických knižniciach nachádzajúcich sa v regióne Šariša, najmä v prípade tých menších budovaných iba jednu či dve generácie, sa nezachovalo veľa informácií, i takéto relatívne kusé správy majú istú výpovednú hodnotu. O tom, aké mala knižnica Imricha Hodossyho ďalšie osudy, zatiaľ chýbajú spoľahlivé správy. Možno predpokladať, že jej rozhodujúca časť sa nachádzala v jeho budapeštianskom byte. Po smrti vlastníka sa stala predmetom dedičského konania. Jeho dvaja synovia pôsobili v hlavnom meste, zdá sa však, že aspoň niektoré z kníh sa neskôr nachádzali aj na rodovom majetku v Malom Šariši. Dôvodom tohto tvrdenia je skutočnosť, že v historickom fonde Štátnej vedeckej knižnice v Prešove sa podarilo objaviť niekoľko kusov publikácií, označených „HODOSSY IMRE KÖNYVTÁRA“ a poradovým číslom.³⁴ Iba ďalšie pátranie snád' v tomto smere prinesie ďalšie doplňujúce informácie, ktoré by umožnili podrobnejšie rekonštruovať nielen túto, ale i ďalšie podob-

³² Značnú časť z jeho knižnice v roku 1885 tvorili „zošity“, čo boli sčasti ešte nezviazané publikácie, prípadne pod týmto označením môžeme chápať rôzne menšie tlače. Tie z celkového počtu 1861 jednotiek predstavovali pomerne vysoké percento, keď ich vykazoval až 446 kusov.

³³ Magyarország köz- és magánkönyvtárai 1885-ben. Szerkesztette György Aladár. II. rész. Budapest 1886, s. 537.

³⁴ Konkrétne možno spomenúť napríklad publikáciu HERMAN, O. *A madarak hasznáról és káráról*. Budapest : A m. kir. földmivelésügyi minister kiadványai, 1901. 279 s. zaradenou do historického fondu ŠVK v Prešove pod signatúrou B 23970. V tomto prípade má publikácia číslo 3092, čo svedčí o ďalšom dopĺňaní a rozširovaní knižnice Imricha Hódossyho v nasledujúcich rokoch.

né menšie súkromné knižnice na východnom Slovensku.³⁵ I krátke pripomenutie si osudov právnika a politika Imricha Hodossyho ukazuje, že by v nasledujúcich rokoch bolo potrebné venovať väčšiu pozornosť i samotnému priebehu volieb na Šariši. Tie mali viaceré špecifiká a ponúkajú tiež názorný príklad vývoja politických názorov časti miestneho obyvateľstva. Rovnako pre lepšie pochopenie problémov každodenného života ľudí na Šariši je dôležité sledovať i aktivity jednotlivých tunajších poslancov zvolených do budapeštianskeho parlamentu. Imrich Hodossy podobne ako jeho kolegovia sa usiloval venovať riešeniu regionálnych problémov vo viacerých smeroch. Mal napríklad veľkú zásluhu na konečnom rozhodnutí viesť prešovsko-tarnovskú železnicu cez Sabinov a nie Bardejov. S jeho pomocou mesto získalo opäť stálu vojenskú posádku, spolu s pôžičkou na výstavbu kasární. Podieľal sa na tom, aby mesto dostalo niektoré úrady či podpory. Spoločne s ostatnými šarišskými poslancami bojovali za pridelenie vládnej pomoci, keď región v roku 1904 postihlo extrémne sucha a jeho obyvateľom hrozil hladomor. Stal sa tiež členom množstva miestnych spolkov a kultúrnych či charitatívnych organizácií. Ich činnosť podporoval pravidelnými finančnými darmi, ale i účasťou na pripravovaných podujatiach a propagáciou rôznych aktivít.

Imrich Hodossy je v súčasnosti i v samotnom regióne Šariša takmer neznámou osobnosťou. Napriek tomu prostredníctvom svojich životných osudov ponúka historikom, ale i záujemcom o dejiny druhej polovice 19. a prvých desaťročí 20. storočia zaujímavý príklad vzdelaného, pracovitého odborníka. Človeka, ktorý sa snažil svojimi rozhodnutiami prispieť predovšetkým k zlepšeniu každodenného neľahkého života obyčajných ľudí.

³⁵ Magyarország köz- és magánkönyvtárai 1885-ben. Szerkesztette György Aladár. II. rész. Budapest 1886, s. 578. V zozname tak chýbajú v šarišských kaštieľoch sa nachádzajúce knižnice Bujanovicovcov, Dežófyovcov, členov rodiny Péchy, ale i mnohých ďalších.

Pramene a literatúra

Pramene

Historický fond Štátnej vedeckej knižnice v Prešove.

ŠA Prešov. Fond Stredné školy a skúšobné komisie v Prešove, Sabinove, Michalovciach a Medzilaborciach. I. štátne gymnázium v Prešove.

Magyar korona országainak gazdaczímtára. Budapest : Magyar kir. központi statisztikai hivatal, 1897.

Magyarország köz- és magánkönyvtárai 1885 – ben. Szerkesztette György Aladár. I., II. rész. Budapest, 1886.

Literatúra

DERFIŇÁK, Patrik: Albert Berzevici. In: *Osobnosti Šariša I.* Ed. Martin Pekár. Prešov 2010. s. 27 – 29.

DERFIŇÁK, Patrik: Hospodárske spisy v knižnici rodiny Piller z Mirkoviec. In: *Z dejín šľachtických knižníc na Slovensku II.* Ed. Marcela Domenová. Prešov 2014. s. 85 – 97.

HOLEC, Roman – PÁL, Judit: Aristokrat v službách štátu. Gróf Emanuel Péchy. Bratislava 2006. 400 s.

HODOSSY, Imre: Az obstrukció. Budapest 1903.

CHROMEKOVÁ, Valéria: Politické strany Uhorska. Bratislava 1979. 215 s.

KÓNYA, Peter a kol.: Dejiny Sabinova. Sabinov 2000. 535 s.

KÓNYA, Peter a kol.: *Dejiny Uhorska.* Prešov 2013. 788 s.

Politické strany na Slovensku 1860 – 1989. Zostavil Ľubomír Lipták. Bratislava 1992. 312 s.

HODOSSY IMRE, ELFELEJTETT ÜGYVÉD ÉS POLITIKUS SÁROS MEGYÉBŐL¹

Patrik DERFIŇÁK

Sáros megye a 19. század második felében és a 20. század elején olyan területté vált, amely a magyar politikai élethez számos, igazán eredeti, továbbá az országban megjelenő problémák kiküszöbölésére alkalmas aktív politikusnak adott otthont. Ebben a tekintetben jól ismert személyiség dr. Berzeviczy Albert, vagy Ghillány Imre báró, akik amellet, hogy képviseltették magukat a magyar országgyűlési üléseken vagy más fontos funkciót töltöttek be, szintén jelen voltak a magyar kormány különböző miniszteri ülésein a 20. század első évtizedeiben. Viszont lényegesen kevesebb információt ismerünk a régió olyan politikai, kulturális vagy gazdasági életében szerepet játszó, sőt az egész ország közigazgatásában tevékenykedő személyiségekről, akik bár hosszú ideig tevékenykedtek, soha nem töltöttek be kiemelkedőbb posztot². Az egyik ilyen ismeretlen, szinte már teljesen feledésbe merült, a magyar parlament tagjai közül az egyik volt Hodossy Imre (1840 - 1909), aki mint sáros megyei képviselő megszakítás nélkül közel negyven évig képviselte a magyar országgyűlésben a kisszebeni választókerületet³.

¹ A tanulmány a VEGA projekt kimeneteként jött létre sz. 1/0428/15, Sáros címen 1848 -1948-ban.

² Többek között még megemlítenénk Szmrecsányi Jenőt (1841-1930). Darócon született, aki a budapesti ítéltábla bírójaként dolgozott, 1888 – 1896 között sárosi nádorispán és a magyar parlament képviselője 1905-1906-ban. Ebben a tekintetben még említést érdemelnek mások is, akik nemcsak Sáros megyét képviselték a magyar parlamentben. Végso soron a tevékenységüknek, különösen 1867 – 1918 között csak minimális figyelmet szenteltek.

³ Az alábbiakban a nevét Hodossy Imreként tüntetjük fel. A jegyzetek szerint vezetékneve Hódossyként is szerepel. A jelen tanulmányban az első variációt választottuk, mivel a szerző maga is ezt a változatot használta a kiadványában. Így jelentek meg kortárs szövegei is és a tulajdonában lévő könyvek is ilyen néven futottak a személyes könyvtárában.

Az 1909-ben közzétett publikáció e tekintetben röviden, de nagyon találóan jellemezte a tevékenységét és egyben közölte a halálhírét. Szerintük: „...olyan politikus volt, aki Deák Ferenc politikai körében nőtt fel, míg élete célja az volt, hogy kövesse az ő örökségét. Komoly, mint ügyvéd jól képzett volt és tökéletes szakértője a régi magyar jognak, amely iránt hosszútávon intenzíven érdeklődött. A 19. század második felében a nyugat-európai szabadelvű iskola képviselője volt, az életét kissé megbélyegezték az évtizedben lezajló politikai pereskedések”.⁴ Míg ezek a szavak megjelölik Hodossy Imre politikai orientációját és szakmai képességét, személyisége ezzel szemben sokkal széleskörűbb volt. Sajnos az információforrás, amely lehetővé tenné ennek az érdekes személyiségnek a megismerését, nem sok. Az egyik szinte teljesen ismeretlen területek egyike a magánélete, mivel az alapvető, általánosan rögzített adatokon kívül szinte semmit sem tudunk. A szórványos beszámolók, amelyek a szétszórt levéltárakban, rövid közleményekben vagy a különböző újságokban maradtak fenn, azt sugallják, hogy egy aktív személyről van szó, aki nem csupán a politikai, de a társadalmi életben is jelentős helyet foglalt el, különös tekintettel az ország fővárosára. Annak ellenére, hogy képviselte Sáros megye választóit, a fennmaradt információk nagyon kis mértékben bepillantást engednek a kicsinyes sárosi nemesség egy tipikus képviselőjének a mindennapi életébe, aki nem rendelkezik nagyobb földtulajdonnal és alapvetően abból tartja el magát, hogy jogot hallgat Budapesten. Birtoka, amely a kataszteri térképen a mai Kissáros területén fekszik (Eperjesi ker.) nem elhanyagolható, másrészt viszont nem garantálta számára a gondtalan, bőséges életet. A 19. század kilencvenes éveiben körülbelül 250 hektáros terület állt a birtokában, amelyet nagyrészt termőföld és erdő alkotott. A birtokon való gazdálkodást az a tény bonyolította, hogy a földjei nem alkottak egységet. Ezek a területek négy szomszédos falu határánál húzódtak. A Hodossy birtokon mindössze 17 ember dolgozott, kizárólag az alapvető eszközöket használva. Ezen kívül még állattenyésztéssel is foglalkoztak, a birtokában állt 25 szarvasmarha, tíz ló és hat sertés⁵.

⁴ Hodossy Imre (1840 – 1909). Vasárnapi Újság, 56, 1909, 10. sz, 190. old.

⁵ A Magyar korona országainak gazdaczímtára. Budapest: Magyar kir. központi statisztikai hivatal, 1897. 296 – 297 old.

A tény, hogy sem ő sem a családja nem rendelkezett nagyobb tulajdonnal, a régióban megszokott jelenség volt. Végére is, mint ahogy azt 1904-ben a sárosi nádorispán, Ghillány Imre a nyitóbeszédében megjegyezte: *„Szegények vagyunk, és az egyetlen különbség köztünk a szegénységnek a mérete”*. Igaz, hogy bennünk volt a hiba volt, mivel lustán reménykedtünk egy jobb jövőben és nem számoltunk a változó körülményekkel. Viszont az is vitathatatlan, hogy az állam nem tett értünk semmit...⁶

A sárosi nemesség kicsinyes vagyonát ellensúlyozta a családjaik ókori hagyománya. A Hodossyak egy régi székely nemesi család leszármazottjai, s mindez a középkorra vezethető vissza. A valamikori és a több irányba elágazó Csaba nemzetség egyik tagja például II. Andrást kísérte az 1217-es kereszties hadjáratokban. Később maga a Hodossy család is elkezdett fokozatosan letelepedni Magyarország különböző területein és a 18. század elejétől már a sárosi vármegyében is találkozunk velük. Magyarország e területén nem tartoztak sem a gazdagok, sem a tehetősebb családok közé, fokozatosan gyarapodtak, házasodtak, bár nem vagyonosabb családokkal.⁷ A családi szellem hagyománya érdekében pont ezért volt természetes, hogy Hodossy Imre a szükséges anyagi javak biztosítására, a meglévő lehetőségeket közül, azt az utat választotta, amely a leggyakoribb volt az ő társadalmi státuszának megfelelően. Az ok, amiért úgy döntött, hogy jogot tanul nem csak a humán tárgyak szeretetén alapult, hanem a viszonylag gyenge testfelépítése miatt is. A szakmára való fokozatos felkészülést Eperjesen, Kassán és Pesten végezte. A Bach abszolutizmus bukása utáni időszak neki is számos új lehetőséget tárt fel. A nyereséges, de ugyanakkor a meglehetősen egyhangú jogi munka a vidéki Kiszzebenben vagy Eperjesen arra készítette, hogy a bizonytalan politikai karrier mellett döntsön. Már az iskolaévek alatt is érdeklődött a politika iránt. Több fiatal sáros megyei fiúval részt vett a magyar országgyűlés 1861-es ülésén, ahová valójában azért mentek,

⁶ Főispáni installáció. In Eperjesi Lapok. 29, 1904, 3. sz., 3 old.

⁷ 1756-ban Sáros megyében, úgy említik Hodossy Imrét, hogy Sztankay Krisztinát vette feleségül. Fia, Antal, Gombos Annát vette feleségül. Unokájuk, Ambrus János, Hodossy Imre apja 1839-ben Desseswffy Saroltát vette feleségül. Bővebben a Hodossy családról például TÓTH Sándor, Sáros vármegye I. 238. old.

hogy Sáros megye hivatalosan megválasztott képviselőit elkísérjék. A pesti egyetemen letette a szükséges vizsgákat és megkapta az ügyvédi diplomát. Bár sikerült megfelelő posztot találnia Sáros megyében, rövid időn belül a megye államügyésze lett, a politika továbbra is csábította. Már 1869-ben jelöltette magát a magyar országgyűlésbe, a Deák párt kisszebeni és a hozzá tartozó körzet képviselőjeként. Az első kísérlet a mandátum megszerzésére sikeres volt. Olyannyira sikeres, hogy az elkövetkező harminchét évben újra és újra helyet foglalt a képviselői székben.⁸

Ez a szokatlanul hosszú mandátum számos tényezőt bebiztosított a számára. Fontos, hogy a régióon belül jelentős pozíciót töltött be, amely nem csak abból adódott, hogy tanult és alázatos ember, aki mindig szívesen segít, hanem a származása és a rokoni kapcsolatai miatt is. 1865-ben feleségül vette Piller Annát, egy gazdag földbirtokosnak, Piller Gedeonnak a lányát. Piller Gedeon Sáros megye korábbi alispánja volt.⁹ Ennek a meglehetősen sikeres vállalkozói családnak az érdekes képviselője jelentős politikai ambíciókkal rendelkezett. Nem csak az országgyűlés tagja lett, hanem Sáros megye alispánja is. Az ő támogatására és tapasztalataira épített Hodossy Imre is. Ebben az időben, Sáros megyében a regionális politikát még mindig jelentősen befolyásolták az egyes helyi nemesi családok. A családtagjaikat megtalálhatjuk az önkormányzat minden területén, továbbá fokozatosan bekerültek a szomszédos megyékbe, ráadásul még a budapesti minisztériumokba is. A 19. század második felében a tekintélyesebb családok, mint a Szinyei Merse, Berzeviczy és a Péchy jelentős hatással voltak Sáros megyére. A saját célkitűzéseik miatt velük gyakran együttműködtek a „fiatalabb” tagok, másrészt a vállalkozói nemesi családok közül a Pulszky, Ghillány és a Piller.¹⁰

⁸ *Kónya, Péter* a kol. Dejiny Sabinova. Kisszeben: Mestský úrad Sabinov, 2000. 259. old.

⁹ *Derfíňák, Patrik*. Hospodárske spisy v knižnici rodiny Piller z Mirkoviec. In *Z dejín šľachtických knižníc na Slovensku II*. Ed. Marcela Domenová. Eperjes: Univerzitná knižnica PU, 2014. 87 – 88. old.

¹⁰ Sáros megyében a 19. század negyedévében két család uralkodott a liberális Szinyei Merse és a konzervatív Péchyek, bár gyakran megemlítették a Berzeviczy családot is, például HOLEC, Roman-Pál, Judit. Aristokrat v službách štátu. Gróf Emanuel Péchy. Pozsony: Kalligram, 2006. 208 old.

Maga Hodossy Imre, aki bár Budapesten tevékenykedett, mégis szoros kapcsolatot ápolt a választókerületével, jó példa arra, hogy az egyes társadalmi osztályon belül mennyire természetes módon tárultak a gazdasági, társadalmi és politikai érdekek. Az idősebb lányát, Annát 1895-ben feleségül vette Pulszky Géza, egy földbirtokos és császári-királyi komornyik, aki meglehetősen kiterjedt birtokkal rendelkezett.¹¹ Másik lányát, Lilit, Péchy József miniszteri tanácsadóhoz adta.¹² Az egyik fia, dr. Hodossy Gedeon később rendőr főorvos lett Budapesten továbbá hosszú évekig a budapesti parlament képviselője. Másik fia, dr. Hodossy Sándor, ugyanúgy, mint az apja az ügyvédi pályát választotta. Maga Hodossy Imre is szorosan együttműködött a politikai és kulturális élet számos érdekes személyiségeivel. Karrierjének utolsó éveiben különösen dr. Berzeviczy Alberttel¹³ vagy Ghillány Imre báróval dolgozott együtt. Ghillány Imre báró például személyesen meg volt győződve arról, hogy a korábban fellépő személyes problémái ellenére is jól döntött, hogy részt vesz a politikai tevékenységekben, mivel megvoltak rá a képességei. Túl sok terhet jelentettek számára a parlamenti kötelezettségek és a saját jogi karrierje, épp ezért a szabadidejét Sáros megyében töltötte. Ahogyan erre később a kortársai visszaemlékeztek: „... *Mint minden jó ember szeretné látni a szülőföldjét, Sáros megyét. Örömmel töltötte el, ha haza tudott menni Kissárosba és sétálgathatott a kertjében és a birtokain.*”¹⁴

A helyzetét, mint parlamenti képviselő, nem befolyásolta az sem, hogy többszörösen átlépett egyik pártból a másikba a közel négy évtizedig tartó mandátuma alatt. Habár a parlamentbe a Deák párt szimpatizánsaként kandidált, amely 1875-ben gyakorlatilag megszűnt, a közelgő választások előtt, a Szabadelvű párt mellett döntött. Azonban, ahogy az fokozatosan feltárult, a kezdeti siker ellenére, 1875-ben az alsóházban a párt megnyerte az ülések 76%-át, a párt mégsem felelt meg az elvárásoknak. Nem tette lehetővé számára, hogy kinyilván-

¹¹ Pulszky Géza vagyona a következő falvakban található: Zsebefalva, Nagysáros, Szentmihályfalva és Megye. Kissárosban pont Hodossy Imre birtoka mellet volt az övé.

¹² Hódossy Imre meghalt. In Eperjesi Lapok. 34, 1909. 9. sz., 3. old.

¹³ *Derfiñák, Patrik*. Albert Berzevici. In Osobnosti Šariša I. Ed. Martin Pekár. Eperjes: PU v Prešove, 2010., 27-29. old.

¹⁴ Imre Hódossy. In Naša zastava 3, 1909, 5. sz., 2. old.

nítsa a véleményét a szerinte alapvető kérdésekben, épp ezért végül úgy döntött, hogy kilép a pártból. A legutolsó esemény, amely a távozásra készítette az Bosznia-Hercegovina elfoglalása volt.

A jelen esetben való eljárással és a folyamat eredményével sem értett egyet, az egyet nem értését azzal demonstrálta, hogy kilépett a pártból. Számára ez nem volt könnyű döntés. A Szabadelvű pártnak azonban nem voltak hosszú távú elképzelései és céljai a programot illetően, amiért megérte volna bármilyen erőfeszítést is tenni. A vezetését a választások idejére létrehozott rövid távú programok jellemezték, ill. igyekezett hatékonyan reagálni a létező, jelenlegi politikai és gazdasági helyzetre. A pártok sokszínűsége többek között abban is megnyilvánult, hogy az 1875-ös választásokon elért jelentős győzelem ellenére is, már a jövő évtől szemléleti bomlás ígérhető be, ezzel párttöredékeket kialakítva és a képviselők egész csoportjának távozását. Majdnem 74 képviselő (köztük Schwarz G., Chorim F, Lukács B.) hagyta el a pártot 1876-ban, kialakítva ezzel a független Liberális pártot. 1878-ban egy másik párttöredék jött létre (Szilágyi, gr. Bethlen, gr. Hedevarý Kuen és mások), amelynek tagjai azonban nem csatlakoztak egyetlen párthoz sem, viszont a parlamentben létrehoztak egy pártonkívüli csoportot. 1879-ben maga Hodossy Imre is kilépett a Liberális pártból, a harmadik „hullámban”. Vele tartott Horváth B., gr. Péchy M. és Wahrmann M. is.¹⁵

Hodossy az ellenzék képviselője lett, amelyből később kialakult az Apponyi gr. által vezetett Nemzeti Párt. A csoporton belüli parlamenti harc keretében, különösen a Liberális párt politikájával szemben, Hodossy Imre jelentős szerepet játszott tudásának és tapasztalatainak köszönhetően. Többek között jogi tanácsadóként és a különböző jogi problémák szakértőjeként lépett fel, vagyis az új párt napirendjének fontos részét képezte. Lehetőség nyílt számára, hogy megmutassa személyiségének másik oldalát is, amelyből árad a szakmai érdekelttség. Jelentős tekintélyt érdemelt ki azzal, hogy megoldást keresett a különböző jogi kérdésekre valamint a jogi szakmát érintő elméleti és gyakorlati tudásának köszönhetően. Ennek köszönhetően a 19.

¹⁵ *Chromeková, Valéria*. Politické strany Uhorska. Pozsony: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1979, 144. old.

század hetvenes évei óta számos fontos törvény a parlamentben ő általa jött létre egészen a távozásáig.¹⁶ Ezért gyakran ki kellett álljon a saját választóinak az akarata ellenére is. 1873-ban például a sárosi társaság konzervativistái megkérték, hogy támogassa Deák Ferenc egyházpolitikáját, amit persze nem tehetett meg. Később, még abban az időszakban, amikor Horváth B. volt az igazságügyminiszter, javaslatot tett a polgári házassággal kapcsolatban.¹⁷

Nagyon tehetséges és ügyes ügyvédként érvényesült. Már a 19. század hetvenes éveiben Budapest egyik legkeresettebb ügyvédje lett. Amellett, hogy a bevétele jelentősen növekedett, a sikeres tevékenységeiért számos díjat kapott. Többek között, például 1878-ban a Budapesti Ügyvédi Kamara elnöke lett. 1893-ig töltötte be ezt a funkciót, amikor is feladta, bár rögtön megválasztották a szervezet tiszteletbeli elnökévé, tekintettel arra, hogy a korábbi években jelentős eredményeket ért el. A 19. század nyolcvanas és kilencvenes éveiben Hodossy Imre nagyon érdekes politikai küzdelmet valósított meg, amikor is a parlamenti vitákban támogatta gróf Apponyi Albert politikai sikereit. Apponyi a képviselők egy csoportjával, eredetileg a Liberális párt tagjaival először egy különálló párttöredéket hozott létre, amely főként mezőgazdasági kérdésekre összpontosított. A helyzetének megerősítését illetően ez egy jó választás volt, valamint ismertté vált a választók körében. Az elsődlegesen mezőgazdasági Magyarországon, ennek a kérdésnek nagy figyelmet szenteltek a szavazók és a sajtó. Ezt követően kollégáival megalapította az ún. Nemzeti pártot. Függetlenül attól, hogy ez egy párttöredék vagy politikai párt volt, gróf Apponyi Albertnek a konzervatív ellenzéki párt képviselőjeként nem sikerült támogatást szereznie az uralkodó Liberális párt elleni küzdelemben. Ennek az egyik oka a különböző politikai hullámok töredezettsége volt, amely körülötte összpontosult. Az érdekes politikai program választói számára hosszú távon sokkal fontosabbnak mutatkozott a hosszú ideig tartó távollét. A helyzet e tekintetben 1881-ben még a választások után sem javult, amikor Apponyi vezetése alatt maga Hodossy Imre is az ún. Mérsékelt Ellenzék tagja lett. Ez egy

¹⁶ Hódossy Imre meghalt. In Eperjesi Lapok. 34, 1909, 9. sz., 3. old.

¹⁷ 1901 – 1905. évi országgyűlés Sturm Albert, szerk. Országgyűlési almanach 1901 – 1906. Budapest 1901. 279-280. old.

új szubjektum, amely Apponyi egyezkedésének az eredményeként jött létre a különböző ellenzéki csoportosulásokkal és párttöredékekkel. Az új párt mintegy 70 képviselőt szerzett, Hodossy Imre mellett még az ismert személyiségek listáján megtaláljuk gr. Dessewffy Aurélt, Bujanovics Sándort, Grünwaldot és gr. Károlyit. Habár a vezetőknek eredetileg nagyobb ambícióik voltak, annak érdekében, hogy megkülönböztessék őket a kormányzó Tisza párttól, bár még mindig hiányzott az ehhez szükséges program. Ráadásul fenyegetett annak a veszélye tekintettel arra, hogy az állami és a közigazgatás minden szintjére hatással van. Az egyes kormány és a politikája elleni támadások miatt a párt csak államjogi alapokon működhetett, míg a tagok a belpolitikai kérdésekben érvényesíthették saját nézeteiket. Míg 1881-ben a párt csak támadta a Tisza kormány politikáját, 1884-től már benyújtotta konkrét követelményeit a parlamentnek. Közülük megemlíthetjük például a Magyarország pénzügyi és gazdasági feltételeit fellendítő javaslatokat, a vámunió és a kereskedelmi politika keretein belül, továbbá a magyar lobogó szélesebb körű kihasználását a diplomácián belül vagy a katonai akadémia kiépítését a magyar nemzetőrség igényeinek megfelelően.¹⁸

A Tisza kormány az elkövetkező években lehetőséget adott az ellenzéknek a kritikára, Apponyi grófnak viszont nem sikerült ez ellen megfelelő egyensúlyt kialakítania. Az értekezletek a két fél lehetséges egyesüléséről sikertelenül végződtek, ez a tagok valódi lehetőségeinek kimerítését is jelentették, Magyarország politikai és gazdasági fejlődésével kapcsolatban. A politikai helyzet fejlődésével együtt a 19. század kilencvenes éveinek a vége ahhoz vezetett, hogy Hodossy Imre kénytelen volt újraértékelni az álláspontját.

Hodossy Imre jelentős parlamenti tevékenységei közé tartozik a súlyos politikai válsághoz való hozzáállása (a számára bonyolult időszakban a 19. század végén), amely 1898 és 1899-ben érte el Magyarország területét. Az ún. parlamenti obstrukció tiltakozása ellen, mint egy destabilizáló folyamat, amely végül népszerűtlen bukáshoz

¹⁸ *Chromeková, Valéria.* Politické strany Uhorska. Pozsony: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1979. 158. old.

vezetett és bizonyos mértékig a Bánffy Dezső¹⁹ által vezetett autoritárius kormányhoz, később egy különálló, kritikus iratot²⁰ adott ki. A már említett válságnak sokkal mélyebb gyökerei voltak. 1896-tól a magyar és az osztrák kormány képviselői között lezajló találkozó az új kereskedelmi és vámügyi szerződésről szóltak, amely a monarchia két része közti kölcsönös kapcsolatot javította. A konzultációk több okból is nehézkesek voltak, valamint hosszadalmasak és nem tükrözték a valóságot, egyik félnek sem nyújtottak elfogadható eredményt. Épp ezért 1898-ban úgy döntött, hogy átmenetileg öt évre meghosszabbítja a korábbi megállapodásokat. Bár ez a látszólag logikus végeredmény, végül is az osztrák és a magyar parlament destabilizációját váltotta ki. Budapesten a kormány ellen nem csak az ellenzéki képviselők léptek fel, még sikerült az oldalukra állítani egy pár képviselőt a kormányzó pártból. A közösen kihívott obstrukció súlyos következményekkel járt, különösen, amiatt, mert nem fogadták el a költségvetést a következő évre és a problematikus szerződések (kereskedelmi és a vámunió) elutasítása miatt. A helyzet megoldására törekvő kísérletek végül is sikertelennek bizonyultak és gróf Bánffy Dezső 1899 februárjában kénytelen volt lemondani a miniszteri posztról.²¹

A válság világosan kimutatta, nem csak Magyarország belső nehézségeit, hanem a még mindig problémás kapcsolatot a monarchia osztrák részével. Bánffy báró kormányát nem tekinthetjük sikeresnek, az eddigi erőfeszítések ellenére sem, ahogy próbálta stabilizálni a belső politikai, gazdasági és társadalmi feltételeket. A legfontosabb kérdések között nem sikerült megtalálni az igazi együttműködés lehetőségeit sem a kormányzó párt sem az ellenzék soraiban. A Bánffy kormány bukása után maga Hodossy Imre is és a Nemzeti párt több tagja is, úgy döntött, hogy újra csatlakozik a Liberális párthoz. A Li-

¹⁹ *Kónya, Peter a kol.* Dejiny Uhorska. Eperjes: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity v Prešove, 2013. 639 – 640.old.

²⁰ *Hodossy, Imre.* Az obstrukció. Budapest: Budapesti Hírlap, 1903. Részletesen leírja a politikai válságot, a lefolyását és a következményeit. Mindamellett külön hangsúlyt fektetett a válság jogi oldalára is.

²¹ 1895. januárjától, 1899. február 26-ig Bánffy Dezső volt a miniszterelnök. Miután lemondott, lemondott a parlamenti mandátumáról is és I. Ferenc József rendeltetésére udvarmesterként dolgozott.

berális pártban maradt a politikai karrierje végéig, amely 1906-ban megszűnt. A válság kitörése után, 1905 nyarán az ellenzéki Függetlenségi és Negyvennyolcas Párt, a Katolikus Néppárt az Alkotmánypárt egyesülésével, többséget szerzett a parlamentben, amely a mandátumok 57%-át jelentette.

Még a helyzeti többség sem érdemelte ki a császár bizalmát, akik a monarchia újratervezése érdekében nagyobb függetlenséget akartak Magyarország számára. 1905. június 11-én az uralkodó leváltotta Tisza István kormányát. A Liberális párt elvesztette a csaknem harminc évig tartó többségét a parlamentben.²² A leváltott kormányt később felváltotta Fejérváry Géza ideiglenes kormánya. 1906-ban az országgyűlési választások előtt a Liberális párt Tisza István javaslatára maga felosztott.²³ A Tisza István által vezetett új kormány létrejöttkor, pártjával együtt kilépett a közéletből. 1906-tól Hodossy Imre meghúzta magát, nem indult a választásokon, nem szerepelt nyilvánosan és pár nappal azelőtt halt meg, hogy a budapesti Ügyvédi Kamara ünnepélyes portrét tárt fel róla.²⁴

Hodossy Imre személyes életéről nem tudunk sok adatot. Az egyik azon kevés területek közül, ahonnan részletes információt méríthetünk, az az ő személyes könyvgyűjteménye. Az ügyvédi kemény munka, a magyar törvények megalkotása, számos monográfia és cikk, amelyek a jogi kérdések problematikájával foglalkozott, mind hosszú távú és folyamatos munkát igényelt. Ezt el sem lehetne képzelni megfelelő személyes könyvtár nélkül. A kissárosi Hodossy család nem hagyott hátra semmit sem külföldi sem a mi levéltárainkban, semmit, ami a kutatók rendelkezésére állhatna.²⁵ A családról vagy magáról Hodossy Imréről fennmaradt információ töredékes. Hiányzik az át-

²² Hodossy Imre, egy volt a szakemberek közül, akinek a véleményére a császár is kíváncsi volt. Bővebben: 1905 – 1906. évi országgyűlés Fabro Henrik – Újlaki József, szerk. Sturm – féle országgyűlési almanach 1905 – 1910. Budapest 1905.286.old.

²³ Politické strany na Slovensku 1860 – 1989., összeállította Ľubomír Lipták. Pozsony: Archa, 1992.79. old.

²⁴ Hodossy Imre (1840 – 1909). In Vasárnapi ujság, 56, 1909, č. 10, s. 190.

²⁵ Ironikus, hogy Hodossy Imre számos család számára bebiztosította azt, hogy elhelyezi a tulajdonait a Magyar Országos Levéltárban. 1881-ben például a Teőke család levéltárát adta át.

fogó információ a könyvtárról, amely a rendelkezésére állt. Ebben az esetben az adományozott, ill. a barátainak és ismerőseinek kölcsönzött könyvek szórványos említése az irányadó. Az ehhez hasonló ajándékokról szóló rövid üzeneteket vagy említéseket például a középiskolai évkönyvekben találjuk meg. Arról tájékoztatnak minket, hogy Hodossy Imre képviselő egy vagy két példányt adományozott, amelyek főként tudományos kiadványok²⁶ voltak. További feljegyzések arról, hogy saját könyvgyűjteménnyel rendelkezett, a szintén szórványos említések, hogy együttműködött Ghillány Imre báróval, aki maga is lelkes olvasó volt, akinek számos kiadványt kölcsönzött. Ezeket a kiadványokat megtaláljuk a fricsi kastélyban, ugyanis ott olvasta őket.²⁷

Egy 1885-ös statisztika bővebb információt nyújt számunkra Hodossy Imre könyvtárának terjedelméről. A mennyiség feltérképezésének a szándéka, a nagyobb könyvgyűjtemények helyzete és a témája egy átfogó statisztikai feldolgozás keretében jött létre, mind az állami és magánkönyvtárakban Magyarország területén. Ez a hatalmas munka, amely még így sem tartalmazza az összes, mindenekelőtt a magánkönyvtárakat, értékes segítségként szolgál, hogy tájékozódni tudjunk ezen a területen.²⁸

Ha Hodossy Imre könyvtárát vesszük figyelembe, egy olyan problémába ütközünk, amely rávilágít a buktatókra a nem eléggé kritikus megközelítésben az egyébként nagyon érdekes és fontos forrásokat illetően. Végül, még az összeállítója is megállapította, hogy az eredmények, amelyhez hozzájutott, még távolról sem feleltek meg az elvárásoknak. A magánkönyvtárak kapcsán, eltekintve néhány régebbi munkától csak közvetlenül a tulajdonosoktól a hirdetések által jutott információhoz, vagy magánkönyvtárak feltételezett tulajdonosainak szétküldött több mint másfél ezer levélre érkezett válaszból. Ahogy azt ő is kijelentette: „...bár lehet, hogy a nagy részük nem rendelkezik olyan könyvtárral, amely felkelti az ember figyelmét, a kapott

²⁶ In. 133. sz., 31. Az eperjesi kir. kath. főgymnasium 1886-87. tanévi értesítője. Közzéteszi Schlott, T. Eperjes, 1887. s. 88 - 89.

²⁷ Báró Ghillány Imre. In Eperjesi Lapok. 30, 1905, č. 53, s. 1.

²⁸ Magyarország köz- és magánkönyvtárai 1885 - ben. Szerkesztette György Aladár. I.-II. rész. Budapest, 1886.

válaszokat hiányosnak találjuk. Kihívással néztünk szembe, mivel vizsgáltuk az összes területet, amely további információkat nyújthat a könyvtárakról. Sajnos a hiányzó könyvtárak közül, 4-5 első osztályú magánkönyvtár.”²⁹ Még a megállapítás ellenére is, ez a könyvtári leltár hatalmas információforrásként szolgál, továbbá maga az összeállítás is végül sikerként értékelte. Az egyik érdekesség, amelyet persze nem tekinthetünk pontosnak, inkább csak mellékinformációként szolgál, egy „átlagos” magánkönyvtár megalapításának az elképzelése Magyarországon a 19. század nyolcvanas éveinek a közepén. A statisztika 596 magán könyvtár feldolgozásaként jött létre, amely több mint 1,25 millió könyvet jelentett. Habár, mai szemmel nézve, az egyes kategóriák nem egyértelműek és ideális esetben ezt még tovább bonthatnánk, mégis nagy értékkel bírnak, amelyet az 1. Táblázatban szemléltetünk. Ezekkel az átlagos statisztikai értékekkel az alábbi táblázatban összehasonlítjuk Hodossy Imre könyvtárát is. Ugyanolyan lelkiismeretes volt, mint a hivatalos ügyvédi kötelességeiben. Ily módon sok más embernek példaként szolgálhatott, akik bár nagyobb könyvtárral rendelkeztek, a hozzáállásuk azonban formális volt. Számos esetben sajnálhatjuk, hogy nem rendelkezünk bővebb információval az olyan jelentős személyiségek könyvtárainak tartalmáról, mint például a dr. Bereviczy Alberté, aki a statisztikai jelentés idejében államtitkárként dolgozott. Dr. Bereviczy Antal bár feltüntette, hogy a budapesti könyvtára 500 művet tartalmaz 750 kötetben, ugyanakkor kiegészítő információt nem adott meg.³⁰

²⁹ Magyarország köz- és magánkönyvtárai 1885 – ben. Szerkesztette György Aladár. II. rész. Budapest, 1886. s. 403.

³⁰ Magyarország köz- és magánkönyvtárai 1885 – ben. Szerkesztette György Aladár. II. rész. Budapest, 1886. 466. old.

1. sz. Táblázat. A könyvek osztályozása téma szerint

Műfaj	Átlag	Hodossy Imre (%)	Hodossy Imre (példány)
Szépirodalom	19,08 %	14	257
Történelmi irodalom	17,19 %	13	237
Jogi kiadványok	11,74 %	41	748
Nyelvészet	11,12 %	8	151
Filozófiai kiadványok	10,59 %	-	-
Egyéb	10,45 %	16	296
Természettudományok	9,65 %	1	26
Enciklopédiák	5,34 %	7	133
Tankönyvek	2,88 %	-	-
Újságok	1,96 %	-	-
Összesen	100,00 %	100 %	1821

(Forrás Magyarország köz- és magánkönyvtárai 1885 - ben. Szerkesztette György Aladár. II. rész. Budapest, 1886. s. 413, 536 - 537.)

A könyvtár tartalma meglehetősen pontosan tükrözi a tulajdonosának szakmai érdekeltségeit. A jogi kiadványok dominálnak, amelyek a politikai kérdésekkel foglalkozó kiadványokkal együtt Hodossy Imre könyvtárának csaknem 40%-át alkotják. Szintén érdekes a többi könyvtárral kapcsolatos adat, amely ebből az időszakból származik. A nyelvészetet illetően, a magyar (399) és a német (298) kiadványok domináltak. Kisebb mértékben találunk latin nyelvű (79), francia (76), angol (5) és egyéb (30) kiadványokat.³¹ Ebben a tekintetben a bemutatott magán könyvtár nem csak a szakmai orientáció iránt felelt, hanem abban az időben hagyományos nyelvi képzésért is, mivel a 19. század második felében, főként az osztrák-magyar kiegyezés után, a hagyományos német és latin nyelv mellett a magyar is megjelent. A legtöbb nemességhez vagy a polgári réteghez tartozó művelt családok magánkönyvtárából sem hiányzott a francia irodalom. Tekintettel a tényre, miszerint nincs említés másik alapítóról, nagyon valószínű, hogy a könyvtár Hodossy Imre magánkönyvtára volt. Ennek alapján azt mondhatjuk, hogy Hodossy beszélt ezeket a nyelveket. A könyvek iránti érdeklődéséről és a különböző kiadványokról nem

³¹ Magyarország köz- és magánkönyvtárai 1885 - ben. Szerkesztette György Aladár. II. rész. Budapest, 1886 s. 484 - 485.

csak a mennyiség, hanem a pénzösszeg is tanúskodik, amit ebbe befektetett. A becslések szerint 1885-ben az összeg elérte a 424 aranyat.³² Ezt bizonyítja nem utolsósorban egy érdekes említés a könyvgyűjtemények egyik részéről, konkrétan: „A római klasszikusoknak tényleg szép gyűjteménye, 16. – 18. századi kiadásban, főleg holland és becses párizsi kiadványok, továbbá a sok bibliográfiai ritkaság.”³³

Tekintettel arra a tényre, hogy a sárosi régió főúri könyvtáiról nem maradt fenn sok információ, ezért hihetünk a hiányos jelentéseknek, amelyek sok mindent megmagyaráznak. Hiányoznak a megbízható jelentések arról, hogy mi lett Hodossy Imre könyvtárának a sorsa. Feltételezhetjük, hogy a könyvtár értékeesebb példányait a budapesti lakásán tartotta. Halála után a könyvek sorsáról a hagyatéki tárgyaláson döntöttek. Két fia a fővárosban tevékenykedett, bár úgy tűnik, hogy a könyvek egy része a családi vagyonhoz került Kissárosba. Ennek az állításnak az oka az, hogy az eperjesi Állami Tudományos Könyvtárban felfedeztek néhány darab kiadványt, amelyeket a „HODOSSY IMRE KÖNYVTÁRA” címmel és sorszámokkal jelöltek.³⁴ Talán egy másik kutatás kiegészítené a már ismertet és lehetővé tenné nem csak a Hodossy könyvtár, de bármilyen más magánkönyvtár felújítását Kelet-Szlovákiában.³⁵ A Hodossy Imre ügyvéd és politikus életére való rövid visszaemlékezések azt mutatják, hogy az elkövetkező években jó lenne nagyobb figyelmet szentelni magára a sáros megyei választásokra. Ezeknek is megvoltak a sajátosságaik és egy jó példa a helyi lakosság politikai véleményének a kifejezésére. Hasonlóképpen, hogy minél jobban megértsük Sáros megye lakosainak mindennapos problémáit, fontos, hogy figyelemmel kísérjük a budapesti parlamentbe megválasztott helyi képviselők tevékenységeit. Hodossy Imre, ugyanúgy, mint kollégái, igyekezett megoldást találni regionális kérdésekben. Például, nagyban hozzájárult ahhoz, hogy az Eperjes – Tapolytarnó vasútvonal ne Bártfán, hanem Kisszebenen keresztül

³² 1885-ben a könyvtár jelentős részét a „füzetek” alkották, amelyek részben még be nem kötött kiadványok, 446 darabra becsülték.

³³ Magyarország köz- és magánkönyvtárai 1885 – ben. Szerkesztette György Aladár. II. rész. Budapest, 1886. 537. old.

³⁴ Budapest: A m. kir. földművelésügyi miniszter kiadványai, 1901. 279. old.

³⁵ Magyarország köz- és magánkönyvtárai 1885 – ben. Szerkesztette György Aladár. II. rész. Budapest, 1886 578. old.

épüljön. Segítségével a város visszanyerte az állandó katonai helyőrséget együtt a kaszárnya építését fedező kölcsönrel. Közreműködött abban, hogy a város megkapjon bizonyos hivatalokat és támogatásokat. Együtt a sáros megyei képviselőkkel, azért harcolt, hogy állami támogatást nyerjen, mivel 1904-ben a szárazság miatt a lakosok éheztek. Tagja lett számos helyi egyesületnek, kulturális és jótékonyági szervezetnek. A tevékenységüket a rendszeres pénzadományokkal támogatta, de a közelgő események és a különböző tevékenységek támogatásával is. Hodossy Imre neve napjainkban szinte még Sáros megyében is ismeretlen. Mindazonáltal a saját tapasztalatai által betekintést nyújt a 19. század második felének és a 20. század első évtizedének történelmébe. Hodossy Imre egy érdekes példa arra, milyen is volt egy szorgalmas szakember. Egy férfi, aki megpróbálta megkönynyíteni az egyszerű emberek mindennapjait.

Források és a szakirodalom

Források

Historický fond Štátnej vedeckej knižnice v Prešove.

ŠA Prešov. Fond Stredné školy a skúšobné komisie v Prešove, Sabinove, Michalovciach a Medzilaborciach. I. štátne gymnázium v Prešove.

Magyar korona országainak gazdaczímháza. Budapest : Magyar kir. központi statisztikai hivatal, 1897.

Magyarország köz- és magánkönyvtárai 1885 - ben. Szerkesztette György Aladár. I., II. rész. Budapest, 1886.

Szakirodalom

DERFIŇÁK, Patrik: Albert Berzevici. In: *Osobnosti Šariša I.* Ed. Martin Pekár. Prešov 2010. s. 27 - 29.

DERFIŇÁK, Patrik: Hospodárske spisy v knižnici rodiny Piller z Mirkoviec. In: *Z dejín šľachtických knižníc na Slovensku II.* Ed. Marcela Domenová. Prešov 2014. s. 85 - 97.

HOLEC, Roman - PÁL, Judit: Aristokrat v službách štátu. Gróf Emanuel Péchy. Bratislava 2006. 400 s.

HODOSSY, Imre: Az obstrukció. Budapest 1903.

- CHROMEKOVÁ, Valéria: Politické strany Uhorska. Bratislava 1979.
215 s.
- KÓNYA, Peter a kol.: Dejiny Sabinova. Sabinov 2000. 535 s.
- KÓNYA, Peter a kol.: Dejiny Uhorska. Prešov 2013. 788 s.
- Politické strany na Slovensku 1860 - 1989. Zostavil Ľubomír Lipták.
Bratislava 1992. 312 s.

MATERIÁL

FORRÁS

NÁBOŽENSKÉ ČLÁNKY ŠOPRPOŇSKÉHO SNEMU Z R. 1681

Annamária KÓNYOVÁ

RELIGIOUS ARTICULI OF THE SOPRON ASSEMBLY IN 1681. *Religious articuli belong to the most important religious laws or legal regulations in our country in the Early Modern Period. Despite the circumstances of its generation, defectiveness, unrightful and discriminating character, they created the framework of religious conditions in the Hungarian Empire over the period of one century. They enabled more or less unique legal situation in the country, when the restricted freedom of protestant confession could be preserved in the absolutist political system of the Habsburg Monarchy in the large territory of the Hungarian Kingdom. Considering the religious situation in royal free cities and their significance as the important centres of Protestantism, the Sopron articuli had the particular influence on their future not only confessional but also political and cultural development.*

Keywords: *Sopron. Diet. Religious articuli. Royal free cities.*

Jedným z najdôležitejších výsledkov snemu v Šoprone v roku 1681 pre slobodné kráľovské mestá a rozhodne najvýznamnejším pre ich konfesiónálny vývin boli náboženské články snemu (č. 25 a 26). Vďaka nim získali silné evanjelické komunity v mestách právo na kostoly, školy a verejnú náboženskú prax, čo im umožnilo v podmienkach obmedzenej slobody vyznania pretrvať nasledujúce dlhé obdobie rekatolizácie.

Šopronské články patria k najvýznamnejším náboženským zákonom, resp. právnym predpisom u nás v ranom novoveku. Napriek okolnostiam svojho vzniku, nedokonalosti a nespravodlivému či diskriminačnému charakteru po celé jedno storočie tvorili rámec pre náboženské pomery v Uhorsku a umožnili v krajine viac-menej unikátny právny stav, keď v absolutistickom politickom systéme habsburskej monarchie na veľkom teritóriu Uhorského kráľovstva mohla ostať zachovaná obmedzená sloboda vyznania protestantov. Vzhľadom

dom na náboženské pomery v slobodných kráľovských mestách a ich význam ako dôležitých centier protestantizmu mali tak šopronské artikuly osobitný vplyv na ich ďalší, nielen konfesionálny, ale rovnako i politický a kultúrny vývin.

Vydaniu týchto náboženských článkov predchádzalo obdobie nazvané protestantskými historikmi ako „tragické desaťročie“, ktoré ukončilo práve zasadnutie snemu v Šoprone r. 1681 a prijatie jeho najdôležitejších zákonov. Z aspektu konfesionálneho vývinu hornouhorských slobodných kráľovských miest je to obdobie prvého náporu násilnej rekatolizácie, sprevádzanej konfiškáciou chrámov a škôl, núteným exilom evanjelických duchovných, utlmenia cirkevného života v dôsledku zániku evanjelickej cirkevnej organizácie, všestrannej perzekúcie protestantskej väčšiny mešťanov a z toho vyplývajúcich násilných zmien vo vedení mestskej samosprávy, pri ďalších vonkajších zásahoch do hospodárskeho a politického života miest. Dovtedy dominantné či skôr výlučné (s výnimkou Košíc) evanjelické cirkevné zbory prišli o všetky kostoly a mestské školy, vrátane Kolégia hornouhorských stavov v Prešove, drvivá väčšina mešťanov po násilnom vykázaní kňazov stratila nielen možnosť verejnej náboženskej praxe a vzdelávania detí v evanjelickom duchu, ale takisto bola postupne odstránená z účasti v samospráve, z mestských úradov, a dokonca i z vedenia cechov. V mestskej samospráve, obmedzovanej a deformovanej ďalšími panovníckymi zásahmi, sa mohli uplatniť nepočtení katolíci, konvertiti a dokonca i cudzinci, čo malo vážne dôsledky na ďalší vývin miest. Samozrejme, výrazná evanjelická väčšina mestského obyvateľstva neskrývala svoj odpor s daným stavom, čo spôsobovalo stále napätie s panovníckymi úradmi, vojenskými posádkami a mestskými orgánmi.

Situácia v celej krajine sa zmenila po novej úspešnej výprave kurucov na čele s ich novým generálom, posledným evanjelickým magnátom, mladým grófom Imrichom Thökölym. Následné protihabsburské povstanie obrátilo už proti panovníkovi väčšiu časť uhorskej spoločnosti, aj keď jedným z jeho hlavných cieľov bolo obnovenie náboženskej slobody pre protestantov. V tejto situácii, keď väčšina

stavov bola na strane Thökölyho, ktorý už trvalo ovládal rozsiahle územia kráľovstva, zvolal Leopold v apríli 1681 po takmer dvadsaťročnej prestávke snem do Šopronu. Snem, zasadajúci do júla 1681, zrušil gubernium, obnovil uhorskú stavovskú ústavu, obsadil úrad palatína a vyňal najvyššie uhorské orgány spod právomoci ríšskych. Zvolenie niekdajších Zrínskeho prívržencov, Pavla Esterházyho za palatína a Juraja Draskovicha za krajinského sudcu, bolo kompromisom, ktorý mal od Thökölyho odvrátiť najmä katolíckych magnátov a šľachtu. Popri ďalších závažných problémoch sa snem zaoberal aj otázkou náboženskej slobody protestantov, riešenie ktorej očakávali najmä početní evanjelickí delegáti. Protestantské stavy podrobne spísali svoje sťažnosti a požiadavky, tie však katolícka väčšina snemu ani Leopold neboli ochotní rešpektovať.

Rokovanie snemu však poznamenali dve skutočnosti: Thököly so svojimi stúpenkami ho ignoroval a náboženské zloženie delegátov nebolo adekvátne realite, keďže protestanti tvorili približne iba jednu pätinu. Ďalšie sklamanie a konflikty priniesli potom postoj prezentovaný panovníkom a uhorským vysokým klérom. Avšak zástupcovia stavov, bez ohľadu na náboženskú príslušnosť, prišli na snem s veľkými očakávaniami. Prvým sklamaním pre nich bola panovníkova propozícia, ten síce vyzval stavy k ukončeniu konfliktov, no nepomenoval problémy, ktoré trápili krajinu. Panovník obhajoval prítomnosť vojska v stolicách, nič však nehovoril o voľbe palatína a reštitúcii práv stavov.¹ Leopold chcel pôvodne reštitúciu úradu palatína viazať na rôzne podmienky a až pod tlakom delegátov pristúpil na jeho voľbu. Novozvolený palatín gróf Pavol Esterházy bol nielen známou bezkonfliktnou a zmierlivou osobnosťou, ale takisto manželom Thökölyho sestry Evy. Mnohí si od toho sľubovali zmiernenie napätia a azda aj ukončenie odboja.

¹ Zrejme nie náhodou, pretože Thököly ešte 20. marca jednostranne vypovedal prímerie, uzavreté v minulom roku a obnovil vojnové akcie proti panovníkovej armáde.

Aj keď väčšina delegátov prišla na rokovanie bez inštrukcií od svojich stoličných kongregácií² alebo mestských rád, zhodla sa na svojich hlavných očakávaniach či požiadavkách voči panovníkovi. Predovšetkým žiadali obnovenie tradičných stavovských orgánov s ich predchádzajúcimi právomocami a autoritou, rozpustenie Gubernia, zrušenie nových daní, odvelenie cudzích vojsk, prítomnosť uhorského vyslanca na rokovaníach s Osmanskou ríšou, vrátenie majetkov skonfiškovaných po Wesselényiho sprisahaní, odstránenie Leopolda Kollonicha z úradu predsedu Uhorskej komory a jeho nahradenie výlučne svetskou osobou.³ Väčšinu z týchto požiadaviek stavov sa podarilo transformovať do snemových zákonov, ktoré okrem voľby palatína zrušili Gubernium, rozhodli o osamostatnení Uhorskej komory od Dvorskej komory, nariadili zastúpenie uhorských stavov pri rokovaníach s Portou, zdisciplinovanie habsburského (nemeckého) vojska v krajine a jeho postupný odchod z Uhorska, doplnenie uhorských posádok pohraničných pevností na stav z r. 1655 a zrušenie daní zavedených po r. 1670.⁴ Osobitné zákony sa zaoberali procesmi s účastníkmi Wesselényiho sprisahania, pričom na činnosť v udalostiach z r. 1670 udeľovali všeobecnú amnestiu. Počas niekoľkých mesiacov rokovania snemu sa stavom podarilo doslova obrátiť kormidlo habsburskej politiky v Uhorsku, zastaviť proces zavádzania absolutizmu a obnoviť základné stavovské inštitúcie a slobody.

Evanjelickí a reformovaní delegáti na sneme mali výraznú menšinu a tvorili asi len 20 %. Celkovo sa do Šopronu dostavil iba jeden evanjelický barón Andrej Zay, 14 reformovaných a 13 evanjelických delegátov stolíc, 2 reformovaní a 16 evanjelických vyslancov slobodných kráľovských a kráľovských banských miest, jeden reformovaný a 2 evanjelickí náhradníci magnátov. Nemali veľa šancí na presadenie obnovy slobody vyznania, ktorá bola pre všetkých prelátov a väč-

² Generálne kongregácie boli stoličnými zasadnutiami šľachty, ktoré určovali postoje stolice k rôznym politickým, spoločenským a hospodárskym záležitostiam, rokovali o požiadavkách ústredných úradov a schádzali sa aj pred zasadnutím krajinského snemu, aby sformovali požiadavky stolice na konkrétne snemové rokovanie.

³ Na sneme v Šoprone.

⁴ Repartitio a accisa.

šinu katolíckych delegátov ak nie neprijateľná, tak aspoň marginálna. Väčšina stoličnej šľachty, mešťanov a nepriviligovaného obyvateľstva však od snemu v prvom rade očakávali reštitúciu slobody vyznania protestantov.

Náboženské rokovania snemu významne ovplyvnila aj pozícia Thökölyho a kurucov. Vodca povstalcov pozvania zo strany panovníka pod zámienkou neriešenia náboženskej otázky. V tom zmysle sformulovali svoje požiadavky kuruci a na podporu svojho postoja vypovedali dokonca prímerie a obnovil vojenské akcie. Tieto skutočnosti ovplyvnili aj mnohých katolíckych delegátov a presvedčili ich o nutnosti aspoň čiastočnej reštitúcie slobody vyznania, ako nevyhnutného predpokladu obnovy systému stavovského štátu v Uhorsku.

Spočiatku však katolícke stavy nehodlali ustúpiť protestantskej menšine a pod vplyvom prelátov, jezuitov a ďalších cirkevných vyslancov odmietali pridať do programu rokovania náboženské problémy. Podobný postoj zaujímal v prvých mesiacoch rokovania aj panovník, ktorý nepovažoval za potrebné rokovať o náboženskej otázke. Iniciatívu mala katolícka strana, najmä uhorský vysoký klérus. Potom ako presadil klasifikáciu náboženských problémov za súkromné, predložil snemu sťažnosti katolíkov na krivdy spôsobené kuruckými vojskami. Pobúrené protestantské stavy musel tíšiť dokonca palatín aj panovník. Jeho návrh mierového urovnania však protestanti striktné odmietli a predložili svoje memorandum a v ďalších mesiacoch ich skoncipovali a odovzdali ešte osem. Okrem nich predniesli snemu aj sťažnosti na krivdy, ktoré v predchádzajúcom desaťročí utrpeli evanjelické a reformované stavy na území dvadsiatich siedmich stolíc.

Veľký význam na obraze v rokovaní o náboženských veciach mali názory niektorých predstaviteľov dvora. Najmä viedenský biskup Sinelli zdôrazňoval potrebu umierneného postupu a ríšsky kancelár Hoher sa po prednesení sťažností protestantov s uznaním vyjadril na adresu protestantských stavov. Veľký význam mal vplyv kniežaťa Schwarzenberga, ktorý napokon presvedčil Leopolda o nut-

nosti zmeny nazerania na náboženskú otázku. Obrat v panovníkových postojoch nastal na sklonku jesene 1681.

Minimálne taký význam mali aj zmeny v zahraničnom a domácom vývine. Popri stálej hrozbe zo strany Osmanskej ríše to bolo najmä nové vystúpenie francúzskeho kráľa, ktorý využil situáciu a obsadil Strassburg. Zároveň územím Horného i Dolného Uhorska víťazne postupoval Thököly s kurucmi, podporovaný aj mnohými delegátmi snemu.

Pod tlakom okolností dal panovník pokyn na prijatie ústupkov v náboženskej otázke. Podobne ako uhorský klérus nebol však ochotný prijať reštitúciu slobody vyznania v zmysle zákonných článkov z r. 1608 a 1647. Potom čo delegáti trinástich hornouhorských stolíc hrozili odchodom zo snemu, boli nakoniec zákonné články o náboženskej slobode prijaté bez časti protestantských vyslancov.

Náboženskej otázke boli venované dva zákonné články snemu. Článok č. 25 obnovoval síce zákon z r. 1608 (avšak so zakotvením vrchnostenského práva zemepánov), rušil reverzy z prešporských súdov, dovoľoval návrat kňazov a učiteľov z emigrácie a proklamoval slobodu vyznávania obidvoch protestantských náboženstiev, nasledujúci 26. článok o kostoloch však všetky tieto slobody výrazne obmedzoval. Podľa neho mali vlastníť protestanti kostoly a fary vo všetkých stoliciach, avšak iba na určených miestach. V celej krajine to bolo po dvoch vo Vašskej, Šopronskej, Prešporskej, Nitrianskej, Tekovskej, Zvolenskej, Turčianskej, Liptovskej, Oravskej, Trenčianskej a Spišskej stolici. V stoliciach Zalianskej, Vesprímskej, Rábskej, Komárňanskej, Abovskej, Šarišskej, Zemplínskej, Užskej, Berežskej, Ugočskej, Sabolčskej, Satmárskej, Hevešskej, Solnockej, Pilišskej, Peštianskej, Šoltskej, Turnianskej, Gemerskej a Novohradskej si mali ponechať kostoly, ktoré vtedy užívali, bez ich konkrétneho vymedzenia. V slobodných kráľovských a kráľovských banských mestách si mohli evanjelici postaviť kostol, školu a faru na komisiou určenom mieste na predmestí. Z vojenských pevností mali protestantskí vojaci dostať chrám v Szentgróte, Tihanyi, Pápe, Vespríme, Rábe, Vászonyi, Putnoku, Ónode, Szendrő, Tokaji, Kálló, Satmári Komárne, Leviciach

a Fiľakove. Okrem týchto si mohli z titulu vrchnostenského práva postaviť kaplnku evanjelickú či reformovanú magnáti a zemanovia na svojich majetkoch. Spomedzi skonfiškovaných kostolov mali byť navrátené len tie, ktoré neboli ešte vysvätené a katolícke.

Tieto zákony, ako výsledok niekoľkokomesačného rokovania a dovedy nevídanej vôle panovníka na kompromis, neprivítali napokon ani protestanti, ani katolíci. Protestantské stavy ich považovali za nedostatočné a získanie niekoľkých desiatok chrámov namiesto asi osemsto skonfiškovaných ich rozhodne nemohlo uspokojiť. Katolícke stavy a vysoký klérus označovali ústupky protestantom za nehorázne. Napriek tomu sa šopronské náboženské články už o niekoľko rokov stali základným legislatívnym rámcom pre existenciu obidvoch protestantských cirkví v Uhorskom kráľovstve a ostali ním presne sto rokov, až do vydania Tolerančného patentu Jozefa II.

V slobodných kráľovských a kráľovských banských mestách s výnimkou Šopronu (kde si evanjelici ponechali dovedy užívané kostoly vo vnútornom meste) si smeli evanjelickí mešťania, predstavujúci stále všade (s výnimkou Trnavy) drvivú väčšinu, postaviť chrámy, školy a fary na predmestiach. Aj keď náboženské články snemu to taxatívne nestanovovali, ďalšie predpisy ukladali, že tieto chrámy, školské a farské budovy, podobne ako všetky nové tzv. artikulárne kostoly mohli byť postavené výlučne z dreva. Napriek tomu, že takmer všetky slobodné kráľovské a kráľovské banské mestá boli v čase prijatia zákonných článkov snemu v rukách panovníka, k realizácii náboženských zákonov vtedy spravidla nedošlo. Snahy evanjelikov o získanie chrámov či dôstojných budov na verejnú náboženskú prax narazili zväčša na odpor miestnych posádok, katolíckych magistrátov i samotného panovníka a slobodu vyznania im prinieslo až obsadenie povstaleckým vojskom.⁵ Šopronské náboženské články boli napokon v slobodných kráľovských mestách uvedené do platnosti až po povstaní Imricha Thökölyho, keď v rokoch 1684 – 1687 dostali tamojší evanjelici od panovníkom menovanej komisie miesto pre

⁵ V Prešove so súhlasom stolice užívali dovedy dom, kde sa konali stoličné kongregácie.

stavbu predmestských chrámov, škôl a fár. Výnimkou bol iba Prešov, kde sa evanjelickým mešťanom podarilo obhájiť právo na predmestský kostol až po ďalšom potvrdení šopronských článkov na sneme v Prešporku r. 1715.⁶

Šopronské náboženské články

Článok 25.

O slobodnom praktizovaní náboženstva.

A keďže v záujme mieru a všeobecného pokoja krajiny Jeho Výsosť ráčila tiež vo veci náboženstvo dobrotivo rozhodnúť, stavy a rády aj toto jej rozhodnutie zaradili medzi zákony krajiny.

§ 1. A síce najprv, keďže už r. 1606 viedenským mierom už skôr povolené slobodné vyznávanie náboženstva v čase týchto nepokojov niektorí porušovali, preto potvrdiac na tomto mieste prvý článok spomínaného mieru, toto slobodné praktizovanie každému a všade v krajine (no s ponechaním práv zemepánov) povoľujú v zmysle 1. predkorunovačného článku z r. 1608.

§ 2. A aj kazateľom i rektorom, ktorí buď boli vyhnaní alebo kvôli istým reverzom nemôžu praktizovať svoje úradné povinnosti, dovoľujú návrat do vlasti a slobodné vyučovanie a praktizovanie ich náboženstva (zrušiť aj na toto sa vzťahujúce reverzy).

§ 3. A nech nikomu spomedzi obyvateľov krajiny odo dneška do budúcnosti nijako nebránia v slobodnom praktizovaní jeho náboženstva.

§ 4. A nech stúpcov augsburského a helvetského vyznania nenútiť na ich náboženstvu odporujúce obrady.

Článok 26. O určení kostolov a miest na ich postavenie.

Okrem toho nariaďujú, aby kostoly postavené stúpcami augsburského alebo helvetského vyznania a ešte nevysvätené podľa katolíckeho obradu, im určení komisári odovzdali; no na iných miestach, podľa dobrotivého rozhod-

⁶ Evanjelickí mešťania dostali síce pridelené miesto na predmestí na stavbu chrámu od komisie grófa Štefana Csákyho už r. 1687, pre udalosti Prešovského krvavého súdu ju však nerealizovali a v nasledujúcich rokoch im bolo toto právo upreté.

nutia Jeho Výsosti, pozemky na stavbu kostolov a zhotovenie škôl a fár, pre potreby veriacich tohto augsburského a helvetského vyznania, tí istí komisári v doleuvedenom poriadku vyznačili.

§ 1. Tak ako to aj povolili v každej stolici krajiny a osobitne vo Vašskej stolici pre tých, ktorí vyznávajú augsburské vyznanie v Demóku a Nemes-Csó, pre obyvateľov helvetského náboženstva vo Felső Őr.

§ 2. V Šopronskej stolici: vo Vadosfalve a Nemes-Kér.

§ 3. V Prešporskej stolici: v Reci a Pustých Úľanoch.

§ 4. V Nitre: v Nitrianskej Strede a Strážach nad Myjvou, pri Váhu.

§ 5. V Tekove: v Šimonovanoch a Sľažanoch.

§ 6. Vo Zvolene: v Ostrej Lúke a Hronseku.

§ 7. V Turci: v Necpaloch a Ivančinej.

§ 8. V Liptove: v Hybiach a Palúdzi.

§ 9. na Orave: vo Vyšnom Kubíne a Istebnom.

§ 10. v Trenčíne: v Súľove a Zay-Uhrovci.

§ 11. na Spiši: v Hrhove a Toporci alebo Batizovciach, neobstojac nikoho výhrada.

§ 12. V ďalších stoliciach potom, ako v Zale, Vespréme, Rábe, Komárne, Above, Šariši, Zemplíne, Ugoči, Beregu, Turni, Gemeri, Boršode, Honte, Novohrade, Solnoku a Heveši, ako aj v spojenom Pešti-Piliši a Šolte, ďalej v stoliciach Sabolč, Už a Satmár, keďže v súčasnosti sú takmer všetky tamojšie kostoly v skutočnom užívaní, preto tieto ostávajú v užívaní ich terajších majiteľov.

§ 13. Okrem toho na hraniciach krajiny, a to v Kanižskom hlavnom kapitanáte: V Szentgróte.

§ 14. V Rábskom hlavnom kapitanáte: v Tihanyi, vo Vászonyi, v Pápe, vo Vespréme, v Rábe a Komárne.

§ 15. V Banskom hlavnom kapitanáte: v Leviciach, v Krupine a vo Filakove; v Hornouhorskom hlavnom kapitanáte: v Putnoku, v Ónode, v Szendrő, v Tokaji, v Kálló a v Satmári.

§ 16. V slobodných kráľovských mestách potom, tak ako v Prešporku, nech veriaci augsburského vyznania majú dovolené na vlastné náklady postaviť si jeden kostol na predmestí, takisto na mieste určenom tými komisármi.

§ 17. No mesto Šopron nech je zachované v užívaní a praktizovaní svojho vlastného náboženstva, ktoré vyznáva teraz a v tom nech mu nie je bránené.

§ 18. A nakoniec v slobodných a banských mestách, ako v Trenčíne, Modre, Kremnici a Banskej Bystrici a v Hornom Uhorsku, v každom tamojšom meste podobne povoľujú určenie miesta na stavbu kostolov, škôl a fár.

§ 19. Napokon tie kostoly, ktoré sú v skutočnosti v majetku veriacich augsburského a helvetského vyznania, predchádzajúcim spôsobom, spolu s farami, školami a ich dôchodkami, v záujme dobrého mieru, aby teda žili v pokoji a mieri, nech sú ponechané v ich rukách: ponechajúc slobodné užívanie cintorína a zvonenia tam bývajúcim katolíkom, práve tak, ako aj im.

§ 20. Medzitým nech, v zmysle 11. zákonného článku z r. 1647, ani katolíci kňazom augsburského a helvetského vyznania, no ani ich veriaci katolíckym farárom nie sú povinní platiť.

§ 21. Ďalej nech je slobodou každého magnáta a šľachtica, aby si na svojich hradoch a obvyklých obydlích, podľa obradu hociktorého náboženstva, modlitebne a kaplnky postavili a vydržovali.

§ 22. Odteraz nech sa však zaberanie kostolov, škôl a fár alebo zabraňovanie praktizovania náboženstva ani z jednej strany nedeje, pod trestom určenom v 8. článku VI. dekrétu Vladislava.

§ 23. A s týmto uzákoneným dovolením pred stúpenkami augsburského a helvetského vyznania, (pričom tomu nemôžu protirečiť námietky katolíckeho kléru a ostatných svetských katolíkov) nech nie je nijako uzavretá cesta ich požiadaviek na budúcich krajinských snemoch.

§ 24. Vždy nech zachovávané ostávajú v tejto veci zákony krajiny potvrdené kráľovským diplomom.⁷

⁷ Corpus Iuris Hungarici. 1657 - 1740. évi törvényczikkek. Budapest 1900, s. 285 - 287.

Literatúra

- ANGYAL, Dávid: Késmárki Thököly Imre I, II. Budapest 1889.
- Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár. Budapest 1900.
- Novellae seu Articuli Regni Hungariae. s. Corpus Juris Hungarici. Tyrnavia 1734.
- KÓNYA, Peter: Prešov, Bardejov a Sabinov počas protireformácie a protihabsburských povstaní 1670 – 1711. Prešov 2000.
- KÓNYA, Peter: Prešovský krvavý súd z r. 1687. Prešov 2001.
- KÓNYA, Péter: A felső-magyarországi szabad királyi városok a kuruc országgyűléseken. In: *Rákóczi állama Európában* (Eds. Bagyinszki I-né-Balogh, Z.). Salgótarján 2006.
- KÓNYA, Péter: A Thököly-felkelés erődje: Eperjes. Eperjes sz. k. város katonai szerepe a Thököly-felkelésben. In: *Az „Üstökös kegyeltje”*. Késmárki Thököly Imre (1657-1705). Ed. Gebei Sándor. Hajdúszoboszló 2010, s. 159 – 176.
- KÓNYA, Peter a kol.: Dejiny Uhorska. Prešov 2013.
- KÓNYA, Peter: Šopronské články a ich realizácia v hornouhorských slobodných kráľovských mestách. In: *Historia Ecclesiastica* 3, 2012, č. 1, s. 27 – 40.
- Magyarország története 3/1, 2. 1526-1686. Ed. R. Várkonyi, Ágnes. Budapest 1985.
- PAPP, Klára: Košice, centrum Thökölyho povstania. In: *Gróf Imrich Thököly a jeho povstanie*. (Ed. Kónya, Peter). Prešov 2009, s. 93 – 106.
- VARGA J., János: Thököly Imre (1657 – 1705). In: *A magyar történelem vitatott személyiségei* 3. Budapest 2004.
- R. VÁRKONYI, Ágnes: A királyi Magyarország 1526 – 1699. Budapest 1999.
- R. VÁRKONYI, Ágnes: Thököly Imre fejedelem halálának 300. Évfordulójára. In: *Hadtörténelmi közlemények* 2006, s. 363 – 399.
- ZSILINSZKY, Mihály: A magyar országgyűlések vallásügyi tárgyalásai a reformatiótól kezdve. III., IV. Budapest 1893, 1897.
- ZSILINSZKY, Mihály: A magyarhoni protestáns egyház története.
- ZSILINSZKY, Mihály: Az 1681-ki Soproni országgyűlés történetéhez. Budapest 1883.

AZ 1681-ES SOPRONI ORSZÁGGYŰLÉS VALLÁSI CIKKEI

Annamária KÓNYOVÁ

Az 1681-es soproni országgyűlés legfontosabb törvénycikkei kétségkívül azok voltak, amelyek a szabad királyi városokat és azok felekezeti fejlődését érintették: a 25. és a 26. cikkely. Az erős evangélikus városi közösségek ezeknek köszönhetően kaptak jogot a templomok, iskolák működtetésére és a nyilvános vallásgyakorlatra, ami a megcsorbult szabadság ellenére lehetővé tette a rekatolizáció következő, hosszú évszázadában a továbbélést. A soproni cikkek az egyik legfontosabb vallási törvények illetve előírások közé tartoztak hazánkban, a kora újkorban. Annak ellenére, hogy milyen körülmények között jöttek létre, s eltekintve hibáiktól és igazságtalanságuktól, illetve diszkriminációs jellegüktől, mégis egy egész évszázadra sajátos jogi helyzetet teremtettek Magyarországon. Az abszolutisztikus politikai rendszer ellenére lehetővé tették a Magyar Királyság nagy területén a protestánsok korlátozott vallási szabadságát. Tekintettel a szabad királyi városok vallási viszonyaira és azoknak, mint a protestantizmus központjainak meghatározó szerepére, a soproni országgyűlés artikulusainak különös jelentősége volt ezen városok felekezeti, de úgyszintén politikai és kulturális fejlődésére is.

A soproni vallási cikkek kiadását a protestáns történészek által „tragikus gyászévtizednek” nevezett időszak előzte meg, amelyet éppen az 1681. évi, soproni országgyűlés zárt le. A felső-magyarországi szabad királyi városok felekezeti fejlődésének szempontjából ez volt a rekatolizáció első erőteljesebb megjelenése, amelyet a templomok és iskolák elkobzása, az evangélikus lelkészek száműzetésbe kényszerítése, a vallási élet elnyomása jellemezett. Ennek következtében gyengült az evangélikus egyházszervezet, változások következtek be a városi magisztrátusok összetételében, a protestáns polgárok min-

dennemű diszkriminálásában, de külső beavatkozásokra is sor került a városok gazdasági és politikai életében. A városokban addig meghatározó szerephez jutott, illetve Kassa kivételével, kizárólagosan evangélikus gyülekezeteket megfosztották templomaiktól és iskoláiktól, beleértve az eperjesi felső-magyarországi rendek Kollégiumát is. A városi polgárok többsége, a lelkészek erőszakos elűzése után elvesztette a mindennapi vallásgyakorlat lehetőségét, de a tanulás is megnehezedett, s az evangélikusok fokozatosan kiszorultak a városvezetésből, a városi hivatalokból, de még a céhek vezetéséből is. Az uralkodói rendeletek által tovább csorbított városi önkormányzatokban katolikusok, konvertiták, sőt még idegenek is helyet kaptak, ami viszont súlyos következményekkel járt a városok fejlődésére. Természetesen a települések evangélikus többsége nem titkolta ellenszenvét a változások miatt, ami növelte az uralkodói udvarral, a katonasággal való szembenállást és jelentősen súlyosbította városi hivatalokkal amúgy is kiéleződött helyzetet.

Az új kuruc felkelés után, amelyet az utolsó evangélikus mágnás, az ifjú Thököly Imre gróf vezetett, az ország részben komoly változások mentek végbe. A Habsburg-ellenes felkelés az uralkodó ellen fordította a magyar társadalom nagyobb részét, annak ellenére, hogy egyik fő követelménye a protestánsok vallási szabadságának visszaállítása volt. Abban a helyzetben, amikor a rendek többsége Thököly oldalán állt, aki a királyság terjedelmes részét uralta, I. Lipót 1681 áprilisában, majdnem húsz esztendő után országgyűlést hívott össze Sopronba. Az országgyűlés, amelynek tárgyalásai egészen 1681 júliusáig folytak, eltörölte a Guberniumot, megújította a magyar rendi alkotmányt, újból betöltötte a nádori tisztséget, és a legmagasabb magyar intézményeket kivette a birodalmi hivatalok hatásköre alól. Esterházy Pál nádorrá és Draskóczy György országbíróvá választása egy kompromisszum volt, amely Thökölytől főleg a katolikus mágnásokat és nemességet akarta elfordítani.

A fenti fontos kérdéseken kívül az országgyűlés a protestánsok vallási kérdésével is foglalkozott, amelynek megoldását leginkább a számos evangélikus és református követ várta. A protestáns rendek

részletesen elmondták panaszait és követelményeiket, de azokat sem a katolikus többség, sem az uralkodó nem volt hajlandó figyelembe venni.

Az országgyűlési tárgyalásokat két valós tényező befolyásolta: Thököly támogatóinak jelentős protestáns körei és az országgyűlési követek vallási összetétele nagy eltérést mutatott, mivel a protestánsok csak az ötödét képezték a jelenlévőknek. További csalódást és konfliktusokat okozott az uralkodó és magyar klérus álláspontja. A rendek, eltekintve vallási hovatartozásuktól nagy elvárásokkal jöttek az országgyűlésre. Az első csalódás az uralkodó proposíciója volt, amely a rendeket felhívta a konfliktusok befejezésére, de nem sorolta fel a problémákat, amelyek az országot kínozták.

Az uralkodó védelmezte a katonaság jelenlétét a vármegyék területén, de semmit nem mondott az új nádor választásáról és a rendek jogainak visszaállításáról.¹ Lipót először a nádori hivatal visszaállítását több feltételhez akarta kötni, s csak a követek nyomására egyezett bele a választásba. Az újonnan megválasztott nádor, gróf Esterházy Pál nemcsak hogy konfliktusokat kerülő és mérsékletes személyként volt ismert, de egyben, mint Thököly Imre testvérének, Évának a férje is. Sokan tőle várták a helyzet megoldását és az ellenállás végét.

Habár az országgyűlési követek többségének nem voltak a vármegyei közgyűlésektől,² vagy városi tanácsoktól pontos utasításai a tárgyalásokra, de az uralkodótól várt fő követelésekben megegyeztek. Elsősorban követelték a rendi szervek megújítását, azok egykori jogosultságaikkal, a Gubernium felosztatását, az új adók eltörlését, az idegen katonaság eltávolítását, a magyar követek részvételét az oszmánokkal való tárgyalásokon, a Wesselényi összeesküvés után elkobzott birtokok visszaadását, Kollonich Lipót eltávolítását a Magyar

¹ Bizonyosan nem véletlenül, hiszen Thököly még március 20-án egyoldalúan felmondta az előzői évben kötött, s a fegyverszünetre vonatkozó megállapodást és újból kezdte a katonai akciókat az uralkodó katonasága ellen.

² A generális kongregációk a vármegyei nemesség ülései voltak, amelyeken megfogalmazták a vármegye álláspontját különböző politikai, társadalmi és gazdasági ügyekre, tárgyaltak a követelményekről az országos szervekhez és minden országgyűlés előtt megfogalmazták a vármegye követeléseit.

Kamara éléről és annak élére csakis egy világi személy kinevezését.³ A rendek követeléseinek nagyobb részét végül sikerült az országgyűlési törvénycikkekbe átültetni, amelyek a nádor választásának lehetőségén túl feloszlatták a Guberniumot, eldöntötték a Magyar Kamara önállósulását az Udvari kamarától, elrendelték a magyar rendek képviseletét a Portával való tárgyalásokon, a Habsburg (német) katonaság nagyobb fegyelmezését és annak fokozatos kivonását az országból, a végvárok katonaságának feltöltését az 1655-ös állapotra és az 1670 után bevezetett adót eltörlését.⁴ Külön törvények foglalkoztak a Wesselényi összeesküvés résztvevőivel, minden eseményre 1670 után általános amnesztiát fogadtak el. Néhány hónapos tárgyalás után a rendeknek sikerült megváltoztatni a magyarországi Habsburg politika menetét, megállítani az abszolutizmus bevezetését és felújítani az alapvető rendi intézményeket és szabadságokat.

Az evangélikus és református követek csak a 20%-os kisebbséget alkották az országgyűlésen. Sopronban csak egy evangélikus báró, Zay András, továbbá a vármegyékből 14 református és 13 evangélikus követ és 16 szabad királyi és királyi bányavárosi követ, s egy református volt jelen és a 2 evangélikus mágnást helyettese képviselte. Nem volt túl nagy esélyük a vallásszabadság helyreállítására, mivel a felvetés a többségben lévő katolikus követek és egyházi képviselők számára elfogadhatatlan vagy legalábbis marginális jelentőségű kérdés volt. A vármegyei nemesség többsége, a városi polgárok és a jobbágylakosság az országgyűléstől elsősorban a protestánsok vallási szabadságának visszaállítását várta.

Az országgyűlés vallásügyi tárgyalásait nagymértékben befolyásolta Thököly Imre és a kurucok helyzete. A felkelők vezére az uralkodói meghívásokat azzal az érveléssel utasította vissza, hogy pontosan a vallási ügyek nem voltak elégségesen előterjesztve. Ennek értelmében a kurucok megfogalmazták követeléseiket, felmondták a fegyverszünetet és megújították a harcokat. Ezek az események meggyőzték az egyes katolikus követeket arról, hogy legalább részben szükséges

³ A soproni országgyűlés

⁴ Repartitio és accisa.

a vallási szabadságot visszaállítani, mint a magyarországi rendi állam megújításának elmaradhatatlan követelményét.

A tárgyalások kezdetén a katolikus rendek nem voltak hajlandóak engedni a protestáns kisebbségnek és a jezsuiták, a prelátusok, és más egyházi személyek hatására elleneztek bármiféle vallásügyi tárgyalásokat. Hasonló álláspontot képviselt az első hónapokban maga az uralkodó is, aki szintén nem tartotta fontosnak a vallási sérelmek megoldását. A kezdeményezés a katolikus oldalon volt, pontosabban a főpapságnál. Azután a vallási kérdést a magánélet térségébe szorították, valamint az országgyűlés elé terjesztették saját, azaz a katolikus fél sérelmeit, amelyeket a kuruc katonaságtól elszenvettek. A felháborodott protestáns rendeket a nádornak, sőt az uralkodónak kellett lecsillapítania. Az uralkodó ajánlatát viszont a rendek elutasították és saját emlékiratot dolgoztak ki, majd a következő hónapokban még további nyolcat írtak össze és beadták a tárgyalásokra. Ezekon kívül még összeírták a sérelmeket, amelyeket a huszonhét vármegye területén az evangélikus és református rendek az elmúlt évtizedben elszenvettek.

Nagy jelentősége volt a vallási ügyekről folyó tárgyalások alakulásában az egyes udvari személyek nézetei megváltoztatásának. Egyrészt Sinelli bécsi püspök hangsúlyozta a mérsékelt hozzáállást és a birodalmi kancellár, Hocher a panaszok előterjesztése után elismeréssel nyilatkozott a protestáns rendek felől. Nagyon fontos volt Schwarzenberg herceg hatása, aki végül Lipótot meggyőzte a vallási ügyek más szempontú szemléletéről, tehát hogy a vallási kérdésekben, illetve követelményekben kell a protestánsoknak bizonyos engedményeket adni. Az uralkodónak a véleménye 1681 ősze végén kezdett megváltozni.

A tárgyalásokra legalább akkora hatással voltak a hazai és külföldi események alakulásának változásai. A Porta felől fenyegető állandó veszély mellett fontos volt a francia király új fellépése, amellyel kihasználta a helyzetet és elfoglalta Strassburgot. Felső- és Alsó-Magyarország területén pedig sikerekkel haladtak előre Thököly kurucjai.

Az események nyomására az uralkodó utasítást adott a vallási kérdésekben az engedmények megadására. Viszont hasonlóan, mint a magyar papság, ő sem volt hajlandó a vallási szabadság visszaállítására az 1608. és 1647. évi törvények cikkei alapján. Miután a tizenhárom felső-magyarországi követ fenyegetőzött az országgyűlési tárgyalások félbeszakításával, a vallási szabadságról szóló törvénycikkeket a protestáns követek egy részének hiányzása mellett fogadták el.

A vallási kérdéseket két országgyűlési törvénycikk érintette. A 25. törvénycikk megújította az 1608-as törvényt (de azzal, hogy beleépítették a földesurak jogait), felszámolta a pozsonyi törvények reverzálisait, megengedte a lelkészek és tanítók visszatérését az országba és a két protestáns hitvallásszabadságát proklamálta. A következő, a 26. törvénycikk, amely a templomokat érintette, viszont eléggé korlátozta ezeket a szabadságokat. Eszerint a protestánsoknak lehettek templomaik és parókiáik, de minden vármegyében csak a kijelölt helyeken. A Magyar Királyság területén a következő vármegyékben ez csak két helyen volt lehetséges: Vas, Sopron, Pozsony, Zólyom, Nyitra, Bars, Turóc, Liptó, Árva, Trencsén és Szepes. Ellenben Zala, Veszprém, Győr, Komárom, Abaúj, Sáros, Zemplén, Ung, Bereg, Ugocsa, Szabolcs, Szatmár, Heves, Szolnok, Pilis, Pest, Solt Torna, Gömör és Nógrád vármegyékben a protestánsoknak minden akkor általuk használt templomuk megmaradt, mivel azok „*az ő mostani birtokosaik használatában maradtak*”.⁵ A szabad királyi és királyi bányavárosokban az evangélikusok felépíthették templomaikat és iskoláikat a városfalakon kívül a comissio által kijelölt helyen. A katonai erődökben a protestáns katonáknak meg kellett kapniuk a templomokat: Szentgróton, Tihanyban, Pápán, Veszprémben, Győröt, Vászonyban, Putnokon, Ónódon, Szendrőn, Tokajban, Kállón, Szatmárban, Komáromban. Léván és Füleken. Azon felül az evangélikus és református nemesek földesúri jogaik következtében a birtokaikon kápolnákat építhettek. Az elkobzott templomok közül csak azokat kellett visszaadni

⁵ 1681. évi 26. törvénycikk 12.§.

a protestánsoknak, amelyeket még nem felszenteltek fel katolikusokká.

Ezek a törvények, amelyek több hónapos tárgyalásoknak és az uralkodó addig nem tapasztalt kompromisszumra hajló akaratának lettek eredményei, végül nem elégítette ki sem a protestánsok, sem a katolikusokat. A protestáns rendek nem találták elégségesnek őket és a néhány tíz megszerzett templom nem kompenzálhatta a majdnem nyolcszáz elkobzott templomot. A katolikus rendek és a papság viszont elfogadhatatlannak tartotta a protestánsok iránti engedményeket. Mindennek ellenére a soproni vallási cikkek a következő évektől kezdve alapvető törvényi alapot képeztek a két magyarországi protestáns egyház létezésére a Magyar Királyság területén és azok maradtak a következő száz évben is, egészen a II. József által kiadott türelmi rendeletig.

A szabad királyi és királyi bányavárosokban, Sopron kivételével (ott ugyanis az evangélikusok megtarthatták az addig használt templomokat), ahol az evangélikus polgárok voltak többségben (Nagy-sombat kivételével) a templomokat, iskolákat és parókiákat az elővárosokban építhették fel. Habár az országgyűlés vallási cikkei nem pontosan írták elő, de hasonlóan, mint az artikuláris templomok, ezek is csak fából épülhettek. Annak ellenére, hogy majdnem mindegyik szabad királyi és királyi bányaváros a vallási cikkek elfogadása idején az uralkodó kezében volt, a vallási cikkek megvalósításához általában nem került sor. Az evangélikusok igyekezete a templomok, illetve iskolák építésére, a mindennapi vallási gyakorlat megvalósítására, többnyire a helyi katonaság, a katolikus magisztrátusok, de az uralkodó ellenszenvével is találkozott, és csak a városoknak a felkelő kuruc katonaság általi elfoglalása után következhetett be.⁶ A soproni országgyűlés vallási cikkeit a szabad királyi és királyi bányavárosokban csak Thököly Imre felkelése után vezették be a gyakorlatba, amikor is 1684–1687 között az ottani evangélikusoknak az uralkodó által kinevezett comissio kijelölte a helyeket a templomok, iskolák,

⁶ Eperjesen addig a vármegye beleegyezésével azt a házat használták, ahol a vármegyei kongregációkat tartották.

parókiák építésére. Kivételt csak Eperjes jelentett, ahol az evangélikus városi polgároknak jogot a külvárosi templom építésére, csak a soproni cikkek újabb országgyűlési elfogadása, 1715-ben Pozsonyban biztosította.⁷

Soproni vallási cikkek

25. cikkely

A vallás szabad gyakorlatáról

S mivel a béke és ország köznyugalma érdekében Ő felsége a vallás ügyében is magát jóságosan elhatározni méltóztatott, a karok és a rendek ezt az ő elhatározását is az ország törvények közé iktatják.

1.§. És ugyan először is, mindhogy a vallásnak az 1606-ik évben a bécsi békekötés erejével már előbb, megengedett szabad gyakorlatát e mozgalmak idején némelyek megzavarták, ezért megerősítve a helyűt az említett békekötés első cikkelyét, e szabad gyakorlatot mindenkinek az országban mindenütt (de a földesurak jogai fenntartásával) az 1608. évi koronázás előtti első t. cikkhez képes megengedjék.

2.§. És a prédikátoroknak és iskolamestereknek is, kiket vagy száműztek, vagy bizonyos térítvények miatt hivatalos kötelességeiket nem gyakorolhatták, az országba szabad visszatérést s vallásuk szabad tanítását s gyakorlását megengedik (az erre vonatkozó térítvényeiket is megsemmisítőén).

3.§. És vallásának szabad gyakorlatában, mától fogva jövőre senkit a hazafiak közül semmiképpen ne háborgassanak.

4.§. És az ágostai és helvét hitvallás híveit vallásuktól eltérő szertartásokra ne kényszerítsék.

26. cikkely

Templomok és azok helyek építésére való helyek kijelöléséről

Ezenkívül rendelik, hogy az ágostai és helvét hitvallások híveitől épített s katolikus szertartás szerint még fel nem avatott templomokat nekik bizonyos biztosok átadják, más helyeken pedig Ő felsége jóságos határozata sze-

⁷ Az evangélikus városi polgárok Csáky István gróf bizottságától kaptak helyet a városfalakon kívül, de az eperjesi vértörvényszék eseményei miatt nem valósult meg az építkezés és azután a következő években ettől a jogtól meglettek fosztva.

rint, templomok építésére s iskolák felállítására való területeket emez ágostai és helvét hitvallások híveinek kényelméhez képest, ugyanazok a biztosok az alábbi sorban jelöljenek ki.

1.§. A miképpen az ország minden megyéjében ezt meg is engedték és jelsül Vas megyében azok részére, kik az ágostai hitvallást követik Demőkön, Nemes Csájon, a helvét vallású lakosok részére pedig Felső-Őrön.

2.§. Sopron megyében: Vadosfalván és Nemes-Kéren.

3.§. Pozsony megyében: Rhétén és Pusztá-Fődémesen.

4.§. Nyitrában: Nyitra-Szerdahelyen és Strázsán, a Vág mellett.

5.§. Barsban: Simonyiban és Szélesényen

6.§. Zólyomban: Osztrolukán és Garamszegen.

7.§. Turóczban: Neczpálon és Ivánkafalván.

8.§. Liptóban: Hibén és Nagy-Palugyán.

9.§. Áróban: Felső-Kubinyban és Sztebnyén.

10.§. Trencsénben: Szulovon és Zay-Ugróczon.

11.§. Szepesben: Görgön és Toporczon vagy Batizfalván, ellen nem állhatván bárkinek ellentmondása.

12.§. Más megyékben pedig, úgymint Zala, Veszprém, Győr, Komárom, Abaúj, Sáros, Zemplén, Ugocsa, Beregh, Torna, Gömör, Borsod, Hont, Nógrád, Szólnok és Heves, úgyszintén egyesült Pest-Pilis és Solt, továbbá Szabolcs, Ungh és Szatmár megyében, minthogy jelenleg csaknem minden ottan levő templomaiknak tetteleg használatában vannak, azért ezek az ő mostani birtokosaik használatában maradtak.

13.§. Ezenkívül az ország véghelyein, még pedig a kanizsai főkapitányságban: Szentgróton.

14.§. A győri főkapitányságban: Tihanyban, Vászonyban, Pápán, Veszprémben, Győröt és Komáromban.

15.§. A bányavidéki főkapitányságban: Léván, Korponán és Füleken, a felső-magyarországi főkapitányságban: Putnokon, Ónódon, Szendrőn, Tokajban, Kállón és Szatmárban.

16.§. A szabad városokban pedig, úgymint Pozsonyban, az ágostai hitvallás híveinek szabad legyen saját költségükön egy templomot építeni a külvárosban, ugyanacsak ama biztosok részéről kijelölendő helyeken.

17.§. Sopron városa pedig maradjon saját vallásának használatában s gyakorlatában, melyet most követ, s abban ne háborgassák.

18.§. És végre a szabad és bányavárosokban, úgymint Trencsénben, Modorban, Körmöcbányán és Beszterczebányán és Felső-Magyarországon, minden ottani városban hasonlóképpen helyek kijelölését engedik templomok, iskolák és paplakok építésére.

19.§. Azokat a templomokat végre, melyek birtokában az ágostai és helvét hitvallás hívei tetteleg vannak, előbbi módon, a paplakokkal és iskolákkal s azok jövedelmeivel együtt a jó béke kedvéért, hogy tudniillik nyugodtan és békésen éljenek, kezeiknek hagyják, a temetés és harangozás használatát az ott lakó katolikusoknak éppen úgy, mint nekik is, szabadon hagyván.

20.§. Időközben pedig az 1647. évi 11. tc. értelme szerint, sem a katolikusok az ágostai és helvét hitvallású lelkészeknek, sem pedig ezek követői a katolikus plébánosoknak fizetni ne legyenek kötelesek.

21.§. Továbbá az országban lakó minden mágnásnak és nemesnek szabadságában álljon, hogy váraikban és szokott szertartása szerint, lakhelyeiken, bármely vallásfelekezet imaházakat és kápolnákat építsenek és javadalmazzanak.

22.§. Ezentúl pedig templom, iskola s paplak elfoglalások vagy vallásgyakorlat háborgatások, az Ulászló VI. dekrétuma 8-ik cikkében kitett büntetés alatt, egyik részről se történjen.

23.§. És a törvénybe iktatott engedményben ugyanazon ágostai és helvét hitvallás követői előtt, (ellent nem állván a katolikus papság s egyben világi katolikusok ellentmondásai) semmiképpen el ne legyen zárva, a jövő országgyűléséken további követeléseik iránti folyamodásuk útja.

24.§. *Mindig épségben maradván e részben az ország királyi hitlevéllel megerősített törvényei.*⁸

Felhasznált irodalom

ANGYAL, Dávid: Késmárki Thököly Imre I., II. Budapest 1889.

Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytar. Budapest 1900.

Novellae seu Articuli Regni Hungariae. s. Corpus Juris Hungarici. Tyrnavia 1734.

KÓNYA, Peter: Prešov, Bardejov a Sabinov počas protireformácie a protihabsburských povstanií 1670 – 1711. Prešov 2000.

KÓNYA, Peter: Prešovský krvavý súd z r. 1687. Prešov 2001.

KÓNYA, Péter: A felső-magyarországi szabad királyi városok a kuruc országgyűléseken. In: *Rákóczi állama Európában* (Eds. Bagyinszki I-né-Balogh, Z.). Salgótarján 2006.

KÓNYA, Péter: A Thököly-felkelés erődje: Eperjes. Eperjes sz. k. város katonai szerepe a Thököly-felkelésben. In: *Az „Üstökös kegyeltje”. Késmárki Thököly Imre (1657-1705)*. Ed. Gebei Sándor. Hajdúszoboszló 2010, s. 159-176.

KÓNYA, Peter a kol.: Dejiny Uhorska. Prešov 2013.

KÓNYA, Peter: Šopronské články a ich realizácia v hornouhorských slobodných kráľovských mestách. In: *Historia Ecclesiastica* 3, 2012, č. 1, s. 27 – 40.

Magyarország története 3/1, 2. 1526-1686. Ed. R. Várkonyi, Ágnes. Budapest 1985.

PAPP, Klára: Košice, centrum Thökölyho povstania. In: *Gróf Imrich Thököly a jeho povstanie*. (Ed. Kónya, Peter). Prešov 2009, s. 93 – 106.

VARGA J., János: Thököly Imre (1657–1705). In: *A magyar történelem vitatott személyiségei* 3. Budapest 2004.

R. VÁRKONYI, Ágnes: A királyi Magyarország 1526-1699. Budapest 1999.

⁸ Corpus Iuris Hungarici. 1657–1740. évi törvénycikkek. Budapest 1900, s. 285-287.

- R. VÁRKONYI, Ágnes: Thököly Imre fejedelem halálának 300. évfordulójára. In: Hadtörténelmi közlemények 2006, s. 363-399.
- ZSILINSZKY, Mihály: A magyar országgyűlések vallásügyi tárgyalásai a reformációtól kezdve. III., IV. Budapest 1893, 1897.
- ZSILINSZKY, Mihály: A magyarhoni protestáns egyház története.
- ZSILINSZKY, Mihály: Az 1681-ki Soproni országgyűlés történetéhez. Budapest 1883.

Publikácia vznikla ako výsledok riešenia projektu VEGA 1/0655/14:
Rekatolizácia na Slovensku v 17. – 18. storočí

A kötet az NKFI K116166 azonosító számú pályázat támogatásával valósult meg

Mestá na sneme Városok a diétán

Ochrana mestských záujmov
v období stavovského a občianskeho parlamentarizmu
Városi érdekvédelem a rendi és polgári parlamentarizmus időszakában

Zostavili/Szerkesztették:
Peter KÓNYA – H. NÉMETH István

Recenzenti/Lektorálták:
Prof. Dr. MEZEY Barna
PhDr. Tünde LENGYELOVÁ
Prof. Dr. PAPP Klára

Jazyková úprava/Nyelvi korektúra (szlovák):
Mgr. Veronika DRÁBOVÁ

Preklad/Fordítás:
Mgr. Tibor DOHNANEC, PhD.,
Bc. Noémi HARASZTHYOVÁ, CCKV PU

Technický redaktor/Technikai szerkesztő:
Mgr. Gabriela FELIX

Vydalo/Kiadó:
Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2015

Rozsah/Mértékben
352 s.

Tlač/Nyomda:
Grafotlač Prešov

ISBN 978-80-555-1746-9